

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

John
Freely

SÜRGÜN SANATI

Avare Bir
Hayat

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN
SİBEL ALAŞ

«BİYOGRAFİ»

ALFA

SÜRGÜN SANATI

Avare Bir Hayat

JOHN FREELY (1926-2017)

New York'ta doğdu. 17 yaşındayken ABD Deniz Kuvvetlerine katıldı ve II. Dünya Savaşının son iki yılında Pasifik'te, Birmanya ve Çin'de komando olarak görev yaptı. Savaşın sonra eğitimine devam etti ve 1960 yılında New York Üniversitesinde fizik doktorasını tamamladı. İstanbul'a ilk olarak 1960 yılında, sonradan Boğaziçi Üniversitesine dönüşecek olan eski Robert Koleji Yüksekokuluna geldi. Daha sonra Boğaziçi Üniversitesinde astronomi ve bilim tarihi dersleri vermeye başladı. İlk kitabı, Hilary Sumner-Boyd'la beraber hazırladığı *İstanbul'u Dolaşırken* 1972'de basıldı. Freely'nin bugüne kadar yayımlanan ve çoğu Türkiye üzerine olan otuzdan fazla kitabı arasında *A History of Robert College* (2000) ve beş ciltlik *Türkiye Uygarlıklar Rehberi* de (2002) bulunuyor.

ALFA'DAKİ KİTAPLARI

Homeros İçin Bir Gezi Rehberi (çev. Abdullah Yılmaz, 2018), *Kopernik* (çev. Arda Barişta, 2020), *Osmanlı Sarayı* (çev. Ayşegül Çetin Tekçe, 2022).

SİBEL ALAŞ

13 Şubat 1975'te İstanbul'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini Özel Çavuşoğlu Kolejinde bitirdikten sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümünde okudu. Bunlara paralel olarak Önder Bali Müzik Okulunda yedi yıl boyunca gitar ve şan eğitimi gördü. Çok sayıda müzik eseri üretti, çeşitli edebiyat gazeteleri için kitap incelemeleri ve makaleler yazdı. George R.R. Martin, Philip Kerr, Sylvia Townsend Warner gibi yazarların eserlerini Türkçeye çevirdi.

Sürgün Sanatı: Avare Bir Hayat

© 2020, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

The Art of Exile: A Vagabond Life

© 2016, John Freely

Kitabın Türkçe yayın hakları Nurcihan Kesin Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Bloomsbury Publishing Plc. ile yapılan anlaşmayla Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Çeviren Sibel Alaş

Editör Zafer Zorlu

Kapak Tasarımı Adnan Elmasoğlu

Sayfa Tasarımı Emel Dilek Parlak

ISBN 978-625-449-904-3

1. Basım: Aralık 2023

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul

Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29

Sertifika no: 45099

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

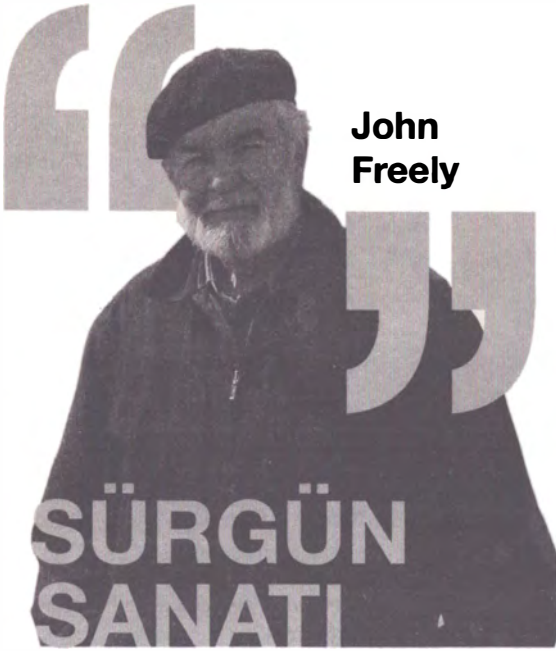
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00

www.alfakitap.com - info@alfakitap.com

Sertifika no: 43949

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

**John
Freely**

SÜRGÜN SANATI

**Avare Bir
Hayat**

İNGİLİZCEDEN ÇEVİ
SİBEL ALAŞ

ALFA

Sevgili Toots'umun, Penelope'min anısına
Çocuklarımız *Maureen*, Eileen ve Brendan'a

Aşk Aynı Zamanda Bir Rüyadır
Eaven Boland

İÇİNDEKİLER

ALBÜM, 8	
TEŞEKKÜRLER, 9	
GİRİŞ, 11	

1	BÜYÜMEKLE GEÇEN YİRMİ YIL	13
2	KAN ANLAŞMASI	97
3	MACERA BAŞLIYOR	125
4	DOĞU AKDENİZ CİVARINDA	155
5	ZEVK VE SEFA	183
6	HERKÜL SÜTUNLARININ ÖTESİNDE	207
7	MACERA YÖN DEĞİŞTİRİYOR	235
8	MACERA KESİNTİYE UĞRUYOR	257
9	MACERA YENİDEN BAŞLIYOR	279
10	MACERA DEVAM EDİYOR	303

ALBÜM

1. Brooklyn, 1927: Peg
2. Brooklyn, 1927: John ve JF
3. İrlanda, 1931: JF, Tomas, Murphy ve Dorothy
4. Brooklyn, 1936: JF
5. Amerikan Deniz Kuvvetleri, 1944: JF
6. Brooklyn, 1947: Toots
7. Red Bank, 1951: JF ve Toots
8. Iona College, 1951: JF
9. Princeton, 1960: Brendan, Eileen ve Maureen
10. İstanbul, 1960: Maureen, Brendan, Toots ve Eilen
11. İspanya, 1961: JF
12. Skyros, 1962
13. Kahire, 1962
14. Napoli, 1963
15. Paris, 1963: Toots
16. Atina, 1962
17. Naxos'a Bir Yolculuk, 1965
18. Venedik, 1996: Toots
19. Venedik, 1996: JF
20. İstanbul, 2009: Toots'un 80. Yaş Günü
21. İstanbul, 2014: JF

TEŞEKKÜRLER

Bu kitaba inanan ve tamamlanmasına katkıda bulunan editörüm Tatiana Wilde'a yardımlarından ötürü teşekkür ederim. Hayatımın en zor zamanlarında bana devam etme gücü veren aileme ve dostlarıma da destekleri için teşekkür etmek isterim: Gülen Aktaş, Selçuk Altın, Tony Baker, Hülya Baraz, Maureen Freely, Eileen Freely Baker, Brendan Freely, Tony Greenwood, Ömer Koç, Nina Köprülü, Emin Saatçi, Memo ve Ann Marie Sağıroğlu, Ayşe Soysal ve hemşiremiz Ayşe.

GİRİŞ

Hatıralar Evinde yalnız yaşıyorum. Son günlerde zamanımın çoğunu Gençlik, Savaş, Aşk, Yaş ve Hayaller isimli odalardan birinde ya da diğerinde geçiriyorum, hatırlanan Geçmiş ile akıp gitmekte olan Şimdi arasındaki ortak yüzey boyunca ilerliyorum. Evimdeki odaların çoğunda, bir zamanlar sevdiğim ve artık benimle olmayan insanlar kalıyor; yaşadığım, çalıştığım, savaştığım ve ziyaret ettiğim yerler; çalkantılı ve meçhul denizlerde yapılan bir yolculuk; Hesperides'in Altın Elmalarını arayan beni ve Penelope'yi Herkül Sütunlarının ötesine götüren bir macera. Penelope şimdi Rüyalarda Diyarında ikâmet ediyor, beni bekliyor. Bu bizim yolculuğumuzun hikâyesidir.

BÜYÜMEKLE GEÇEN YİRMİ YIL

Seyahatlerim daha ben doğmadan başladı. Annemin dediğine göre Boston'da rahme düştüm ve doğumumdan üç ay önce trenle New York'a vardım; hayatımın ilk seyahatini, annemin karnına saklanmış bir hâlde, biletsiz yolculuk ederek yaptım.

Annem İrlanda'da doğdu, Margaret dendi adına ama herkes onu Peg diye çağırırdı. Evlilik adı olan Bayan John Freely'yi de hiç kullanmadı, kendini her zaman Peg Murphy olarak gördü. Bu, o zamanların İrlandalı kadınları arasında yaygın bir durumdu, fakat annemin kendi adını kullanmaya devam etmesinin asıl sebebi onun amansız bağımsızlık ruhuydu, çünkü o Bayan Başka Biri değil Peg Murphy'ydi. Annem bizi 1904 yılında doğduğuna inandırmıştı ama ben en sonunda onun gerçek doğum tarihinin 1897 olduğunu keşfettim, gelgelelim yaşımdan yedi seneyi neden eksilttiğini asla öğrenemedim. Annem bunu sonsuza dek genç olmak için yapmış olabilirdi, zira Kelt mitolojisinde kimsenin yaşlanmadığı yer olarak bilinen Tir na nOg'a –Gençlik Diyarı– gitmekten sıkça bahsederdi.

Yıllar sonra, bu sonsuz gençlik diyarını “Etain’in Flörtü”nün* ilk satırlarında okudum:

Güzel kadın, gelir misin benimle
müzik çalan harikulade bir yere?
Orada saçlar tomurcuklu çuha çiçeği gibidir;
pürüzsüz bedenler kar rengindedir
Orada benim ya da senin yoktur;
dişler parlak, kaşlar koyudur,
Hoş gelir göze ev sahiplerimizin niceliği,
her yanaktaki yüksükotu rengi.

Peg, biri hariç hepsi İrlanda’dan ayrılan ve Amerika’ya göç eden on bir kardeşten biriydi. Kardeşler, daha önceki bir aile göçüyle Massachussets-Lawrence’a giden akrabalarından yardım görmüşlerdi. Peg’in baba tarafından dedesi, Büyük Kıtık sırasında ailesiyle birlikte evinden tahliye edilmiş ve “yollarda can vermişti.” Bu olaydan sonra, adamın dul eşi ve hayatta kalan çocukları Amerika’ya göç ederek Lawrence’a yerleşmişti. Fakat adamın en büyük oğlu, yani Peg’in babası Tomas Murphy, Amerika’daki hayata alışamamış ve orada ailesinden hiç kimse kalmamış olmasına rağmen İrlanda’ya geri dönmüştü.

Tomas, İrlanda’nın en güneybatı uzantısı olan Dingle Yarımadasında, County Kerry’de doğdu. Amerika’dan döndüğünde İrlanda Demiryollarında, County Kerry’nin başkenti Tralee’yle yarımadaanın ana şehri Dingle arasındaki dar hatta kamarot olarak iş buldu. İlk iş gününde, mesaiye henüz başlamışken, Tralee’den trene binen bir İngiliz turist platformdaki

İrlanda mitolojisindeki en eski masallarından biridir; olağanüstü güzelliğiyle nam salmış dönüşüm ve yeniden doğum tanrıçası Etain’in hikayesi. *Etain’in Flörtü, Kısaca Açık Dönüşümün Tanrıçasıdır -çn.

bavulunu gösterdi ve Tomas'a bavulu portbagaja koymasını emretti. Tomas gururlu bir şekilde, "Kendini koy," dedi ve İrlandalı yaşlı bir kadının trene binmesine yardım etmeye gitti. Bu sahneye şahit olan kondüktör şöyle diyecekti: "İrlanda Demiryollarındaki günlerin sayılı Murphy."

Tomas yaklaşık bir yıl boyunca bu işte çalıştı ama Britanya'nın İrlanda'ya karşı tutumuna dair fikirlerini bir başka İngiliz turistle açık ve sert bir şekilde paylaşıncı işten kovuldu. Kovulması iyi oldu, zira bir sonraki Hamsin Yortusunda Tralee-Dingle demiryolunda korkunç bir kaza yaşandı. Bir numaralı lokomotif Curraduff Köprüsünde raydan çıktı ve dokuz metre aşağıdaki nehre yuvarlandı, trenin o günkü yegâne yolcuları olan makinist, kondüktör, kamarot ve doksan domuz bu kaza sonucu öldü. Dingle'da yaşayan yaşlı bir kadın, Tomas'a hayatının Tanrı tarafından kurtarıldığını söyledi. Peg'e göre Tomas yaşlı kadına şu cevabı verdi: "Tanrının o gün üç İrlandalı adamın ve doksan domuzun kaderini düşünmekten daha önemli meseleleri olduğundan eminim."

Kısa bir zaman sonra Tomas, Mary Ashe isimli genç bir öğretmene âşık oldu. Mary'nin babası Tralee'yle Dingle arasındaki tek kasaba olan Anascaul'un posta müdürüydü. Tomas'la Mary evlendiler ve Dingle Yarımadasının güney kıyısında yer alan devasa kutsal Inch'in altı kilometre doğusuna, deniz kenarındaki küçük bir kulübeye yerleştiler. Tomas balıkçı oldu, kendine küçük bir tekne ve katranlı branda beziyle

Paskalya Bayramından sonraki yedinci pazar gününde kutlanan bir bayramdır. O günün, İsa'nın dirilip göğe yükselişinden sonra, Kutsal Ruh'un havarilerin üzerine çıktığı gün olduğuna inanılır -çn. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

kaplanmış hasır işi bir kayık yaptı. Kulübesinin altına teknesini demirleyebileceği küçük bir dok da inşa etti, bu dok hâlâ Murphy İskeleyi olarak anılır. Kulübenin arkasındaki bayırın küçük bir bölümünü temizleyip çitle çevirdi ve bu alana patates, kabak, buğday, mısır ve yemlik ot ekti; bir ineği, bir eşiği ve yirmi tavuğu barındıran küçük bir ahır inşa etti. Arazisini işledi, Dingle Körfezindeki morinaları ve ringaları yakalamak için ağlarını ve halatlarını belli aralıklarla denize yerleştirdi, cezir zamanlarında deniz salyangozu ve midye toplamak için kayalıkları araştırdı. Tomas ve Mary bu kaynaklarla beşi kız altısı erkek olmak üzere on bir çocuk yetiştirdi, çocukların her biri çocukluk çağından sağ çıktı ki bu durum o zamanların kırsal İrlanda'sında mucize gibi bir şeydi.

Çocuklar Kerry Bölge Okulunda sadece okumayı, yazmayı ve hesap yapmayı öğrendiler, yaşadıkları kumsalın beş kilometre batısında bulunan iki sınıflı bu okula her mevsim yalın ayak yürüyerek gittiler.

Bütün çocuklar dört ya da beş yılın ardından okulu sırayla bıraktılar ve genelde kendi çiftliklerinde ya da komşu çiftliklerde çalışmaya başladılar. Peg, Inch'teki Foley's Public House isimli birahane de iş buldu, orada birahane sahibinin küçük oğlu Jerry'yle ilgilendi, arada sırada bar işlerine de yardım etti. Maaşının bir kısmını ailesine verdi, geri kalanını önünde sonunda Amerika'ya gidecek kadar para sahibi olmak umuduyla biriktirdi; o zamanların kırsal İrlanda'sındaki her genç insanın hayali buydu, çünkü anavatanın onlara sunacak hiçbir şeyi yoktu.

Annesinin okuma aşkını miras alan tek çocuk Peg'di. Mary Ashe, babası Thomas tarafından bir rahi-

be okuluna gönderilmişti. Thomas, İngiliz Ordusunun hizmetinde gittiği Kırım Savaşından döndükten sonra Anascaul'a posta müdürü olarak atanmıştı. Savaşın son muharebesi olan Redan saldırısında kötü şekilde yaralanmış ve Konstantinopolis'in karşısında, Boğaziçi'nin Asya tarafında bulunan Florence Nightingale Hastanesinde yatmıştı. On yedi yıl dokuz aylıkken 88. Piyade Alayına katıldığında okuma yazma bilmeyen biriydi ama orduda okumayı, yazmayı, İngilizce konuşmayı öğrenmiş ve İrlanda'ya döndüğünde bu özellikleri sayesinde posta müdürü olmaya hak kazanmıştı. Mary, Tomas'la evlenmeden önce birkaç yıl öğretmenlik yapmıştı. Tomas'ın okuma yazma bilmediğini yıllar sonra Peg'in doğum belgesini ilk gördüğümde keşfettim, babasının imzasının yerinde kargacık burgacık bir X vardı.

Biri hariç bütün çocuklar sırayla Amerika'ya gittiler. Peg kız kardeşleri Hannah, Bea, Annie, Mary ve Nell'den sonra giden altıncı çocuktuk, kısa bir süre sonra erkek kardeşleri Jerry, Tommy, Mauris ve Gene de onları takip ettiler. Tomas ve Mary'le birlikte kalan ve onların çiftlikle ilgilenmesine yardım eden tek çocuk John'du. Tüberkülozdan mustarip olmasaydı o da gitmiş olurdu.

Peg, Foley'den aldığı maaşlar sayesinde en ucuz tarifieden bir gemi bileti alacak kadar para biriktirdi ve ilk çift ayakkabısını almak için kenara bir miktar para koyabildi, ama onunla birlikte göç eden arkadaşları yalın ayak yolculuk etti. Aynı şey bütün İrlanda'da yaşanıyordu, İrlandalılar tıpkı on dokuzuncu yüzyılın ortalarında yaşanan Büyük Kıtık sırasında ve sonrasında yaptıkları gibi anahtarlarını bir kez daha terk

ediyorlardı; o dönemde kiracılar evlerinden atılarak “yollarda can vermiş” ya da başka bir yere göç etmişti. İrlanda nüfusu sadece on yıl içinde sekiz milyondan dört milyona inmişti.

Babam John’un doğduğu kulübedeki, yani İrlanda’nın kuzeybatısında yer alan Mayo ilçesine bağlı Ballyhaunis kasabasındaki hikâye de hemen hemen aynıydı. Dünyadaki bütün Freely’ler Ballyhaunis’in içinden ve çevresinden gelmişlerdi. Freely’ler 1600 yılında –babamın içinde doğduğu saz çatılı kulübenin tarihi– kuzeydeki Donegal ilçesinden Ballyhaunis’e taşınan O’Friel adlı bir adamın torunlarıydı. O’Friel okuma yazma bilmeyen biriydi ve nüfus dairesindeki İngiliz memurlar onun adını Freely olarak kaydetmişti. Bu kayıt gerçekleşmeseydi çoğu İrlandalı gibi Freely ailesi de tarihsiz bir aile olurdu, onlar en azından kendi arazilerine sahip olan ve bu sayede Büyük Kıtılıktan sağ çıkan sıradan çiftçilerin halefleriydi.

John doğum tarihinden emin değildi. Her zaman “muazzam rüzgâr yılında” doğduğunu söylerdi ve bu yılın 1898 olduğunu düşünürdü, ama en sonunda onun da 1897’de doğduğunu öğrendik. John, Michael ve Ellen Freely’nin ikinci çocuğuydu. Bu çiftin sekizi erkek ve biri kız olmak üzere dokuz çocuğu vardı: Jim, John, Willie, Tom, Pat, Mike, Charlie, Mary ve Luke. Dokuz çocuğun her biri sırayla İrlanda’dan göç etti, bazıları İngiltere’ye ama çoğu Amerika’ya gitti, fakat en büyük çocuk Jim ebeveyninin ölümünden sonra aile çiftliğini işletmek için karısı Agnes’la birlikte Amerika’dan geri dönecekti.

John 1916 baharında kardeşi Willie’yle birlikte İngiltere’de iş bulmak amacıyla yola çıktı. Yıllar son-

ra bana, evden ayrılmaya karar verdiklerinde ikisinin de cebinde bir kuruş para olmadığını söyledi. Evdeki tek nakit annelerinin “yumurta parası”ydı, yani kadının Ballyhaunis’taki haftalık pazarda yumurta satarak biriktirdiği birkaç peni. Bir sabah, şafaktan epey önce, John uyandı ve sessizce giyindi, Willie’yi uyandırdı, sonra mutfak dolabını açıp annesinin “yumurta parası”nı aldı, İngiltere’de iş bulur bulmaz parayı yerine geri koyacağına dair yemin etti. Sonra iki kardeş kulübeden çıktılar ve sabah altıda orada duran haftalık treni yakalamak için sekiz kilometre uzaktaki Ballyhanunis’e doğru yola koyuldular. Treni kasabaya varmadan birkaç kilometre önce durdurmak için tarlaları kestirme yol olarak kullandılar, trenin yaklaştığını gördüklerinde raylara çıkıp ellerini salladılar. Tren tam zamanında durdu ve kondüktör kardeşlerin trene binmesine izin verdi, çünkü kendi de Ballyhaunis’te yaşıyordu ve aileyi tanıyordu. Kardeşlere bilet soramadı çünkü onların bilet alacak paraları olmadığını biliyordu.

Trenin iki vagonu vardı; biri posta, diğeryse yolcular için. Bütün koltuklar doluydu, bu yüzden John ve Willie arka tarafta yere oturdular, tren Ballyhanuis’te durduğunda oradan trene binebilecek herhangi biri tarafından tanınmamak için yüzlerini örttüler. Fakat trene kimse binmedi ve posta vagona yüklendikten sonra, güneş doğudaki ilk kasaba olan Roscommon’ın tepelerinin üzerinde yükselirken, tren hareket etti. Sonra Willie uykuya daldı, John bir daha asla görmeyeceği Ballyhaunis’e son bir kez baktı. O gün Paskalya Bayramıydı, John günün ilk ayini için çalan kilise çanlarını duyabiliyordu. Dura etti ve posta vagonu uykuya daldı.

Bir süre sonra vagondaki diğer yolcular uyanmaya başladılar, arka koltuklardaki yolculardan bazıları John ve Willie'yle konuştular. Bütün yolcuların, İrlanda'nın kuzeybatı kıyısında bir Alman denizaltısı tarafından batırılan İngiliz yük gemisindeki İrlandalı denizciler olduğu anlaşıldı. Denizciler cankurtaran fiilikalarıyla kıyıya çıkarılmış ve Dublin'e giden ilk trene bindirilmişlerdi. Tam ücretlerini almışlardı, hepsi uyandığında bir şişe İrlanda viskisi elden ele dolaşmaya başladı ve John sert içkinin tadına ilk kez o zaman baktı; Peg'in de daha sonra dillendireceği gibi, o viski şişesi, John'u "yıkıma giden baş aşağı yol"da yürütme-ye başladı.

Dublin'e vardıklarında John, Ballyhaunis'te bahsini duyduğu "Model Pansiyon"lardan birine gitmek için yol sordu. O ve Willy geceyi bir peni karşılığında pansiyonda geçirdiler, adam başı yarım peni ödediler. Onlar ve diğer müşteriler yataklarda, hatta yerde bile uyumadılar, duvarlardan paralel olarak sarkan halatlara koltuk altlarından asıldılar. "Yarım Peni Askıları" olarak bilinen bu pansiyon ve benzerleri, iş bulmak için İngiltere'ye giderken Dublin'e uğrayan İrlandalı genç adamlara hizmet veriyordu.

Ertesi sabah halatlar çözüldüğünde John ve Willy kahvaltı niyetine bir somun ekmek almak için dışarı çıktılar. Dublin'in merkezine doğru giderken silah ve top ateşi sesleri duydular, birkaç dakika sonra İrlanda Cumhuriyet Ordusunun İngiliz kuvvetleri tarafından kuşatıldığı yer olan Merkez Postanesini gördüler. Bunun İrlanda Devriminin başlangıcı olduğunu ve Dublin'de "korkunç bir güzellik" doğduğunu öğrendiler.

John ve Willie bu konuyla ilgili hiçbir şey bilmiyorlardı, babamın bana çok uzun zaman sonra söylediği gibi, radyonun ve gazetenin olmadığı ıssız çiftliklerinde dış dünyadan çok az haber alıyorlardı.

Kendilerini hızlıca görünmez kıldılar, zira İngiliz kuvvetleri rastladığı her İrlandalı genç adamı yakalıyor, bazılarını vuruyordu. Kardeşler Dun Laoghaire'deki limana kadar yürüdüler, ayakları hâlâ çıplaktı ve karınları açtı. Ertesi gün Liverpool'a gidecek bir yük gemisi bulacak kadar şanslıydılar, İrlanda Denizini geçiş biletinin ücretini gemide hamallık yaparak ödediler.

Liverpool'da gemi yükleme işçisi olarak iş buldular, çünkü liman Fransa'ya İngiliz askerleri ve levazım taşıyan askeri nakliye ve yük gemileriyle doluydu. Willie İngiliz Ordusuna katılmak istedi ama John onu bu fıkirden vazgeçirdi, çünkü maaşlarından arttırdıklarıyla Amerika'ya gitmeye ve eve göndermeye yetecek kadar para biriktirmişlerdi, John annesinin yumurta parasını çaldığı için vicdan azabı çekiyordu.

Willie en sonunda Liverpool'da İrlandalı bir kızla evlendi ve hayatının geri kalanını orada geçirdi. Fakat John, Amerika'ya gitmeye kararlıydı. 1921 yılında bir Cunard yolcu gemisine binmek için tek yönlü bir Boston bileti alacak kadar para biriktirmeyi başardı, Atlantik Okyanusunu göçmenlerin her zaman yolculuk ettiği kasara altında, geminin bağırsaklarındaki en alt sınıf konaklama bölümünde geçti. Boston'da hendek kazıcısı olarak iş buldu, Amerika'ya yeni gelmiş İrlandalı genç adamlara hizmet veren bir pansiyonda kaldı; bu, Dublin'in ve Liverpool'un "Yarım Peni Askıları"ndan sonra büyük bir gelişmeydi. - <https://rantey.org>

Boston'daki İrlandalı göçmenler cumartesi akşamları dans partileri düzenliyorlardı. John, *caleigh* adı verilen bu partilerden birinde Beacon Hill'deki zengin bir ailenin hizmetçisi olarak çalışan Peg Murphy'yle tanıştı. John'la Peg Eylül 1924'te evlendiler ve Roxbury'deki mobilyalı bir odaya taşındılar, ben yaklaşık bir yıl sonra o odada ana rahmine düştüm.

Hamile olduğu işverenleri tarafından duyulduğu anda Peg, Beacon Hill'deki işinden kovuldu. Aynı gün John'a, hiç vakit kaybetmeden bavullarını toplayıp Boston'dan ayrılmaları gerektiğini söyledi. New York'ta daha fazla özgürlük ve olanak olacağını düşünüyordu, çünkü Brooklyn'de John'un hendek kazıcılığından daha iyi bir iş bulmasına yardım edebilecek bir halası vardı.

John ve Peg 1926 baharının başlarında trenle New York'a gittiler ve John'un halası Helen Moran'ın evine yerleştiler. Helen'in kocası Paddy, Brooklyn-Manhattan Transit Şirketinin (BMT) müdürlerinden biriydi. Paddy, John'un Canarsie Körfeziyle Williamsburg Köprüsü arasındaki tramvay hattında kondüktör olarak işe başlaması için nüfuzunu kullandı; Peg de o hat üzerinde bir apartman dairesi aramaya başladı. En sonunda hattın ortasında, Brooklyn'in Bushwick bölgesindeki Wilson Bulvarının köşesinde yer alan ve bir Alman mahallesi olan Cooper Caddesinde bir zemin katı buldu. John ve Peg hâlihazırda deneyimli bir gezgin olan benim 26 Haziran 1926'da gerçekleşen doğumundan hemen önce evlerine taşındılar.

Peg bana, tramvay ne zaman evin önünden geçse John'un tramvay çanını çaldığını, kendisinin de pencereye koşarak ona el salladığını anlattı. Havanın gü-

zel olduğu bazı günlerde babamla birlikte Williamsburg Köprüsüne kadar gidip sonra dönüyormuşuz.

Yıllar sonra, Peg bana Boston'dan ayrılmaya karar vermesinin asıl sebebinin orada çok fazla İrlandalı olması olduğunu söyledi. Onlar gecekondlu mahallelerine hapsedilen ve Peg'in Beacon Hill'de hizmet ettiği Brahminler gibi üst sınıf Yankiler tarafından hor görülen İrlandalılarıydı. Peg, "Ben İrlanda'yı İrlandalıların arasında yaşamak için terk etmedim," derdi. Genellikle birikmiş kiralığımız yüzünden bir evden diğerine; Almanların, İtalyanların, Polonyalıların ve Doğu Avrupalı Yahudilerin değişken karışımlarından oluşan ama asla İrlandalıların yoğun olarak yaşamadığı mahallelere taşınıp dururduk. Art arda taşındığımız apartmanların hepsi bir zamanlar işçi sınıfı mahallesi olan yerlerdeydi. Bu terimi çocukken ilk kez duyduğumda, anneme işçi sınıfından olup olmadığını sormuştum; annem şöyle söylemişti: "Eğer baban sabit bir iş bulabilseydi gerçekten işçi sınıfından olurduk."

Fakat çok geçmeden İrlandalıları Bushwick'e taşınmaya başladılar, John'un erkek kardeşleri Tom, Pat, Mike ve Peg'in erkek kardeşi Mauris başı çektiler; hepsi İrlanda'dan yeni gelmiş kızlarla evlendiler. Sonra bütün kızlar "memleketten" küçük erkek ve kız kardeşlerini getirmeye başladılar. Çok geçmeden, Alman Brooklyn'de, Peg'in "Galler Gettosu" adını verdiği bir şey yarattık.

Kız kardeşim Dorothy 19 Aralık 1927'de doğduğunda hâlâ Cooper Caddesinde yaşıyorduk. Peg kız kardeşi Nell tarafından götürüldüğü hastanedeyken, John'un ağabeyi Tom ve onun karısı Chris benimle ilgilendi. Tom, tranvay geçerken John'a haberi vermek

için apartmanımızın önündeki merdivende bekledi. Haberi alan John tramvaydan indi, yolculara hemen geri döneceğini söyledi; Tom'la birlikte sokağın köşesinde "gizlice" içki satan ve Paul Hesse tarafından işletilen salona girdi. Paul onlara müessesenin ikramı olarak birer kupa bira verdi. Bir kupayı diğeri takip etti ve John'un terk edilmiş tramvayının arkasında duran uzun tramvay sırası yüzünden çağrılan polis salonu basana dek parti devam etti. Polisle birlikte *Daily News* gazetesinden bir muhabir ve fotoğrafçı da gelmişti. Olay yerinin fotoğrafı ertesi gün gazetenin ön sayfasında şu başlıkla yayımlandı: "BEBEK TRAFİĞİ KARIŞTIRDI."

John tramvayına döndü ama mesaisinin sonunda Canarsie'deki müdür tarafından işten kovuldu. Sonraki iki yıl boyunca aralıklarla Hudson Nehri üzerinde liman işçisi olarak çalıştı; limana gelen yük gemilerinin yükünü boşaltıyordu. Fakat düzensiz bir şekilde para kazanıyordu, sonuç olarak Cooper Caddesindeki evimizden çıkarıldık.

Peg durumun umutsuz olduğunu hissetti, bu yüzden beni ve Dorothy'yi alıp İrlanda'ya dönmeye ve John sabit bir iş bulana kadar orada ailesiyle yaşamaya karar verdi. Bir Cunard yolcu gemisine binmek için alınacak tek yönlü üçüncü sınıf biletlerin parasını Peg'in kardeşi Nell verdi, meblağ toplamda 80 dolardı; 40 dolar Peg için, yarım bilet parası da ben ve Dorothy için. Nell, Peg'e bize yeni kıyafetler alması için fazladan para da verdi çünkü Amerika'daki İrlandalıların İrlanda'daki kadar fakir olduğunun ailesi tarafından bilinmesini istemedi.

İlk İrlanda yolculuğuma dair çok az şey hatırlıyorum, Peg bana bu yolculuğun 1931 yılı başlarında başladığını daha sonra söyledi. Biz henüz birkaç aydır İrlanda'dayken, John bir iş bulduğunu ve geri dönüş biletlerimizi alacak kadar para biriktirdiğini söyleyen bir mektup yazdı; önceden yaşadığımız yerin bir blok ötesinde olan Chauncey Caddesinde ucuz bir daire bulmuştu, biz de Amerika'ya geri döner dönmez oraya taşındık.

John, Evergreens Kabristanındaki mezar yerlerinin bakımını üstlenen Perperpetual Care isimli bir bahçecilik şirketinde iş bulmuştu; şehirdeki en büyük kabristanlardan biri olan bu mezarlık, Brooklyn-Queens sınırı boyunca kilometrelerce uzanıyordu. Bu sabit bir iş değildi, yaz mevsiminde özellikle Anma Gününde yoğunlaşıyor, Ruhlar Günü hariç sonbaharda durgunlaşıyor ve kış geldiğinde, kar fırtınalarının New York'u vurduğu ve şehirdeki karın kürenmesi gerektiği zamanlar haricinde John'u gerçek anlamda işsiz bırakıyordu.

Peg hiçbir zaman kirayı ödeyecek kadar paraya sahip olmuyordu, bu yüzden ev sahibinden sürekli zaman istiyordu. Sonunda evimizden atıldık, Peg'in mobilyalarımızı aldığı mağaza da bütün eşyalarımıza el koydu. Sonra John'un halası Helen ve onun kocası Paddy Moran'ın Flatbush'taki büyük evlerine taşındık; dördümüz de evin girişinde bulunan ve Moran'ların genellikle bekârlara kiraladığı yatak odasında uyuduk. Peg bir kez daha durumun umutsuz olduğunu hisset-

ti, birkaç hafta sonra Dorothy'yle beni yanına alarak İrlanda'ya dönmeye ve John düzgün bir iş bulana dek orada kalmaya karar verdi. Nell yine Cunard yolcu gemilerinden birine binmemiz için bilet aldı ve Peg'e harcamalar için para verdi, çünkü annesiyle babasında fazladan bir peni bile olmadığını biliyordu.

1932 baharının başında, altıncı doğum gününe birkaç ay kala, New York'tan ayrıldık. Gidişimiz erken çocukluk anılarımın en acı veren anılarından. Gemi ağır ağır uzaklaşırken John'un rıhtımda gitgide silikleşen figürünü, kucağında Dorothy'yle yanımda duran ve babama el sallarken ağlayan Peg'i hâlâ görebiliyorum. Çoğu göçmenin New York'a ilk geldiğinde gördüğü Özgürlük Heykelinin yanından geçişimizi de hatırlıyorum, ama biz o heykeli giderken gördük, üstelik ikinci kez; Peg'in "bizim ters yollarımız" ve "rüzgâra karşı yelken açmak" dediği şey yüzünden.

Cork'un Cobh kasabasında gemiden indik, Peg oraya hâlâ Queenstown diyordu, kasabanın İngiliz idaresindeki adı buydu. Trenle Tralee'ye gittik, orada araç değiştirdik ve Dingle Yarımadası kıyısının ortalarında yer alan Anascaul'a gitmek için dar hatta bindik. İki yanda da deniz manzarası vardı; kuzeyde Tralee Körfezi, güneyde Dingle Körfezi.

Tomas bizi Anascaul istasyonunda bekliyordu, üçümüzü ve bavullarımızı "iki tekerli" adını verdiği yük arabasına yükledi, araba bir eşek tarafından çekiliyordu. Peg, Tomas'ın eşeğe seslenirken kullandığı dilin İrlandaca olduğunu söyledi. Tom, Dorothy'yle ve benimle İngilizce konuştu, yarımadanın güney kıyısı boyunca doğuya ilerlerken bize yerel coğrafya, mitoloji ve tarih dersleri verdi, yolda karşılaştığımız insanları

şapkasının ucuna dokunarak ve İrlandaca konuşarak selamladı.

Güneyde, Dingle Körfezinin diğer tarafında Iveragh Yarımadasını ve yarımadanın omurgası boyunca uzanan Macgillcuddy Reeks Dağlarını görebiliyorduk; deniz seviyesinden yaklaşık bin yüz metre yukarıda olan bu dağlar İrlanda'nın yüksek dağlarıydı. Dingle Yarımadasının bel kemiğini oluşturan Slieve Mish Dağları da neredeyse o kadar yüksekti. Zirveyi teşkil eden Brandon Dağının boyu yaklaşık bin metreydi. Bu dağ Dingle Yarımadasının ucunda, Greenwich'in 10°30' batısında, Avrupa'nın en batı noktasında yer alıyordu.

Inch'te deniz seviyesine indik, Foley'nin birahanesinin önünden geçtik, Peg genç bir kızken orada çalıştığını söyledi. Foley'nin yerinin hemen arkasında kiliseyi ve deniz kıyısındaki mezarlığı gördük; Tomas bazı atalarımızın orada gömülü olduğunu söyledi. Lach isimli küçük köye varana dek dört mil taşı saydım; köyde sadece üç ev vardı, ikisi sol tarafta biri de sağda.

Eşek ona bir şey söylenmeden soldaki ilk evin önünde durdu; çatısı sazla kaplı, yolun biraz gerisinde, kapısı ve iki penceresi denize bakan, taştan yapılmış küçük bir kulübe. Büyükannem Mary bizi karşılamak için kapıda bekliyordu, üçümüzü de kollarının arasına aldı, bizi İrlandaca selamladı, sonra İngilizceye geçti. Amcam John da oradaydı, bizi selamlarlarken güçsüz ve solgun görünüyordu, bizi tüberküloz öksürüğünden korumaya çalışıyordu.

Evin tek ısı kaynağı olan ocakta tezek ateşi yanıyordu. Mutfak, yemek odası ve oturma odası olarak

kullanılan salonun her iki yanında küçük yatak odaları vardı. Sağ taraftaki merdiven çatı katına çıkıyordu, sol taraftaki kapı da eşeğin, bir ineğin ve tavukların tutulduğu ahıra açılıyordu. Evin arkasında, o anda sislerle örtülü olan Slieve Mish Dağlarının alçak bayırında küçük bir çiftlik bulunuyordu. Ve ön tarafta, yolun kenarındaki çalılıklar yüzünden görünmez olan deniz vardı; kayalık kıyıya vuran ve kulübenin arkasındaki ağaçları inleyen rüzgâra tuz tadı katan dalgaların sesini duyabiliyordum.

Akşam yemeğimizi yedikten sonra Barry Callaghan ve kızı Peig tarafından ziyaret edildik, yolun üstündeki ikinci kulübede yaşayan Peig annemin en yakın arkadaşısıydı. Annem Amerika'ya göç ederken Peig'in de onunla birlikte gelmesini istemişti ama bu imkânsızdı, çünkü Peig'in annesiyle babası yaşlıydı, Peig onların en küçük çocuğuydu ve evde ona ihtiyaç vardı. Peig'in annesi o vakitten sonra ölmüştü, Peig şimdi babası Barry'yle birlikte yaşıyordu, seksenli yaşlarında olmasına rağmen adamın sakallarında ve bıyıklarında biraz kırmızılık kalmıştı. Daha sonra yolun karşısında yaşayan Sayers ailesi bize katıldı, herkes ateşin başına oturup sohbet etti, Peg bundan mutlu oldu çünkü Amerika'dayken çok özlediği İrlanda buydu.

Murphy kulübesinin içinde ya da dışında elektrik, su, merkezi ısıtma, banyo veya tuvalet yoktu. Yağ lambalarıyla mumlar ışık sağlıyordu ve ısı ocaktaki tezek ateşinden geliyordu, Mary o ocakta yemeklerimizi ve kendi yayığında yaptığı tereyağıyla kapladığımız ekmeklerimizi pişiriyordu. Yediğimiz her şey, Tomas'ın tuttuğu balıklar dışında, küçük çiftlikten geliyordu. İçme suyu çatıdan akarsı yağmur suyu toplayan bir

varilden ya da yarım kilometre uzaktaki dereden geliyordu, yerli kadınlar o dereye çamaşır yıkıyordu. Her birimiz haftada bir kere, tezek ateşinde ısıtılan yağmur suyuyla doldurulmuş ahşap teknede banyo yapıyorduk. Banyo zamanı cumartesi akşamının erken vakitleriydi, ertesi günkü kilise ziyaretine hazırlıktı.

Murphy kulübesindeki çatı katı kitaplarla doluydu; çoğunlukla roman, şiir, tarih ve gezi kitapları. Peg bütün boş zamanlarını okuyarak geçirirdi, bana küçük bir kızken de aynı şeyi yaptığını söyledi.

Çatı katındaki kitapları çok merak ediyordum, bu yüzden Mary bana okuma yazma öğretmeye başladı, öğretmenken kullandığı temel okuma kitaplarıyla işe koyuldu. Temel okuma kitaplarını bitirdiğimde çatı katında bulduğum kitapları okumaya başladım, hatırlayabildiğim ilk kitap olan *A Pictorial Journey Around the World* ("Dünyanın Etrafında Resimli Bir Yolculuk"), kabartma resimlerle süslenmiş bir gezi günlüğüydü. Mary, Sebastol kuşatmasında kötü yaralanan ve Florence Nightingale Hastanesinde yatan babası Thomas Ashe'in bu kitabı hastaneden çıktıktan sonra Konstantinapolis'ten aldığını söyledi. Kitaptaki bölümlerden birinin başlığı "Limpopo'ya Yolculuk," bir diğ erin başlığı ise "Batı Amerika Boyunca Trenle Seyahat" idi. Beni en çok büyüleyen bölüm Konstantinapolis hakkında olandı; Avrupa'yla Asya'yı birbirinden ayıran tarihi boğaz Boğaziçi'nin Haliç'le birleştiği yerde kurulan kadim şehrin yedi tepesinden yükselen camilerin ve minarelerin kabartmalı resimleri özellikle büyüleyiciydi. Mary bana, babasının öldüğü güne kadar Konstantinapolis'ten bahsettiğini söyledi, şimdi İstanbul olarak bilinen şehrin hayatının büyük bir bölü-

münü geçirmeye yazgılı olduğum o şehri düşünmeye başlamamın sebebi buydu.

Tomas'la birlikte sık sık koya gidiyordum, ağlarını ve halatlarını denize yerleştirirken onu izliyordum, dalgaların hem aydan hem güneşten hem de rüzgârdan nasıl etkilendiğini açıklarken onu dinliyordum. Tomas arada sırada büyük bir morina balığı yakalıyordu, balığı tuzlayıp kulübenin kapısına asıyordu, akşam yemeği vaktinde balıklardan parçalar kesiyor ve yemeğimize ekliyordu.

Tomas bana, kendi halkının, toprağı süren halkların kültüründen çok daha eski bir kültürden geldiğini söyledi. Çünkü onlar ve onlara benzeyenler, hayatlarını toprağın ve denizin sınırlarında kazanmışlardı. Derinlerde balık avlamış, sığıklardan deniz tarağı, midye, deniz salyangozu ve deniz kuşlarının yumurtalarını toplamışlardı. Dingle Yarımadasının ucundaki ve yarımadanın en batı çıkıntısının açığında bulunan Blasket Adalarındaki seyrek bitki örtüsüyle hayatta kalabilecek keçiler yetiştirmişlerdi.

Altıncı doğum günüm olan 26 Haziran 1932 yaklaşırken Tomas beni eşek arabasına bindirdi ve yarımadanın sonundaki Dunquin'e götürdü, İrlanda'nın ve bütün Avrupa'nın en batıdaki kasabası buydu. Orada meşhur Kruger birahanesine uğradık, Tomas'ın anlattığına göre birahaneye bu isim verilmişti çünkü birahanenin sahibi Maurice "Kruger" Cavanaugh, Boer Savaşı sırasında Afrikanerleri desteklemiş ve lakabını onların liderlerinden almıştı.

1927'de Atlantik üzerinde solo uçuş yapan Amerikalı pilot Charles Lindbergh'in gördüğü ilk Avrupa

manzarasının Dingle Yarımadası olduğunu Peg bana hâlihazırda söylemişti. Kruger da uçağa el salladığını ve Lindbergh'in cevap olarak uçağın kanatlarını indirip yükselttiğini söyledi. Duvardaki imzalı bir fotoğrafı işaret etti, fotoğrafta *Spirit of St Louis*'in önünde duran Lindbergh vardı, hayal dünyamda uçağın birahänenin üzerinden geçtiğini ve kanatlarını indirip yükselttiğini görebiliyordum.

Tom'la birlikte birahänenin arkasındaki çıkıntıda durduk ve Dunquin'in limanı olarak işlev gören küçük koya yukarıdan baktık, Atlantik'ten yuvarlanarak gelen devasa dalgaların gökkuşağı renklerine bürünmüş serpintileri altımızdaki uçuruma çarpıyordu. "Dünyanın ucundayız evlat," dedi Tomas. "Dunquin'de, bir sonraki mahalle Amerika'da derler."

Altımızda koya inen çok uzun taş basamaklar vardı, adalılar Basket Adalarından geldiklerinde kayıklarını bu basamaklara çekiyorlardı. Tomas hâlâ takımadalarda yaşayan yüz elli civarında insan olduğunu söyledi; insanların çoğu, üzerinde yerleşim bulunan altı adanın açık ara en geniş olan Büyük Basket'teydi. O tarihte Büyük Basket'te yaşayan adalılar arasında, hayata dair hikâyeler yazıp yayımlayacak üç kişi olduğunu yıllar sonra öğrendim: Maurice O'Sullivan, Tomas O'Crohan ve Peig Sayers. Hikâyelerin ilki O'Sullivan'ın *Twenty Years A-Growing*'i ("Büyümeyle Geçen Yirmi Yıl") idi. Bu kitap 1933'te, ben hâlâ yarımada da yaşıyorken hem İrlandaca hem de İngilizce basıldı. Kitabın adı ilk kez Tomas'tan duyduğum bir Dingle deyişinden geliyordu: "Bir hayatın nasıl bölün-

düğünü bilir misin? Büyümekle geçen yirmi yıl, ser-pilmekle geçen yirmi yıl, belini bükmele geçen yirmi yıl ve inişe geçmekle geçen yirmi yıl. İşte insan hayatı budur.”

Sonbaharın sonlarında Peg, John’dan bir mektup aldı, John bir iş bulduğunu ve yeterince para biriktirir biriktirmez dönüş biletlerimizi göndereceğini söylüyordu. Birkaç hafta sonra tekrar yazdı ve 1 Şubat 1933’te Queenstown’dan kalkacak bir Cunard yolcu gemisine binmemiz için biletlerimizi aldığını bildirdi. Peg’den beni ve Dorothy’yi Ballyhaunis’teki ailesine götürmesini rica etti, zarfın içine masraflarımız için bir çek koymuştu.

Noel’den birkaç gün önce bir postacı John’dan bir paket getirdi, paketin içinde Peg’e, bana ve Dorothy’ye gönderilmiş hediyeler vardı. Benim hediyem renkli tüylerle süslenmiş bir Kızılderili savaş başlığıydı, başlığımı taktım ve Noel günü kulübeyi ziyaret eden herkese hava attım. Başlığım sayesinde, ertesi gün yerli çocuklar beni Aziz Stefan şenliğine davet ettiler, şenlikte çocukların “çalakuşu” şeklinde telaffuz ettiği “Çalikuşu Avı” kutlanacaktı. O gün “Çalikuşu Çocukları” olarak tuhaf kostümlere büründük, Kızıl-derili başlığım beni bir anda meşhur etti.

Güne, yerel kulübelerin sazla kaplı çatılarında çalikuşu yuvaları arayarak başladık. Diğer çocuklar hâlihazırda incelikle işlenmiş hasır işi bir kuş kafesi yapmışlardı, çalikuşunu bulduğumuzda onu kafese koyduk ve kafesle birlikte Inch’e kadar geçit yürüyüşü yaptık; yoldaki her kulübede durduk, “Çalikuşunun Şarkısı”nı söyledik ve bir “ermağan” için yalvardık, armağanımız genellikle bir şekerdi.

Çalakuşu, Çalakuşu, bütün kuşların kralı
 Aziz Stefan'ın gününde bir karaçalıya takıldı
 Kendisi küçüktü ama gururu büyüktü
 Bu yüzden kalk nazik beyim ve ver bize ermağanı

Yeni yılın başında trenle Ballyhaunis'e gittik, büyük-babam Michael Freely bizi istasyonda bekliyordu. Onu tanımamak mümkün değildi çünkü tıpkı John gibi görünüyordu, Peg'in söylediğine göre yetmişli yaşların başındaydı ama saçlarında biraz kırmızılık kalmıştı. Michael bir at arabası kullanıyordu, Peg'i ve Dorothy'yi bavullarımızla birlikte arka tarafa yerleştirdi, çiftliğe yapacağımız sekiz kilometrelik yolculuk için beni yanına oturttu.

Freely kulübesi yolun yukarısındaki bir tepenin zirvesindeydi, bir vadiden böğürtlen çalılılarıyla kaplı bir yamaca bakıyordu. Badanalı kaba taştan yapılmıştı, doksan santim kalınlığında duvarları ve sazla kaplı bir çatısı vardı. Peg, Freely ailesinin Kraliçe I. Elizabeth'ten beri orada yaşadığını söyledi, belki de kendilerini buna inandırmışlardı.

Büyükannem Ellen, amcalarım Charley ve Luke'la birlikte bizi orada bekliyordu. Her biri bizi kucakladı ve içtenlikle kulübeye davet etti. Peg bana Ellen'in altmış yaş civarında olduğunu söyledi ama Ellen çok güzeldi ve yaşından çok daha genç görünüyordu. Charley yirmi üç yaşındaydı, ailenin en küçüğü Luke ise on yediye basmak üzereydi. Babam ve kardeşi Willie, Luke'la hiç karşılaşmamışlardı çünkü Luke 1916'da onlar evi terk ettikten birkaç hafta sonra doğmuştu. Büyük ocağın etrafında oturarak çay içtik, burası aynı zamanda bütün çocukların uyuduğu odaydı, karşılıklı iki duvarda bir dizi niş vardı ve her nişin geçidi çe-

kilebilecek perdeler asılmıştı. Ellen bu nişlere “oyuk” dendiğini söyledi ve John’la Willie’nin evi terk etmeden önceki gece uyuduğu nişleri gösterdi.

Kış ortası olmasına rağmen hava güzeldi, birkaç günü çiftlikteki ve çevredeki arazileri dolaşarak geçirdik. Uzun akşamlar boyunca ocağın etrafında oturup sohbet ettik, Peg o kadar iyi zaman geçirdi ki oradan çok erken ayrılmak zorunda olduğumuz için üzüldü.

Birkaç gün sonra Michael öldü. Ahırda çalışırken yere düşüp kapıya çarptı. Ona yardım etmek için kapıyı zorlayan Charley ile Luke’un bağıırışlarını duyabiliyordum. En sonunda ahır kapısını açmayı başardılar ve Michael’ı yatağına taşıdılar. Onun nefes almadığını ve kalbinin atmadığını söyleyen Charley’yi duydum. Ellen, Charley’yi doktor getirmesi için at arabasıyla Ballyhaunis’e gönderdi, doktor Michael’ın âni bir kalp krizi yüzünden öldüğünü söyledi.

Ellen bu durumu çok sakın karşıladı, cenaze törenini ve defin işini ayarlaması için Charley’yi Ballyhaunis’e yolladı. Daha sonra biz odadan ayrıldık çünkü Ellen, Michael’ın bedenini gömülmeye hazırlamak için yıkacağını söyledi. Mutfakta beklerken Ellen’in ağladığını duyabiliyordum.

Michael’ı ertesi gün tekrar gördüğümde kilise kıyafetleri içindeydi, ahşaptan yapılmış sade bir tabuta boylu boyunca uzanmıştı, tabut ocağın önündeki iki sandalyenin üstüne yerleştirilmişti, Michael’ın baş ve ayak tarafında uzun mumlar vardı. Gün boyunca Ballyhaunis’ten ve civar çiftliklerden insanlar son görevlerini yerine getirmek üzere geldiler, birçoğunun Freely olduğunu onlarla tanıştıldığımında öğrendim. Sonra rahip geldi, yaşlı insanların tespih

derlik etti, Michael'ı kutsadı ve alnına bir çarmıh yerleştirdi. Sonra insanlar sırayla Michael'ı öptüler ve ona dua ettiler, ardından Ellen'a, Charley'ye ve Luke'a baş sağlığı dilediler.

Rahip gider gitmez Charley ev yapımı İrlanda viskiyiyle dolu sürahiyi açtı, o ve Luke viskiyi erkeklere ikram ettiler, o sırada Ellen ve Peg kadınlar için çay demlediler. Biri yanında keman getirmişti, başka biri de bir akordiyon. Onlar çalmaya başladığında gençler ayağa kalkıp jig* ve stack of barley† yaptılar; Brooklyn'deki partilerimizden hatırladığım danslar.

Uyanış adı verilen ve vadesi dolunca ölen birine veda etmek için düzenlenen bu geleneksel İrlanda partisine ilk kez katılıyordum ama Brooklyn'e döndüğümüzde birçok partiye gidecektim. Günümüzde Katolik Kilisesi tarafından yasaklanmış olan bu partilerin pagan kökenli bir İrlanda geleneği olduğunu daha sonra öğrendim. İçinden yas tuttuğunu biliyor olmama rağmen ayaklarını yere vurarak müziğe eşlik eden Ellen'a bakınca anladım; bu partiler sevdiklerini kaybedenlerin hissettiği ölüm acısını hafifletiyordu.

Cenazeden birkaç gün sonra Ballyhaunis'ten ayrıldık ve trene binerek Anascaul'a döndük, Tomas iki tekerlisiyle birlikte bizi bekliyordu. Her zamanki gibi konuşkan değildi, sessizlik içinde yol alırken fark ettim ki Tomas yakın zaman sonra gideceğimiz için üzgündü, bu durum beni de üzdü.

Kulübeye dönüş yolunda ve sonraki günlerde Peg de sessizdi. Gitme vaktimiz yaklaşırken zamanının ço-

Hızlı ayak hareketleriyle öne çıkan, İrlanda'ya özgü bir halk dansı –çn.

† İki kişiyle yapılan geleneksel İrlanda dansı <https://enrtey.org>

ğunu Peig Callaghan'la sohbet ederek geçirdi, Amerika'ya dönmekle ilgili karışık hislerinden bahsetti. Onu Peig'le konuşurken duydum, Amerika'da mutlu değildi ama İrlanda'da kalabilmesinin bir yolu da yoktu, çünkü kendilerine bile zar zor bakan ebeveynine ve hasta kardeşine yük oluyordu.

Trenimiz öğle vakti Tralee'den kalkacaktı. Tomas, Anascaul'da yaşayan motorlu araba sahibi bir arkadaşıyla sabah sekizde bizi kulübeden alması için anlaşmıştı. Motorlu araba kısa bir zaman sonra geldi, sürücü bavullarımızı bagaja yerleştirdi. Her şey hazır olduğunda gözyaşları içinde vedalaşıp arabaya bindik, Tomas bizi İrlandalıların geleneksel vedasıyla uğurladı: "Yollar sizi karşılamak üzere ayağa kalksın ve rüzgâr hep arkanızdan essin, güneş alınlarınızı ısıtsın ve yağmur usulca tarlalarınıza yağsın, tekrar karşılaşana dek Tanrı sizi avcunun içinde saklasın."

Cork'un Cobh kasabasıyla New York arasındaki deniz yolculuğu Atlantik'i geçerek yaptığım dördüncü yolculuktu. Bu yüzden çok gururluydum çünkü sadece altı buçuk yaşındaydım ama daha şimdiden bir dünya gezgini olduğumu iddia edebilirdim. Yolculuk boyunca her gün güvertedeidik, mürettebattan birinin söylediği üzere hava yılın o vakitleri için olağan dışı sıcaktı. New York'a yaklaştığımızda Özgürlük Heykelini gören ilk yolcu olmak için pruvaya koştum, heykelin yanından dördüncü kez geçiyordum ama ilk iki yolculuğumu neredeyse hiç hatırlamıyordum.

92. İskeleye demir attığımızda John rıhtımda bizi bekliyordu, onu ilk bakışta tanıdım ama Dorothy babasını zar zor hatırladı. Peg kocasını gördüğü için çok mutluydu, geleceğe dair İrlanda'da olduğundan daha

umutlu olduğunu görebiliyordum. John, Peg'e bir mektup yazmıştı, artık Evergreens Kabristanında mezar kazıcısı olarak çalıştığını ve İrlanda'ya gitmeden önce yaşadığımız yere çok da uzak olmayan bir apartman dairesi bulduğunu söylemişti.

Dairemiz, Brooklyn'in Bedford Stuyvesant bölgesindeki Macdonough Caddesinde yer alan üç katlı bir apartmanın en üst katındaydı, Peg bu yüzden hayal kırıklığına uğradı çünkü önünde avlusu arkasında bahçesi olan bir giriş katı umut ediyordu. John'un taksitle aldığı ikinci el mobilyalar da Peg'i pek memnun etmemişti; John birinden borç aldığı on dolarla mobilyaların depozitosunu vermişti, geri kalan parayı da iki yıl boyunca haftalık taksitlerle ödeyecekti ama ilk iki ödemeyi hâlihazırda kaçırmıştı.

Biz taşındıktan bir hafta kadar sonra apartmanın alt katında bir yangın çıktı, yangın merdivenini kullanarak binayı terk etmek ve itfaiyeciler alevleri söndürene kadar buz gibi soğukta beklemek zorunda kaldık. Binaya tekrar girmemize izin verildikten sonra Peg dairemizin durumunu görüp ağladı çünkü bütün eşyalarımız sırlıslılandı. Yataklarımızla mobilyalarımız biraz kuruyana kadar amcam Tom Freely ve onun ailesiyle birlikte yaşamak zorunda kaldık, gerçi eve döndüğümüzde her şeyimiz hâlâ nemliydi ve küflenmişti.

Sonraki dört yıl içinde yaşadığımız yedi evin ilki bu daireydi. O süre zarfında Dorothy ve ben art arda üç okula kaydolduk: Our Lady of Lourdes Kilise Okulu, Flatbush'ta bir devlet lisesi ve 19 Ocak 1937'de başladığımız Fourteen Holy Martyrs Kilise Okulu.

1934 sonbaharının sonuna doğru John, işçi sayısını ciddi bir şekilde azaltmaya zorlanan Evergreens

Kabristanı tarafından işten çıkarıldı. Geçmişte yaptığı gibi limanlarda yük işçisi olarak çalışmayı denedi ama aynı şeyi deneyen yüzlerce işsiz adam vardı. Bu sebeple John asla işe alınmadı ve günün sonunda metro biletine harcadığı on senti eksi hanesine yazarak eve geri döndü. Sonunda evimizden atıldık ve Flatbush'ta Moran ailesiyle birlikte yaşamak zorunda kaldık, kardeşim Nancy 1 Kasım 1935'te orada doğdu.

John en sonunda, Başkan Roosevelt'in kurduğu yeni devlet dairelerinden biri olan Work Progress Administration aracılığıyla yarı zamanlı bir amelelik işi bulmayı başardı. Aldığı ücret iyi sayılmazdı ama Peg'in bir akşam söylediği gibi en azından artık fakir değildik.

Sonra, bir gün okuldan döndüğümde, Peg bana cennetteki azizlerin bir mucize gerçekleştirdiğini çünkü John'un tam zamanlı bir iş bulduğunu söyledi. Paddy Moran, Ulaşım İşçileri Birliğinin başkanı olan Mike Quill'i tanıyordu, Mike da BMT'deki nüfuzunu kullanarak John'un tramvay kondüktörü olarak işe alınmasını sağlamıştı. Paddy bu işi gerçekleştirmek için 19 Aralık 1927'de yaşanan olayı John'un dosyasından sildirmek zorunda kalmıştı, gerçi Paul Hesse'nin salonunda içki içen herkes duvardaki *Daily News* sayfasını ve "BEBEK TRAFİĞİ KARIŞTIRDI" başlığını hâlâ görebilirdi.

John bir kez daha Canarsie'yle Williamsburgh Köprüsü arasındaki tramvay hattına atandı, 1936 sonbaharının sonlarına doğru işe başladı. Kısa bir zaman sonra Moran ailesinin evinden ayrıldık ve eski mahallemiz olan Bushwick'e taşındık. Amcam Tom, hademe olarak çalıştığı Fourteen Holy Martyrs Kilisesi ve

Okulunun tam karşısında, Eldert ve Covert Caddeleri arasındaki Central Bulvarında, kendi apartman daire-sinin bir üst katında bizim için bir ev bulmuştu. Kardeşim Jimmy 11 Haziran 1937’de orada doğdu.

Eve yerleşir yerleşmez, Peg beni ve Dorothy’yi caddenin karşısındaki Fourteen Holy Martyrs Okuluna yazdırmaya götürdü, okul kilisenin hemen üstündeydi. Öğretmenlerin hepsi Dominiken tarikatına’ bağlı rahibelerdi, okulun müdürü olan Başrahibe beni dördüncü, Dorothy’yi ise üçüncü sınıfa kaydetti. Her sabah okuldan önce 08.15’te ayine katılmak zorunda olduğumuzu söyledi ve Dorothy’yle bana sınıflarımıza tahsis edilen kilise banklarını gösterdi: erkekler koridorun sağına, kızlar soluna ve alt sınıflar ön tarafa.

Okulun bahar dönemi 15 Ocak 1937’de başladı. Okulun ilk günü Peg bizi erkenden uyandırdı, saat tam sekizde kiliseye gitmek üzere caddenin karşısına geçtik. Kilisede 06.30 ayınınin ardından yerleri süpüren amcamız Tom’dan başka kimse yoktu, sıralarımıza gitmeden önce onunla birkaç dakika sohbet ettik.

Dorothy’yi bankına götürdüm, sonra benimkini aradım. Benim yaşlarımda bir çocuğun kilisede olduğunu ve dördüncü sınıf banklarının ilk sırasında oturduğunu gördüm, çocuk onun yanına gitmem ve oturmam için bir el işareti yaptı. Adının Jimmy Anderson olduğunu söyledi, Başrahibe ona benim sınıfa katılacağımı ve benimle ilgilenmesi gerektiğini söylemişti. Sonra sınıfımızdaki diğer çocuklar gelmeye başladılar, Jimmy bana onların adlarını fısıldadı. Sınıfımızdaki kızlar öğretmenimizle birlikte koridorun karşı tarafı-

na oturdular. Öğretmenimiz gaddar görünümlü yaşlı bir rahibeydi, Jimmy onun Rahibe Saint Peter olduğunu söyledi, kadının adını zar zor duyulacak bir şekilde fısıldamış olmasına rağmen öğretmenimiz döndü ve çok yakında korkmayı öğreneceğim bir bakışla beni susturdu.

Ayinden sonra Jimmy'yi takip ederek sınıfımıza çıktım, Rahibe Saint Peter isimlerimizi yüksek sesle okudu, sınıfın sol tarafında otuz bir kız, sağ tarafında ise yirmi erkek vardı. Ben sınıfın cam kenarındaki son sırasına, Jimmy Anderson'ın yanına oturtuldum. Jimmy, Rahibe Saint Peter'in öğrencileri son sınav notlarına göre sıralara oturttuğunu ve kendisinin erkekler arasında sonuncu olduğunu söyledi. "Yani öğretmenimiz senin de benim kadar aptal olduğunu düşünüyor," diye fısıldadı, güldüğümüzü duyan Rahibe Saint Peter ikimizi de tokatladı, tokat yüzünden kulaklarım çınladı.

Fakat Jimmy'nin aptal olmadığını keşfettim, kendisi kitaplardan bilgi edinmekle pek ilgilenmiyordu ama Brooklyn'in sokak hayatına dair çok şey biliyormuş gibi görünüyordu. Rahibe Saint Peter'a Richard Holtzman, John Mione ve Albert Kreyl kadar akıllı olduğumu göstereceğimi düşündüm, bunlar sınıfın ilk üçteki çocuklarıydı ve onların notları, sınıfın en akıllı kızları olan Mary McCabe'in, Muriel Rogers'in, Ruth O'Kane'in ve Jean Caputo'nun notlarından daha yüksekti. Ancak akıllı olduğumu göstermek sınıfın ön tarafına oturtulacağım anlamına geliyordu, orada pencereden dışarı bakmak ve hayaller kurmak daha zor olurdu. Ayrıca, Rahibe Saint Peter'in coğrafya dışında öğrettiği hiçbir şeyle ilgilenmiyordum ve kadın ne zaman

kara tahtanın üstündeki haritaları aşağı çekse bir gün gideceğim uzak yerlerin hayalini kuruyordum.

Jimmy'nin babası ölmüştü, annesi ise yatalaktı. Yirmi yaşına yakın olan ablası sekreterlik yaparak kazandığı maaşla aileyi desteklemişti ama bir gün ortadan kaybolmuş ve bir daha hiç görülmemişti. Jimmy'nin annesinin ufak bir emekli aylığı vardı ama aileyi geçindirmek için yeterli değildi, Jimmy gazete dağıtarak ve başka geçici işler yaparak ay sonunu getirmeye çalışıyordu.

Jimmy'nin işlerinden biri cumartesi günleri ev yapımı bir yük arabasıyla sokaklarda dolaşıp eski gazeteleri, ıskarta mobilyaları, bozuk ev aletlerini, kullanılmaz durumdaki radyoları, hurda metalleri ve diğer muhtelif ıvır zıvırı toplamaktı; Jimmy topladığı şeyleri günün sonunda bir eskiciye satıyordu. Onun yardımcısı oldum, gerçi bana eğer iyi bir gün geçir diysek ısmarladığı Baby Ruth çikolatasından başka şey verebilecek bir şeyi yoktu. Ama benim mükâfatım Brooklyn hakkında başka türlü öğrenemeyeceğim şeyleri öğrenmekti: Jimmy'nin gazetelerin çoğunu ve diğer döküntüleri bulduğu çöplükler, içinde taşınabilecek ne varsa aldığı kapatılmış evler, raylar boyunca hurda metalleri topladığı demiryolu yükleme alanı ve kurşun çatısından şeritler soyduğu, duvarlarından da bakır soğutma boruları söktüğü terk edilmiş buzhane.

Daha sonra kendi yük arabamı yaptım ve artık işi öğrendiğim için Jimmy Anderson'dan bağımsız olarak çöplerde ıvır zıvır aradım. Jimmy ve ben mahallenin farklı bloklarını araştırıyorduk, gün bitiminde hurdalıkta buluşuyorduk ve sonra terk edilmiş buzhaneye gidi-

yorduk. Buzhanede kırık dökük küçük bir kulüp evi inşa etmiştik, kazandığımız paraları orada sayıyor ve eve gitme vakti gelene kadar gün içinde yaşadığımız maceralardan bahsediyorduk.

Sınıfta samimi olmayı başardığım tek kız Jean Caputo'ydu, Jean'in babasının Cooper Caddesinde bir berber dükkânı vardı. Hem adam hem de karısı Güney İtalya'dan gelmişlerdi ve Brooklyn'de tanışıp evlenmişlerdi. İtalyan operasını ilk defa Caputo ailesinin oturma odasında duydum, Enrico Caruso'nun *Rigoletto*'dan bir aria söyleyişini dinledim. Plağı ödünç aldım ve o akşam Peg için çaldım. Peg, Caruso'nun bir melek gibi şarkı söylediğini söyledi.

1937 Haziran'ının sonunda Peg nihayet yeni bir ev buldu. Bu ev Fourteen Holy Martyrs'ın yaklaşık bir kilometre batısında, 225 Cornelia Caddesindeydi; cadde John'un sürdüğü tramvayın güzergâhındaydı. Tuğladan inşa edilmiş üç katlı bir binada bulunan yeni evimiz "zemin ve ikinci kat" denilen evlerdendi, Harry ve Josephine Simmons binanın sahipleriydi. Peg, Bay Simmons'un hangi uyruktan olduğunu bilmiyordu ama kökenini saklamak için ismini değiştirmiş olabileceğini düşünüyordu, fakat Bayan Simmons Polonyalıydı ve bununla gurur duyuyordu.

Bay ve Bayan Simmons en üst katta yaşıyorlardı, zemin kat ve orta kattaki iki oda bize aitti. Zemin katın ön tarafındaki oda salondur, ortadaki oda John ve Peg'in Jimmy'nin beşiğini de yanlarına alarak uyudukları yatak odasıydı ve arkadaki oda mutfakımızdı. Dorothy'yle Nancy üst katın ön odasını almışlardı, ortadaki oda benimdi, arkadaki oda ise bekârlara kiralıktı.

Evin önünde bir avlu, arkasındaysa bir başka avluyla bir bahçe vardı; bütün bu alanlar sadece bize aitti. Binada bir bodrum da bulunuyordu, John oradaki kalorifer ocağıyla ilgileniyor ve fazladan biralarını oraya saklıyordu çünkü Peg onun günde sadece iki bira içmesine izin veriyordu. Biraları köşedeki bakkal dükkânından ben alıyordum, boş şişelerin üç sentlik depozitini de cebe indiriyordum. Dükkânın sahipleri Hellman soyadlı Yahudi bir çiftti, Cornelia Caddesine taşındığımız ilk haftadan itibaren ne zaman parasız kalsak bize kibarca kredi açtılar. Bayan Simmons çok nazikti, daha binadaki ilk ayımızda, kirayı ödeyecek kadar paramız olmazsa endişelenmememizi söyledi.

O yazın geri kalanını evimize yerleşerek geçirdik, yeni evimiz o güne kadar yaşadığımız yerlerin açık ara en iyisiydi ve Peg çok mutlu görünüyordu. John gündüz vardiyasında çalıştığında akşamın erken saatlerinde hep birlikte ön merdivende oturuyorduk, Bay ve Bayan Simmons da bize katılıyordu. Tramvayın kontrol panelinin önünde ayakta durmakla geçen uzun bir günün ardından John ayaklarını serinletebilsin diye bir kovayı soğuk suyla dolduruyordum. Sonra Brooklyn argosunda “sürahiye kap da gel” denen şeyi yapıyordum; yani yerel salona gidip John için bir sürahi fiçı birası alıyordum, barmenin sürahiye çok fazla köpük koymamasına dikkat ediyordum ve sürahinin ağzındaki köpüğü eve dönerken ben yalıyordum.

Fakat BMT iş gücünü azaltarak iktisat etmeye karar verdiğinde dünyamız birdenbire değişti. Peg çok üzüldü çünkü evlilik hayatı boyunca ilk kez ailesini güzel bir evde yaşıtıyordu, John’dan kötü haberi aldığı anda gözyaşlarına boğuldu ve saatlerce ağladı. Bayan

Simmons aşağı inip John yeni bir iş bulana kadar kirayı dert etmememizi söylediğinde Peg nihayet ağlamayı bıraktı.

John günlük bir iş bulabilmek için yeniden Hudson Nehri iskelelerinde beklemeye başladı ama bir hafta boyunca her gün sıraya girmesine rağmen bir kez olsun işçi gruplarına seçilmedi çünkü ustabaşılardan hiçbirini tanımıyordu. Sonunda paramız tükendi, John'un cebinde metroya binmek için gereken para yoktu, ta ki ben bodruma inene ve orada boş bira şişelerini bulana kadar. Şişeleri iade edip on iki sentlik depozito parasını geri aldım ki bu miktar ihtiyacımız olandan iki sent fazlaydı. Fakat John o gün de iş bulamadı, Peg beni akşam yemeği için bir şeyler almak üzere bakkala gönderdiğinde Bay Hellman'dan veresiye istemek zorunda kaldım. Peg bir şişe süt almamı söylemişti ama ben dört şişe aldım, sütlerden birini akşam yemeğinde içtik, diğer üç şişeyi büyük bir tencerenin içine boşalttım. Peg şaşkın bir şekilde ne yaptığımı sordu, ona sabah erkenden bakkala gidip şişeleri iade edeceğimi ve on iki sentlik depozitoyu geri alacağımı söyledim, bu para John'un metro biletine yeterdi ve geriye fazladan iki sent kalırdı.

Fakat John ertesi gün de iş bulamadı ve Peg erkek kardeşi Mauris'ten borç almak zorunda kaldı. Mauris, Liman İşçileri Sendikasıyla bağlantısı olan Paddy Burke isimli bir aile dostunu aradı. Paddy, John'a sendikaya katılmak için gereken parayı borç olarak verdi ve onu ustabaşılarda tanıştırdı.

Her akşam *Journal American* gazetesindeki gemicilik haberlerini okumak, New York Limanına ne zaman kargo gemisinin geleceğini öğrenmek ve geminin han-

gi iskeleyle yanaşacağını not etmek benim görevimdi. Bir geminin yükünü boşaltmak genellikle üç ya da dört gün alıyordu ve John günde beş ya da altı dolar kazanıyordu, eğer fazla mesai yaparsa cebine birkaç dolar daha giriyordu. Bu para Peg'in evi çekip çevirmesi, Bayan Simmons'a biriken kirayı ve Bay Hellman'a veresiye borcunu ödemesi için yeterliydi. Fakat John'un bütün kazancını Peg'e vermediğini biliyordum, çünkü beni bira almam için yine dışarı yollamaya ve biraları bodrumda saklamaya başlamıştı.

Kazandığım paranın bir kısmını sinemaya giderek harcıyordum, genellikle Colonial Sinemasında cumartesi matinesine gidiyordum, matinede bir çizgi film ve on bölümlük bir gerilim dizisinin bir bölümü olmak üzere iki film birden gösteriliyordu. Colonial'daki bu matinelere birinden sonra *Journal American*'ın akşam baskısını aldım ve "NAZİLER POLONYA'YI İŞGAL ETTİ" başlığını gördüm. Tarih 1 Eylül 1939'du, İkinci Dünya Savaşının başlangıcı. O gün akşam haberlerinde Gabriel Heatter'ı dinledik. Heatter, Almanların Polonya'yı birçok noktada işgal ettiğini ve hızla ilerlediğini söyledi. Bayan Simmons bizimle birlikteydi ve son derece üzgündü, çünkü ailesinin büyük bir bölümü hâlâ Polonya'da yaşıyordu. On altı gün sonra akşam haberlerinde Rusların da Polonya'ya girdiğini ve ülkeyi Almanlarla bölüştüğünü öğrendik.

Yaklaşık bir ay sonra okuldan eve döndüm ve Peg'i gözyaşları içinde buldum. Peg eve az önce bir polis memurunun geldiğini, John'un limandaki bir kazada kötü yaralandığını ve Bellevue Hastanesine kaldırıldığını bildirdiğini söyledi; kendisi John'u görmek için hastaneye giderken ben de diğer çocuklarla ilgilen-

memi istedi. Eve döndüğünde John'un hayati tehlikeyi atlattığını fakat bir bacağını kırdığını ve onu haftalarca hastanede tutacak iç yaralanmaları olduğunu söyledi. Anlaşıldığı kadarıyla ağır bir makine John'la bir başka işçinin üstüne düşmüştü ve diğer işçi daha o anda ölmüştü, yani John sağ kaldığı için şanslıydı.

John ancak üç hafta sonra eve geri döndü, Peg'e John'un en erken altı ay sonra işe geri dönebileceği söylendi. İş Kazası Tazminatı John'un hastane faturalarını ödedi ama yaralanmasını telafi edecek ya da o çalışmıyorken onu ve ailesini destekleyecek herhangi bir şey vermedi.

Sonuç olarak, o günlerde Teselli Yardımı günümüzde ise Sosyal Yardım olarak bilinen işsizlik yardımını almaya başladık. Fakat bize bedava yiyecek sağlayan kuponları almak için bir devlet dairesinin önünde beklemek Peg'i utandırıyor, üstelik aldığımız bedava yiyecekler bizi hayatta tutmaya yetmiyordu, böylece Hellman'ın bakkal dükkânındaki hesabımız ve Bayan Simmons'a olan kira borcumuz bir kez daha kabarmaya başladı. Fakat Peg umudunu yitirmemeye kararlıydı, bir akşam birlikte sohbet ederken, her şey ne kadar kötü olursa olsun en azından çocuklarının yatağa asla aç girmediğini söyledi. Bunu asla unutmadım.

1941 yılının ocak ayı ortalarında Fourteen Holy Martyrs'tan sınıf birincisi olarak mezun oldum. Jimmy Anderson sondan ikinciydi ama en azından mezun olabildi. Profesyonel boksör olan on yedi yaşındaki arkadaşımız Cliffy bir kez daha sınıfta kaldı. Ne Jimmy ne de ben sınıf partisine davet edildik, biz de Halsey Sinemasındaki çifte korku filmi gösterimine gittik, Boris Karloff'ın Frankenstein ve Bela Lugosi'yi Drakula

olarak izlerken karınlarımızı tıka basa patlamış mısırla doldurduk.

1941 yılının şubat ayı başlarında Brooklyn Tech'te derslere girmeye başladım. Okulum Brookly'nin Fort Green bölgesindeydi ve oraya gitmek Halsey Caddesi tramvayıyla bir saat sürüyordu. Kırmızı tuğladan inşa edilmiş sekiz katlı okul binası muazzam büyüklükteydi ve bütün bloğu kaplıyordu. New York'un dört bir yanından gelen dört bin öğrencinin hepsi erkekti. Kitaplarımın ve bir sürgülü cetvel de dahil olmak üzere okul için ihtiyaç duyduğum şeylerin parasını ödeyebilmek için Nell teyzemden borç aldım. Çöplerden ıvır zıvır toplayarak haftada sadece üç dolar kazanıyordum; paranın yarısını Peg'e verdikten ve okula gidiş dönüş için harcadığım elli sentten sonra, öğle yemeği dahil olmak üzere diğer her şey için elimde sadece bir dolar kalıyordu, bu parayı kendi sandviçlerimi kendim yaparak muhafaza ediyordum ama zaman zaman okul kafeteryasından limonata alarak savurganlık yapıyordum.

Okuldan sonra çalışabileceğim bir iş bulmak zorunda olduğumu biliyordum, bu yüzden okulun istihdam ofisine gittim. Görevli kadın, Willis Boya Şirketinde açık bir pozisyon olduğunu söyledi, işle ilgilendiğimi duyunca bana o gün okuldan sonra bir randevu ayarlamak için şirketi aradı. Bana harita üstünde şirketin yerini gösterdi. Şirket Brooklyn Köprüsünün altında, Doğu Nehrindeki Brooklyn Edison elektrik santralının arkasındaydı. Haritanın ölçeğine baktım ve okuldan şirkete kadar beş kilometre yürümek zorunda olduğumu gördüm, bu yolculuk yaklaşık bir saatimi alırdı.

Fabrikayı bulmakta güçlük çekmedim çünkü Brooklyn Köprüsüne giden yola takip ettim, Doğu Neh-

rindeki devasa elektrik santralini ve santralin kara bir duman bulutu püskürten yüksek bacasını gördüm, santralin arkasındaki üç katlı binanın cephesinde büyük bir “WILLIS BOYA” tabelası vardı.

Zili çaldım, kapıyı açan orta yaşlı adam, “Sen Brooklyn Tech’ten gelen çocuk olmalısın,” dedi. O çocuk olduğumu söyledim ve kendimi tanıttım, adam da adının Herman Willis olduğunu söyledi. Beni karısıyla tanıştırdı ve onun da ofis çalışanı olduğunu belirtti. Sonra iş önlüğü boya lekeleriyle kaplı bir adamı işaret etti, aynı zamanda kayınbiraderi olan adamı Saul Greenberg olarak tanıttı. “Williams Boya Şirketi biziz,” dedi, “sadece üçümüz; şirkete katılacaksan her işin adamı olmak zorundasın.”

Bu işi istediğimi ama deneyim sahibi olmadığımı söyledim. “Boş ver,” dedi adam, “iş öğrenirsin.” Pazartesiden cumaya kadar saat dörtten yediye, cumartesi günleri ise saat dokuzdan altıya kadar çalışacağımı söyledi, her gün yarım saat öğle yemeği paydosum olacaktı. Sonra bana kaç yaşında olduğumu sordu, on dört buçuk olduğumu söyledim. “Öyleyse çalışma belgen yok,” dedi, “zira yasalara göre çalışabilmek için on altı yaşında olmak zorundasın.” Başımı evet anlamında salladım. Adam bana saatte yalnızca kırk sent ödeyebileceğini söyledi, çünkü yetkililer yaşı tutmayan birini çalıştırdığını öğrenirse para cezası alırdı ve maaşımın bir kısmını kendini korumak için kenarda tutmak zorundaydı. Bu şartları kabul etmekten başka seçeneğim yoktu, kafamda hızlı bir hesap yaparak maaşımın haftada sadece dokuz dolar altmış sent olduğunu anladım, yol param bu miktarı dokuz dolara indirecek ve dokuz doların yarısını Bey’ce verecektim.

Eve gittiğimde saat dokuz olmuştu, Peg'in ocakta benim için bıraktığı akşam yemeğini bitirdiğimde saat neredeyse ondu. John ve çocuklar çoktan uyumuşlardı, ben de ev ödevime başlamadan önce gazeteleri okudum ama o kadar yorgundum ki yarım saat sonra pes edip yatağa gittim.

Yaz boyunca pazartesi cumaya kadar sabah dokuz akşam altı çalıştım ve haftada yol parası da dahil yirmi dolar altmış sent kazandım, kazancımın yarısını Peg'e verdim. Pazarları Jimmy Anderson'la birlikte Coney Adasına ya da Rocaway'e denize gittik. Diğer arkadaşlarımız denize sevgilileriyle birlikte geliyorlardı ama Jimmy ve ben hâlâ yalnız adamlardık, çünkü harcayacak fazladan paramız yoktu. Ben bisiklet almak için para biriktirmeye başladım ama gerekli miktarı asla toparlayamadım, çünkü yeterli parayı ne zaman biriktirir gibi olsam mutlaka bir ailevi finansal krizle karşılaştım.

7 Aralık Pazar günü ikindi vaktinde, spiker normal yayın akışını bölüp Japon uçaklarının Pearl Harbor'daki ABD üssüne saldırdığını söylediğinde, evimizde haberleri dinliyorduk. Daha sonra Japonların Amerikan Pasifik Filosunun yarısını imha ettiğini öğrendik.

Pazartesi günü Başkan Roosevelt'in Kongredeki konuşmasını dinledik, başkan bu konuşmada Japonya'ya karşı savaş açtığımızı duyurdu. Cuma akşamı Gabriel Heatter, Hitler'in Amerika'ya karşı savaş açtığını söyledi. Cumartesi akşamı radyoda Green Hor-net isimli gizem programını dinledim, programın kahramanı Britt Reid'in yardımcılığını en başından beri "sadık Japon arkadaşı Kato" yapardı. Ama şimdi, Kato birdenbire Britte'nin "sadık Filipinli arkadaşı" olmuştu,

dünyamızın bir daha asla eskisi gibi olmayacağını o zaman anladım.

Pearl Harbor'dan sonraki pazar günü Otto'nun dondurma dükkânına gidip Jimmy Anderson'la buluştum, Jimmy bana Deniz Piyadelerine katıldığını söyledi. Jimmy benden altı ay büyüktü ve yakın zaman önce on altı yaşına basmıştı, yani ebeveyn rızasıyla askere yazılabildiğiniz minimum yaştan bir yıl küçüktü, fakat doğum belgesinde oynama yapıp kendini bir yaş büyük göstermişti. Andy, Fourteen Holy Martyrs'taki eski sınıf arkadaşlarımızdan biri olan Phil Gould'un da aynı şeyi yaptığını ve ikisinin de göreve başlamak üzere emir beklediklerini söyledi.

Jimmy ve Phil görev emirlerini 1942 yılının şubat ayı başlarında aldılar, Güney Carolina'daki Parris Adasında bulunan Deniz Piyadeleri Eğitim Kampına gitmek üzere evden ayrıldılar. Üç ay sonra trenle California'daki San Pedro'ya gitmeden önce bir haftalık sıla izni için eve geri döndüler, San Pedro'da binecekleri asker nakliye gemisi onları bilinmeyen bir varış noktasına götürecekti. Jimmy'yle Phil, Hawaii'deki Birinci Deniz Müfrezesine gideceklerini düşünüyorlardı, ABD bu süre zarfında Filipinler'i, Malaya'yı ve Burma'yı alan Japonlara karşı bir saldırı düzenlemek üzere kuvvetlerini orada toplamaya başlamıştı. Jimmy ve Phil'le vedalaştıktan sonra ben de askere yazılmaya karar verdim, ancak Peg aklımı okumuş olmalıydı çünkü doğum belgemi kilitli bir kutunun içine koyarak ortadan kaldırdı.

26 Haziran 1942'de on altı yaşına basar basmaz çalışma belgesi başvurusu yaptım çünkü Bay Willis'le yaşadığım tecrübeden düzgün bir iş bulabilmek

için bunu yapmak zorunda olduğumu öğrenmiştim. *Daily News* ve *Journal American*'daki küçük ilanları satır satır okudum, depo elemanı ya da kurye olarak çalışabileceğim işler aradım çünkü deneyim sahibi olmadan yapabileceğim yegâne işlerin bunlar olduğunu düşündüm. İlanlarda birkaç açık pozisyon vardı ama ben görüşmelere gittiğimde hepsi kapılmıştı, birkaç hafta sonra cesaretimin iyice kırıldığını hissetmeye başladım.

Ama sonra, Fourteen Holy Martyrs'tan benden bir sene önce mezun olan arkadaşım Ed Casey, bana avantajlı bir iş başvurusunu nasıl yapabileceğimi anlattı. Ed, *Journal American*'da stajyer muhabir olarak çalışıyordu ve bir gün oraya gidersem küçük ilanların bir kopyasını gazete matbaadan çıkar çıkmaz bana verebileceğini söyledi. Ed'le randevulaştık, öğle tatilinde gazetenin personel girişinde buluştuk, Ed bana yeni basılmış küçük ilanlar sayfalarını verdi ve bol şans diledi. Sayfaları hızlıca inceledim ve hangi ilanların ilk kez verildiğini görmek için bir önceki günün sayfalarıyla karşılaştırdım. Bulduğum ilk yeni ilanı işaretledim, 23. Batı Caddesindeki 123 numaralı binada bulunan Allied Sanat Şirketi bir depo elemanı arıyordu.

Şehir merkezinin diğer ucundaki Broadway ve Beşinci Bulvara koşarak gittim, oradan 23. Batı Caddesine döndüm ve caddenin güney tarafında, Sekizinci Bulvarın yakınında 123 numarayı buldum. Binanın lobisindeki rehber baktım ve Allied Sanat Şirketinin altıncı katta olduğunu gördüm, büyük bir heyecanla asansöre bindim, ilk kez asansör kullanıyordum, 6 numaralı düğmeye bastım. Asansör demir işi bir kafesle çevrenmişti, bu yüzden birbirini izleyen katları

geçerken o binada iş yapan şirketlerin isimlerini görebildim: ikinci katta endüstriyel bir matbaa, üçüncü katta kitap tedarik eden bir firma, dördüncü katta çocuk giysileri ve beşinci katta Eagle Ecza Malzemeleri Tedarik Şirketi.

Asansör beşinci katta durduğunda ve seçkin görünümlü bir beyefendi beni bekliyormuş gibi asansör kapısını açtığında şaşırdım. Adam bana Allied Sanat Şirketinin depo elemanı için verdiği ilana cevaben gelip gelmediğimi sordu ve ben evet deyince beni içeri davet etti.

Kendisini Eagle Ecza Malzemeleri Tedarik Şirketinin başkanı Bay Mendoza olarak tanıttı ve bir depo elemanı için açık kadrosu olduğunu söyledi. Bu pozisyon için ilan vermek üzereyken Allied Sanat Şirketinin bugünün gazetesine çoktan ilan verdiğini öğrendiğini ve iş başvurusu yapmak için gelen ilk kişinin yolunu keserek kendini ilan verme zahmetinden kurtaracağını düşündüğünü anlattı, fakat bu kadar erken gelmeme şaşırmıştı. Ona erken gelmeyi nasıl başardığımı anlattım, adam beni takdir eder şekilde gülümsedi, girişkenliğime hayran kaldığını ve eğer istersem işin benim olduğunu söyledi.

Yazın geri kalanında tam zamanlı, sonbahar başında okul açıldığında ise yarı zamanlı çalışmak istediğimi söyledim. Bay Mendoza bu planın iyi olduğunu ve yaz boyunca pazartesinden cumaya, yarım saatlik öğle yemeği molalarıyla, sabah dokuz akşam altı çalışacağımı söyledi. Maaşım saat başı elli sent olacaktı ve bu paradan yüzde ikilik bir sosyal güvenlik kesintisi yapılacaktı. Şartları kabul ettim ve yepyeni çalışma belgemi adama verdim, Bay Mendoza'nın sekreteri

adımı, adresimi ve sosyal güvenlik numaramı kaydettikten sonra belgemi geri aldım. Bay Mendoza işe hemen başlayabileceğimi ve beni birlikte çalışacağım insanlarla tanıştıracacağını söyledi.

Eagle Ecza Malzemeleri Tedarik Şirketinin medikal ilaçlar hariç bir eczanede bulunabilecek her şeyi paketlediğini ve dağıttığını anlattı, şirketin ana kalemleri prezervatifler, parmak eldivenleri, meme ucu koruyucuları ve plastik taraklardı; bunlar haricinde şirketin kendi markasıyla satılan yara tozları ve kokulu tuzlar vardı. Brooklyn Tech'te kimya öğrencisi olduğum için bu ürünlerin üretimi benim için biçilmiş kaftandı.

Bay Mendoza beni ana üretim katına götürdü, burada yaklaşık elli genç kadın bir dizi uzun ahşap masanın başında çalışıyordu. Sonra ustabaşı Nan MacDowell'la tanıştırdım, kendisi kırklı yaşlarında, havuç rengi gür saçları olan, İskoçyalı ufak tefek bir kadındı. Bay Mendoza kadının bana çok iyi bakacağını söyledi.

Bay Mendoza kattan ayrılır ayrılmaz, Nan kızlara çalışmayı bırakmalarını söyledi, böylece yeni depo elemanını onlarla tanıştırabilecekti. Kızların bütün dikkatini üstüne çektiğinde gülümsedi ve beni testislerimden yakaladı, bunun üzerine çığlık atarak yerimden sıçradım. Kızlar gülmeyi kesince Nan sırtıma vurdu, sadece havayı yumuşatmak ve kendimi evde hissetmemi sağlamak istediğini söyledi.

Sonra beni, bana ne zaman ihtiyaç duysa yardım edeceğim Harry Epstein'le tanıştırmak için depoya götürdü. Daha sonra sevkıyat şefi Nathan Cohen ve onun asistanı Isaac Jefferson'la tanıştırdı. Isaac deve benzeyen siyah bir adamdı, kolunu omzuma doladı ve çoğu zaman onunla çalışacağımı söyledi.

Nathan bana büyük karton kolilerin nasıl kurulduğunu gösterdi, Isaac'le birlikte paketlerce prezervatifi bir koliye koyduk. Koli dolduğunda Nathan koliyi nasıl mühürleyeceğimi öğretti; siyah keçeli kalemle adresi yaz, koliyi tart ve posta ücretini hesapla. Bu işlemden sonra koliyi Isaac'le birlikte halatla işletilen bir yük asansörüne yükledik. Birkaç koli daha doldurduktan sonra Isaac bana bizi zemin kata indirecek asansörün halatlarının nasıl kullanıldığını gösterdi. Zemin kata indiğimizde, kolileri binanın 22. Caddeye açılan arka girişinden dışarı çıkardık ve büyük bir kamyonu yükledik. İşimiz bittiğinde Isaac gülümsedi ve şimdi kendimize biraz zaman ayırıp dinlenebileceğimizi söyledi, bunun harika bir fikir olduğunu düşündüm. Isaac bana bir sigara uzattığında ona sigara içmediğimi söyledim, buna karşın sigaranın kuvvetli aromasının tadını çıkardım ama sigaranın içinde tütünden başka bir şey olduğu hissine kapıldım.

Haftanın çoğu gününde sevkiyat odasında Nathan ve Isaac'le birlikte çalışıyordum ama orada yapacağım bir şey yoksa depoya Harry'nin yanına gidiyordum. Harry bana yara tozunun ve kokulu tuzun malzemelerini nasıl karıştıracağımı göstermişti, laboratuvarım dediğim küçük odada bu malzemeler üstünde çalışıyordum, odanın tavana yakın küçük penceresinden bir gökyüzü parçası görebiliyordum. Sıcak yaz ikindilerinde ter içinde kalarak, yara tozu yüzünden boğularak ve amonyak dumanıyla yarı kör olarak o odada çalışırken, ara sıra mavi gökyüzünden geçen bir bulut görüyor ve Rockaway'deki kumsalda olmayı arzuluyordum, tanıdığım çocukların çoğu kız arkadaşlarıyla birlikte orada yüzüyor ve güneşliyordu.

Ailemizin talihi 1943 yılının başında, John orduya çağırılan genç ve bekâr bir adamın yerini alıp Evergreens Kabristanında mezar kazıcı olarak işe başladığında değişti. İş Yerinde Harcanan Zamana Göre Para Ödeme Yasası kısa zaman önce yürürlüğe girmişti, yani John insanların ölmediği zamanlarda bile bir haftalık maaşını tam olarak almayı garantilemişti. Peg mutluluktan havalara uçuyordu çünkü artık Bayan Simmons'a ve Hellman'lara olan birikmiş borcumuzu ödemeye başlayabilirdi.

26 Haziran 1943'te on yedi yaşına basar basmaz Peg'den orduya katılmak için izin istedim. Peg isteğimi reddetti ve askere çağrılana kadar beklemem gerektiğini söyledi. Askere çağrılmama en az bir yıl vardı ki bu süre zarfında savaş bitmiş olabilirdi ve bu benim tam olarak korktuğum şeydi.

O sonbaharda derslerime olan ilgimi kaybettim çünkü Donanmada olmayı çok istiyordum. İlgimi çeken tek ders Homeros'un *Odysseia*'sını okuduğumuz beşeri bilimlerdi. Ocak 1944 tarihli karnem, yüz üzerinden yüz aldığım beşeri bilimler hariç bütün derslerden kaldığımı gösteriyordu. Karnenin alt tarafındaki YORUMLAR kısmında, tatmin edici olmayan akademik not çizelgem sebebiyle okuldan atıldığım ve velilerimden en az biriyle birlikte rehber öğretmenimi görmek zorunda olduğum yazıyordu.

Peg karnemi görünce yıkıldı, benimle birlikte rehber öğretmenimi görmeye geldiğinde tek kelime etmedi ve adamın masaya koyduğu formları imzalamakla yetindi. Rehber öğretmenimi okula girdiğim günden beri görmemiştim, okuldan ayrılırken de ne o bana bir tavsiyede bulundu ne ben ondan bir tavsiye istedim çünkü ne yapacağımı biliyordum, orduya katılacaktım.

Peg askere yazılmama gönülsüzce izin verdi, şubat ayının başında ABD Donanmasının Manhattan'da bulunan Askeralma Genel Merkezine gidip veli izni formu istedim. Peg'le John'un imzaladığı formu merkeze geri götürdüm ve askere alınma sürecim böylece başladı. Bu sürecin içinde bir dizi medikal, dental, psikolojik muayene ve bitmez tükenmez formlarla anketleri doldurma işi vardı.

İki ay sonra ABD Donanmasına yaptığım başvurunun kabul edildiğini ve görev yemini etmek için genel merkeze gitmem gerektiğini söyleyen resmi bir mektup aldım. Derhal Donanmaya girmek beklentisiyle benden isteneni yaptım ama eğitim kampına yollanmak üzere nereye ve ne zaman gideceğim konusunda posta yoluyla bilgilendirileceğim cevabını aldım.

Donanmanın mektubu mayıs başında nihayet geldi. Ayın yirmi altısında, saat tam yirmide, Penn İstasyonundaki nöbetçi subaya gitmem gerektiğini öğrendim, orada diğer askerlerle birlikte bir nakliye trenine bindirilecek ve New York'un kuzeyinde yer alan Sampson Donanma Eğitim Merkezine gönderilecektim. Anne tarafından dedesi Thomas Ashe'in Kırım Savaşında dövüşmeye gittiği yaşta donanmanın hizmetine gireceğimi söylediğimde Peg iç geçirdi. Dedesinin ağır yaralanmasına rağmen savaştan sağ döndüğünü, aksi takdirde bugün hiçbirimizin burada olamayacağını, kendime iyi bakmamı çünkü doğmamış nesillerin bana bel bağladığını söyledi.

Evden ayrılmadan bir gün önce bütün akrabalarım ve arkadaşlarımla vedalaştım. O akşam mahallede son bir kez dolaştım ve eve dönerken bazı dostlarımın kız arkadaşlarıyla "oynaşmaya" gittiği parkın önün-

den geçtim. Wilson Bulvarı ve Halsey Caddesi üzerindeki parkın girişinde tanımadığım bir kız sesi bana seslendi ama sonra güldü, ben de yürümeye devam ettim, arkadaşlarımdan birinin benimle dalga geçmek için kızı kullandığını fark ettim. Sonra *Odyseia*'daki bir bölümü hatırladım; o bölümde Odysseus sirenlerin çağrısına karşı koyabilmek için kulaklarının içine balmumu koyuyor ve adamları onu geminin direğine bağlıyordu, ben de moralimi yüksek tutmak için Halsey Caddesi Parkını Siren Diyarı olarak düşündüm.

Yatağa girdim, Peg işten eve dönünce ayakta olmak ve onunla son bir gece sohbeti yapmak için alarmımı sabah üçe kurdum. Fakat alarm çalmamış olmalıydı çünkü uyandığımda Peg'i bana sarılmış bir hâlde buldum. Peg uykumda ağladığını duyduğunu söyledi ve derdimin ne olduğunu sordu, ona cevap veremedim çünkü derdimin ne olduğunu bilmiyordum. Peg endişe etmememi söyledi çünkü İrlandalıların dediği gibi her şey yoluna girecekti. Peg ertesi akşam işten izin alacağını ve John'la birlikte beni uğurlamak üzere Penn İstasyonuna geleceğini söyledi, sonra beni öptü, ben de uyumaya devam ettim.

Ertesi akşam Dorothy, Nancy ve Jimmy'yle vedalaştım, sonra Peg'le beraber evden ayrıldık ve Penn İstasyonuna gitmek için Wilson Bulvarındaki metroya bindik. İstasyona vardığımızda Donanmaya katılacak acemi askerleri sekiz numaralı kapıya yönlendiren bir tabela gördük. Orada bir astsubay kıdemli üstçavuş ve deri tozluklar takan, cop taşıyan, kol bantlarında SD,

Yunan mitolojisinde Sirenum Scopuli denen bir adada yaşadıkları-
na inanılan, deniz kızlarından farklı olarak iki kuyruğa sahip olan,
güzel sesleriyle denizcileri büyüleyerek gemileri kayalıklara çekip
batıran, ardından denizcileri yiyen dişi yaratıklar –çn.

yani Sahil Devriyesi yazan iki denizci bekliyordu. İsmimi üstçavuşa verdim, üstçavuş listedeki adımın yanına bir işaret koydu ve sekiz numaralı kapının girişinde beklememi söyledi. Sonra diğer askerler gelmeye başladılar, hiçbirine aileleri eşlik etmiyordu, John ve Peg’le vedalaştım, onlar metronun girişine ulaşana kadar arkalarından baktım. Orada döndüler ve bana el salladılar, ağlamamak için çaba sarf ettiklerini görebiliyordum. Ben de ağlamamak için elimden gelenin en iyisini yaptım çünkü artık Donanmadaydım.

Tren bizi New York’un kuzeyinde, Ithaca Gölünün güney ucunda yer alan Sampson Donanma Eğitim Merkezine götürdü, buranın savaşa gitmeden önce gelinecek uygun bir yer olduğunu düşündüm.

Yoğun egzersiz kampı dedikleri yerde eğitim almak fiziksel açıdan işkence gibi bir şeydi ama ben her şeye rağmen eğitimi sevdim; bununla birlikte, dikkatimi bir düğüm atma dersine vermekte başarısız olduğum için “kaptanın direği” olarak bilinen küçük bir askeri mahkeme deneyimi yaşadım. Temel eğitimim tamamlandığında çekeceğim ceza yüz saatlik ağır işçilikti. Sonuç olarak, arkadaşım Charles Shelmerdine’le ve California San Pedro’da demirli taarruz nakliye gemisi USS *Dickerson*’a atanan diğerleriyle birlikte yola çıkamadım. Bir diğer iyi arkadaşım Pete Hansen, Batı Kıyısında Pasifik Filosuna ev sahipliği yapan ana liman San Pedro’daki bir destroyere atanmıştı.

Yüz saatlik ağır işçilik cezamı kampın içindeki ve civarındaki yolları onararak tamamladığımda Camp Sampson’daki Elektrik Teknisyeni Okuluna atandım. Bana öğretilen şeylere hiç ilgi duymadığım için derslerden kaldım ve okulu bitirenlere otomatik olarak

verilen birinci sınıf itfaiyeci rütbesini alamadım. (Çoğunlukla bir geminin motor dairesinde çalışan erler “itfaiyeciler” olarak sınıflandırılıyordu, diğer bütün erlere denizci deniyordu.) Böylece Donanma kariyerimin geri kalanını ikinci sınıf itfaiyeci olarak geçirdim ve nerede görev yapsam asker argosunda “boktan detaylar” olarak bilinen işlere verildim.

Okulda edindiğim tek arkadaş, Jersey City’den gelen Yahudi bir oğlan, Bernard Coopersmith idi, Bernard bana savaştan sonra üniversiteye gitmemi tavsiye etti ama bu o zamanlar için imkânsız görünen bir hayaldi.

Virginia Norfolk’taki Little Creek’te yer alan ABD Donanması Amfibi Üssüne transfer oldum, Donanmanın ana üssü Doğu Kıyısındaydı. Orada bir LSMR’ye (Landing Ship Medium Rocket)* atandım, şimdiye kadar bu gemilerin sadece yarım düzinesi suya indirildi, gemilerin her biri Little Creek’te demir atmış mürettebat bekliyor.

Noel’den kısa bir süre sonra kışlamızın ilan panosuna çok gizli bir komando birliği için gönüllüler arandığını bildiren bir duyuru asıldı, hiç vakit kaybetmeden gönüllü oldum çünkü bu iş LSMR’de elektrikçi çırağı olarak çalışmaktan çok daha heyecan verici görünüyordu. İki gün sonra komando birliğine yazılanların isimlerinin sıralandığı bir listede adımlı buldum, listenin altında ertesi gün ana karargâhın dışında toplanma emri de vardı. LSMR’nin kaptanını bilgilendirdim, günün geri kalanını muayene edilerek ve mülâ-

*Amfibi operasyonlarına ateş desteği sağlamak için geliştirilen ve İkinci Dünya Savaşı sırasında kullanılan orta boy savaş gemileri -çn.

katlara girerek geçirdim. Ertesi gün, bir sonraki hafta Florida Fort Pierce'deki Amfibi Eğitim Üssüne gidecek askerlerin sıralandığı bir listede adımlı gördüm.

Birliğimizin, SACO (Sino-American Cooperative Organization)' olarak bilinen ABD Çin Denizcilik Grubunun yürüttüğü çok gizli bir operasyonun bir parçası olduğunu orada öğrendim. SACO 1943 yılında Başkan Roosevelt ve Başgeneral Chiang Kai-Shek arasında yapılan bir anlaşmanın sonucunda kurulmuştu, bu anlaşmaya göre ABD, Japonya'yla savaşta Çin'in Kuomintang (Milliyetçi Parti) hükûmetine yardım edecekti.

Çin Denizcilik Grubunun komutanı Amiral Milton Miles'tı. Komutan Miles, Uzak Doğu'daki Stratejik Hizmetler Bürosunun direktörlüğünü yapmıştı, aynı zamanda SACO'nun genel müdür yardımcısıydı. Büronun genel müdürü ise Chiang Kai-shek'in sağ kolu ve istihbarat şefi olan General Tai Li'ydi. Çin Denizcilik Grubunun aktiviteleri arasında ABD Hava Kuvvetleri için meteorolojik veri toplamak, ABD Donanması ve Ordusu için Japonya'ya dair sevkiyat bilgilerini ve diğer istihbaratı derlemek vardı. Tai Li'nin gerilla kuvvetlerini eğitmek de grubun işiydi, LPA (Loyal and Patriotic Army)[†] adıyla anılan bu gerillalar, Çin'deki Japonlara karşı yürütülen savaşta son derece etkili olmuşlardı.

Roger Amfibi Birliği 1943 yılının sonlarına doğru kuruldu çünkü Miles, ABD Donanmasının LPA'yle birlikte eyleme geçecek komandolar yetiştirmesi gerektiğine karar verdi; bunun sonucu Roger-Bir'in bir

“Çin-Amerika İşbirliği Örgütü” –çn.

† “Sadık ve Vatansever Ordu” –çn.

eğitime tabi tutulduktan sonra 1943'te Çin'e gönderilmesi oldu. İlk birliği 1944'te Roger-İki takip etti, daha sonra 1945 baharında nakledilmesi planlanan Roger-Üç kuruldu. Bütün bunlar çok heyecan vericiydi, beni bekleyen büyük maceranın tam anlamıyla farkına vardığımda, eğitimin ilk gününde başlayan eleme sürecinden sağ çıkabilmek için elimden gelen her şeyi yaptım.

Sonra, 12 Nisanda, Franklin Roosevelt'in öldüğü ve Harry Truman'ın başkanlık görevini devraldığı haberi geldi. İki hafta sonra Hitler'in öldüğünü, 8 Mayıs'ta ise Almanya'nın teslim olduğunu öğrendik. Avrupa'daki savaş bitmişti ama mücadele Pasifik'te ve Uzak Doğu'da bütün şiddetiyle devam etmekteydi. Donanma dedikodularına göre bizim birliklerimiz General Tai Li'nin LPA'sıyla birlikte Japonya istilasında görev alacaktı, Çin üzerinden geçerek büyük Japon adalarından birine saldıracaktı.

Yine donanma dedikodularına göre, mümkün olduğunca çabuk bir şekilde Çin'e gönderilebilmemiz için eğitimimize son verilecekti. Dedikodular doğru çıktı, çünkü birkaç gün sonra eğitim programımızı bir hafta içinde bitireceğimize ve bir haftalık sıla izninin ardından yola çıkacağımıza dair bilgilendirildik. Benim emir kâğıdımda sıla izninden sonra Penn İstasyonuna gitmem gerektiği yazıyordu, oradan trenle California San Pedro'daki deniz üssüne, yani Pasifik'e ve Uzak Doğu'ya giden asker nakliye gemilerinin ana limanına gönderilecektim.

San Pedro'da üç bin asker taşıyan nakliye gemisi USS *General E. T. Collins*'e binerek yola çıktık. *Collins*'te personel açığı vardı, fakat birliğimizdeki adam-

lar tam anlamıyla her güverte ve her makine odası için kalifiye olduğundan geminin normalde dört yüz elli kişi olan düzenli mürettebatındaki bütün boşlukları doldurabilirdik. Dahası, Fort Pierce’de aldığımız eğitim sayesinde ağır silahlar konusunda da uzman olduğumuz için *Collins*’teki dört adet beş inçlik gemi topunu, iki adet ikiz kırk milimetrelik uçaksavarı ve on beş adet yirmi milimetrelik mitralyözünü kullanan silah mürettebatını da tamamlayabilirdik.

Ben miyar güvertenin –geminin her iki tarafında yer alan ek katların çıkıntıları– sancak tarafında bulunan yirmi milimetrelik mitralyöze atandım. Silaha monte edilmiş döner sandalyeye oturarak yerimi aldım. Mitralyöz, miyar güvertenin dış ucundaki bir platformda bulunan silah tüpünün içine yerleştirilmişti ki burası gemideki en korunmasız noktalardan biriydi. Baştopçu astsubay, kullanmayı Fort Pierce’de çoktan öğrendiğim silahın başında beni kontrol etti. Merkez hoparlörden ne zaman duyuru yapılsa silahın başına koşacak adam bendim. Bu duyurular yolculuk boyunca tatbikat amaçlı olacaktı ama savaş alanına vardığımızda bir hava saldırısı ya da bir denizaltı uyarısı olarak gerçek bir şeye dönüşecekti.

Baştopçuya nereye gittiğimizi ve oraya ne zaman varacağımızı sordum, Avustralya’nın batı kıyısındaki Fremantle-Perth üzerinden Kalküta’ya gittiğimizi ve yolculuğumuzun otuz yedi gün süreceğini öğrendim. Yolculuğun neden bu kadar uzun sürdüğünü merak ettim, baştopçu hem Pasifik’te hem de Hint Okyanusunda devam edecek yolculuğumuzun büyük bir bölümünü Japon denizaltılarından uzak durmak amacıyla zikzaklar çizerek geçireceğimizi anlattı. Fremantle’da

üç günlük bir mola da verecektik, orada yakıt ve su ikmal yapacaktık, ayrıca Hint Okyanusunda bize eşlik etmeleri için yanımıza iki Avusturalya korveti alacaktık, çünkü bilhassa Birmanya ile Andaman-Nicobar Adalarının arasından geçerken, Japon hava ve deniz üslerinin menzilinde olacaktık.

Sonra hoparlör sisteminde adımı duydum, makine dairesine çağrılıyordum. Güverte iskelesinden geçerek koğuşlarına gitmekte olan askerlerin tıka basa doldurduğu ana güverteye gittim, kalabalığın içinde kendime yol açarak aşağıdaki makine dairesine varmaya çalıştım, en sonunda kış güvertesinde makine dairesine inen kapağı buldum. Neredeyse dikey olan bir dizi metal basamağı ayaklarımı hemen hemen hiç kullanmayarak ve tırabzanlardan aşağı kayarak indim, sonra görevli memurun yanına gittim. Memur listede adımı buldu ve beni şef elektrik teknisyenine havale etti. Şef teknisyen diğer elektrik teknisyenleriyle birlikte her gün onun emrinde çalışacağımı söyledi, sekiz saat çalışacak sekiz saat dinlenecektim, yani iki günde bir yirmi dört saatin on altı saatini görev başında geçirecektim.

Esas görevim *Collins*'e enerji sağlayan ikiz jeneratörleri gözlemlemek ve jeneratörlerin dengede kalmasını sağlamak olacaktı, böylece iki jeneratör de aşırı güç çekmeyecek ve ana devre kesiciyi harekete geçirmeyecekti ki böyle bir durum geminin suda ölümü demekti. Bana başka görevler de verilecekti, bu görevlerin "boktan detaylar" olacağını biliyordum çünkü ikinci sınıf itfaiyeci sıfatıyla makine dairesindeki en düşük rütbeli adam bendim, hatta gemi mürettebatından bile değildim. Son derece haklı çıktım, çünkü

şef ilk görevimin sintineyi temizlemek olduğunu söyledi, sintine dedikleri makine dairesinin döşeme plakalarının altındaki daracık yerdı. Bu işi bitirdiğimde, bana geminin iç gövdesinin ana kazanları çevreleyen bölümünü boyamam için bir kova kırmızı kurşun verilecekti. Şef bana halattan yapılmış koşum takımını gösterdi, bu teçhizatı takacak ve gövdeyle kazanlar arasındaki makaralardan aşağı sarkıtılacaktım. Şef sadistçe bir keyifle, gemiye bir torpido çarpması hâlinde ya boğulacağımı ya da yüksek basınçlı buhar yüzünden ölümüne haşlanacağımı söyledi.

Sadece pazar sabahı mesai saatleri dışındaydım, Katolik din görevlisi Rahip Ryan'ın şapelde düzenlediği ayine gittim. Ayinden sonra rahiple sohbet etmek için şapelde kaldım, sohbetimiz bir süre sonra kitaplara döndü. Rahip o sırada bana verebileceği bir kitabı olmadığı için özür diledi zira bütün kitapları başkalarına vermişti. Donanmaya katılmadan önce ne okuduğumu sordu, ona en son *Odysseia*'yı bitirdiğimi söyledim. Rahip şimdi *İlyada*'yı, daha sonra da Herodotos'u ve Yunan-Latin edebiyatının diğer klasiklerini okumam gerektiğini söyledi.

Rahip Ryan'a Donanmadan sonra kendimi eğitebilmek için neler okuyabileceğimi sordum çünkü okula dönme şansımın çok az olduğunu düşünüyordum. Rahip masasını karıştırdı ve Maryland Annapolis'teki St. John's Üniversitesinde yürütülen Büyük Kitaplar programının kataloğunu bulup bana uzattı, kendisi ilahiyat fakültesine girmeden önce o programa katılmıştı. Müfredat Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia* isimli eserleriyle başlıyor ve James Joyce'un *Ulysses*'iyle bitiyordu, üstelik sadece Büyük Kitapları değil, kitapların

yazarları hakkında yapılan çalışmaları ve yazarların yaşadığı dönemleri de içeriyordu. Rahip Ryan'a kataloğu ödünç alıp alamayacağımı sordum, rahip kataloğun bende kalabileceğini söyledi, çünkü kendisi bu kataloğu özeğitimi için dolu dolu kullanmıştı ve şimdi onu ondan faydalanabilecek başka birine vermeliydi. Kataloğu koğuşuma götürdüm ve günün birinde Büyüyük Kitapları okuma fırsatı bulabilirim düşüncesiyle denizci çantamın en dibine koydum.

Fremantle'daki Perth Limanında ikmal yapmak ve su tanklarımızı doldurmak için üç günlük bir mola verdik. Hoparlör sistemi bütün birliklere birkaç saatlik kıyı izni verildiğini ve toplanma alanına giderek karaya çıkma hazırlığı yapmamız gerektiğini anons etti. Ben makine dairesinde nöbet tutmak zorundaydım ama makine zabiti karaya çıkmam için izin verdi. Rıhtımda toplandık, denizde geçen yaklaşık bir aydan sonra ayaklarımızın altında sallanan bir güverte yerine sabit bir zemin vardı, bu alışılmadık his yüzünden sendeledik.

Daha sonra yan yana dört sıra hâlinde kasabaya doğru yürümeye başladık, ABD Donanması olduğumuz için bir bölük başı çekiyordu ve *Collins*'in güvenlik grubu kimse firar etmesin diye bize eşlik ediyordu. Limandan kasaba merkezine giden anayol boyunca yürüdük, biz geçerken kasabadaki herkes tezahürat yaptı. Geçit töreni futbol stadyumunda sona erdi, orada dilediğimiz gibi gezmek, yürümek ya da yerli halkla sohbet etmek için birkaç saatliğine serbest bırakıldık, askerlerin çoğu kızlara yöneldi ama kızların hepsi refakatçi eşliğindeydi. Kasabalılar bize bedava sandviçler, kekler, şekerlemeler ve alkolsüz içecek-

ler verdiler, gerçi askerler bira ya da sert içki tercih ederlerdi. Kasaba bandosu eski bilindik şarkıları çaldı, şarkıların arasında “The Wild Colonial Boy” da vardı ki bu şarkının konusu Peninsula Yarımadasında büyüyen ve Avustralya’da kanunsuz Robin Hood’a dönüşen bir delikanlıydı.

Ertesi gün ikmal yapmaya ve yakıt ile su depolarımızı doldurmaya devam ettik. Sonraki sabah demir aldık, aralarında İkinci Dünya Savaşına katılmış Avustralyalı eski muharıplerin de bulunduğu kasaba halkı bizi el sallayarak uğurladı, o sırada kasaba bandosu “Waltzing Matilda” isimli şarkıyı çaldı. Avustralyalıların savaşa biz Amerikalılardan çok daha yakın olduğunu fark ettim, özellikle bizimki gibi gemilerin sürekli olarak çarpışma sahasına yelken açtığı Fremantle’da.

İki Avustralya korveti ve Avustralya’nın batı kıyısındaki hava üslerinden kalkan bir dizi savaş uçağı bize eşlik etti. Bütün eşlikçilerimizi gayet iyi bir şekilde izledim çünkü şafak öncesinden akşama kadar uçaksavar topunda nöbetçiydim. Avustralyalı hava korumamızı çok geçmeden arkamızda bıraktık, bana söylenene göre rotamız üstündeki yegâne hava üsleri Andaman ve Nicobar Adaları yakınındaki Burma’da bulunan Japon hava üsleriydi, Burma kıyısı Sumatra’dan Bengal Körfezine kadar kuzeye doğru yedi yüz mil uzanıyordu.

Yüksek alarm durumu Andaman ve Nicobar Adalarından uzaklaştığımız noktaya kadar devam etti, o noktadan sonra iki Avustralya korveti bize eşlik etmeyi bıraktı ve tahminimce Fremantle’a geri döndü. Biz yine de gün boyunca silahlarımızın başında durduk, gemimiz de zikzaklar çizmeye devam etti, çünkü Ja-

pon denizaltıları hâlâ tehlike teşkil etmekteydi. Birkaç gün sonra sabah ayınının ardından güverteye çıktım ve denizin renginin açık maviden çamurumsu bir kah-verengiye dönmüş olduğunu fark ettim, bitki kümelerinin ve su üstünde yüzen diğer nesnelerin yüzeyde bir kir tabakası oluşturduğunu gördüm. Bir gemi arkadaşşıma neler olduğunu sordum, arkadaşım Hooghly Nehrinden gelen atık maddelere baktığımızı söyledi, bu nehir Ganj'ın Kalküta üstünden Bengal Körfezine ulaşan koluydu. Arkadaşım kısa zaman sonra gemiye bir kılavuz kaptan alacağımızı, kaptanın bizi Hooghly'den Kalküta'ya götüreceğini ve karanlık çökmeden önce oradaki limana gireceğimizi söyledi.

Kılavuz kaptan yaklaşık bir saat sonra gemiye bindi, kaptanın yanında yarım düzine çıplak ayaklı adam vardı ki okuduğum eski seyahat kitapları bu adamları "yerliler" olarak tanımlardı. Bütün yerliler tespihler ve başka hediyelik eşyalar taşıyorlardı, bu eşyalar askerler tarafından hızlıca satın alındı. Ben silahımın başına gittim ama kısa bir süre sonra diyafon aracılığıyla silahımı ve cephanemi emniyete almam gerektiği konusunda bilgilendirildim. Gerekeni yaptıktan sonra, *Collins* kuzey yönünde Hooghly'e doğru ilerken, ben miyar güvertede kaldım.

Nehrin batı kıyısında, Kalküta'nın merkezinin güneyinde bulunan limana vardığımızda hava alacakaranlıktı. Hooghly yük gemileriyle, mavnalarla, salapuryalarla ve düz tabanlı yelkenlilerle doluydu, nehirde kadife çiçekleriyle kaplı sallar da yüzüyordu; öğrendiğime göre bu sallar, nehrin yukarısındaki ölü yakma alanlarında yakılan cesetleri taşıyordu.

Sonra hoparlör sisteminden bütün birliklerin aşağı inmesi, teçhizatını toplaması ve karaya çıkmaya hazırlanması için bir anons yapıldı. Aşağı indim, gemiden ayrılmaya hazırlanan askerlerin tıka basa dolduğu birlik koğuşuma girdim, sandığımı boşalttım ve teçhizatımı topladım, Büyük Kitaplar programının kataloğunu güvenli bir şekilde denizci çantamın dibine koydum.

Güverteye çıkmak neredeyse bir saatimi aldı çünkü bütün geçitler yirmi kiloluk çantaların ağırlığı altında yürümeye çalışan askerlerle doluydu. Onlar çantalarını en azından sırtlarına asmışlardı, bense sol omzuma taktığım eşit ağırlıktaki denizci çantamı ve sağ elime aldığım gemici torbamı dengelemek zorundaydım, bu durum birlik koğuşundan yukarı çıkan neredeyse dikey merdiveni aşmamı iyice güçleştirdi.

Hoparlör sistemi Çin Denizcilik Grubunun kış güvertede toplanması gerektiğini anons etti, ben de o tarafa gittim ve birlik komutanımızı San Pedro'dan ayrıldığımızdan beri ilk kez gördüm. Birlik toplandıktan sonra komutanımız gemiden ilk olarak bizim ayrılacağımızı söyledi ama buna rağmen, borda iskelesinden aşağı inmemiz ve rıhtımda sıraya girmemiz bir saatimizi daha aldı. Rıhtımda Hint askeri kamyonlarına bindik, kimse nereye gittiğimizi söylemedi ama üstünde hem İngilizce hem de Hintçe yazılar olan yol tabelalarından Dumdum gibi komik bir adı olan bir havalimanına gittiğimizi anladım. En sonunda Dumdum Havalimanının yakınında, ABD Çin Denizcilik Grubunun Kalküta'daki genel merkezi olan Camp Knox isimli üste durduk.

Kışlamızdaki adamların bazıları Roger-Bir ve Roger-İki'dendi, bunlar Fort Pierce'deki grubumuzun iki birliğini oluşturan ve rütbece bizden üstün olan askerlerdi. Çin'in Yunnan bölgesinin başkenti olan Kunming'e uçmayı bekliyorlardı ama "Albatros" dedikleri C40 nakliye uçaklarında her gün sadece birkaç boş koltuk bulabiliyorlardı, bu uçaklar Kuzey Burma'nın muazzam yükseklikteki dağlarının üzerinden geçiyorlardı, askerler Himalayalar'ın güneydoğu çıkıntısı olan bu dağlara "Hörgüç" diyorlardı.

Çin'e ulaşmanın diğer tek yolu Ledo-Stillwell Yoluydu. 1945 yılı başında Japonlar geri çekildiği sırada konvoyların Kunming'e kadar gidebilmesi amacıyla ABD Ordusu mühendisleri tarafından inşa edilen bu yol, Hindistan'ın kuzeydoğu ucundan başlıyor, Kuzey Burma'dan geçiyor ve en sonunda eski Burma Yoluyla birleşiyordu. Kunming'de Chengdu'daki SACO genel merkezine giden sağlam bir yol bulunuyordu. Söylentiye göre bizim Roger Amfibi Birliğimiz savaşın son taarruzunda LPA'yla birlikte olacak ve Çin'deki Japonlara saldıracaktı, o sırada Amerikan ve İngiliz kuvvetleri Japonya'nın ana adalarına karşı amfibi hücum düzenleyecekti. Bunları duyunca çok geç olmadan Çin'e gitmek için iyice sabırsızlanıyordum ve bizi Ledo-Stillwell-Burma Yolundan Kunming'e götüreceği rivayet edilen kamyon konvoyundan bir haber almak için etrafı dinliyordum.

Ertesi gün ilan panosuna Çin'deki SACO genel merkezine cephane ve levazım taşıyacak bir konvoy oluşturulduğunu ve kamyon kullanabilen gönüllüler arandığını duyuran bir bildiri asıldı. Adımı derhal lis-

teye yazdım, hâlbuki daha önce kiralık bir bisikletten başka bir araç kullanmamıştım.

Gönüllülere atış talimi binasında Komutan John Boots'la buluşma emri verildi, kendisi konvoyu yönetecek kişiydi. Komutan Boots bütün gönüllülerin –on sekiz subay ve yüz yetmiş erat– konvoyaya katılacağını ve konvoyun birkaç gün içinde yola çıkacağını söyledi. Her kamyonda iki adam olacaktı, biri kamyonu sürecektik diğeri pompalı tüfeği kullanacaktı ve bu iki adam sırayla görev değişimi yapacaktı. Komutan Boots ikili gruplar oluşturmamızı emretti ve elden ele doluşturıp isimlerimizi yazmamız için bir liste verdi, bir kamyonu iki kişi.

Ben arkadaşım Ed Hill'e eşleştik, kendisi en azından birkaç kere babasının arabasını sürmüştü. Bize ABD Ordusu Levazım Teşkilatından birinin o akşam Camp Knox'taki araç merkezine geleceği ve ihtiyaç duyanlara sürüş eğitimi vereceği söylendi. Ed'le ben eğitime yazılan yegâne gönüllülerdik ve o akşam dersimizi almak için araç merkezine gittik. Siyahi bir çavuş, konvoyu oluşturacak olan 6X6 kamyonlardan biriyle birlikte oradaydı, bize bir saat boyunca “çift debriyaj” yapmayı ve Burma Yolunun en kötü bölümlerinde ihtiyaç duyacağımız düşük-düşük vitesi nasıl kullanacağımızı gösterdi, kendisi aynı yoldan birkaç ay önce bizzat geçmişti. Ed çabuk öğrenen biriydi ama çavuşun başını sallayarak söylediği gibi ben umutsuz vakaydım. Sonunda Ed'le bir karar verdik, en azından yolculuğun başında o sadece şoförlük yapacak, ben ise yolcu koltuğunda pompalı tüfeği kullanacaktım.

Bize konvoyun yola çıkış zamanıyla ilgili bilgilendirileceğimiz ve her an ayrılmaya hazır olmamız

gerektiği söylendi. O sırada her birimize bir süngülü karabina tüfek ve kırk beş kalibrelik tabanca verildi, teçhizatımızın içinde her iki silah için mermi, bir süngü, bir savaş bıçağı, bir miğfer, bir iç başlık, bir siper küreği, bir kötü hava kabanı, bir yağmurluk, bir ufak çadır, bir sefertası, bir kumanya paketi ve hemen hemen yenilmez olan K rasyonu' da vardı.

Öğrendiğimize göre, kamyonlarımız yolculuğun ilk etabında Bengal-Assam Demiryolunun açık yük vagonları tarafından taşınacaktı ve raylar bizi demiryolunun en başına, yani Hindistan'ın Tibet, Çin ve Burma'yla sınır oluşturduğu Kuzeydoğu Hudut Bölgesine götürecekti. Orada kamyonlarımızı sürmeye başlayacak ve Ledo-Stillwell Yoluna adını veren Ledo kasabasındaki sınır karakoluna gidecektik. Güneyden başlayan Ledo-Stillwell Yolunu takip ederek Kuzey Burma'daki dağların arasından geçecek ve yolun Kuzeydoğu Mandalay'da eski Burma Yoluyla birleştiği noktaya varacaktık. O noktada Çin'e girecek ve kamyonlarımızı Yunnan bölgesinin başkenti olan Kunming'e sürecektik, Kunming'den sonra Chengdu'ya doğru bin altı yüz kilometreden fazla yol alacaktık.

Konvoy 2 Ağustos 1945'te Kalküta'dan yola çıktı ve 31 Ağustosta Kunming'e vardı. Yolumuzun üstünde, Çin sınırından önce, Burma Yolundaki son ABD Ordusu üssü Mongyu'da mağlup Japon Ordusuna rastladık. O gece her birimiz, ABD Ordusuyla ortak çalışan Kachin izcileriyle birlikte çevre savunması nöbetine atandık çünkü Japon serseriler gece vakti yiyecek bulmak amacıyla üsse gizlice girerken yakalanmışlardı. Nöbe-

timi neredeyse yarılamışken sol taraftan, karanlığın içinden kopup gelen bir insan çığlığı duydum. Çığlık birkaç saniye boyunca devam etti ve bir şırıltı sesiyle aniden kesildi. Dehşet içindeydim, tüfeğimi kullanıma hazır hale getirdim ve birinin ortaya çıkmasını bekleyerek karanlığa baktım. Fakat hiçbir şey görmedim, saat dörtte nöbetimi arkadaşşıma devrettim ve kamyonumuza döndüm. Düşününce, bir Kachin izcisinin bir Japon'un boğazını kestiğini tahmin ettim, durum buysa Kachin izcisi koleksiyonuna bir çift kesik kulak daha eklemişti çünkü onların âdeti böyleydi.

Ertesi gün Burma'yla Çin arasındaki sınırı geçtik ve sonraki iki günde, yakın zaman önce ABD Ordusundaki mühendisler tarafından inşa edilen köprüleri kullanarak Salween ve Mekong Nehirlerini aştık. Mekong'u geçtikten iki gün sonra anayolu bir çamur denizine dönüştüren muson yağmuruna yakalandık ve geceyi geçireceğimiz Yonging'deki ABD kampına varmadan karanlığa kaldık. Kamyonumuz kampın bağlantı yoluna ulaştığında bir asteğmen, elime bir fener alarak yol kenarında durmamı emretti. Bana emredileni yaptım, Ed kamyonumuzu kullanarak asteğmenin ardından kampa girdi ama onlar gittikten sonra Burma Yolundan ayrılan yan yolu zar zor görebildim.

Bizim arkamızdaki kamyonlar en başta yaklaşık birer dakika arayla ortaya çıktılar, onları elimdeki fenerle kampın girişine yönlendirdim. Sonraki kamyonların arasındaki varış zamanı gitgide uzadı, ben bileklerime kadar çamurun içinde onları bekledim ve yağmurluk giyiyor olmama rağmen denizde giysilerimle yüzmüşçesine sıırıslıklam oldum. Kamyonlardan biri yan yola girerken çamura saplandı, neyse ki ara-

cın sürücüsü manevra yapmayı başardı ve kamyonun yolu kapatmasını engelledi. Sürücü ve arkadaşı kamyonu bir süre için orada bırakmaya karar verdiler ve kampa yürüyerek girdiler, bütün silahları kamyonunda olduğu için şoför kabinini kilitlediler.

Hâlihazırda sıırıslıkam olduğum için daha fazla ıslanmamın bir önemi yoktu ama yine de kamyonun altına sığınmaya karar verdim, orada en azından yağmurdan korunmuş olurdum. Yerde sürünerek bagajın altına girdim, ne zaman bir kamyon sesi duysam sığındığım yerden çıkıp sürücüleri el fenerimle kamp yoluna yönlerdim. En sonunda, kimsenin gelmediği uzun bir aradan sonra, terk edilmiş kamyonun altına girdim ve biri bana aksini söyleyene kadar orada kalmaya hazırlandım.

O gece kampa başka bir kamyonun gelmediğinden eminim, çünkü uyuyakalmış olsam bile motor kükremeleri yüzünden uyanırdım. Kendiliğimden uyandığımda kamyonun altından dışarı baktım, güneşin ışıldadığını gördüm ama yol hâlâ çamur deniziydi. Sonra, kamyonun arkasında duran birinin beni botuyla dürttüğünü fark ettim, sürünerek dışarı çıktım ve başımda uzun boylu, siyahi bir Amerikan askerinin dikildiğini gördüm, şeritleri ve rütbe işareti onun mühendisler birliğinde kıdemli başçavuş olduğunu söylüyordu. Bana bakıp ayağa kalmama yardım eden başçavuş kocaman gülümsüyordu. “Uyan asker,” dedi “lanet olası savaş bitti!”

Başçavuşun söylediğine göre, ABD Ordu Radyosu dün geceki yayınında Japon hükûmetinin o gün -15 Ağustos 1945- erken saatlerde kayıtsız şartsız teslim olduğunu duyurmuştu. Başçavuş birlikte kampa yü-

rüdüğümüz sırada, ABD'nin 6 Ağustosta Japon şehri Hiroşima'ya atom bombası denilen yeni ve güçlü bir silahla saldırdığını, şehrin merkezini yok ettiğini ve şehir nüfusunun büyük bir bölümünü öldürdüğünü söyledi. Üç gün sonra daha güçlü bir atom bombası Nagazaki'yi imha etti ve şehir merkezindeki herkesi yakıp küle çevirdi. Başkan Truman, Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasını talep etmişti ve Japonlar teslimiyet duyurusunu bir gün önce yapmışlardı, silahlı çatışmaların resmi olarak sona erişine dair çalışmaların önümüzdeki günlerde yapılacağı detayını da duyuruya eklemişlerdi. Ledo'dan ayrıldığımızdan beri dış dünyayla irtibatımız yoktu, dolayısıyla bu kıyamete yol açan olaylar hakkında hiçbir şey bilmiyorduk.

O gün Yonping kampındaki herkes çok sarhoş oldu, üs maskotu haline gelen evcil maymun da sarhoşlara dahildi. Günün geri kalanını uyuyarak geçirdik, akşam ayininden sonra parti tekrar başladı, ancak ben ve birliğimdeki bütün askerler kafayı vurup yattık çünkü hepimiz çok yorgunduk. Ertesi gün yine zorlu bir yola çıkacaktık, kamyonlarımızla Yunnanyi'ye kadar yüz doksan beş kilometre yol gidecek ve iki bin sekiz yüz dört metre rakımlı Quingshuillang Dağlarını geçecektik.

Sabah ayininden sonra yola koyulduk, öğle vakti dağlardaydık, kenarları mason yağmuru tarafından kısmen aşındırılmış yollarda bir baş döndürücü bayırdan diğerine kıvrılıp durduk. Kamyonun kenarından dikkatlice geçtiğimiz sırada önümüzdeki kamyon öyle ani bir şekilde durdu ki az kalsın ona çarpıyorduk. Ne olduğunu anlamak için kamyonun dışarı atladım ve önümüzdeki ikinci kamyonun yolda kayıp kanyona

yuvarlandığını gördüm, aracın aşağıdaki ağaçların ve çalıkların arasında yan yattığını görebiliyordum.

İçimizden bir grup kanyondaki enkazın yanına indi ve direksiyonun başındaki sürücüyü baygın bir hâlde buldu, kamyondan dışarı fırlayan ikinci adamın bilinci yerindeydi ama alnındaki derin kesikten ciddi miktarda kan akıyordu. Sürücü Serdümen John Jacob Esau, diğer adamsa Asteğmen Dawson'dı. Çok geçmeden iki eczacı asker bize katıldı, biri Esau'yla diğeri de Dawson'la ilgilendi. Esau'yu bir sedyeye, sedyeyi de acil durum aracımızdaki kabloya bağladılar, kabloyu bocurgatla çekerek sedyeyi yola çıkardılar. Dawson da aynı şekilde yukarı getirildi, sonra iki adam ambulansa yerleştirilerek Yunnanyi'deki küçük bir sahra hastanesine gönderildi.

Yunnanyi'ye vardığımızda Esau'yla Dawson'ın bir doktor ve bir hemşire eşliğinde sivil bir ambulansla Kunming'e götürüldüğünü öğrendik. Dawson'ın durumu stabildi ama leğen kemiği kırılan ve iç yaralanmaları olan Esau'nun durumu kritikti.

Ertesi gün deniz seviyesinin iki bin sekiz yüz dört metre üzerindeki Tienatze Miao Po geçidinden geçtik. Burma Yolunun en yüksek noktası olan bu geçitten bakınca Snow Dragon Dağının zirvesini ve dağın arkasında, Tibet'in en doğu ucunda Himalayalar'ın doruklarını gördüm. Sonraki dört gün boyunca uçsuz bucaksız Yunnan Platosunu aştık, bulutlarla çevrili bu yuvarlak alanda bir aydır ilk kez sık ormanlardan, mason yağmurlarından, sivrisineklerden ve sülüklerden uzak kaldık.

Xiaguan'da Burma Yolu iki başka yolla birleşiyordu, yollardan biri Tibet'ten gelen eski kervan yoluydu,

güneyden gelen diğer yol ise bu rotanın devamıydı ve Güney Yunnan'la Burma'ya gidiyordu. Bize Güney Burma'da çarpışan Çin tümenlerinin bu rota boyunca tahliye edildiği, Burma Yoluna girerek Kunming'e doğru gittiği ve gün boyunca hiç durmadan yürüyeceği söylendi.

Ertesi sabah yolculuğumuzun son etabına başladığımızda ve Kumming'e giden yüz doksan üç kilometrelik yola çıktığımızda, kendimizi Çin askerlerinden oluşan iki sonsuz sıranın arasında kamyon sürerken bulduk. Tüfekleri omuzlarından sarkan askerler kamyonlarımız yanlarından geçerken bize bakmadılar bile. Birçoğunun ayakkabısı yoktu, yırtık pırtık üniformaları bir deri bir kemik kalmış bedenlerinden kefen misali dökülüyordu, bazıları sendeleyerek ilerliyor, bazıları neredeyse hiç yürüyemiyordu. Zaman zaman yolda yüzüstü yatan ölü Çin askerlerini ezmek için direksiyon kırmak zorunda kalıyorduk, ölü askerlerin bedenleri şişmişti ve sineklerle kaplıydı. Ölü askerler, yanlarından duygusuzca geçen ve Chiang Kai-shek'in Japonya'ya karşı kazandığı zaferi kutlamak için Kunming'e yürüyen silah arkadaşlarının dikkatini bile çekmiyordu.

Kunming'e vardığımızda hava kararmıştı, orada konvoyumuza eşlik edecek ve bizi gece için kamp kuracağımız yere götürecek ABD Ordusuna ait bir cip tarafından karşılandık. Kamp alanımız Kunming'in güney tarafındaki askeri hava sahasının kenarındaydı, çadırlarımızı pist alanının hemen ötesine kurduk. O kadar yorgundum ki K rasyonumu bitirir bitirmez uyku tulumuma girdim ama çadırlarımızın üzerinden geçip iniş yapan uçak silsilesi yüzünden uzun zaman

sonra uykuya dalabildim. Şafakta uyandığımda uçaklar hâlâ iniyordu; uçakların çoğu, son üç yıldır Hörgüç'ün üzerinden geçerek Hindistan'dan Çin'e birlik ve levazım taşıyan C46 nakliye uçaklarıydı.

Birliğimiz toplandığında, Komutan Boots Japonların 2 Eylül 1945'te, yani iki gün içinde, Tokyo Körfezindeki USS *Missouri*'de resmi teslimiyet belgesini imzalayacağına dair bir haber aldığını söyledi. Biz bireysel atama emirlerimizi almak üzere Kunming'in hemen dışındaki SACO üssü olan Camp Hank Gribbins'e gidecektik. Bazılarımız Sichuan'daki Chengu'ya giden konvoyla katılacaktı, orada Saco'nun ana merkezi vardı. Şimdi her kamyonda sadece sürücü olacaktı çünkü çatışmalar sona ermişti ve silahlı bir güvenlik görevlisine ihtiyaç yoktu. Bunun anlamı askerlerin yarısının Hörgüç üzerinden uçarak Kalküta'ya gitmesi ve gemiyle ABD'ye geri gönderilmesiydi fakat komutamızın söylediğine göre detaylar hâlâ belirsizdi.

Komutamız askerlerin çoğunun Camp Hank Gribbins'e yerleştirileceğini ama bazılarımızın yer kılığından dolayı Çin 1. Ordusunun ana kampında barınacağını söyledi, geçici olarak kalacağımız bu kamp General Tai Li'nin LPA'sının üssüydü. Bir asteğmen yüksek sesle listeyi okudu, Çin Ordusunun ana kampına gönderilecek beş askerden biri olduğumu ve oraya Çinli bir teğmen tarafından götürüleceğimizi öğrendim. Komutan her birimize, bize çevirmenlik yapacak Çinli bir askerle birlikte bir baraka tahsis etti. Benim çevirmenim LPA'nın erlerinden biriydi, temel bir İngilizceyle kendini Ching Ging Too olarak tanıttı ve adını bir kâğıda hem İngilizce hem de Çince yazdı.

Ching beni ABD Ordusuna ait iki adet katlanabilir karyoladan başka eşya barındırmayan çadırımıza götürdü. Yemek salonuna gitmeyi önerdi ama yemeklerin epey kötü olduğunu söyledi, ben de kargomuzdan yürütüp sakladığım iki K rasyonunu, meyve konservesini ve greyfurt suyunu ortaya çıkardım. Kunming'den aldığım iki şişe pirinç şarabını da gizlice içeri sokmayı başarmıştım.

Ching 2 Eylülde Japonların resmi teslimiyetini kutlamak için askeri bir tören düzenleneceğini ve kutlamalara bütün Kunming'in katılacağını düşündüğünü söyledi. Kasabada işlerin çığıından çıkacağını tahmin ediyordu çünkü on binlerce Çin askeri sokaklarda özgürce dolaşacaktı ve bunların birçoğu hem sarhoş olacak hem de uygunsuzca davranacaktı.

Askeri tören 2 Eylül günü öğleden önce üssün büyük talim meydanında gerçekleşti. Generallerin ve diğer subayların liderlik ettiği askerler geçit yaparken Ching, LPA'nın ve Çin Milliyetçi Ordusunun çeşitli birliklerini tanıttı. Ben LPA'nın başkomutanı General Tai Li'yi görmeyi umuyordum ama Ching onun muhtemelen hâlâ Chongding'de, SACO'nun Amerikalı komutanı Amiral Milton Miles'la birlikte olduğunu söyledi. Geçidin sonlarına doğru Ching, LPA'nın kadın taburlarını işaret etti, kadınların çoğunun Yunnan ve Sichuan bölgelerindeki Nakhi, Miao ve Bai azınlıklarından olduğunu söyledi.

Bütün öğle boyunca devam eden törenden sonra Ching'le birlikte çadırımıza gidip öğle yemeği yedik: kokuşmuş konserve et, süngü bıçağımla kestiğim sert peynir, bir yıllık meyve kokteyli ve kokusu Brooklyn Tech'in kimya laboratuvarındaki hidroklorik asidi

hatırlatan greyfurt suyu. Sonra zulamdaki iki şişe piring şarabını açtık, mantar tıpa görevi gören parafinli kâğıtları şişelerin ağızlarından çıkardık ve Çin’de on yıl süren savaşın bitişine kadeh kaldırdık. Şarabımızı içerken Ching şarkı söylemeye başladı, Tibet sınırlarına ait eski bir halk türküsü olduğunu öğrendiğim şarkıyı tek kelimesini anlamamama rağmen çok güzel buldum. Şarkı bittiğinde Ching şarkının adının “Kuma Vuran Dalgalar” olduğunu söyledi, şarkıya göre zaman kıyıya vuran deniz dalgaları misali geçiyordu ve hatıralar dalgaların kumda bıraktığı belli belirsiz desenlere benziyordu, desenler çok geçmeden silinip gidiyordu.

Eğlencemiz havai fişek patlamalarıyla bölündü, Ching ve ben hızla çadırdan dışarı çıktık. İki ayrı havai fişek gösterisi olduğunu gördüm; biri kampımızdaki talim meydanında, diğeri de aşağıdaki şehirde, Ching’in Kumming’in ana meydanı olduğunu söylediği yerde. Havai fişek gösterileri yaklaşık on beş dakika sürdü, gösteriler bitince tekrar çadırımıza girdik ve eğlencemize devam ettik.

Kısa bir süre sonra eğlencemiz yine bölündü, havai fişek gösterisinin kaldığı yerden devam ettiğini düşündük ve bu duruma şaşırdık. Neler olduğunu anlamak için dışarı çıktığımızda duyduğumuz sesin havai fişeklere değil silahlara ait olduğunu hemen anladık, duyduğumuz seslerin arasında makineli tüfek mermileri ve topların yaylım ateşleri de vardı, sanki kampın iki tarafı arasında bir çatışma yaşanmaktaydı. Çadırın içine geri dönüp siper aldık çünkü başımızın üzerinde vızıldayan mermileri duyabiliyorduk. Uyku tulumunun içine kıvrılıp karyolamın altına saklandım,

bana ne çeşit bir koruma sağlayacağını bilmiyordum ama şarap şişemi de yanıma aldım. Ching de aynı şeyi yaptı, ikimiz de sızana dek şarabımızı yudumladık ve silah ateşlerinin arasındaki boşluklarda sohbet ettik. Ertesi sabah uyandığımda Ching ayaktaydı, bana çadırımızdaki bir düzine mermi deliğini gösterdi, deliklerin bazıları bizim olduğumuz yere çok yakındı. Ching duyduğumuz şeyin kamptaki iki ordu arasında gerçekleşen sabit bir çatışma olduğunu söyledi. Ordulardan biri Yunnan savaş beyi General Lung Han, diğeri ise Chiang Kai-shek'in sağ kolu olan General Tu Yu-ming tarafından komuta edilmişti. Ching'in duyduğuna göre, Chiang Kai-shek, Tu Yu-ming'e, Amerikalılar geri çekilmeden önce Kunming'in yönetimini ele geçirmesini emretmişti çünkü ateşkes ilan edilmiş olmasına rağmen Ching iki ordunun yakın zamanda tekrar savaşaacağından emindi. Haklıydı, yıllar sonra o kısa mücadelenin Çin İç Savaşına girizgâhın bir parçası olduğunu öğrendim.

O sabahın ilerleyen saatlerinde ABD Ordusuna ait bir kamyon beşimizi SACO'dan almak ve Camp Hank Gribbens'e götürmek üzere geldi, zira Çin Ordusu üssünde kalmanın bizim için çok tehlikeli olduğu belliydi. Ching Ging Too'yla vedalaştık, evlerimize döndükten sonra birbirimizle irtibata geçmeye çalışacağımıza dair sözleştik ama birbirimizi bir daha görme olasılığımızın çok az olduğunu biliyordum.

Hank Gribbins Kampı, Kunming'in on altı kilometre güneyindeki Hai-ling köyündeydi, biz beş asker birliğimizin geri kalanıyla birlikte kamptaki bir kışlaya yerleştik. Üç gün sonra John Jacob Esau'nun Kunming'deki ABD Ordusu hastanesinde yaralarından

dolayı öldüğünü öğrendik. Ertesi gün Esau'yu Kunming'in yukarısındaki bir yamaca gömdük, oraya savaş sırasında Yunnan'da ölen Amerikan askerleri için küçük bir şehitlik kurulmuştu. Bir ABD Ordusu papazı küçük bir cenaze töreni gerçekleştirdi, Esau'nun tabutu mezara indirilirken bir borazancı askeri cenaze sinyali çaldı ve merasim kıtası yaylım ateşi yaptı. Komutan Boots mezarı örten Amerikan bayrağını aldı ve bayrağın Esau'nun ailesine ulaştırılacağına dair söz verdi. Esau'nun annesiyle babasının oğullarının savaşın resmen sona erişinden dört gün sonra öldüğünü öğrendiklerinde neler hissedeceklerini düşündüm. Esau, İkinci Dünya Savaşının muhtemelen son Amerikalı kurbanıydı ve dünyanın öbür ucuna gömülmüştü.

İki gün sonra ilan panosuna bizi bir sonraki görevimizle ilgili bilgilendiren bir bildiri asıldı. 15 Eylül'de uçakla Kalküta'ya dönecek otuz kişilik bir grubun üyesi olduğumu öğrendim. Ed Hill dahil olmak üzere konvoydaki diğer askerler ertesi gün kamyonlarla yola çıkacak ve Chengdu'ya gideceklerdi. Her kamyonunda yalnızca sürücü olacaktı, konvoyla gidenlerin arasına alınmamın sebebi buydu çünkü Komutan Boots araç süremediğimi biliyordu. Yine de büyük hayal kırıklığına uğradım zira söylentiye göre kamyonlar ve sürücüleri Chengdu'da mavnalara bindirilecek, mavnalarla Yangtza'den Shangai'ya götürülecek, oradan da ABD'ye dönecekleri gemiye bindirileceklerdi. Söylentinin doğru olduğunu aylar sonra, arkadaşım Ron Foster'ın Şangay'dan bana gönderdiği kartpostalı aldığımda öğrendim.

15 Eylül günü öğle civarı Ed'e ve konvoyla Chengdu'ya gidecek olan diğer arkadaşlarıma veda ettim.

Kamptan ayrılan ben dahil otuz kişi kamyonlarla hava meydanına götürüldük. Orada, savaş boyunca Hindistan'dan Çin'e asker ve levazım taşıyan C46 nakliye uçaklarından birine bindik. Geçen üç yıl içinde bu uçakların yüzlercesi Hörgüç'ün üzerinde uçarken kaza yapmış ya da vurulmuştu ama şimdi en azından Japon avcı uçaklarıyla ya da uçaksavar ateşleriyle karşılaşmak gibi bir endişemiz yoktu. Buna rağmen C46'ya binerken çok gergindim çünkü daha önce hiç uçmamıştım.

Merkezi koridorun her iki yanına birbirine bakar şekilde yerleştirilen tek kişilik branda oturaklara oturduk. Uçuş mühendisi olan çavuş uçuşun çok sert geçebileceğini, Hörgüç üzerinde uçmaya bu yüzden "Kusmuk Operasyonu" dendiğini söyledi. Kötü hava kabanlarımızı giymemiz gerektiğini de sözlerine ekledi, çünkü sekiz bin beş yüz metre irtifada uçacaktık ve o yükseklikte çok üşüyecektik, kabin basınçlı olmadığı için nefes almakta zorluk da çekebilirdik.

Çavuş son yolcular uçağa biner binmez havalanacağımızı söyledi, bu durum kafamı karıştırdı çünkü uçakta boş oturak kalmamıştı. Çok geçmeden, ABD Ordusu Ulaştırma Sınıfından siyahi bir onbaşı yarım düzine katırdan oluşan bir sıranın başını çekerek rampadan uçağa geldi ve hayvanları koridor boyunca uzanan bir halata bağladı. Yüzlerimizdeki ifadeyi görünce güldü, ABD Ordusunun Çin'den çekilirken kamyonları ve cipleri geride bıraktığını ama savaş boyunca levazım ve silah taşıyan katırları terk etmediğini söyledi, katırlar ABD'ye geri götürülecek ve hayatlarının geri kalanını onurlu bir emeklilik yaşayarak geçireceklerdi.

Katırlar bağlanır bağlanmaz havalandık. Katıksız bir dehşet içinde geçirdiğim birkaç dakikadan sonra rahatladım ve manzaranın tadını çıkarmaya çalıştım, arkamdaki pencereden dışarı bakmak için boynumu uzattım çünkü koridorun karşısındaki pencerenin manzarası önüme bağlanan katırın sağrısı tarafından kapatılmıştı.

Kunming'den Kalküta'ya uçuş yaklaşık dört saat sürdü, hâlbuki karadan yaptığımız yolculuk bir aydan fazla zaman almıştı. Dumdum Havalimanına indiğimizde katırların uçaktan çıkarılmasını beklemek zorunda kaldık, biz uçağı onlardan sonra boşalttık.

Dışarı çıkar çıkmaz yüzüme nemli bir sıcak hava dalgası çarptı, giydiğim kötü hava kabanı ve çevremi saran Kalküta isimli yoğun insan kalabalığı rahatsızlığımı daha da arttırdı. Kalküta, sadece birkaç saat önce ayrıldığımız Yunnan'ın serin ve seyrek nüfuslu yaylalarından son derece farklıydı. Dünyanın çatısından dünyanın çekirdeğindeki cehenneme inmiştik.

Kamyonlara bindirilip Camp Knox'a götürüldük, katlanmak zorunda kaldığımız ilkel konaklama yerlerinden sonra gözümüze lüks bir otel gibi görünen SACO kıışlasının ranzalarına yerleştik ve bir aydır ilk kez yıkandık.

Kalküta'ya dönüşümüzden sonraki sabah silahlarımızı ve cephanemizi yetkililere teslim ettik, ardından Camp Knox'taki diğer SACO personeliyle birlikte içtimaya çıktık. Bize kısa zaman sonra gemiyle ABD'ye gönderileceğimiz söylendi, yeni görevlerimizi bildiren listeler de birkaç gün içinde ilan edilecekti.

Çin'den yeni dönen askerler olarak sağlık muayenesi için revire gönderildik, normalde olduğundan

çok daha kapsamlı bir muayeneden geçirildik çünkü Çin-Hindistan-Burma bölgelerinde endemik olan çalı tifüsüne, dang hummasına ve bunlara ilaveten sıtma-ya maruz kalmıştık. Hepimize temiz raporu verildi ama her birimiz aşırı kilo kaybetmiştik, ayrıca sülük ve böcek ısırması yaralarından mustariptik, bir de tropikal ülser olarak bilinen mantar hastalığı vardı ki hastalığın ayak bileğimde bıraktığı izler hâlâ geçmemişti. Hepimize bit bulaşmıştı, bu yüzden saçlarımız kazındı ve kafamıza, koltuk altlarımıza ve kasıklarımıza mor renkli bir pomat sürüldü. Sıtmadan korunmak için aldığımız atebrin tabletleri yüzünden derimiz sarıya dönmüştü, yani gerçekten perişan görünüyorduk.

Altı gün sonra ilan panosuna Camp Knox'taki bütün Roger Amfibi personelinin 28 Eylülde yola çıkacağını söyleyen bir duyuru asıldı. O tarihte asker nakliye gemisi USS *General W. F. Hase*'e binecektik ve Hint Okyanusunu, Süveyş Kanalını, Akdeniz'i ve Atlantik'i geçerek New York'a varacaktık.

ABD Donanması personeli olduğumuz için 28 Eylülde *Hase*'e ilk olarak biz bindik. *Hase*, bizi San Pedro'dan Kalküta'ya götüren *Collins*'in kardeş gemisiydi, yani iki gemi birbiriyle aynıydı. *Collins*'teki gibi makine dairesine atanmadığımı öğrenince rahatladım, savaş sona erdiği için uçaksavar silahlarını kullanmama da gerek yoktu. Sadece dinlenebilir ve yolculuğun tadını çıkarabilirdim.

Geminin dört sayfalık günlük gazetesi *Westward Ho* sayesinde genel ilerleyişimizi takip edebildim. Gazetenin künyesi her gün New York ve Kalküta'ya kalan mesafeyi veriyordu. *Westward Ho*'nun 5 Ekim 1945 tarihli buruşuk bir nüshasını hâlâ saklıyorum, mesa-

feler “New York’a 7959 Mil” ve “Kalküta’ya 2056 Mil” olarak verilmiş, son iki gündür yanlış verilen uzaklıklar için de gemi personelinin özür dilenmiş.

Westward Ho’nun son sayısı 26 Ekim 1945’te yayınlandı. Manşette ertesi gün New York’a varacağımız bildiriliyordu. Bizimle birlikte dokuz nakliye gemisi daha limana varacaktı, bu gemilerin dördü Panama Kanalı aracılığıyla Pasifik’ten yönlendirilmişti. New York Limanında bizim için bir şenlik düzenlenecekti ve Başkan Truman karşılama komitesine liderlik edecekti.

Öğleye doğru nihayet limana girdik, bir yangın söndürme gemisi su gösterisi yapıyordu, bir yolcu gemisi vatansever şarkılar çalan Ordu Kadın Bandosunu taşıyordu ve limandaki her gemi hiç durmadan düdüğünü ötürüyordu. Bir yolcu gemisi *Hase*’in yanına geldi ve aralarında kadınların da olduğu bir grup sivil güverteye çıkardı, onların gazeteci olduğunu ellerindeki not defterlerinden ve fotoğraf makinelerinden anladım.

Battery Parkındaki geçit izleme standının önünden sırayla geçen diğer nakliye gemilerini takip ettik, parkta bir ordu bandosu daha müzik yapıyordu. Köprüdeki askerlerden birinin dürbününü ödünç aldım ve Battery Parkının önünden geçerken geçit izleme standına baktım, Başkan Truman’ın bir grup üst rütbeliyle birlikte bize el salladığını gördüm.

Bu karşılamının Başkan Truman’a reklam olsun diye düzenlendiğini fark ettim, çünkü izleme standının önünden geçtiğimiz andan sonra ilgi odağı değildik, biz yalnızca evine dönmek ve hayatına kaldığı yerden devam isteyen binlerce yorgun askerle dolu on

adet nakliye gemisiydik. Fakat bu durumdan rahatsızlık duymadım çünkü kısa bir süre için gerçekten tarihi bir olayın bir parçasıydım, bu olayı kendi hayal dünyamda Trafalgar Muharebesini kazanan muzaffer İngiliz Donanmasının eve dönüşüyle kıyasladım. Ve gemimiz 88. Rıhtımda iskeleye yanaştığında, az önce bir dünya turunu tamamlamış olduğum gerçeğinin gururunu yaşadım.

Herkes rıhtıma çıktığında bir araya toplandık ve Komutan Boots'dan Brooklyn Donanma Tersanesinin yakınındaki ABD Silahlı Muhafızlar Merkezine götürüleceğimiz bilgisini aldık, orada terhis ya da yeni görev için işleme tabi tutulacaktık. Komutan Boots, terhis sırasını belirlemek için kullanılan puan sistemini açıkladı; yaşımızın her yılı için bir puan, Donanmada geçirdiğimiz her yıl için bir puan, muharebede harcadığımız zaman ve kazandığımız nişanlar için fazladan puan. Bütün bunlar beni listenin en altına yerleştiriyordu, yani ordudan ayrılmam biraz zaman alacaktı.

Sonra, arkasında ne penceresi ne de oturağı olan kamyonlara bindik, bu araçlar insanlardan ziyade büyükbaş hayvanlara uygundu ve bu durum bir inek gibi böğürmeme sebep oldu. Çok geçmeden hepimiz aynı anda böğürmeye ve gülmeye başladık, kamyonumuz Manhattan sokaklarından geçerek Brooklyn'e doğru sarsıla sarsıla giderken ayaklarımızın üstünde kalma-ya çalıştık. Böğürmeyi ve gülmeyi bıraktığımda derin bir dargınlık duygusu hissettim; Başkan Truman'ın, az önce savaştan eve dönüşlerini kutladığı askerlerin şimdi ahıra götürülen büyükbaş hayvanlar gibi taşındığını bilip bilmediğini merak ettim.

Aslında bir çeşit ahıra gittiğimiz doğrudu çünkü Silahlı Muhafızlar Merkezinin, İkinci Dünya Savaşı sırasında Atlantik'teki Amerikan yük gemilerinin silahlarını kullanan ABD Donanması personeli için kışlaya dönüştürülmüş eski bir tramvay ambarı olduğu anlaşıldı. Bize ranzalarımız gösterildi, bir sonraki görevimizi öğrenmek için ilan panosunu kontrol etmemiz ve şu an için üsten ayrılamayacağımız söylendi.

Merkezde telefon konuşması yapma olanağımız yoktu çünkü Silahlı Muhafızlar Merkezi donanma personelini bir gemiden ya da sahil istasyonundan bir diğerine transfer etmek için kurulmuş, konfor ve gösteriştense uzak, geçici bir tesisti. Zaten ne benim sülalem ne de tanıdığım herhangi biri bir telefona sahipti, ayrıca büyük ihtimalle kısa zaman içinde yine bir yerlere gönderilecektim, yani yapabileceğim hiçbir şey yoktu.

Ertesi gün ilan panosunu kontrol ettim ve asker nakliye gemisi AP 145 USS *General Harry Taylor*'a atananlar listesinde adımı buldum. Bu gemi Hase'le Collins'in kardeş gemisiydi ve bir gün önce bizim filomuzla birlikte New York limanına girmişti. İlan panosundaki duyuruya göre, *Taylor*'a atananlar sabah onda bütün teçhizatlarıyla birlikte yola çıkmaya hazır bir şekilde nöbetçi subayın yanına gitmeliydi.

Ertesi sabah yaklaşık bir düzine adamla birlikte nöbetçi subaya gittim, adamların hepsi benim yaşlarımdaydı ve hiçbiri çok mutlu görünmüyordu. İsimlerimiz nöbetçi subay tarafından kontrol edildikten sonra Silahlı Muhafızlar Merkezine getirildiğimiz kamyonu benzer bir kamyonu bindirildik, ama bu sefer böğürmedim çünkü içinde bulunduğum durumda komik bir taraf göremedim.

Kamyonla 90. Rıhtıma gittik ve *Taylor*'a çıktık. Elektrik teknisyenlerinin şefinin yanına gittim, Gonzales isimli bir Porto Rikolu olan adam bana kalacağım koğuşu gösterdi. Teçhizatımı sakladıktan sonra Şef Gonzales beni elektrik teknisyenlerinin toplanma yerine götürdü; geminin kış tarafında, hangar güvertesinin altında, ikiz uskur denen iki pervanenin tam önünde bir alan. Orada beni diğer elektrik teknisyenleriyle tanıştırdı: iki deniz astsubayı ve iki birinci sınıf itfaiyeci. Şef kadrolu donanma personeliydi, taşıdığı üç hizmet şeridi en az on iki yıldır donanmada olduğunu ve genellikle yirmi yıllık hizmetten sonra gelen emeklilik vaktine kadar görevde kalacağını söylüyordu. Diğer elektrik teknisyenleri benim gibi ABD Deniz Kuvvetleri İhtiyat Teşkilatındandı, biz yeterli puanı toplayana kadar donanmaya hizmet edecektik. Teknisyenlerin her biri benden büyüktü, benden daha uzun zamandır donanmadaydı ve önümüzdeki birkaç ay içinde terhis olacaktı.

Şef Gonzales ertesi gün başlayacak yolculuğumuzda ilk olarak Fransa'ya, Le Havre'ye gideceğimizi, oradan Alman tutsakları alıp Almanya'ya, Bremerhaven'e götüreceğimizi söyledi. Sonrasındaysa Bremerhaven'deki Amerikan askerlerini New York'a geri götürecektik. Şef Gonzales benim görevimin gemideki bütün elektrik motorlarını, eğim göstergesini, manyetik mayınlara karşı koruma sağlayan manyetik alan bozucu cihazı, uzaktan kumandalı yedek dümen tertibatını ve pruva diğerindeki ışıldağı kontrol etmek olduğunu belirtti. Şefe, Elektrik Teknisyenliği Okulundaki dersten kaldığımı ve elektriksel konularda kesinlikle yetersiz olduğumu dürüstçe söyledim, bildiğim

yegâne şeyin uçaksavar silahı kullanmak ve bir şeyleri patlatmak olduğunu sözlerime ekledim. Şef çok hoş-görülüydü, bilmem gereken her şeyi öğreteceğini söyledi. Bana gemideki bütün elektrikli motorların devre şemalarıyla birlikte eğitim göstergesinin, manyetik alan bozucunun, uzaktan kumandalı yedek dümen tertibatının ve ışıldağın kullanım kılavuzlarını verdi.

İlk yolculuğumuzda beş bin Alman tutsağı La Havre'den Bremerhaven'e götürdük ve sonra üç bin Amerikan askerini gemiye aldık. Ertesi gün Karadeniz'den İngiliz Kanalına doğru giderken hayatımda gördüğüm en kötü fırtınaya yakalandık. Bütün askerlere aşağıda kalmaları emredildi, güverteye çıkmak zorunda olan mürettebat mensupları emniyet halatına bağlanmalı ve can yeleği giymeliydi çünkü gemiye çarpan büyük dalgalar yüzünden güverteler çoğunlukla su içindeydi.

O gece fırtına daha da kötüleşti, makine dairesindeki sekiz-on iki nöbetimi bitirdikten sonra ranzama dönerken dalgalar beni az daha denize düşürecekti. O kadar yorgundum ki şiddetli sarsıntıya ve güvertedeki oynatılabilir her şeyi oradan oraya kaydıran gemi sallantısına rağmen kafamı yastığa koyar koymaz uyudum. Ama sonra muazzam bir çarpışmayla uyan-dım, az kalsın ranzamdan aşağı uçacaktım, ilk önce bir mayına çarptığımı düşündüm çünkü birçok mayının Kuzey Denizi ve İngiliz Kanalındaki alanlardan başka yerlere kaydığını biliyordum.

Hoparlör sisteminden bir genel alarm sesi geldi, güverteye gitmek için hızlıca giyindim. Güverteye çıktığımda geminin pruvasının hasar aldığını gördüm ama hasarın bir patlamadan mı yoksa dalgalardan mı kaynaklandığını anlamadım. Şef Gonzales hasar tespit

birimde yer alacağımızı, pruvayı kontrol edeceğimizi ve elimizden gelen acil onarımları yapacağımızı söyledi. Hasarın deniz kaynaklı olduğunu anladık, dalgalar gövdenin sancak tarafında, pruvaya yakın bir noktada büyük bir delik açmıştı. Hasar tespit biriminin başındaki sorumlu subayın söylediğine göre hemen batma tehlikesi içinde değildik çünkü geminin dahili bölmeleri su sızdırmazdı, içeri giren deniz suyu ön hücreye hapsedilmekte ve oradan dışarı pompalanmaktaydı. Sorumlu subay rota değiştirerek İngiltere'nin doğu kıyısı boyunca yol alacağımızı, bu sayede fırtınanın tam gücünden korunacağımızı da anlattı.

Makine zabitleri pruvadaki deliği metal bir plakayla kapattılar ve sızıntıyı durdurdular, bu işlemden sonra Şef Gonzales bizim birimize elektrikli cihazları kontrol etme ve oluşan hasarları onarma emri verdi. Emri yerine getirirken fırtınanın yatışmaya başladığını görüp rahatladım, rüzgârın şiddeti azalıyordu, dalgalar da eskisi kadar yüksek ve güçlü gelmiyordu.

Onarımlar bittiğinde hava aydınlanmaya başlamış, fırtına neredeyse dinmişti; bu yüzden güvertede kalmaya ve nerede olduğumuzu anlamaya karar verdim. Gündoğumundan hemen sonra kuzeybatıda bir kara parçası olduğunu fark ettim, kara parçası yavaş yavaş şekillenirken büyük bir koyun sakın sularına girdiğimizi ve birkaç balıkçı teknesinin bize doğru geldiğini gördüm. Gemimiz demir atarken balıkçı teknelerinden biri yanımıza geldi ve gamsele giymiş bir adam bana el salladı. Ben de ona el salladım, "Tanrı aşkına neredeyiz biz?" diye sordum. Adam gülümsedi, "Humber'dasınız delikanlı!" dedi.

Onarımlar bittiğinde *Taylor*'ın kaptanı ve baş istihkâm subayı gövdeyi teftişe geldiler. Geminin yüzebilecek durumda olduğuna karar verdiler. Hava tahmin raporu olumlu olduğu için birkaç saat sonra tekrar hareket ettik ve Atlantik üzerinden New York'a yaptığımız yolculuğa kaldığımız yerden devam ettik.

New York'ta rıhtıma girdikten ve askerleri gemiden indirdikten sonra pruva tamamıyla onarılan dek limanda kalacağımız bilgisini aldık. Mühendislik bilgisi olan herkes onarım işi için gerekliydi ve bize serbestlik verilmeyecekti, çünkü mürettebatın büyük bir kısmı şimdi terhis olmaya hazırlanıyordu ve onların yokluğu *Taylor*'da personel açığı yaratacaktı. Yani bir kez daha New York'taydım ve ailemi görmek için evime gidemeyecek durumdaydım.

Ocak ayı ortalarında New York'tan ayrıldık, görevimiz yine La Havre'den Alman tutsakları toplamak, onları Bremerhaven'e götürmek, oradan da Amerikan askerlerini alıp New York'a getirmektir. Yolculuğumuz tıpkı sonraki iki yolculuk gibi olaysız atlattık ama her birinde Atlantik fırtınalarıyla karşılaştık.

Her yolculuktan sonra taşıdığımız birlikleri gemiden indirecek kadar bir süre New York'ta kaldık, yani hiçbir zaman ailemi görmek için izin alamadım. *Taylor*'la yaptığımız dördüncü Atlantik yolculuğunun başında bunun son seferimiz olacağını öğrendik, zira o vakte kadar -1946 yılının nisan ayı ortaları- Almanya'daki Amerikan askerlerinin çoğu terhise uygun hale gelmiş ve eve geri getirilmişti, bu sefer La Havre'deki son Alman tutsakları Bremerhaven'e götürecektik.

Son yolculuğumuzda Le Havre'ye demir attığımızda, hoparlör sistemi kemik kadro dışında bütün gemi

personeline Paris'i gezmek için üç gün izin verildiğini duyurdu. Benim adım da listedeydi, Paris'te bir hafta sonu geçirecektim, oraya La Havre'den kalkan bir asker taşıma treniyle gidecek ve geri dönecektim.

Champs Élysées, Montparnasse ve Saint-Germain'deki kafelerde çalışan garsonlar, savaşın ardından kendimizle birlikte baharın ilk günlerini de getirdiğimizi söylediler. Savaşın izlerini binaların cephelerindeki mermi deliklerinde, yiyeceklerin, şarapların ve satın alınabilecek diğer şeylerin yetersizliğinde, kadınların giydiği modası geçmiş eski püskü kıyafetlerde ve askerlik çağına gelmiş erkeklerin neredeyse toptan yitikliğinde görebiliyordum. Ama şehir tekrar canlanıyor ve eski neşesini geri kazanıyordu; belki de Pigalle'de, Fransız Ordusunun Senegalli askerleri eşliğinde bir cumartesi gecesi geçirdiğim için bana öyle geliyordu, bu arada o askerler de Paris'i ilk kez görüyordu.

Alman tutsakları gemiye aldıktan sonra Le Havre'den yola çıktık, bu Fransa'dan deniz yoluyla son ayrılışımızdı. Bremerhaven'de hem Amerikan askerlerini hem de Alman savaş gelinlerini gemiye bindirdik, yolcularımız arasında birkaç savaş bebeği de bulunuyordu; bir Amerikan asker nakliye gemisi muhtemelen ilk kez çocuk taşıyordu. Bremerhaven'de bize bir günlük izin verildi, Paris ne kadar neşeliyse burası o kadar kasvetliydi, şehir hâlâ viran haldeydi ve ahali aşağılayıcı bir yenilginin öfkesini göstermekteydi.

New York'a vardığımızda terhise yetecek kadar puan topladığımı ve Long Island, Lido Beach'teki ABD Donanması Terhis ve Ayırma Merkezine götürüleceğimi öğrendim, merkezde kırk sekiz saatten az zaman geçirdim.

Orada Sampson Donanma Eğitim Merkezinden arkadaşım Pete Hansen'le karşılaştım. Birbirimize sarıldık ve Sampson'dan ayrıldıktan bu yana neler yaşadığımıza dair hikâyeler paylaştık. Pete, Pasifik'te bir destroyerde görev yaptığını ve Okinawa sahillerindeki çıkarmalara katıldığını anlattı. Ben de ona, en başta Okinawa'ya gitmesi planlanan on iki LSMR'den birine atandığımı söyledim ve gemileri görüp görmediğini sordum. Pete, Okinawa sahilinde altı LSMR'nin enkazını gördüğünü söyledi; gemilerin her biri Japon topları tarafından imha edilmişti.

Pete'e, Charles Shelmerdine'den ve USS *Dickerson*'a atanan diğer acemi birliği arkadaşlarımızdan bir haber alıp almadığını sordum. Pete bir an için sessiz kaldı, sonra bana *Our Navy* dergisinin bir nüshasını verdi ve konuyla ilgili her şeyi dergide bulabileceğimi söyledi. Ardından bana veda etti çünkü treni kalkmak üzereydi, bu Pete'i son görüşümdü.

Dergideki başmakale, *Dickerson*'ı ve geminin 1 Nisan 1945'te başlayan Okinawa çıkarmalarındaki rolünü anlatıyordu. Makaleye göre, çıkarmaların ikinci gününde bir Japon kamikazesi uzun ve alçak bir süzülüş gerçekleştirmiş, *Dickerson*'ın iki bacasının baş kısımlarını koparmış, sonra geminin köprüsüne çarpmış, direğini devirmiş ve yoğun gazolin yangınları başlatmıştı. Hemen hemen aynı anda bir başka Japon uçağı geminin üst güvertesindeki beş inçlik silahın üstüne iki yüz elli kiloluk bir bomba bırakmış, top mürettebatında kim varsa öldürmüştü ve güvertede neredeyse bütün gemi boyunca uzanan bir delik açmıştı. Makale top mürettebatından olanların isimlerini vermişti,

aralarında İkinci Sınıf Denizci Charles Shelmerdine de vardı; yaşı 18'di.

O kadar sarsılmıştım ki makaleyi okumaya bir süre sonra devam edebildim, *Dickerson*'ın yüz on üç kişilik mürettebatının elli dördü, birlik komutanı da dahil olmak üzere, ölmüştü ve gemi iki gün sonra, ölü askerlerin çoğu ve kaptan hâlâ içerideyken batırılmıştı. Geminin top mürettebatında Charles'ın yanı sıra acemi birliğinden tanıdığım iki arkadaşım daha vardı: Ed Grant ve Spiro isimli Yunan asıllı bir Amerikalı, ikisi de on sekiz yaşındaydı.

Sicilimi işleyen levazımcı tarafından sorgulandığım sırada hâlâ biraz sarsılmış durumdaydım. Adam tek parmağıyla daktilosunun tuşlarına basarken, Willis Boya Şirketindeki iş mülakatında yaptığım gibi hızlıca bir hesap yaptım. Muharebe bölgesinde doksan altı gün, denizaşırı ülkelerde üç yüz kırk dört gün geçirmiştım; üç yüz elli iki gün dokuz sezona denk düşüyor olmasına rağmen levazımcı sadece dördünün üstünden geçmişti. İkinci sınıf itfaiyeci olarak aylık maaşım elli dört dolardı, muharebe bölgesindeki görev için ödenen yüzde yirmi fazladan parayla altmış dört dolar seksen sent ediyordu ki bu miktar Willis Boya Şirketindekiyle hemen hemen aynıydı.

Levazımcının bana verdiği tek sayfalık belgeyi hâlâ saklıyorum. Adam sicilime tam olarak iki yıl görev yaptığımı; Zafer Madalyası, Amerikan Savaş Madalyası, Avrupa Savaş Madalyası, tek yıldızlı ABD Asya-Pasifik Savaş Madalyası ve ABD Çin Denizcilik Grubu hizmeti için Başkanlık Takdirnamesi Nişanı aldığımı işlemiş. Fakat askeri mahkemede yargılandığım için İyi Hâl Madalyası almadım, SACO'nun

bir üyesi olarak Çin'in Kuomintang (Milliyetçi Parti) hükûmetinden de iki hizmet nişanı aldığımı daha sonra öğrendim.

Levazımcı, rütbemin sadece ikinci sınıf itfaiyeci olmasına şaşırdı ve iyi bir adam olduğu için rütbemi keyfi bir şekilde birinci sınıf itfaiyeci olarak değiştirdi, yaklaşık bir saat kadar taşıdığım bu rütbe Donanmadaki son rütbemdi. Elimdeki belgeye terhis ikramiyesi olarak yüz dolar ve son maaşım karşılığında otuz dokuz dolar on üç sent aldığım da işlenmiş, bu paraya bir dolar on beş sentlik ulaşım ödeneği dahil edilmiş; bir dolar on sent Long Island Demiryolu bileti için, beş sent de metro için. Belgenin altında imzam, sağ işaret parmağımın izi ve 26 Mayıs 1946 tarihi var ki bu tarih yirminci doğum günümün tam bir ay öncesine denk geliyor.

KAN ANLAŞMASI

Long Island Demiryolu trenine binip Broadway Kavşağına gittim ve oradan Sekizinci Bulvar metro hattına geçtim, denizci çantama ve küçük gemici torbama tek olarak taşıdığım iki andaç sebebiyle insanların dikkatini çektim; andaçlardan biri Kalküta'dan aldığım Gurka kaması *kukri*'ydi ve diğeri Bremerhaven'den aldığım Alman tüfeği.

Wilson Bulvarında metrodan indim, John'un hâlâ mezar kazıcısı olarak çalıştığı Evergreens Kabristanına doğru baktım. Ama saat neredeyse altıydı, John artık işi bırakmış ve eve gitmiş olmalıydı. Böylece istasyondan ayrıldım ve Wilson Bulvarından aşağı yürümeye başladım, Paul Hesse'nin barının önünden geçtiğim sırada Paul dışarı çıkıp bana hoş geldin dedi, babamın her akşam üstü Evergreens Kabristanından eve dönerken bara uğradığını ve beni Wilson Bulvarı İstasyonundan çıkarken görmeyi umduğunu söyledi.

Wilson Bulvarından aşağı yürümeye devam ettim, Siren Diyarı olarak hatırladığım parkın önünden geçtim. Sonra Cornelia Caddesinin bitiminde sola döndüm, Bay Hellman bakkal dükkânından bana el salladı.

dı, dışarı çıkıp bana hoş geldin dedi ve ailemin heyecanla geri dönüşümü beklediğini söyledi.

Evimin zilini çaldığımda kapıyı kardeşim Jimmy açtı, beni görünce öyle bir çığlık koyuverdi ki ailemin geri kalanı giriş koridoruna geldi; önce kız kardeşlerim Dorothy ve Nancy, sonra da John ve Peg. Bana sarıldılar, beni öptüler, eve buyur ettiler. Sonra hep birlikte mutfak masasına oturduk ve Peg akşam yemeğini hazırlarken konuştuk.

Onlara son görüşmemizden bu yana nerelerde olduğumu ve neler yaptığımı anlattım, Gurka kamamı ve Alman tüfeğimi gösterdim. Sonra Peg bana aileden haberler verdi, herkesin iyi olduğunu söyledi, ona Jimmy Anderson'ı sorduğumda Jimmy'nin eve uğradığını ve benden haber almayı beklediğini anlattı.

Yemekten sonra hep birlikte evin önündeki merdivenlere oturduk, Bay ve Bayan Simmons da bize katıldı. Good Humor kamyonu' evin önüne geldiğinde herkese dondurma ısmarladım. Dondurmalarımız bittiğinde kardeşim Dorothy sevgilisiyle buluşmaya, Nancy'yle Jimmy de arkadaşlarıyla birlikte kovalamaca ve saklambaç oynamaya gitti. Ben mutfaktan bir sürahi aldım, Decatur Caddesindeki Bar ve Izgara'da birayla doldurduğum sürahiyi John'un kupasına boşalttım ama kendime bira koymadım çünkü Peg'in önünde içki içmek istemedim.

Pazar akşamı Tom amcamın Central Bulvarındaki evinde benim için düzenlenen hoş geldin partisine gittik. Bu iki yıldır katıldığım ilk aile toplantısıydı ve sülalemdaki herkes oradaydı; Normandiya'da ağır ya-

1920'lerin başında Amerika'nın Ohio eyaletinde kurulan ve ürünlerini küçük, beyaz renkli, süslü kamyonlarla sokaklarda satan bir dondurma şirketi -çn.

ralanan amcam Mike, halam Mary Freely ve halamın tek gözlü olmasına rağmen Orduya iki yıl hizmet eden Fransız-Kanadalı kocası Phil Pelletier de partiye katılanlar arasındaydı. Peg'in arkadaşı Mauris Guiheen yanında akordiyonunu getirmişti, bir yandan akordiyonunu çaldı bir yandan diğerleriyle birlikte hem İrlandaca hem İngilizce şarkılar söyledi. Şarkılardan biri Tom amcamın favorisi olan "Sepi Yerinin Aşağısında" isimli şarkıydı. Amcam ne zaman sarhoş olsa bu şarkıyı söyler ve bir tek kelimesini atlamazdı:

Ben başıboş bir kahramanım ve uğradım aşkın hayal
kırıklığına.
Güzel bir genç kız oturur Baltingglass kasabasının
yakınında.
Akıllı Hypatia'dan daha alımlı ve dünyevi gururdan
uzak.
Ciğerparemdir o kız ve yaşar sepi yerinin aşağısında.

Tom sızmadan önce Jimmy Anderson'la karşılaştığını ve Jimmy'nin pazartesi günü ikindi vakti Central Bulvarı ile Hancock Caddesinin köşesindeki John'un Barı ve Izgarası'nda beni bekleyeceğini söyledi.

Saat tam ikide John'un yerine gittim, Jimmy barın ön tarafında beni bekliyordu ve barmen haricinde içerdeki tek kişi oydu. Jimmy'le sarıldık, sonra birbirimize bakmak için geri çekildik zira dört yıldan fazla zamandır görüşmemiştik. Jimmy'yi en başta zar zor çıkardım çünkü görünümü sert ve bıçkındı, fakat biraz şakalaştıktan ve özellikle çöpçülük günlerimize dair birkaç hikâye paylaştıktan sonra, Fourteen Holy Martyrs Kilisesinde okula başladığım gün tanıştığımızda gördüğüm o utangaç gülümsemeyi hemen tanıdım.

Jimmy ve ben duvardaki kokteyl listesinde bulunan, Tom Collins'le başlayıp ne olduğunu bilmediğimiz Pousse Café ile sonlanan listedeki her şeyi sırayla içmeye karar verdik. İkimiz de barın üstüne birer adet yüz dolarlık banknot koyduk, bu bizim terhis ikramiyemizdi, maaşlarımızın yüzde doksanı annelerimize gönderilmişti. Barın üstündeki para, çöpleri yağmalayarak ve tuhaf işler yaparak geçirdiğimiz yıllarda kazandığımız paranın toplamından daha fazlaydı. Jimmy'yle birlikte Tom Collins'lerimizi içerken terk edilmiş buzhanedeki kulüp evimizi ve yaşadığımız maceraları andık.

Jimmy, Guadalcanal Muharebesinin her anında ve Okinawa çıkarmalarında savaştığını ama üniformasının aldığı ağır yaralara rağmen kendisinin her şeyi çiziksiz atlattığını söyledi. Phil Gould'un da Guadacanal'da ve Okinawa'da dövüştüğünü ama onun da savaştan yarasız çıktığını anlattı, gerçi ikisi de sıtmaya yakalanmıştı.

Jimmy ayrıca, Deniz Piyade Teşkilatının kadın kolundan bir kızla nişanlandığını ve kızın birkaç hafta sonraki terhisinden hemen sonra evleneceklerini söyledi, benden sağdııcı olmamı istedi. Ona bu görevi kesinlikle yerine getireceğimi ama düğüne günlük kıyafetlerle gidebilmeyi ümit ettiğimi söyledim çünkü bir takım elbiseye sahip değildim. Jimmy endişelenmemi söyledi çünkü o da bir takım elbiseye sahip değildi.

Kokteyl listesinin sonuna varamadan günü bitirdik, terhis ikramiyelerimizde çok küçük bir delik açabilmiştik. Jimmy ertesi gün Virginia, Quantico'daki Deniz Piyadeleri Teşkilatı üssüne gidip nişanlısını görecekti, geri döndüğünde beni arayacağını söyledi.

O akşam *New York Times*'da sekreter olarak çalışan Jean Caputo'yu görmeye gittim. Jean, 28 Ekim 1945 tarihli *Times*'ın ön sayfasında savaştan dönen asker gemilerinin fotoğrafını görmüştü ve benim o gemilerden birinde olabileceğimi düşünerek gazeteyi saklamıştı. Bana gazetenin ön sayfasını verdi, sayfada USS *Hase*'in güvertesine çıkmakta olan genç bir kadın muhabirin fotoğrafı vardı. O kadını geminin miyar güvertesinden aşağı bakarken gördüğümü hatırladım.

Jean, Bob Batchelder isimli çok hoş bir adamla nişanlandığını söyledi, ona iyi dilekler diledim. Bana ne yapacağımı sordu, ona hiçbir fikrim olmadığını ama önümdeki bir yıl boyunca işsizlik maaşı alacağımı ve Annapolis'teki St John's College'ın Büyük Kitaplar programındaki eserleri okuyacağımı söyledim. Jean, GI Bill'den yararlanarak üniversiteye gitmemi önerdi. Bu konuyu sonbaharda düşüneceğimi ama önce yazın tadını çıkarmak istediğimi belirttim çünkü son altı yılı ya çalışarak ya da Donanmaya hizmet ederek geçirmiştim, önümdeki iki ay boyunca sadece kitap okumak, yüzmek ve Rockaway'deki kumsalda yatmak istiyordum. Jean gülümsedi ve kısaca, "Yalnız mı?" diye sordu. Bu soruya sadece, "Zaman gösterecek," diye cevap verebilirdim. Sonra Jean *Cavalleria Rustica*'nın plagını çalmaya başladı; müziği, tıpkı ben savaşa git-

1944'te Başkan Roosevelt tarafından imzalanan ve tam adı "Yeniden Düzenleme Yasası" olan kanun. Bu kanun gereğince İkinci Dünya Savaşında en az doksan gün görev alan Amerikan askerlerine iş kurmak, ev sahibi olmak için düşük faizli kredi verilmiş, ayrıca bir yıllık işsizlik maaşı ve eğitim desteği gibi haklar tanınmıştır; kanunun en ses getiren tarafı, askerlerin terhis olduktan sonra istedikleri devlet üniversitesine yazılması ve eğitim masraflarının devlet tarafından karşılanmasıdır -çn.

meden önce yaptığımız gibi, birlikte sessizlik içinde dinledik.

Ertesi gün eski askerlere tanınan hakları öğrenmek için New York Eyaleti İşsizlik Bürosuna gittim. Terhis belgelerimi görevliye verdim, bir form doldurdum, iş becerileri kısmına “imha” yazdım. Formlarımı işleme alan memur ertesi pazartesi tekrar gelmem gerektiğini ve becerilerime uygun bir iş bulunmadığı takdirde yirmi dolarlık bir çek alacağımı söyledi. Her hafta büroya gitmem ve becerilerime uygun bir iş olmadığını beyan etmem koşuluyla, işsizlik maaşı ödemelerinin elli iki hafta boyunca devam edeceğini belirtti. Böylece eski askerlerin “Elli İki Yirmi” dediği kulübün bir üyesi oldum.

Sonraki elli iki hafta boyunca Büyük Kitaplar programının müfredatındaki bütün eserleri okudum; program Chapman’ın 1595 yılında Homeros’tan yaptığı çevirilerle başladı ve James Joyce’un *Ulysses*’iyle bitti.

Her hafta işsizlik yardımı çekimi aldığım da paranın on dolarını Peg’e verdim ve geri kalanını kendime ayırdım. Metro bileti beş sentti ve bir bardak bira barların birçoğunda on sente satılıyordu, bu sayede kitap okumadığım vakitlerde New York’un kütüphanelerini, müzelerini ve barlarını keşfettim. En sevdiğim bar Greenwich Village’daki San Remo’ydu, bu mekân daha sonra Beat Kuşağı yazarlarının buluşma yeri oldu.

İşsizlik maaşım 1947 Haziran başında kesildi, ben de John’un hâlâ mezar kazıcısı olarak çalıştığı Evergreens Kabristanında çim biçici olarak yazlık bir iş buldum. Ücretim saatte elli sentti, pazartesi den cumartesiye günde sekiz saat çalışıyordum, yani sosyal

güvenlik ve sendika aidatı kesintisinden sonra haftada yirmi dolardan biraz fazla kazanıyordum ki bu paranın yarısını Peg'e veriyordum. Yazlık işim 1 Eylülde sonlandı ve beni ne yapacağıma dair hiçbir fikrim olmadan dımdızlak ortada bıraktı. Bir ticaret gemisinde iş bulmayı çoktan denemiştim ama ortada iş yoktu, çünkü denize geri dönmek isteyen binlerce Donanma gazisi vardı ve gemilerde boş pozisyon kalmamıştı.

SACO'dan yoldaşlarım arasında New York'ta yaşayan tek kişi Bill Glennon'dı, İrlanda kökenli bir Amerikalı olan Bill'i savaştan sonraki yıl boyunca sıkça görmüştüm. Bill, Donanmaya girmeden önce liseden mezun olmuştu ve geçen eylülde New York New Rochelle'deki Iona Kolejine kaydolmak için GI Bill'i kullanmıştı; Iona Koleji, Hristiyan Kardeşler tarafından yönetilen bir Katolik okuluydu. Eylül ayının ilk hafta sonunda Bill'le birlikte içki içmek için onun semti olan Bronx'a gittim. Bill'in ağabeyi Iona'da kayıt memuruydu, Bill pazartesi günü onunla birlikte New Rochelle'e gitmem için beni ikna etti. Lise Denklik Sınavını geçtim ve aynı gün kolejin fizik bölümüne başladım. Okula Brooklyn'den gidiyordum; yani Brooklyn'den metroya biniyor, Bronx'taki son durakta iniyor ve sonra New Rochelle'e varmak için otostop çekiyordum.

Ertesi hafta Dolores adında çok güzel bir kızla tanıştım ve ona âşık oldum. Ailesi ona Tootsie diyordu, ben bu ismi Toots olarak kısalttım çünkü onu ailesiyle birlikte gördüğüm tavernadaki müzik kutusu "Toot Toot Tootsie Goodbye" şarkısını çalıyordu.

Toots liseden yeni mezun olmuştu ve tıpkı benim gibi dünyayı gezme hayali kuruyordu. Tanıştıktan bir

ay sonra bir parşömenin üstüne kendi kanımızı damlatarak bir anlaşma imzaladık, ömrümüzü birlikte ve bir gemiyle dünyayı dolaşarak geçireceğimize dair yemin ettik. Toots kısa zaman önce Rockefeller Center'daki Matson Vapur Hatlarında sekreter olarak işe başlamıştı, orada Hawaii Ziyaretçileri Merkezinde çalışıyordu ve bu işin seyahatlerle dolu bir hayata öncülük edeceğini düşünüyordu.

Toots benden birkaç blok ileride, Bedford-Stuyvesant semtinde yaşıyordu, Toost'un babası Harry Stanley aynı semtte radyo ve televizyon tamiri işi yapıyordu. Harry'nin dükkânı Joe Proscha'nın barının hemen yanındaydı, Harry eskiden o barda Jackie Gleason için piyano çalmıştı. Jackie o vakitler bir şarkıcı ve komedyen olarak kariyerine yeni başlamıştı, daha sonra *Gleason'ın Honeymooners'ı* isimli sitcom programında "Radyo Harry" isimli bir karakterden sıkça bahsetmişti ve bahsettiği kişi Toots'un babası Harry'ydı.

Onunla ilk tanıştığımda Toots bir şarkıcı ve dansçı olarak kariyer yapmak istiyordu, zira olağanüstü bir sesi vardı ve baleden stepe kadar uzanan geniş bir dans eğitimi almıştı, fakat benimle kan anlaşması imzaladıktan sonra kariyer düşüncelerini bir kenara bıraktı.

Stanley ailesi 1950'de Brooklyn'den New Jersey'deki Red Bank'e taşındı. Toots o zamandan sonra Manhattan'daki işine gidip gelebilmek için birer saatlik tren yolculuğu yapmak zorunda kaldı. Hafta sonları trenle onu görmeye gidiyordum, zamanımızı sayfiyelerde uzun yürüyüşler yaparak ve imkânsız bir hayal gibi görünen seyahatlerimize nasıl başlayacağımızı düşünerek geçiriyorduk.

Iona'daki eğitim ücretimi GI Bill ödüyordu, ayrıca masraflarım için ayda yetmiş dolar alıyordum, bu paranın altmış dolarını oda ve yemek karşılığında Peg'e veriyordum. Sonuçta ulaşım ve eğlence masrafları için cebimde para kalmıyordu, yani bir kez daha yarı zamanlı bir iş bulmak zorundaydım. En sonunda New York Postanesinin Church Caddesi Şubesinde posta memuru olarak çalışmaya başladım, pazartesten cumaya akşam altıdan ona kadar çalışıyordum ve haftada on dolar kazanıyordum, bu meblağ ulaşım ücretimi ve diğer masraflarımı karşılamaya yetiyordu, cebimde fazladan beş dolar da kalıyordu, bu parayı Toots'u akşamları ve hafta sonları dışarı çıkarmak için harcıyordum. Yazları haftada altı gün Evergreens Kabristanında da çalışıyordum, saatte elli sente çimleri biçiyordum.

Okulla ilgili çalışmalarımın çoğunu trende yapıyordum, zaman asla yetmiyordu çünkü ana dal olarak fizik, yardımcı dallar olarak da felsefe ve matematik okuyordum. Daha önce bu konuların hiçbirisiyle ilgili ders almadığım için en başlarda çok zorlandım ama zaman içinde işin özünü kavramaya başladım.

Fizik bölümü Rahip Thomas Bullen (o zaman için bölümün tek üyesi) tarafından yönetiliyordu. Bullen doktorasını Cambridge'de, 1948 yılının Nobel Fizik Ödülünü alan P.M.S Blackett himayesinde yapmıştı. Blackett sırasıyla nükleer fiziğin öncülerinden biri olan ve 1908'de Nobel Kimya Ödülünü alan Lord Rutherford'un ve elektromanyetik teoreminin kurucusu olan William Clerk Maxwell'in öğrencisi olmuştu. Bu suretle, Rahip Bullen sayesinde, kendi bilimsel kökenimi Isaac Newton'a, Galileo'ya ve Kopernik'e kadar takip edebiliyorum.

Rahip Bullen'in ve onun Iona'daki meslektaşlarının yardımlarıyla Haziran 1951'de dört yıllık fizik bölümünden mezun oldum. Arkadaşım Bill Quinn fizik ödülünü alarak beni yendi ama ben de *Iona Quarterly* için yazdığım denemeler sayesinde edebiyat ödülü kazandım. Toots, Peg, John, bütün amcalarım ve dayılarım Brooklyn'den gelerek mezuniyet törenime katıldılar çünkü geniş sülalemizde herhangi bir okuldan mezun olan ilk kişi bendim. Fakat okulda bu payeye sahip tek kişi ben değildim, zira Avrupa savaşı sırasında ABD Ordusunda makineli tüfek nişancılığı yapan arkadaşım Jim Trainor da dahil olmak üzere birçok İrlandalı-Amerikalı asker aynı geçmişi paylaşıyordu. Sonuçta mezuniyet günü İrlandalılar için müthiş bir gündü.

Iona'daki son sömestrimde devlet memurluğu sınavını geçtim ve Red Bank'te Toots'la evlenmeden beş gün gün önce, New Jersey Fort Monmouth'taki ABD Ordusu Muharebe Teşkilatı Laboratuvarına araştırmacı fizikçi olarak atandım.

Laboratuvar, Red Bank'in güneyinde bir sahil kasabası olan Belmar'ın yaklaşık sekiz kilometre uzaklığındaki Camp Evans isimli bir ordu üssündeydi. İlk iş günümde şafak vakti Stanley ailesinin evinden yola koyuldum, Red Bank'ten Belmar'a giden bir otobüse bindim ve Belmar'da Camp Evans'a gitmek için bir başka otobüse atladım, otobüs Shark Nehri körfezinin kıyısından dolaşarak beni laboratuvara götürdü. Yolun yarısında, körfezin kenarında, yıkık dökük kocaman bir konak gördüm, şoföre konuyla ilgili soru sorduğumda konağın adının "Bataklık Pırlantası" olduğunu öğrendim. Şoför bu yapının orijinalinin üç direkli bir gulet olduğunu, on dokuzuncu yüzyılın başlarında

bir fırtına sırasında körfeze sürüklendiğini ve karaya oturduğunu söyledi. Yerli halk üst güverteyi sökmüştü ve içlerinden biri geminin omurgasının üstüne bir ev inşa etmişti. Şoförün söylediğine göre konağın şimdiki sahibi en üst katı yaz aylarında kiraya veriyordu ama söz konusu daire o an için boştu.

Camp Evans'a vardığımda celp ve sevk merkezine gittim, orada fotoğrafım çekildi ve bana bir kimlik kartı verildi. Sonra bir muhafız tarafından çalışacağım yer olan laboratuvar binasına götürüldüm ve patronum Dr. Harold Jacobs'la tanıştırıldım. Dr. Jacobs ona Harold dememi istedi ve beni Dr. Dietrich Dobischek'le tanıştırdı, Dr. Dobischek de kendisine Dietrich olarak hitap etmemi söyledi. Harold, Dietrich'in Amerikalılar tarafından yakalanan ve savaştan sonra çalışmak için oraya getirilen çok sayıda Alman bilim insanından biri olduğunu anlattı. Dietrich'in Donanmadaki son sekiz ayım boyunca Collins'e yüklediğim binlerce Alman tutsaktan biri olup olmadığını merak ettim ama bu konuda tek kelime söylemedim.

Harold üçümüzün birlikte çalışacağını söyledi ve ne yapacağımızı anlattı, sonra beni bölümümüzdeki diğer bilim insanlarıyla ve teknisyenlerle tanıştırdı, tanışma faslının ardından beni sekreteri Esther Cohen'le konuşmam için ofisine götürdü. Esther sosyal sigortam ve ABD Ordusu Güvenlik izin belgem için birkaç form dolduracaktı çünkü laboratuvardaki bazı araştırmalarımız çok gizli olacaktı. Esther evli olup olmadığını sorduğunda evli olmadığını ama cumartesi günü evleneceğimi söyledim. Harold güldü ve müstakbel eşimi kısa bir balayına götürebilmem için önümüzdeki pazartesi izin kullanabileceğimi söyledi.

Harold, laboratuvardaki araştırma personeline haftanın iki günü öğleden sonra izin vermek gibi bir prensipleri olduğunu, çalışanların bu sayede akşam vakti New York Üniversitesindeki yüksek lisans derslerine katılabildiğini anlattı ve bu fırsattan yararlanmamı tavsiye etti. Bunu kesinlikle yapacağımı ve sonbahar dönemi için üniversiteye başvuracağımı söyledim.

O akşam bütün bunları Toots'a anlattım ve Bataklik Pırlantasındaki daireyi kiralamaya çalışmayı önerdim. Toots bunun harika bir fikir olduğunu düşündü, böylece ertesi gün işten sonra konağa uğradım ve daireye bakmak istediğimi söyledim. Dairenin çatı katındaki az eşyalı iki odadan ibaret olduğu anlaşıldı: bir mutfak, bir yatak odası ve içinde tuvaletle duş bulunan küçücük bir oyuk. Dairede merkezi ısıtma yoktu, alt katta yaşayan mülk sahibinin kocaman bir şöminesi vardı ve daireyi kiralayan kişi yer döşemelerinden yukarı sızan ısıyla yetinmek zorundaydı. Kira ayda kırk dolardı ve peşin ödenmeliydi. Daireyi tutacağımı ama üstümde para olmadığını, kirayı önümüzdeki hafta eve taşındığımızda ödeyebileceğimi söyledim. Mülk sahibiyle anlaştık ve el sıkıştık.

Red Bank'e dönerken parayı nasıl bulacağımı düşündüm çünkü iki hafta sonraki ilk maaş gününe kadar sadece yol paramı ödeyebilecek durumdaydım. Toots'da da metelik olmadığını biliyordum zira müstakbel karım maaşının büyük bir kısmını annesine veriyordu. Ama endişelenmedim, çünkü en azından bir işim vardı ve inanılmaz gibi görünse de bir fizikçi olarak geçirdiğim ilk günü sağ salim atlatmışım.

Bütün ailem nikâh töreni için Brookly'nden Red Bank'e geldi ve nikâhtan sonra Stanley ailesinin evin-

de düzenlenen partide amcalarım, dayılarım, enişterim (toplamda on üç adam) ve John ceplerimi parayla doldurdular. Toots ve benim için gitme vakti geldiğinde Harry Stanley bizi arabasıyla Red Bank istasyonuna götürdü, orada New York trenine bindik. Trene bindikten sonra ceplerimi kontrol ettim ve bana yaklaşık iki yüz dolar verildiğini gördüm. Bu meblağ ilk kiramızı ödememiz ve maaş gününe kadar geçinmemiz için yeterliydi, geriye iki günlük balayımız için para da kalıyordu.

New York yolunda Toots ve ben balayımızı nerede geçirebileceğimizi konuştuk, Penn İstasyonuna vardığımızda danışmaya gittik ve trenlerle otellerin fiyatlarına baktık. Montreal'de iki günlük bir balayı için yeterli paramız olduğuna karar verdik ve oraya gittik. Ortak seyahatlerimiz nihayet başlamıştı, şimdi yolculuğumuzun bir sonraki aşaması için umutla bekleyecektik.

Montreal'den dönüşümüzün ertesi günü Harry bizi arabasıyla Bataklik Pırlantasına götürdü. Eşyalarımızı daireye çıkardıktan sonra üç kilometre yol yürüyerek laboratuvara gittim, oraya bir saatten fazla gecikmeyle vardım ve bu yüzden laboratuvar müdüründen bir ihtar notu aldım.

İşten sonra laboratuvardan eve yürüdüm ve Toots'un küçük dairemizi elinden geldiğince düzenlemiş olduğunu gördüm, mutfak masasının üstündeki boş şarap şişesinde çiçekler vardı, şarap bir sürahiye boşaltılmıştı. Toots çiçeklerle şarabı ilk akşam yemeğimiz için Harry'nin getirdiğini söyledi, Harry fırında pişirilmiş fasulye konservesi ve tatlı niyetine iki elma da getirmişti. Yemekten sonra şarabın geri kalanını

yanımıza alıp yolun karşısındaki küçük iskeleye gittik, orada oturduk, körfezin günbatımı ve alacakaranlık sırasında değişen renklerini izledik. Sonra, Venüs batı semasında ortaya çıktığında, şarabımızın son yudumlarını içip eve döndük ve yatağa girdik, Bataklık Pırlantasındaki ortak hayatımızın ilk gününü böyle bitirdik.

Toots, Matson Vapur Hatlarındaki işini düğünümüzden bir gün önce bırakmıştı ama çok geçmeden ABD Milli Gelir Dairesinin Belmar'daki ofisinde yeni bir iş buldu. O vakitten itibaren, işten sonra laboratuvarın önünden otobüse binip Belmar'a gittim, orada Toots'la birlikte alışverişimizi yaptık ve alacakaranlığın son pırlıltısında körfez boyunca yürüdük ve eve dönmeden önce iskelede oturduk.

Fakat günler kısılırken soğuk, nemli, kasvetli ve hamamböcekleriyle dolu evimize otobüsle dönmek zorunda kaldık. Hava soğudukça bataklıkta fareler eve taşındı, duvarlarda koşuşturan hayvanların seslerini duyabiliyorduk. Sonra bir akşam, biz yemek yerken bir fare masamızın üstüne zıpladı ve o an taşınmak zorunda olduğumuza karar verdik.

Mal sahibine evi bir ay sonra boşaltacağımızı bildirdik ve yeni bir ev aramaya başladık. Laboratuvarındaki teknisyenlerden biri, Belmar'ın yaklaşık sekiz kilometre kuzeyinde bir tatil kasabı olan Asbury Park'ta güzel kiralık bir daire olduğunu söyledi, biz de sonraki cumartesi daireye bakmaya gittik. Apartman 301½ Üçüncü Bulvarda, bir sokak arasında, büyük bir ahşap ev ile bir cenaze evinin arasındaydı. Mal sahibi, baktığımız dairenin apartmanın arka tarafına kısa zaman önce eklendiğini ve mobilyaların yepyeni olduğunu

söyledi. Dairede sadece iki oda –bir oturma odası ve küçük bir mutfak– minik bir tuvalet ve bir duş vardı. Murphy yatağı adı verilen katlanır duvar yatakları geceleri duvardan indiriliyor ve oturma odası yatak odasına dönüştürülüyordu. Mal sahibi aylık kiranın kırk dolar olduğunu söyledi, evi tutmaya karar verdik ve kirayı sonraki cumartesi günü eve taşındığımızda ödeyeceğimizi belirttik.

Harry taşınmamız için bir kamyonet kiraladı çünkü Bataklık Pırlantasında yaşarken ikinci el bir radyo da dahil olmak üzere birkaç eşya satın almıştık. Harry yeni evimize taşınmamızı kutlayabilmemiz için bize yine bir şişe şarap getirdi, evimiz küçük olmasına rağmen rahat ve temizdi, terk ettiğimiz romantik çöplükten sonra bu büyük bir gelişmeydi.

Akşam yemeği için masaya oturduk, ben sokak arasına bakan pencerenin karşısındaki sandalyeye geçtim. Pencereden cenaze evinin ana salonu ve açık tabuta yatırılmış bir ceset görünüyordu, yaslı insanlar non görevlerini yerine getirmek için bir sıra hâlinde içeri giriyordu. Hızlıca perdeleri çektim ve radyoyu açtım, biraz klasik müzik dinleyebilmemiz için frekansını WQXR istasyonuna ayarladım. Vakum tüplerinin ısınması birkaç dakika aldı ama tüpler ısınır ısınmaz cihazın içinden büyük bir hamamböceği çıktı. Hamamböceği onu ezerek öldürmeme fırsat vermeden bizim mutfağımızla ev sahibimizin yemek odasını birbirinden ayıran kapının altından geçti ve ev sahibimizin karısı olduğunu tahmin ettiğim bir kadın bir çığlık koyuverdi. Daha sonra yere vuran bir ayak sesi ve Yidiş dilinde küfreden birini duydum. Küfreden kişi ev sahibimizin babasıydı, bunu ertesi gün adam tara-

findan çağrıldığımda öğrendim ve ona eski radyoyu atıp yeni bir radyo alacağımıza dair güvence verdim.

Eylül ortasında New York Üniversitesindeki yüksek lisans okuluna kaydoldum, okulun çalışan erkekler ve kadınlar için tasarlanmış bir akşam programı vardı. NYU'nun ana kampüsü Greenwich'teydi ama fizik bölümünün bir kısmı hâlâ Manhattan'ın kuzey ucundaki eski kampüsteydi. Fizik derslerinin ikisi de eski kampüsteydi, yani laboratuvardan Penn İstasyonuna yaptığım bir saatlik tren yolculuğuna ek olarak yaklaşık bir saatimi daha metro-tren kombinasyonunu kullanarak ve Manhattan Adasının üst ucunu oluşturan Spuyten Duyvil isimli körfeze uzun bir yürüyüş yaparak harcamaya başladım.

Akşam dersleri iki saatti, arada kısa bir teneffüs vardı. Bu, haftanın iki günü öğleden sonra saat ikide laboratuvardan çıkmak ve eve en erken akşam dokuzda dönmek anlamına geliyordu. Ama buna aldırış etmiyordum çünkü derslerimi trende çalışıyordum ve eve döndüğümde Toots'un harika yemekleriyle karşılaşacağımı biliyordum, gecenin geri kalanını Toots'la geçireceğim düşüncesiyle bu uzun günlerin üstesinden geliyordum.

Aralık ayının başlarında Toots hamile olduğunu öğrendi, bunun anlamı yolcuğumuzda en az üç kişi olacağımız ve daha büyük bir yelkenliye ihtiyaç duyacağımızdı. Maureen düğünümüzden elli üç hafta sonra, 30 Haziran 1952'de doğdu. Vaftiz töreni Red Bank'te, Toots'la evlendiğimiz kilisede gerçekleşti ve bütün ailem Brooklyn'den kalkıp törene geldi. Bir süre önce Red Bank'e taşınmıştık çünkü Belmar'daki –benim deyimimle– kesirli dairemiz bize çok küçük

gelmeye başlamıştı. Molly Pitcher köyü adı verilen ve lumini Bağımsızlık Savaşının yerel kadın kahramanından alan bir toplu konut sitesinde bir yer kiraladık. Evimiz eskisinden çok daha genişti ama getirdiğimiz azıcık eşya haricinde mobilyasızdı, biz birkaç mobilya alana dek yeni radyomuzda ne zaman WQXR dinlesekrvimizde mezardan gelen sesler yankılandı.

Ağustos başında bir haftalık izne çıktım, bu zamanı Toots'un evi yerleştirmesine yardım ederek ve Maureen'le ilgilenerek geçirdim, çünkü ikimiz de çocuk bakımını hakkında hiçbir şey bilmiyorduk ve işi yaparken öğrenmek zorundaydık. Bir haftanın sonunda, Tom amcamın vaftiz töreninde hediye ettiği çavdar viskisi şişesinden birkaç yudum aldıktan sonra kendimi bir memnuniyet anına bıraktım, çünkü bir aile kurmuş-tum ve gündüzleri fizikçi olarak çalışıp akşamları lımanüstü eğitim aldığım bir yılı başarıyla atlatmıştım.

NYU'daki ilk yılımda Serge Korff'un atom fiziği dersine girdim. Serge Korff'un yakın zaman önce bir çevirisi çıkmıştı: Korff, Georges Lemaître'nin *L'Hypothèse de l'Atome Primitif* ("İlkel Atom Hipotezi") adını taşıyan ve genişleyen evrene ilişkin Bing Bang teorisini ortaya koyan kitabını çevirmişti. Aynı yıl Fritz Reich'ten istatistiksel termodinamik dersi de aldım. Fritz Reich bir Alman göçmeniydi, orijinal kuantum teorisinin kurucusu olan ve 1918'de Nobel Fizik Ödülünü kazanan Max Planck'le birlikte çalışmıştı. Ertesi yıl Richard Courant'ın ileri matematik dersine girdim. Richard Courant da Alman göçmeniydi, David Hilbert'le birlikte yazdığı *Mathematical Methods of Theoretical Physics* ("Kuramsal Fiziğin Matematiksel Yöntemleri") isimli kitap modern kuantum teorisinin temellerini

oluşturmuştu. Amerika'ya gelmeden önce Göttingen Üniversitesinde dersler veren Courant, matematiğin en etkili modern öğretmeni olarak nitelendiriliyordu. Courant'ın öğrencileri arasında 1932 yılında Nobel Fizik Ödülü alan Werner Heisenberg ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Manhattan Projesinin yöneticiliğini yapan Robert Oppenheimer da vardı; atom bombasını Manhattan Projesi yaratmıştı. Bu öğretmenler ve Iona Üniversitesinde Rahip Bullen'dan miras aldığım nesep sayesinde atom çağını yaratan bilimsel devrimin bir parçası olduğumu hissediyordum ve bu durumun liseden terk biri için epey iyi olduğunu düşünüyordum.

Bütün tecrübesizliğime rağmen Muhabere Teşkilatı Laboratuvarındaki ilk yılımda, aslında kazayla, elektron fizik alanında ilginç bir keşif yaptım, bu keşfi daha sonra Harold ve Dietrich'le birlikte kaleme aldım. Makale, Amerika'nın en prestijli fizik dergisi olan *Physical Review*'un 1952 Kasım sayısında yayınlandı.

Makalenin değerlendirmeye tabi tutulduğu o süreçte Hollanda göçmeni meşhur fizikçi Samuel Goudsmit'le yazıştım. Goudsmith, o zamanlar *Physical Review*'un baş editörü olan George Uhlenbeck'le birlikte elektron dönüşünü keşfetmişti. George Uhlenbeck makalemizde fizikle ilgili eleştirecek bir nokta bulamamıştı ama paragrafları bölme hususunda kimi tavsiyelerde bulundu.

Harold makalemizi Amerikan Fizik Cemiyetinin Columbia Üniversitesinde düzenlenen Ocak 1953 tarihli toplantısında sundu, o toplantıda Niels Bohr, Enrico Fermi ve diğer birçok Nobel kazananını gördüm. Makalemiz olumlu karşılandı, yıllar sonra bir Japon fizikçiden bir mektup aldım; adam aynı keşfi 1945 yılın-

da yaptığını, fakat laboratuvarının “kiraz ağaçlarının çiçeklenmesi”ni andıran bir Amerikan hava saldırısı sırasında imha edildiğini yazmıştı.

O ilkbaharda, laboratuvarda yaptığım çalışmaları kâğıda döktüm ve yüksek lisans tezi olarak New York Üniversitesine sundum, tezim sayesinde Haziran 1953’te fen bilimleri master derecesi aldım, decemi aldıktan sonra doktora programına katılmaya hak kazandım.

O sonbaharda, Senatör Joseph McCarthy bir konuşma yaptı ve Camp Evans’ta çalışan en az yüz komünist ajan olduğuna dair bilgi aldığını söyledi, bu konuşma laboratuvarımızda büyük bir kargaşa yarattı. 10 Ekimde, Senatör McCarthy’nin laboratuvarımızı o gün teftiş edeceğine ve içinde çalıştığımız binaları hiçbir surette terk edemeyeceğimize dair bilgilendirildik.

O gün öğleden sonra saat ikide laboratuvardan ayrılacaktım çünkü NYU’daki nükleer fizik dersinin akşam seansına katılacaktım. Ders saati yaklaşırken Harold’dan gitmek için izin istedim çünkü o akşam bir sınava girecektim ve sınavı kesinlikle kaçıramazdım. Harold laboratuvar müdürünü görmemi tavsiye etti ve bana bir tezkere yazdı, güvenlik görevlileri o tezkere sayesinde binadan ayrılmama ve yönetim merkezine gitmeme izin verdi. Merkeze vardığımda kapıyı bile çalmadan müdürün odasına daldım, zira zaman azalıyordu ve ben geç kalmak istemiyordum.

Laboratuvar müdürü, Senatör McCarthy ve yarıdıcıları tarafından acımasızca sorgulanıyordu, Roy Cohn’u ve David Schein’i gazetelerdeki fotoğraflardan tanıyordum. Adamlar öfkeli gözlerle bana baktılar ama onları görmezden geldim ve müdüre NYU’da-

ki akşam dersine katılmak için laboratuvarдан ayrılma izni istediğimi söyledim. Laboratuvar müdürü sabrının sonuna gelmiş gibi görünüyordu ama benim için bir izin kâğıdı karaladı, ben de hiç vakit kaybetmeden binadan ayrıldım. McCarthy soruşturması gazetelere ve televizyondaki haber programlarına hükmediyordu, soruşturmayı takip eden muhabirlerden ve kamera ekiplerinden oluşan kalabalığın içinden geçtim, beni Belmar'a götürecek ve Penn İstasyonundaki treni yakalamamı sağlayacak otobüse ucu ucuna yetiştim.

Takip eden haftalarda laboratuvardaki doksan sekiz iş arkadaşım komünist sempatizanı olmak gibi düzmece bir suçlamayla ücretsiz açığa alındı. Sonunda, intihar eden iki kişi dışında, her biri göreve geri getirildi. Göreve beş yıl sonra iade edilen son kişi fizikçi arkadaşım Ed Brophy'ydi, Ed o arada Asbury Park'taki bir fast-food restoranında çalışmıştı. McCarthy fiyaskosunun nihayet sona erdiğini okurlarına duyurmak isteyen *New York Times*, Ed'in göreve iade edildiği haberini ön sayfadan verdi.

Bu sekteye rağmen sonraki iki yıl içinde Harold, Dietrich ve ben *Physical Review*'da iki makale daha yayımladık. Bu makaleler sayesinde bir çağrı aldım ve Princeton Üniversitesinin Forrestal Araştırma Merkezinde araştırmacı fizikçi olarak çalışma imkânı buldum; araştırma merkezi Princeton'ın birkaç kilometre doğusunda, US 1 otoyolunun hemen çıkışındaydı.

1 Mart 1955'te iş görüşmesi için Princeton'a gittim ve astronomi departmanının başkanı Profesör Lyman Spitzer'in yanına götürüldüm. Profesör beni sıcak bir şekilde karşıladı ve Forrestal Araştırma Merkezinde

yürütölmekte olan Matterhorn Projesi isimli araştırma programının direktörü olduğunu söyledi. Merkezde asistan direktör Dr. Melvin Gottlieb'le görüşme yapacağımı söyledi ve beni laboratuvara götürecektir bir şoför ayarladı.

Dr. Gottlieb, Matterhorn Projesinin çok gizli olduğunu, bu yüzden laboratuvarda neler yaptıklarını bana anlatamayacağını söyledi. Bilimsel personelin deneysel ve kuramsal olarak iki bölüme ayrıldığını ve her bölümün altı mensubu olduğunu anlattı. Benim başvurduğum iş deneysel bölümdeydi, Dr. Gottlieb altı meslektaşını benimle görüşme yapmaları için odaya çağırdı. Görüşme çok iyi geçti, kendisine Mel adıyla hitap etmemi isteyen Dr. Gottlieb işe hemen başlayıp başlayamayacağımı sordu. Ona eşimin bugün yarın doğum yapacağını söyledim, sonuç olarak haziran başında işe başlayacağıma dair el sıkıştık. NYU'daki lisansüstü eğitimime devam edebilmek için her hafta iki öğleden sonra izinli olacaktım.

Görüşmeden sonra trenim hareket edene kadar bir saat boş vaktim vardı, bu fırsatı değerlendirdim ve Einstein'ı şöyle bir görebilmek umuduyla Mercer Caddesinde yürüdüm; çünkü onun o caddede, 1930 yılından beri çalıştığı İleri Araştırmalar Enstitüsüne kısa bir yürüyüş mesafesinde bulunan 126 numaralı evde yaşadığını biliyordum. 126 numaralı evin önünden geçerken evin kapısı açıldı ve büyük matematikçi Kurt Gödel dışarı çıktı; kendisi uzun yıllardır Einstein'ın yakın arkadaşı ve enstitüde meslektaşındı. Mercer Caddesinden aşağı devam edip enstitüye yürüdüm, orada direktör Robert Oppenheimer'ı bahçesindeki çimleri biçerken gördüm.

Toost ertesi gün, 2 Mart akşamı, doğum sancısı çekmeye başladı. Bir taksi çağırdım, Maureen'i Stanley ailesinin evine bırakıp Toots'u Red Bank Hastanesine götürdüm. Toots doğum servisine alındıktan sonra bekleme odasında oturdum, eğer gerekli olursa geceyi orada geçirmeye hazırdım.

Bekleme odasında benden başka yalnızca bir kişi vardı, benden biraz daha büyük olan adam en az benim kadar kaygılıydı, onunla konuşmaya başladık ve savaş sırasında ikimizin de Donanmada olduğunu anladık. Ona hangi gemide olduğunu sorduğumda USS *Dickerson*'da ikinci kaptan olduğunu söyledi. Nefesimi tuttum, zira *Dickerson*'ın Okinawa açıklarında batışından bu yana on yıl geçmişti, o gün gemi mürettebatının neredeyse yarısı ölmüştü, ölenler arasında sevgili dostum Charles Shelmerdine ve Camp Sampson'dan tanıdığım iki delikanlı daha vardı. Bunu adama söylediğimde adam bana Charles'ı ve diğer arkadaşlarımı tanıdığını, onları öldüren bomba tarafından köprüden denize savrulduğunu, birilerinin onu Japon makineli tüfeklerinin ateşi altında bilinçsiz bir şekilde kıyıya çıkardığını anlattı.

Tam o anda bir hemşire geldi, karımın az önce bir kız bebek doğurduğunu ve onları şimdi görebileceğimi söyledi. İçeri girdim, Toots'la Eileen'i gördüm, bebeğimiz kız olursa seçtiğimiz isim Eileen'di. İzin verildiği kadar içeride kaldım, sonra yeni arkadaşıma hoşça kal demek için bekleme odasına döndüm. Yeni arkadaşım hemşireyle konuştu ve karısının kısa zaman içinde doğum yapmayacağını öğrendi, bu yüzden yakındaki bir barda birkaç kadeh içki içmemizi önerdi. Bunun harika bir fikir olduğunu düşündüm, birlikte

yarım saat kadar içki içtik, kendi yollarımıza gitmeden önce muhtemelen ertesi akşam hastanede görüşeceğimizi söyledik. Fakat onu bir daha hiç görmedim, söylediğini hatırladığım son şey, bahçesine bir yeraltı sığınağı kazdıydı çünkü yakın zamanda bir nükleer savaş çıkacağından emindi, o vakitlerde birçok insan aynı şeyi düşünüyordu.

19 Martta, Toots'la birlikte televizyondaki akşam haberlerini izlerken Einstein'ın o gün erken saatlerde Princeton Hastanesinde öldüğünü öğrendik; Einstein, İleri Araştırmalar Enstitüsünde kalp krizi geçirmiş ve hastaneye götürülmüştü. Haberlerden sonra Martin Agronsky tarafından Einstein'ın enstitüdeki odasından sunulan bir saatlik bir program yayınlandı, odadaki kara tahta Einstein'ın o gün üzerinde çalıştığı denklemlerle kaplıydı. Yıllar sonra, hastanedeki son saatlerinde, üvey kızı Margo'nun Einstein'a Platon'un *Phaedo*'sunu okuduğunu öğrendim; Sokrates'in Atina eyalet hapisanesinde, şafak vakti ölümcül zehri içmeden önce geçirdiği son saatleri betimleyen diyalog.

Mayıs sonuna doğru Princeton'a taşındık ve ben 1 Haziranda Forrestal Araştırma Merkezindeki işime gittim. İlk birkaç hafta boyunca ana laboratuvar binasının dışındaki Quonset barakasında çalıştım ve Q Geçiş İzni alana kadar orada kalacağımı öğrendim, bu izin Manhattan Projesi sırasında tesis edilmişti ve hükûmet güvenliğinin en yüksek seviyesiydi. Geçiş iznini en sonunda aldığımda Matterhorn Projesinin kontrollü termonükleer füzyon yaratmak için oluşturulmuş bir program olduğunu öğrendim; kontrollü termonükleer füzyon, güneşin enerji kaynağı olan ve

hidrojen bombasında yıkıcı bir şekilde kullanılan gücü denetim altına almaktır.

Matterhorn Projesindeki iş çok heyecan vericiydi ama aynı zamanda NYU'da lisansüstü eğitim alıyor olduğum için son derece zahmetliydi. Ama Toots, Princeton'ı sevmiştii çünkü kadrolu olmak için çabalayan genç öğretim üyelerinin eşleri tarafından kurulan bir kitap kulübüne katılmıştı. Fakat 1 Haziran 1959'da Brendan doğduğunda Toots kitap kulübünü bırakmak zorunda kaldı.

O kadar yoğunlumd ki Princeton'daki kültürel etkinliklerin tadını çıkarmak için vakit bulamıyordum. Fakat Aralık 1957'de Robert Frost'un Alexander Hall'da bir okuma yapacağını öğrendim ve Maureenle birlikte iniltili bir kar fırtınası altında yürüyerek oraya gittim. Oraya vardığımızda bütün koltuklar dolmuştu, bu yüzden oditoryumun arka tarafında ayakta durdum, Maureen'i de etrafı görebilmesi için omuzlarıma oturttum.

Robert Frost kürsüye çıktığında dinleyiciler ona bir futbol yıldızıymış gibi tezahürat yaptı, sonra adamın gençliğimden beri bildiğim şiirleri okuyuşunu büyülenmişçesine dinledim. Robert Frost son şiirini bitirdiğinde kalabalık onu dakikalarca alkışladı ve sonra hep bir ağızdan bağırmaya başladı, "Bir tane daha, bir tane daha!" Kalabalık sustuğunda Robert Frost "Karlı Bir Akşam Ağaçların Arasında" şiirini ezberden okumaya başladı, okumayı bitirdi, öne eğilerek selam verdi, kürsüden ayrıldı ve ana koridordan çıkışa doğru yürüdü, bu esnada dinleyiciler tarafından durmaksızın alkışlandı. Kapıya vardığında omuzlarıma tünemiş olan Maureen'i gördü, karlı akşama karışmadan önce bir an durup Maureen'in çenesini okşadı.

1960 yılının ocak ayı başlarında, iki hafta içinde Atom Enerjisi Komisyonundan bir delegeler grubunun bizi ziyaret edeceğini öğrendik. Grubun içinde dört yıldızlı bir general ile birçok kongre üyesi olacaktı ve grubun liderliğini Profesör Edward Teller yapacaktı. Edward Teller hidrojen bombasının babası olarak nam salmış Macaristan göçmeni bir fizikçiydi ve bu durum onu Doktor Strangelove'ın prototipi yapmıştı. Araştırmamızla ilgili konuşmalar yapmak zorundaydık ve program duyurulduğunda ilk konuşmacı olduğumu öğrendim. Teller'ın ön sıranın ortasında oturduğunu görünce dehşete düştüm ama konuşmaya başladığımda rahatladım. Teller'ın ben konuşurken uyukladığını düşündüm ama konuşmam bitince Teller bana baktı ve kafasını onaylarcasına salladı.

Altı ay sonra doktora tezim kabul edildi ve Haziran 1960'ta NYU'nun fizik doktora diplomasıyla ödüllendirildim. Sonra Princeton'dan kadrolu araştırmacı olarak iş teklifi aldım ama Toots'la konuştuktan sonra teklifi değerlendirmek için zaman istedim, çünkü hayatımızı seyahat ederek geçirmeye hâlâ kararlıydık.

Doktoramı aldıktan birkaç gün sonra, Princeton kampüsündeki çiçeklenmiş bir kiraz ağacını hayranlıkla seyrettiğim sırada, meslektaşım Ed Meservy, "John, bunlar Boğaziçi'ndeki erguvan ağaçlarına kıyasla hiç sayılırlar," dedi. Savaşın sonra iki yıl boyunca İstanbul'daki Robert Kolej'de öğretmenlik yaptığını söyledi, Robert Kolej 1863 yılında Boğaziçi'nin Avrupa yakasında kurulan bir Amerikan okuluydu. Daha fazlasını duymak için can atıyordum, Ed beni Robert Kolej'in beşeri bilimler bölümünün başkanlığını yapan ve bir yıllık ücretli araştırma iznini kullanmak

için karısı Minnie'yle birlikte Princeton'da olan David Garwood'la tanıştırdı. David bana Robert Kolej'in dekanı Howard Hall'un bir hafta içinde, özellikle fen ve matematik alanlarında yeni öğretim üyeleri aramak üzere New York'a geleceğini söyledi. Benim için Yakın Doğu Kolejler Birliğinin New York'taki ofisinde Dekan Hall ile bir görüşme ayarladı. Kendisine Bob ismiyle hitap etmemi isteyen Hall, o an için fizik bölümünde boş bir pozisyon olmadığını ama matematik bölümünde olduğunu söyledi. Ona NYU'daki yarı zamanlı matematik olduğunu söylediğimde bana iş teklif etti, teklifi derhal kabul ettim çünkü Toots'la çoktan konuşmuştum. Bob matematik bölümünün başkan vekili olacağımı, kalkülüsün dört bölümünü öğreteceğimi, ayrıca işletme ve ekonomi okuyan öğrenciler için seçmeli ders vereceğimi söyledi ki bu derse Şairler İçin Fizik adı verilmişti. Maaşım yılda iki bin dört yüz dolar artı ayda iki bin Türk lirası olacaktı ve bu meblağ mevcut kurla iki yüz yirmi iki dolardı. Bob Türkiye'deki yaşam maliyetinin Amerika'dakinden çok daha düşük olduğunu, bize ücretsiz konut tahsis edileceğini, böylelikle geçimle ilgili hiçbir sıkıntı çekmeyeceğimizi söyledi. Sözleşmem üç yıllıktı, iki taraf da sözleşmenin yenilenmesine razı olursa bana ücretli ev izni verilecekti. Bob kolejin yeni öğretim üyeleri ve ev izninden dönecek öğretim üyeleri için bir uçak kiraladığını söyledi. Uçak 15 Eylül saat 14.00'te LaGuardia Havalimanından kalkacaktı, uçuştan en az bir saat önce havalimanında olmalıydık. Bob'la el sıkıştık, bana İstanbul'da görüşeceğimizi söyledi.

Matterhorn Projesindeki patronum Don Grove'a istifamı verdim, sonra mobilyalarımızı koymak için

bir depo ayarladım ama Amerika'ya bir daha asla temelli dönmemeyi umuyordum. 12 Eylülde, arkadaşım Art Lind, Toots'un ailesine veda etmemiz için bizi arabasıyla Red Bank'e götürdü. Ertesi gün yine Art'la Brooklyn'e gittik, uçuşumuza kadar ailemin oradaki evinde kalacaktık.

Dorothy, Nancy ve Jimmy o vakte kadar evlenip Brookly'den ayrılmışlardı, annemle babam da Cornelia Caddesinden taşınmış ve John'un hâlâ mezar kazıcı olarak çalıştığı Evergreens Kabristanının yakınındaki Cooper Caddesinde bulunan daha küçük bir apartman dairesine taşınmışlardı. Sülalemin geri kalanı ve bütün arkadaşlarım da Brooklyn'i terk etmişlerdi, bu yüzden o akşamı ve ertesi günü ailece geçirdik, John'la Peg'e sadece seyrek aile ziyaretleri sırasında görebildikleri Maureen'i, Eileen'i ve Brendan'ı tanıma fırsatı verdik.

Yolculuk günü erkenden kalktık, herkes hazır olduğunda bir taksi çağırdım. Taksi geldiğinde gözyaşları içinde vedalaştık. Peg, Rüzgârların Tom'unun yirmi yedi yıl önce biz Murphy kulübesinden ayrılırken okuduğu ayrılık duasını okudu: "Yollar sizi karşılamak üzere ayağa kalsın ve rüzgâr hep arkanızdan essin, güneş alınlarınızı ısıtsın ve yağmur usulca tarlalarınıza yağsın, tekrar karşılaştıkça dek Tanrı sizi avcunun içinde saklasın."

3

MACERA BAŞLIYOR

LaGuardia Havalimanına vardığımızda bizi Robert Kolej'in özel uçuş salonuna yönlendiren bir tabela gördüm. Bekleyenlerin bir kısmı neşeyle sohbet ediyorlardı; onların ev izninden sonra İstanbul'a dönen deneyimliler, sessiz ve biraz endişeli duranların ise yeni öğretmenler olduğunu anladım ya da öyle düşündüm.

Salonda tanıdığımız yegâne insanlar David Garwood ve karısı Minnie'ydi, oraya çocukları John, Anne ve Vicky'yle gelmişlerdi. Bizi ev izninden dönen Keith ve Johanne Greenwood'la, ayrıca onların çocukları Tony, Debby ve Brian'la tanıştırdılar. Onlarla sohbet ederken tamamen yabancı olduğum duygusundan kurtulmaya başladım.

Sonra David beni yeni öğretmenlerin birkaçıyla tanıştırdı: Müzik öğretmeni Donald Hoffman, kendisine Buck dememi isteyen yeni kimya profesörü Donald Rogers ve Buck'ın Robert Kolej Cemiyet Okulunda öğretmenlik yapacak olan eşi Kay. Sonra yeni bir çift geldi, David onları Floyd ve Ann Couch olarak takdim etti. Floyd, Robert Kolej'in lise bölümü olan Robert

Akademi'de edebiyat öğretmenliği yapacağını, Ann ise Dekan Hall'un sekreteri olarak çalışacağını söyledi. Ann ve Toots hemen kaynaştılar, sohbet ederek ve gülerek yanımdan ayrıldılar, ben de Buck ve Floyd'la şakalaşmaya başladım.

Yürüyerek aprona çıkıp bir KLM uçağına bindik, uçağın Kopenhag'da durup yakıt ikmali yapacağını öğrendik. Uçağı binen son yolcular bizlerdik, diğer bütün koltuklar dolu olduğu için uçağın burnunda kokpite yakın bir yerde bulunan ayrı bir bölüme alındık. Pistte beklerken, Kuuming'den Kalküta'ya uçuşumun üstünden on beş yıl geçtiğini ve o uçuş sırasında bir daha asla uçağı binmeyeceğime dair yemin ettiğimi hatırladım. Sonra hoparlörden gelen ses kalkışa hazır olduğumuzu söyledi, uçak pistte ilerlerken Toots bana dönüp gülümsedi çünkü ortak seyahatimiz nihayet başlıyordu, gerçi ikimiz bir yelkenlide yalnız olmak yerine üç çocuğumuzla birlikte bir uçaktaydık. Ama sorun yoktu, çünkü en sonunda yoldaydık.

İstanbul uçuşu Kopenhag'daki duraklamayla birlikte yirmi dört saat sürdü. Yere indiğimizde pist sonunun ötesinde otlanan bir koyun sürüsü gördüm ve küçük terminale doğru ilerlerken, birkaç askeri uçak dışında havalimanındaki tek uçağın bizim uçağımız olduğunu fark ettim.

Bizi Robert Kolej'e götürmek üzere kiralanmış küçük bir otobüse bindik. Hepimiz son derece yorgunduk ama uyanık kalmak için kendimi zorladım, çünkü büyük büyük babamın bir asırdan fazla zaman önce oradan aldığı kitabı çocukluğumda okuyarak haberdar olduğum o imparatorluk şehrine yaklaş-

maktaydım. Otobüsün ön koltuklarında oturuyorduk, Garwood'lar hemen arkamızdaydı, otobüs ilerlerken David bana şehrin uzun tarihinin kısa bir özetini anlattı: MÖ 600 civarında bir Bizans şehri olarak kurulmuş, MS 330'da Bizans İmparatorluğunun başkenti olarak Konstantinopolis adıyla yeniden yapılandırılmıştı; 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed önderliğindeki Türkler tarafından fethedilmiş ve İstanbul adını almıştı; 1923'te Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olmuştu. Bunları hâlihazırda biliyordum çünkü uzun yıllardır bu şehir hakkında kitaplar okuyordum, ancak bunu David'e söylemedim.

Seyrek nüfuslu kırsal alanda kilometrelerce yol aldıktan sonra, on beş asır önce Konstantinopolis'i işgalcilerden korumak amacıyla inşa edilmiş tarihi Theodosius surlarını, surların uzun kule sıralarını ve Marmara Deniziyle Haliç arasında altı buçuk kilometre boyunca uzanan perde duvarları gördük. Haliç'i geçtik, sonra Boğaziçi'nin Avrupa kıyısından yukarı yol alarak Rumeli Hisarı köyüne vardık, bu köy adını 1452'de Sultan II. Mehmed tarafından inşa edilen muazzam hisardan almıştı.

Robert Kolej'in kampüsü Boğaziçi'nin Avrupa yakasındaki kıyısının üçte birini kapsıyordu; Türkiye'nin kuzeybatısındaki bu otuz kilometrelik kıyı şeridi, Karadeniz'den Marmara Denizine uzanarak Avrupa'yla Asya'yı birbirinden ayırıyordu. Boğaziçi'nin güney ucu eğri kılıç şeklinde bir körfez olan Haliç'le birleşiyordu. Bu manzarayı ilk olarak *A Pictorial Journey Around the World* isimli kitaptaki bir gravürde görmüştüm, Thomas Ashe'in Kırım Savaşından son-

ra eve getirdiği bu kitap, beni şimdi İstanbul'a getiren imgeyi kafama kazımişti.

Rumeli Hisarının eteklerine vardığımızda sola döndük ve eski bir kabristanın önünden geçen taş parkeli bir yokuşa saptık, David bana o kabristanın Aşiyen Mezarlığı olduğunu söyledi. Rumeli Hisarının kulelerinden biriyle taçlanmış yokuşun sonunda sola dönerek Robert Kolej'in arazisine girdik; burası, dörtgen bir avlunun etrafına dizilmiş neoklasik binalarıyla bir New England eğitim kurumuna benziyordu.

Bir karşılama komitesi yeni gelen kişileri fakülte lojmanlarına götürdü, lojmanların çoğu kampüse yakın Amerikan tarzı ahşap yapıları. Daha sonra kampüs dışında bir apartman dairesine yerleştirileceğimizi ama dairemizin birkaç gün içinde hazır olacağını öğrendik, o esnada kampüs yolunun hemen aşağısında yaşayan Bob Hall ve ailesiyle birlikte kalacaktık. Bob bizi eşiyile ve hemen hemen bizimkilerle aynı yaşta olan çocukları Charlotte, Lindsey ve Gretchen'le tanıştırdı. O akşam erkenden yemek yedik ve doğrudan doğruya girdik, ertesi gün öğleden sonraya kadar uyuduk.

Ellen gün ortası kahvaltısından sonra, "Haydi John, gidip balık alalım," dedi. Aşiyen yolundan aşağı yürüyüp sahil yoluna indik, oradan Boğaziçi otobüsüne binip bir sonraki semt olan Emirgan'daki balık pazarına gittik. Ellen balığı aldıktan sonra, Aşiyen yoluna dönmek için otobüse binmeden önce, Emirgan'daki bir çayhanede oturduk. Aşiyen Mezarlığının önünden geçerken mezar taşlarının Evergreens'teki taşlardan farklı olduğunu gördüm. Daha eski taşlar sarıklarla süslenmişti ve üstlerine Arap alfabesiyle eski Türkçe yazılar oyulmuştu. Daha yeni taşlardan birine mer-

humun doğum ve ölüm yılı kazanmıştı: 1319 ve 1955. Ellen, 1923'te Osmanlı İmparatorluğunun küllerinden doğan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yaptığı devrimler arasında şarki kıyafetlerden batılı kıyafetlere, Arap alfabesinden Latin alfabesine ve İslami takvimden miladi takvime geçiş olduğunu anlattı. Sonra bir mezar kazıcıyı iş başında gördüm ve Evergreens'te hâlâ mezar kazan John'u düşündüm.

O akşam yemekten sonra işletme müdürü Ömer Yoldaş ziyaretimize geldi ve beni ertesi gün taşınacağımız apartman dairesini görmeye götürdü, çünkü dairemiz kullanıma hazırdı. Evimiz Arifi Paşa Korusundaki -Rumeli Hisarı ile bir sonraki semt olan Bebek arasında, Boğaz'dan yukarı çıkan taş parkeli bir yol-köşk benzeri bir yapının ikinci katındaydı. Mutfak ve mutfağa bitişik hizmetli odası küçüktü ama diğer odalar -salon, üç yatak odası, banyo ve Boğaz'a bakan balkon- devasaydı. Ömer beni balkona çıkardı, hem Avrupa hem de Asya yakasındaki semtlerin küçük galaksiler gibi pırıldayan ışıklarını görebiliyordum. Ömer, "Bu daire Profesör Freely için uygun mudur?" diye sordu. Bataklik Pırlantasını ve Asbury Park'taki kesirli adresimizi düşünüp güldüm, evi gördüğünde Toots'un da kendinden geçeceğini biliyordum.

Ertesi gün öğleden sonra taşındık. Toots bavullarımızı açarken ben alışveriş yapmak için yürüyerek Bebek'e indim, istediğim şeyi işaret ederek ve miktar belirtmek için parmaklarımı kullanarak alışveriş yaptım. Eve dönerken Nazmi'nin Yeri isimli bir açık hava kafe-restoranın önünden geçtim, Buck ve Kay Rogers'ın orada bira içtiğini gördüm. Beni yanlarına çağırdılar, onlara katıldım, Fevzi isimli garsona birayı işaret ede-

rek bir tane de kendim için istediğimi belirttim. Sonra Fevzi bize bir menü getirdi, o menüden benim dilimde *beer* denen içkinin Türkçesinin *bira* olduğunu öğrendim. Türk lirası üzerinden aldığımız maaş bize peşin verilmişti, birkaç bira daha içtikten sonra son derece cüzi olan hesabımızı ödeyip restorandan ayrıldık ve hep birlikte Boğaz'dan Arifi Paşa Korusuna kadar yürüdük. Yollarımızı orada ayırdık ve ben küçük köşkü-müze gittim.

Akşam yemeğinden sonra bir süre için balkonda oturduk, güneş arkamızda batarken Boğaz'ın karşı kıyısını ve Asya yakasındaki evlerin pencerelerinden yansıyan altın rengi güneş ışığını izledik. Hava kararmaya başladığında Toots çocukları yatırdı, sonra onunla birlikte balkonda oturmaya devam ettik ve o gün öğleden sonra aldığım şarabı bitirdik. Şarap epey kötüydü ama bunun bir önemi yoktu, hele ki dolunay Asya'daki tepelerin üzerinde yükselmiş ve gece mavisini Boğaz boyunca gümüşü bir patika çizmişken. Toots'la on üç yıl önce imzaladığımız kan anlaşmasını hatırladık ve kadehlerimizi ay ışığına kaldırdık.

Ertesi sabah üst kat komşumuz ziyaretimize geldi, kendini Bob McMickle olarak tanıttı ve fizik bölümünde öğretim üyesi olduğunu söyledi. Bizi kendi balkonunda ailesiyle birlikte kahvaltı etmemiz için yukarı çağırdı; Robert Kolej Cemiyet Okulunda öğretmenlik yapan karısı Gwen'le ve hemen hemen bizimkilerle yaşıt olan çocukları Doug, Allen, Kitty, Barry ve Margaret'le tanıştırdı. Öğleden sonra Bob'la birlikte kolejdeki Washburn Salonuna gittim ve Fen-Edebiyat Fakültesinin dekanı Robert Hardy'le tanıştım, Dekan

Hardy bana matematik bölümü ofisini ve ders vereceğim sınıfı gösterdi.

Toots bu esnada Maureen'le Eileen'i Cemiyet Okuluna yazdırdı, okuldaki öğrencilerin çoğu öğretim üyelerinin çocuklarıydı. Maureen üçüncü sınıfa, Eileen ise sadece beş buçuk yaşında olmasına rağmen birinci sınıfa yerleştirildi. Sabahleyin kızlarımı ben okula götürdüm çünkü okul binası Robert Kolej kampüsünün içindeydi, Toots da onları öğleden sonra okuldan aldı, Brendan'ı kapıcımızın eşi olan ve ev işlerinde bize yardım eden Ayşe'ye bıraktı.

Okulun sonbahar dönemi iki hafta sonra başladı, o güne dek neredeyse hiç uyumadım çünkü öğretmenlik yapma fikri yüzünden dehşete düşmüş durumdaydım. Fakat günü atlatmayı başardım ve okulun ilk haftasının sonunda yaptığım işten gerçekten keyif almaya başladım. Öğrenciler –çoğu Türktü, aralarında birkaç Yunan, Ermeni ve Yahudi vardı, her biri Türk vatan-daşıydı– son derece zekiydi ve birçoğunun İngilizcesi mükemmeldi, gerçi bazı öğrenciler çok hızlı konuştuğum için Dekan Hardy'ye şikâyetle bulundu. Bu yüzden biraz yavaşlamaya çalıştım, öğrenciler de benim seri New York İngilizceme zamanla alıştılar.

Kız öğrenciler koleje sadece iki yıl önce kabul edilmişlerdi ve benim sınıfımda birkaç kız vardı. Onlardan biri olan Gülsün Kutay bir gün dersten sonra yanıma geldi ve ona evimizde bir oda verirse bizim için bebek bakıcılığı yapabileceğini söyledi. Gülsün'ü Toots ve çocuklara tanıştırdım, onu çok sevdiler, böylece Gülsün hafta sonu dairemize taşındı ve hizmetli odasında kalmaya başladı. Bu durum Toots'la bana akşamları dışarı çıkma özgürlüğü verdi, ya Nazmi'nin yerine ya

da kolejdeki partilere gidiyorduk ve New Jersey’de geçen dokuz yıl boyunca katıldığımız bütün etkinliklerde eğlendiğimizden çok daha fazla eğleniyorduk.

1960 sonbaharının başında Toots ve ben çocuklarla birlikte İstanbul’un içine gitmeye başladık, hemen hemen her cumartesi sabah sekizde ya Rumeli Hisarından ya da Bebek’ten vapura biniyor ve akşamüstü saat beşte Galata Köprüsünden ayrılan ekspres gemiyle geri dönüyorduk. İlk gezintimizde antik pazar bölgesinden ve eski Yunan, Ermeni, Yahudi mahallelerinden geçerek antik Theodosius surlarının dışındaki Haliç’e yürüdük; eski camileri, kiliseleri, sinagogları, türbeleri, kabristanları ve kutsal çeşmeleri ziyaret ettik, işçilerle dolu küçücük bir lokantada öğle yemeği molası verdik. Sonraki gezintilerimiz bizi yedi tepeli yarımadanın her tepesindeki Bizans ve Osmanlı abidelerine götürdü.

Gezintilerimizi genellikle eski şehrin Marmara kıyısında, deniz duvarlarının hâlâ ayakta olan tek geçişi Ahırkapı’da bitiriyorduk ve oradaki Karışmasen isimli küçük sahil lokantasında yemek yiyorduk, bu lokanta o bölgede yaptığımız sonraki gezintilerin üssü hâline geldi. Bahsettiğim bölge şehrin en eski yerleşim yeri ve Kabasakal Sokak, Akbıyık Caddesi, Karacehennem İbrahim Sokağı gibi isimleri olan taş parkeli yollara sahipti.

Geç ortaçağın Latin liman bölgesi Haliç’in kuzey bölümünü ve buna Levantenler tarafından Pera, Türkler tarafından da Beyoğlu olarak anılan yukarı bölgeyi de keşfettim. Beyoğlu’nun ana bulvarı olan Grand Rue de Pera artık İstiklâl Caddesi olarak anı-

lıyordu ve caddenin merkez noktası Galatasaray'daki dörtyol ağzıydı.

Rengârenk Galatarasay balık pazarına ve pazarı İstiklâl Caddesine bağlayan Çiçek Pasajı isimli ve L şekilli geçide hemen vuruldum. Bu isim çok eskiden orada yer alan çiçek pazarından geliyordu, fakat çiçek pazarı uzun zaman önce yok olmuş ve yerini meyhane denen tavernalara bırakmıştı, bu meyhaneler Arjantin adı verilen büyük kupalarda servis ettikleri fiçı bira-sıyla nam salmıştı. Tamamı erkeklerden oluşan müşteriler meyhanelerin içindeki uzun masaların yüksek sandalyelerinde ya da dışarıda geçitte oturuyorlardı, dışarıdaki bira fiçılarının üstüne mermer levhalar yerleştirilmişti.

Meyhanelerden birinde birkaç müşterinin ayakta içki içebileceği küçük bir dış mekân barı vardı, ben de orada durdum ve bir Arjantin içtim. Barmen adının Abdurrahman olduğunu söyledi, ilkel Türkçeme rağmen Abdurrahman'la sohbet ettik ve birbirimizin hayatlarıyla ilgili bir şeyler öğrendik, İstanbul'da dolaşırken rastladığım Türklerle yapacağım benzer sohbetlerin ilki buydu, o sohbetlerin çoğu Çiçek Pasajında gerçekleşti.

Pasajda benim gibi yabancılarla da tanıştım çünkü İngiliz Konsolosluğu, Amerikan Konsolosluğu ve İngiliz Lisesi oraya çok yakındı. İngilizler benim takıldığım mekânın tam karşısındaki meyhaneye gitmeye meylediyorlardı, oraya Kilise diyorlardı çünkü pazar sabahları eşleri ve çocukları eski İngiliz Konsolosluğunun içinde bulunan Anglikan şapelindeki ayinlere katılırken onlar meyhanede içki içiyorlardı. Sürekli dönen yüksek sesli politik tartışmalar yüzünden ben be-

nim meyhaneme Senato diyordum, politik tartışmalar Türkiye'deki ilk aylarımızda bilhassa yoğundu çünkü Başbakan Adnan Menderes'in hükûmeti önceki mayıs ayında askeri bir darbeyle düşürülmüştü ve Adnan Menderes'le iki bakanı sonbaharda idam edilmişti.

Pasajda ilk tanıştığım yabancılardan biri Amerikalı şair Jim Lovett'ti, kendisi o vakitlerde eski şehirdeki Darüşşafaka yetimhanesinin ortaokulunda öğretmenlik yapıyordu. Lovett'ın bana Emin Saatçi olarak tanıttığı genç bir Türk ömürlük arkadaşım oldu.

Kilisenin müdavimlerinden olan Türk şair Cevat Çapan'la da tanıştım. Cevat, Robert Kolej'den mezun olmuş ve İrlanda edebiyatı üzerine doktora yapmak için Cambridge'e gitmişti, orada İrlanda-Türkiye Şiir Cemiyetini kurmuştu. Bazen cuma günleri öğle vakitlerinde düzenli olarak Kilisede buluşan ve günün ilk rakısını içen –ki bu günümüze kadar uzanan bir ritüeldir– Cevat ile arkadaşlarına katılıyordum.

Eski şehri keşfetmeden geçirdiğimiz cumartesi günlerinde Toots alışveriş yapmak için Galatasaray'daki balık pazarına gidiyordu, sonra onunla Rejans'ta buluşup öğle yemeği yiyorduk. Rejans, Beyaz Ruslar tarafından işletilen ve ev yapımı limonlu votkasıyla meşhur eski bir restorandı. Cumartesi akşamlarının çoğunu Beyoğlu'nda bulunan Boem isimli Rum tavernasında geçiriyorduk. Tavernanın yıldızı, yaşlı bir ozan olan Todori Negroponti'ydi. Rus baronesi Madam Tashkin ve birkaç Yunan müzisyen Todori'ye eşlik ediyordu, bu insanlar yıllardır birlikte çalışıyorlardı. Tavernanın müşterilerinin çoğu Yunandı, Todori birkaç solo şarkı söyledikten sonra orkestrayı yönetmeye başlıyor ve Ege adalarından şarkılar çaldı-

rıyordu. O sırada herkes ayağa kalkıyor ve bir çember oluşturup *sirtaki* yapıyordu. Bu güzel dansın kökeninin Theseus ve arkadaşlarını bir iplik makarasıyla Girit labirentlerinden çıkaran Ariadne'ye uzandığı söyleniyordu, Boem'deki dansçılar iplik makarası yerine beyaz mendiller kullanıyordu.

Sonbaharın başlarında, Garwood ailesiyle birlikte, meşhur ressam Aliye Berger-Boronai tarafından düzenlenen büyük bir partiye katıldık. Aliye Berger-Boronai, Osmanlı İmparatorluğunun son günlerinden beri, İstiklal'in güneybatı ucunda bulunan ve uzun zaman önce onun dairesi hariç ticari kullanıma açılmış olan eski Rus Konsoloslusunda yaşıyordu. Aliye'nin dairesi bohem Beyoğlu'nun sosyal yaşam merkeziydi; eksantrik ve alkolik sanatçıların, yazarların, bestecilerin toplanma yeri idi. Bu insanların çoğuyla o akşam tanıştım, onlarla dostluğumuz o akşam başladı ve biri ya da diğeri kendini öldürecek kadar içtiğinde sonlandı. Aliye'nin kendisi çok yakın arkadaşımız oldu ve öldüğü güne kadar etrafında dönüp duran o bohem dünyanın içine bizi de çekti.

İlk tanıştığım eski öğretmenlerden biri, Amerika-Britanya çifte vatandaşlığı olan ve hem Columbia'dan hem de Oxford'dan dereceler alan Hilary Sumner-Boyd'du. Hilary 1943 yılında beşeri bilimler profesörü olarak Robert Kolej öğretim kadrosuna katılmıştı ve o andan itibaren bütün bilgeliğini, *Seven Hills of Constantinople* (Konstantinopolis'in Yedi Tepesi) adını verdiği ve İstanbul'un tarihini eserlerini konu ettiği bir araştırmaya adanmıştı. Hilary haftada en az bir kere, kokteyl saatinde, kendi ofisinde, bilgilerini benimle paylaştı. Zaman geçtikçe ben de İstanbul hak-

kında yazmaya başladım, geçici olarak *Broken-Down Paradise* adını verdiğim bu kitap Hilary'nin çalışmasından çok farklıydı çünkü şehrin geçmiş ve şimdiki sokak hayatını konu alıyordu, sokak hayatı Brooklyn'de çöp karıştıran ve Manhattan'da prezervatif fabrikasında çalışan bir çocuk olarak edindiğim türden bir irfandı.

Doktorasını kısa zaman önce Oxford'da tamamlayan ve beşeri bilimler bölümü öğretmenini olarak Robert Kolej öğretim kadrosuna katılan Michael Austin, bazen kokteyl saatinde bana ve Hilary'ye eşlik ediyordu. Michael yakışıklı, çok zeki ve fena hâlde komik bir adamdı, onunla hemen çok iyi arkadaş olduk. Michael genellikle ilk içkiden sonra yanımızdan ayrılır ve şehre giderdi. Onunla ara sıra Haliç'in kuzeyindeki kötü şöhretli içki yerlerinde karşılaşırdık, Michael akıcı bir sokak Türkçesi kullanarak ürkütücü genç adamlarla konuşur ve sonra onlarla birlikte geceye karışıp kaybolurdu.

Arkadaş olduğum bir diğer eski öğretmen, üniversiteye hiç gitmemiş olmasına rağmen sanat tarihi profesörü olan Godfrey Goodwin'di. Godfrey, Eylül 1939'da on sekizine basar basmaz, bir gözü kör olmasına rağmen, İngiliz Ordusuna katılmıştı. Kuzey Afrika ve İtalya seferlerinde görev almış, 1945 yazında terhis edilmişti. Savaşın bitiminden sonra, beş buçuk yıllık hizmetin ardından, İngiliz Ordusundan onurlu terhis belgesi almıştı. Öğretmenlik eğitimi alabilecek kadar bir süre için İngiltere'ye dönmüş, sonra İskenderiye'deki Victoria Kolejinde iş bulmuştu. Mısır hükûmetinin bütün İngiliz öğretmenleri okuldan atmasına yol açan 1956 Süveyş krizine kadar orada kalmıştı. Go-

dfrey ertesi yıl İstanbul'daki İngiliz Lisesi tarafından işe alınmış ve bir sonraki yıl Robert Kolej'den gelen iş teklifini kabul etmişti.

Biz 1960 yılında İstanbul'a geldiğimizde, Godfrey cumartesi günleri kolejdeki arkadaş gruplarını İstanbul turlarına çıkarıyor ve onlara şehirdeki Osmanlı abidelerini gösteriyordu. Toots, ben ve çocuklar, İstanbul'u kendi başımıza gezmenin yanı sıra bu turlara da katıldık ve Godfrey'den Osmanlı mimarisine dair çok şey öğrendik. Şehirde kendi başımıza yaptığımız gezintilerde olduğu gibi, Godfrey'nin turları da genellikle akşama kadar devam ediyor ve bir meyhanede, bir Yunan tavernasında ya da Rejans'ta son buluyordu.

İstanbul'a ilk geldiğimizde burada sadece üç yıl kalacağımızı, her seyahat fırsatından yararlanacağımızı ve özellikle Amerika'ya dönersek bir daha asla göremeyeceğimiz yerleri göreceğimizi düşünmüştük. Bu yüzden, kasım ayının başında, Müslümanların kutsal günleri ve resmi bayramlar bize on günlük beklenmedik bir tatil yarattığında, Toots'la birlikte çocukları Gülsün'e bıraktık ve Türk Deniz Yollarına ait *Samsun* gemisine binmek için bilet aldık. Bu gemi bizi Karadeniz'in Türkiye kıyısı boyunca gezdirdi ve Trabzon'a kadar götürdü; burası Komnenos hanedanınca yönetilen ortaçağ Bizans İmparatorluğunun başkentiydi, Yunanların Trebizond'uydu.

Dönüş yolculuğundan önce Trabzon'da bir gün geçirdik, Komnenos'ların yaklaşık iki asır boyunca yönettiği ve en sonunda Sultan II. Mehmed'e teslim ettiği kalenin yüksek kalıntılarını keşfettik. Sultan II. Mehmed Konstaninopolis'i fethettikten sekiz yıl sonra bu kaleyi almış ve Bizans'ın uzun tarihini sonlandırmıştı.

Hisarda durup eskiden Altın Kale olarak bilinen yapının kalıntılarına bakarken, Rose Macaulay'ın *Trabzon Kuleleri* isimli romanının sonunu oluşturan o ağıtsal satırları hatırladım:

Masal şehri Trabzon'un kapılı, duvarlı ve ışıklı bir büyüünün içinde tutulan kuleleri uzak bir ufukta hâlâ pırıldıyor. Ne kadar onların dışında dursam da, bana öyle geliyor ki bu sonsuza dek sürmeli. Fakat şehrin kalbinde bir motif ve sert bir nüve yatıyor ve bunu asla kendimin kılamam: onlar benim menzilimin çok dışındalar.

Gidiş yolculuğunda çok az yolcu vardı fakat dönüş yolculuğunda gemi tıka basa doluydu. Birkaç yolcu kamara rezervasyonu yaptırmıştı ama geri kalan herkes güverte sınıfındaydı; bütün dünyevi mallarıyla çevrelenmiş bir hâlde kargo bölümündeki fındık çuvallarının üstünde uyuyorlardı. Büyük göç başlamıştı, Doğu Anadolu'nun fakir köylüleri İstanbul'da ya da Almanya'da ve Avrupa'nın başka bir yerinde misafir işçi olarak daha iyi bir hayat bulma umuduyla köylerinden ayrılmışlardı.

İstanbul'a gelenler, "gece inşa edildi" anlamına gelen ve *gecekondu* adı verilen harabe mahallelere yerleştiler, bu mahallelerin en büyüklerinden biri, kolejin yukarısındaki tepenin üstüne kuruldu ve Hisarüstü denen bir köye dönüştü. Erkeklerden bazıları kolejde iş buldu, kadınlarsa Rumeli Hisarında ve Bebek'te hizmetçi olarak çalışmaya başladı.

Dönüşümüzden birkaç hafta sonra, kolejde çalışan işçilerden biri bütün Hisarüstü halkının o akşam bir konsere gideceğini söyledi ve beni de davet etti. Konser, Albert Long Hall'daki oditoryumda gerçekleş-

şecikti ve sahneye çıkacak kişi Aşık Veysel'di. Aşık Veysel, Orta Anadolu'dan gelen kör bir halk ozanıydı, kırsal Türkiye'nin hatırlanamayacak kadar eski gezgin âşıklarından biriydi.

Yetmiş yaşlarındaki Aşık Veysel, o dönemde Türk köylüler tarafından hâlâ giyilmekte olan bir şalvar ve mintanla sahneye çıktı, hasır bir sandalyeye oturdu ve Anadolu'nun telli çalgılarından biri olan sazını kucakladı. Seyirciler sustuğunda Aşık Veysel şarkı söylemeye başladı, çatlak ve tereddütlü sesi sazının ahenksiz tıngırtısını bastırdı; buğday tarlasında çalışan annesinin onu tarlada nasıl doğurduğunu ve gözlerini kaybetmeden önce babasından saz çalmayı nasıl öğrendiğini anlattı. Bütün şarkıları Anadolu hayatının sevinçleri ve kederleri üzerineydi; baharda ilk bülbülü dinlemek, dokunabildiğin ama asla göremediğin bir kızı karşılıksız sevmek, sana ve üstünde çalıştığın toprağa sahip olan maliklerin adaletsizliği, anneni seni doğurduğu tarlaya gömmenin acısı. Bir an durduktan sonra son türküsü "Kara Toprak"ı söylemeye başladı:

Benim sadık yarım kara topraktır,
Karnın yardım kazmayınan belinen,
Yine beni karşıladı gülinen.
Benim sadık yarım kara topraktır.

Aşık Veysel türküsüne devam ederken ve seyirciler dörtlükler arasındaki nakaratları söylerken, ben Anadolu'nun kara toprağına ilahi okuyan bir koroyu dinlediğimi hissettim, toprak onları beslemişti ama onlar atalarının mezarlarıyla birlikte o toprağı terk etmişlerdi. Sonra İrlanda'daki kendi halkımı ve Brooklyn'deki İrlandalı azınlıktan duyduğum şarkıları düşündüm,

babam hâlâ Brooklyn'deki Evergreens Kabristanının çok da kara olmayan toprağını kazıyordu.

Yarıyıl tatili üç haftadan uzundu, final sınavlarım erken tarihe planlandığı için ocak ayının neredeyse tamamında boş olacaktım. Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki Antalya'ya gitmeye karar verdik, Turizm Bakanlığı bu şehri Türk Riviera'sı olarak tanıtıyordu. Türk Deniz Yollarına ait *Akdeniz* isimli gemide yer ayırttık, Türkiye'nin Ege kıyısındaki en önemli limanı olan İzmir'de ve Akdeniz kıyısındaki Marmaris'te verilecek molalarla birlikte Antalya'ya varmamız üç gün alacaktı.

Yolculuğumuzun ilk etabında Marmara Denizini geçtik ve Çanakkale Boğazından Ege'ye çıktık. Boğazın Avrupa yakasının Ege'ye yakın ucunda bulunan Kadim Troya'yı şöyle bir görmeyi umut ediyordum ama Çanakkale Boğazına vardığımızda karanlık çökmüştü. Bütün görebildiğim Avrupa kıyısındaki Gelibolu'nun –Yunan Gallipoli'si– ışıkları, sonra Asya'daki Çanakkale ve Ege'ye girip güneye döndüğümüzde iki yakada birden beliren deniz fenerleriydi.

Okuduğum kitaplardan bu dağlık burunların üstünde antik çağlardan beri işaret ateşleri yakıldığını biliyordum. Aiskhylos'un *Agamemnon* isimli eserinde yazdığına göre Clytemnestra, Troya'nın düşüşünü Çanakkale Boğazından Miken'e kadar yanan bir dizi işaret ateşinin parıltısından öğrenmiştir.

Ertesi gün öğle vakitlerinde İzmir'e –Yunan Smyrna'sı– vardık ve gecenin geç saatlerine kadar orada kaldık. Günü şehri gezerek, özellikle eski pazar bölgesini ve Kadifekale adı verilen antik kaleyi keşfederek geçirdik. Yunanlar tarafından Pagus Dağı olarak bili-

nen Kadifekale, akropolis tepesinin zirvesindeki limanın üzerinde yükseliyordu.

Ege ve Akdeniz kıyıları boyunca uzanan diğer antik Greko-Romen şehirlerin çoğu gibi, Symrna da MÖ birinci binyılın başlarında Yunanlar tarafından kuruldu. Antik Smyrna MS ikinci yüzyılda, Romalılar döneminde, nüfusu yüz bini aştığında zirveye ulaştı. Fakat ortaçağda, art arda gelen istilacı dalgalar –Persler, Moğollar, Haçlılar ve buraya İzmir adını veren Türkler– Anadolu’yu kasıp kavurduğunda Symrna düşüşe geçti. Osmanlı’nın son döneminde tekrar canlandı ve nüfusu bir kez daha yüz bini aştı, halkın üçte ikisi Yunandı. Fakat daha sonra, 1922 yılının eylül ayı ortalarında, Birinci Dünya Savaşını takip eden Türk-Yunan Savaşı sırasında, Türk Milliyetçi Ordusu şehri yakıp kül etti. Hayatta kalan Yunan nüfusu deniz yoluyla şehirden kaçtı ve ertesi yıl Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra, Anadolu’da kalan yaklaşık bir buçuk milyon Rum bir nüfus mübadelesiyle sınır dışı edildi ve dört yüz bin Türk Yunanistan’dan Türkiye’ye getirildi. Meselenin ironik tarafı, Yunanların çoğunun sadece Türkçe, Türklerin çoğunun da sadece Yunanca konuşmasıydı. Yunanlar, Yunanların Anadolu’daki üç bin yıllık varlığını bitiren bu mübadeleyi hâlâ Büyük Felaket olarak anarlar.

Ertesi gün öğle vakitlerinde Marmaris’e yanaştık. Marmaris o dönemde, 1957’de gerçekleşen ve eski şehri yok eden güçlü depremin yaralarını hâlâ sarmamıştı. *Akdeniz* sadece birkaç saatliğine, 1522’de Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa ettirilen kalenin yıkıntıları etrafında kümelenmiş eski şehri gezmemize yetecek kadar bir süre limanda kaldı. Kanuni Sultan

Süleyman, güney ufkunda en kuzey ucunu görebildiğimiz Rodos'u fethetmek için Marmaris'i üs olarak kullanmıştı, Rodos sadece on beş deniz mili uzağımızdaydı. Bu durum aklıma Pindaros'un bir mısraını getirdi: "Denizle çevrili Rodos, Afrodit'le Helios'un çocuğu... çok yakın engin bir Asya burnuna."

Marmaris'ten ayrıldığımız günün ertesi sabahı güneşin ilk ışıklarıyla uyandık çünkü Antalya Körfezine yaklaşırken Toros Dağlarındaki deniz surlarının altından geçeceğimizi biliyorduk. Güverteye çıktığımızda kendimizi bir kar fırtınasının pençesinde bulduk, dağları neredeyse hiç göremiyorduk. Antalya limanına girdiğimizde rüzgârın şiddeti biraz azaldı, üstüne şehir kurulmuş tepenin rüzgâr almayan tarafındaydık. O zamanlar Antalya'da modern liman tesisleri yoktu, bu yüzden küçük teknelerle karaya çıkmak zorunda kaldık, bizi yukarıdaki şehre götürecek olan atlı arabalar ortaçağ limanında bekliyordu. Sürücü, kendisine bir şey söylenmeden bizi Park Otel'e bıraktı, o zamanlar Antalya'daki tek otel buydu.

Otele bir telgraf göndermiş ve beş kişilik rezervasyon yaptırmıştım, oraya vardığımızda otel müdürü bizi İngilizce karşıladı. Bize Amerikan Süitinde kalacağımızı söyledi, bu süitin bir okul yatakhane için yapılmış gibi görünen tek kişilik beş yataktan başka mobilya barındırmayan büyük bir oda olduğu sonradan anlaşıldı. Odanın ortasında *à la Turca* bir tuvalet vardı; beton zemin üstünde, iki yanında mermerden yapılmış iki ayak izi bulunan bir delik. Fakat otel müdürü Amerikalı olduğumuzu biliyordu, en azından oturabilelim diye ahşap bir klozet oturağının iki parçasını bize verdi, sonra hoş bir konaklama geçirmemizi dileyerek odadan ayrıldı.

Kar fırtınası iki gün sürdü. Bu süre zarfında otelden hiç ayrılmadık, akşam yemeklerimizi diğer konuklarla birlikte yemek salonunda yedik. Konukların arasında Doktor Abrakadabra isimli meşhur bir sihirbaz da vardı, oteldeki ilk günümüzde bir şişe rakıyı onunla paylaştık.

Ertesi gün benimle yaşıt görünen ve İngilizceyi kusursuz konuşan üç Türk yanıma geldi. İstanbul'da çalışıyorlardı ve onlar da buranın Türk Riviera'sı olduğuna inandırılmışlardı. Sohbet ettik, kar fırtınası bittiğinde birkaç günü birlikte geçirmeye ve karayoluyla İstanbul'a dönmeden önce bölgedeki antik Greko-Romen alanları keşfetmeye karar verdik.

Kar ertesi sabah nihayet durduğunda, kendisine Münir Bey diyen genç bir adam tarafından işletilen tek çalışanlı bir seyahat acentesine gittik. Münir Bey mütevazı bir ücret karşılığında bizi minibüsüne bindireceğini ve önümüzdeki üç gün boyunca Antalya'daki bütün antik alanları bize göstereceğini söyledi. Otele bir piknik sepeti hazırlattık ve Münir Bey'le birlikte minibüse binip yola çıktık, Münir Bey yollarda fazla kar birikmediğini ve ana yolların hâlihazırda temizlenmekte olduğunu söyledi.

Sonraki üç gün boyunca Termessos, Perge, Aspendos ve Side isimli Greko-Romen alanları ziyaret ettik. Dört şehir de birinci bin yılın başlangıcında kurulmuş ve Hristiyan dönemin başlarında zirveye ulaşmıştı. Bu şehirler ortaçağlarda depremler ve işgaller tarafından yıkılmış ve Side hariç terk edilmişlerdi, Yunanca konuşan Müslüman mülteciler yirminci yüzyılın başlarında Girit'ten gelip yeniden Side'ye yerleşmişlerdi. Onların torunları hâlâ orada, antik kentin yıkıntıla-

rının arasında yaşıyorlardı. Şehrin tiyatrosu ve diğer abideler, antik limanın kalıntılarının etrafındaki kum tepelerine yarı gömülmüş durumdaydı.

O üç gün boyunca, Yürük olarak bilinen Türk göçebelerin deve kervanlarıyla karşılaştık. Yürükler, siyah keçi kılından yapılmış çadırlarını Pamfilya Ovasındaki zeytin ve muz bahçelerine kurmak için, Toros Dağlarının yaylalarına kurdukları yaz kamplarından ayrılmışlardı. Yürükler, on birinci yüzyılın sonlarında Anadolu'yu istila eden Türkmen aşiretlerinin torunlarıydı. Henüz Türk şehir toplumuna entegre olmamışlardı ama sonraki Anadolu ziyaretlerimizde göreceğimiz üzere, Yörüklerin bu kadim yaşam tarzı sona doğru yaklaşmaktaydı.

Antalya ziyaretimizin sonunda üç Türk arkadaşımızla birlikte bir otobüse bindik ve karla kaplı Toros Dağlarından geçtik. Seyahatimizin ilk etabı bizi Anadolu'nun kalbine götürmüştü ve İstanbul'a geri getirmişti, bu seyahat kış tatilimizin sadece yarısını tüketmişti.

Ertesi sabah mektuplarımı almak için kampüse gittim ve bütün arkadaşlarımdan hâlâ tatilde olduğunu anladım. Fakat Cal Atwood isimli arkadaşşıma rastladım. Cal, karısı Cary ve üç çocuğuyla birlikte Uludağ'da geçirdiği kayak tatilinden yeni dönmüştü, Yunanlar tarafından Bitinya'nın Olimpos Dağı olarak bilinen Uludağ, Batı Anadolu'nun doruk noktasıydı. Araba sahibi olan az sayıda Amerikalı öğretim görevlisi vardı ve Cal onlardan biriydi. Cal ve karısı Cary çocukları bakıcıya bırakmayı ve tatilin geri kalanını Yunanistan'ı arabayla dolaşarak geçirmeyi planlıyorlardı. Cal, Toots'la beni onlara katılmaya davet etti, böylece ço-

cukları Gülsün'e bıraktık ve ertesi sabah Edirne'deki Yunan sınırına gitmek için yola çıktık. Edirne –antik Adrianople– Konstantinopolis'in fethine kadar Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olmuştu.

Edirne'ye giden otoban antik Via Egnatia'nın rotasını takip ediyordu. Via Egnatia, Romalıların Güney Balkanlar'dan Bizans'a kadar inşa ettiği anayoldu. Bu yol bizi, Osmanlı İmparatorluğuna ait Avrupa topraklarının Türkiye Cumhuriyeti tarafından muhafaza edilmiş tek parçası olan Doğu Trakya'ya götürdü. Tekdüze manzarada göze çarpan tek şey, uzaklarda ara sıra gördüğüm koni biçimli höyüklerdi, höyüklerin her biri antik çağlarda Balkanları yönetmiş olan reislerin anıt mezarlarıydı.

Edirne'ye vardığımızda akşam olmuştu, şehirdeki muhteşem Osmanlı camileri dört bir yanda yükseliyordu ama ne sokaklarda birilerini görebildik ne de bir şeyler yiyip içecek bir yer bulabildik. Bu yüzden sınıra doğru ilerledik, Balkan dağlarından akan sularının neredeyse boğduğu bir ortaçağ köprüsünü kullanarak Meriç Nehrini geçtik. Bu, Yunanların Hebros olarak bildiği nehirdi ve MÖ altıncı yüzyılda Sappho'nun çağdaşı Midillili Alkaios tarafından yazılmış bir şiirin öznesiydi:

Hebros, nehirlerin en güzeli
Ainos'tan denizin koyu mavi sularına karışyorsun
Trakya'dan geçerek çalkantılı yolculuğunu bitiriyorsun
akın akın gelen genç kızlar var
hafif elleriyle, büyüleyici kalçalarıyla yıkıyorlar,
muhteşem sularında sihirli bir merhem varmış gibi
senin tadını çıkarıyorlar.

Sınırın her iki tarafındaki göç ve gümrük denetim istasyonlarında çalışan askeri polisler bizi görünce şaşırdılar, Yunanistan ve Türkiye arasında, özellikle kışın ortasında, çok az trafik olduğunu bu sayede anladım. Fakat polisler her şekilde çok nazik davrandılar ve bize iyi yolculuklar dilediler.

Osmanlı döneminde Edirne'nin ikiz şehri olan Orestiada'ya gittik, oranın da gece boyunca ıssız olacağını düşünmüştük ama gezintiye çıkmış ailelerin kalabalıklaştırdığı sokaklarla, tıklım tıklım kafeler ve restoranlarla, tavernalardan yükselen Yunan müziğiyle karşılaşınca çok sevindik.

Şehirdeki tek otele giriş yaptık, görünüşe göre oradaki yegâne misafirler bizdik, sonra tavernalardan birine gittik ve Boem Taverna'dan aşına olduğumuz çember dansı sirtakinin büyüüne kapıldık. Yunanların *i ores mikres* dediği "küçük saatler"e dek yataklarımıza girmedik.

Buna rağmen ertesi sabah erkenden yola çıktık, çünkü gidilecek çok yolumuz vardı ve bize yolların kötü olduğu söylenmişti. İkinci Dünya Savaşında ve daha sonra gelen iç savaş sırasında aldığı hasarı yeni yeni onarmaya başlayan Kuzeydoğu Yunanistan'daki yollar özellikle kötüydü. Yol ancak iki aracın birbirini geçebileceği kadar genişti, yoldaki su dolu çukurlar öyle derindi ki üzerlerinden dingil kırmadan geçip geçemeyeceğimizi anlamak için çukurlardan bazılarına taş atmam gerekti. Savaş yılları boyunca bütün köprüler yıkılmıştı, onların yerine Burma Yolunda gördüğüm türden metal Bailey köprüler kısa zaman önce yapılmıştı. Köprülerin girişlerinin her iki yanında kurşun delikleriyle dolu beton siperler vardı, bu durum

bana bir kez daha Burma Yolunu hatırlattı. Pasifik'te ABD Donanmasına hizmet etmiş olan Cal ise Iwo Jima anılarını hatırladı, dizinde hâlâ bir Japon mermisinin parçası vardı. Ama ilerlemeye devam ettik, yol kademe kademe iyileşti ve üç gün içinde Atina'ya varabildik.

Syntagma Meydanının yakınlarındaki küçük bir otele yerleştik ve ertesi sabah Akropolis'e gitmeden önce bir açık hava pastanesinde kahvaltı yaptık. Akropolis'te yalnızca bir avuç dolusu ziyaretçiyle ve iki dünya savaşı arasındaki yıllarda çektiği fotoğrafları sergileyen yaşlı bir fotoğrafçıyla karşılaştık, o fotoğraflar şimdi kayıp bir dünya gibi görünen şeyin imgeleriydi. Yaşlı adam Toots'un hâlâ bir albümde sakladığım bir fotoğrafını çekti, Toots o fotoğrafta Parthenon'un en üst basamağında tek başına duruyor ve yakındaki sundurmanın heykel sütunlarından daha güzel görünüyor.

O akşam Plaka'daki eski bir tavernada vur patlasın çal oynasın eğlendik, oradaki müzisyenlerden Todor Negroponti'nin Boem Taverna'da söylediği bazı şarkıları çalmalarını istedim. Müzisyenlerin bazıları *stin poli*, yani Şehir olarak bildikleri İstanbul'dan gelmişlerdi ve oradan Yunanların *nostalgia* dediği bir duyguyla bahsediyorlardı, çünkü içlerinden birinin söylediği gibi, orası kalplerini bıraktıkları yerdi.

Ertesi gün Mora'daki Nafplion'a gittik, orayı iki günlük Argolis gezimizin üssü olarak kullandık. Argolis'te Argos'u, Epidavros'u, Tiryns'i ve Miken'i gezdik. Bu alanların her biri girişteki bir bekçi dışında kimsesizdi.

Miken'e vardığımızda bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu, biz içeri girerken alanın bekçiliği-

ni yapan adam kulübesinden bile çıkmadı. Atreus Hazinesi adıyla bilinen ve bir zamanlar Agamemnon'un mezarı olduğu düşünülen yuvarlak planlı lahite sığı-narak yağmurdan korunduk. Atreus Hanesinin kan donduran tarihinden bahsettiğimiz sırada *Odysseia*'nın On Birinci Bölümünden bir pasajı hatırladım, Odysseus bu bölümde Yeraltı Dünyasındaki Agamemnon'un gölgesiyle konuşuyordu:

Vah, ne yazık! Engin sesli Zeus, bildim hileli,
Atreus soyunun üstüne lanetler yağdırır durur!
Helene uğruna nice yiğitlerimiz gitti,
meğer sen de düşmüşsün Klytimestra'nın tuzağına!

Sonra, geri dönüş yolculuğumuza başlamadan önce son bir gece geçirmek üzere Atina'ya döndük. Bu sefer Pire'deki bir tavernaya gittik, buranın müdavimleri çoğunlukla Türkiye'den gelen Yunan mültecilerdi ve duyduğumuz müzik Osmanlı döneminin sonlarında İzmir'de ortaya çıkan büyüleyici *rebetika* idi. İzmir mültecilerinin Küçük Asya'dan sürüldükten sonra yeni bir hayata başladığı Pire'de geçirdiğimiz o akşamı ne zaman hatırlasam, özellikle bir şarkının nakaratı hep aklıma gelir:

Neşelen mülteci kız, unut talihsizliğini
Bir gün döneceğiz alışık olduğumuz evimize
Kuracağız yuvamızı güzel İzmir'imizde
Benim tatlı aşkımin ve sarılmalarımın keyfini süreceksin sen de

Odysseia'dan yapılan alıntılarda Azra Erhat-A. Kadir'in çevirisinden yararlanılmıştır; bkz. Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat-A. Kadir, Can Yayınları (İstanbul, 2008, 21. basım) s. 208 –ed.n.

Dönüş yolculuğumuz hoş bir şekilde olaysız geçti, çünkü iç karartıcı hava birdenbire değişti, biz de Yunanların *halkiyonides meres* dediği vakitlerin; yani kış ortasında ilkbaharın yaşandığı, yabani çiçeklerin ve meyve ağaçlarının Yunan kırsalı boyunca birdenbire canlandığı günlerin tadını çıkardık. Yüksek bir moral ve iç huzuruyla, uzun bir tatilin ardından çalışmaya hazır bir şekilde İstanbul'a döndük.

Okul, partiler ve İstanbul gezilerinden oluşan rutinimize kaldığımız yerden devam ettiğimizde kışın geri kalanı çabucak geçti. Nisan ayında iki haftalık bir bahar tatilimiz olacaktı, biz de Brooklyn Tech'te *Odyseia*'yı ilk okuduğumdan beri hayalini kurduğum antik Troya'yı ziyaret etmeye karar verdik. Andreas Dimitriadis isimli Yunan öğrencim bizimle gelmeyi kabul etti çünkü o da her zaman Troya'ya gitmeyi hayal etmişti.

Akdeniz'den bir kez daha yer ayırttık, gemi bizi Çanakkale Boğazının Asya kıyısındaki en büyük liman olan Çanakkale'ye götürdü, sahildeki küçük bir otele yerleştik.

Ertesi sabah Troya alanının yakınlarına giden bir otobüse bindik. Türkiye'de turizm henüz başlamamıştı, yani yıkıntıları koruyan bir Türk jandarması dışında bütün alan bize aitti. Bu geziye hazırlık olarak *İlyada* ve *Odyseia*'yı yeniden okumuştum. 1870'te Hisarlık isimli bir höyükte, Troya Ovasının iç ucunda kazı çalışmaları başlatan ve çok katlı yıkıntıların bir katmanının Homerik kente ait olduğunu bulan Heinrich Schliemann'ın araştırmalarını da okumuştum.

Güzel bir bahar günüydü, yıkıntıları keşfettikten sonra Hisarlık höyüğünün tepesindeki bir Valonya

meşesinin altında piknik yaptık. Schliemann'ın kazısıyla açılan derin yaraları hâlâ taşıyan höyük kuzeye doğru engin bir manzaraya sahipti, Homeros'un "güzel sular" dediği Karamenderes Nehri, Troya Ovasının "çiçekli çayırları" boyunca kıvrılarak ilerliyor ve Kumkale'nin hemen üstündeki Çanakkale Boğazına, suların Ege'ye aktığı yere doğru gidiyordu.

Kumkale'nin güneyine bakınca Ege kıyılarında yan yana duran konik şekilli iki höyük görüyorduk. Yaptığım okumalardan, güneydeki höyüğün Schliemann tarafından Akhilleus ve Patroklos'un mezarı olarak tanımlandığını biliyordum. Andreas'la birlikte ovanın karşı tarafındaki Kumkale'ye yürümeye ve höyüklerle yakından bakmaya karar verdik, Toots da o sırada bulunduğumuz höyüğün yıkıntıları üzerinde oyun oynayan çocuklarla ilgilenecekti. Elimdeki haritadan Kumkale'nin yaklaşık altı kilometre uzakta olduğunu hesapladım, yani yol en fazla bir saat sürecekti. Fakat oraya gitmek bunun en az iki katı zaman aldı çünkü yolumuz Karamenderes tarafından engellenmişti. En sonunda, biri tutunmak biri de üzerinde yürümek için kullanılan iki kablodan yapılmış Tarzanvâri ilkel bir köprüden geçip Kumkale'ye yakın bir yere ulaştık.

Höyükler Kumkale'nin yaklaşık bir kilometre güneyindeydi, Schliemann tarafından Akhilleus ve Patroklos'un mezarı olarak tanımlanan höyükte durup dinlendik. Etrafı eski bir Türk mezarlığının sarıklı mezar taşlarıyla çevrili höyükte otururken *Odysseia*'yı elime aldım ve Yirmi Dördüncü Bölümden bir pasaj okudum. Bu bölümde düşmüş kahramanların gölge-leri Yeraltı Dünyasında buluşuyordu ve Agamemnon, Akhilleus'a, Akhaların onun ve Patroklos'un anısına

diktiği anıttan bahsediyordu. Onların yakılmış kalıntıları Troya Ovasına birlikte gömülmüştü, “bugün yaşayanlar, gelecekte yaşayacaklar uzaktan görsünler diye” üzerleri muazzam bir höyükle örtülmüştü.

Ertesi sabah çocukların üçü de yüksek ateşle uyan-
dılar, onları hastaneye götürdük ve kızıl hastalığına yakalandıklarını öğrendik. Hastane müdürü bizimle bizzat ilgilendi ve bize dört yataklı özel bir oda tahsis etti, yataklardan biri çocuklarla kalacak olan Toots içindi. Birkaç gün sonra hastane müdürü çocukların seyahat edecek kadar iyileştiğini söyledi, biz de *Akdeniz*’e binip İstanbul’a döndük, gemide diğer yolculardan ayrılıp karantinaya alınmış ve bize tahsis edilen yataklı bir kamarada kalmıştık.

Yaz tatilimiz haziran ortasında başlayacaktı, tatilde trenle İspanya’ya gitmeye karar verdik, tren bizi Akdeniz’in Avrupa tarafındaki kıyılarının çoğuna götürecekti. Böylece son dersten sonra Haliç’teki Sirkeci Garına gittik ve trene bindik.

Yolculuğumuzun ilk etabı bizi Trakya’dan çıkarıp Bulgaristan’a, Yugoslavya’ya ve İtalya’nın kuzeydoğusundaki Venedik’e götürdü. Venedik’te üç gün geçirdik ve bulduğumuz ilk fırsatta geri gelip daha uzun kalmaya ant içtik. Sonra Kuzey İtalya, Güney Fransa ve İspanya kıyıları boyunca yolculuğumuza devam ettik, Valencia’ya kadar gittik ve orada Benidorm’a giden bir otobüse bindik.

Kitle turizminin ilk dalgası Benidorm’u çoktan vurmuştu, bu yüzden kıyı boyunca daha az gelişmiş bir yer bulmaya ve orada birkaç hafta geçirmeye karar verdik. Böylece bir bisiklet kiraladım ve ertesi sabah

erkenden yola çıktım, kıyıdaki son otellerin önünden geçip kırsala doğru ilerledim. Yarım saat kadar pedal çevirdikten sonra, yolun sol tarafında, La Cala de Finestrat isimli bir kıyı pansiyonunun elle hazırlanmış reklam panosunu gördüm, pansiyon toprak yolun birkaç yüz metre aşağısındaydı. Oraya gidince altı odası ve balkonda bir restoranı olan küçük bir otelle karşılaştım. Otel, hilal şeklindeki iki yüz metrelik güzel bir plaja yukarıdan bakıyordu, kayalık iki burun arasında kalan plajda yerli gibi görünen sadece bir avuç insan bulunuyordu. Otelde birbirine bitişik iki boş oda vardı, odaların ikisi de balkonlu ve deniz manzaralıydı, iki odayı da tam pansiyonlu olarak bir haftalığına tuttum, beşimizin masrafı günde beş doların altına geldi. Otelin sahibi beni kendi cipiyle Benidorm'a götürdü, oradan Toots'la çocukları aldık ve öğleden sonra, yazın ilk yüzüşünün ardından odalarımızda *siesta* yaptık.

Otelde üç hafta kaldık ve bizden başka bir yabancıya hiç rastlamadık. Otelin yukarısındaki yamaçta bir *guardia civil* karakolu vardı, karakolun sorumlu çavuşuyla tanıştım, adam kendini Juan olarak tanıttı. Juan biraz İngilizce biliyordu ve bazen görevde değilken birkaç kadeh içki içmek için bana katılıyordu. Bana Ernest Hemingway'in 2 Temmuz 1961'de intihar ettiğini üzüntüyle haber veren Juan'dı.

La Cala de Finestrat'ı çok sevmiştik ama hazır fırsatımız varken İspanya'nın diğer yerlerini de görmek için yola devam etmeye karar verdik. Böylece otelden ayrıldık ve Granada'ya, Cordoba'ya, Sevilla'ya, Madrid'e gittik. Madrid'de bir akşam, pahalı bir restorandaki flamenko dansçılarını izledikten sonra, cebimdeki parayı saydım ve İspanya'ya geldiğimiz aynı

yol üzerinden eve dönecek kadar param olmadığını anladım. Bir Türk Deniz Yolları gemisinin güverte sınıfında yolculuk edip eve dönebileceğimizi düşünerek Barcelona'ya tren biletleri ayırttım. Fakat bir sonraki geminin bir hafta sonra yola çıkacağını öğrendim. İstanbul'a Türk Hava Yollarıyla dönebileceğimizi fark edip tren biletli rezervasyonumuzu Roma'ya çevirdim.

Roma'ya vardığımızda tren istasyonundaki ucuz bir otele yerleştik, sonra THY şubesine gittik ve ertesi gün İstanbul'a dönmek üzere uçak biletlerimizi aldık. Bilet ücretini ödemeye yetecek kadar paramız yoktu ama şube müdürü şahsi çek almayı kabul etti, gerçi banka bakiyemizin sıfıra yakın olduğunu biliyordum.

Ertesi gün İstanbul'a indik, havalimanı otobüsüne binerek şehre ve sonra bir taksiye binerek evimize gittik. Taksi ücreti on Türk lirasıydı, yani bir dolardan biraz fazlaydı. Ceplerimi karıştırdığımda kalan bütün paramın beş dolar olduğunu gördüm, beş doları soföre uzattım, adamın Türk lirası olarak verdiği para üstünü akşam yemeği ve kahvaltı için yiyecek olarak harcadım.

Ertesi gün kolejdeki finans ofisine gittim, Toots'un Roma'daki THY şubesine yazdığı çeki karşılamak için dolar maaşımdan avans çektim, bizi bir sonraki maaş gününe dek geçindirmeye yetecek kadar Türk lirası da aldım. Robert Kolej'deki ilk yılımızın sonu, yolculuğumuz başlangıcı böyle oldu.

DOĞU AKDENİZ CİVARINDA

Okul başlamadan önceki cumartesi akşamı Greenwood'lar yeni öğretim üyeleri için bir hoş geldin partisi düzenlediler. Bu o güne kadar katıldığımız en iyi partiydi. O akşam ömür boyu arkadaş olacağımız insanlarla tanıştık; Peter ve Rosemary Shiras, Bob ve Jonatha Ceeley, Lee ve Carol Fonger, Roddy ve Olga O'Connor, Magali Gaster ve Amerikalı genç yazar Geoffrey Wolff o insanlardan bazılarıydı. Parti bittiğinde Toots'u eve götürdüm, sonra gece yarısı denizde yüzmek için Michael Austin ve Geoffrey'yle birlikte Boğaz'a gittim. Üstümüze gelen devasa yük gemisini gördüğümde dalış keyfimiz birdenbire sona erdi. Yıllar sonra Geoffrey'nin otobiyografisinde bu haylazlığın bir tasvirini okudum, Geoffrey'nin İstanbul'daki iki yılını anlatan bölüm çoğunlukla bulanıktı çünkü Geoffrey o zaman diliminde nadiren ayıktı.

O sonbaharda, Bob McMickle ve bölüm başkanı Hans Weltin'le birlikte fizik bölümünde ders vermeye başladım. Bob, Alman göçmeni Weltin'in huysuz, yaşlı bir zorba olduğunu ve hayatının son iki yılını mahvettiğini söyledi. Fakat tuhaf bir mizah anlayışı olan

Weltin beni seviyor gibiydi, gerçi onun yanında çok dikkatli olmam gerektiğini de görebiliyordum. Weltin bana tecrübemle ilgili sorular sorduğunda, ona daha önce hiç fizik öğretmediğimi ama dokuz yıl boyunca deneysel fizikçi olarak çalıştığımı söyledim. Weltin buna memnun oldu; onunla birlikte birinci sınıflara ders vereceğimi, konferans notlarını ve laboratuvar derslerini hazırlamasına yardım edeceğimi söyledi, Bob ise ikinci sınıfların derslerinden sorumlu olacaktı. Her birimiz daha üst düzey dersler de verecektik çünkü okulda bir fizik ana dalı kurmaya çalışıyorduk, bu sebeple atom fiziği dersi vermeye gönüllü oldum zira araştırmalarımı bu alanda yapmıştım.

Weltin bana temel fiziği eski tarzla, kendi tasarımı olan deneysel demoların eşlik ettiği ayrıntılı ders notlarıyla nasıl öğreteceğimi öğretti ve ilk birkaç hafta her şey yolunda gitti. Fakat daha sonra, Weltin beni bir öğrencinin sınav kâğıdını kaybetmekle suçlandırıldığında aramız açıldı, bu olayın ardından sınav kâğıdını Weltin'in yanlış bir yere koyduğu anlaşıldı. Birkaç hafta sonra Weltin ve Bob Hall arasında ciddi bir tartışma yaşandı, Weltin bu tartışmanın ardından istifa etti ve ailesiyle birlikte Amerika'ya döndü. Bob McMickle bölüm başkanlığına atandı, ikimiz Weltin'in derslerini devraldık, on beş yıl sürecek bir işbirliğine başladık ve günümüze kadar gelen bir fizik ana dalı programı yarattık.

Kolej, bütün öğrenciler tarafından talep edilen iki yıllık beşeri bilimler bölümünü kısa zaman önce açmıştı, ben de bölümde bilim tarihi dersleri vermeye gönüllü oldum çünkü fizikçi olarak çalışmaya başladığımdan beri bu konuda bireysel çalışmalar yapıyor-

dum. Aynı zamanda astronomi dersi vermeye de başladım, bu ilkokulda Plüton'un keşfini öğrendiğimde başlayan bir meraklı.

Sonbahar tatilinde çocukları Gülsün'e bıraktık ve Toots'la birlikte bir otobüse binip İzmir'e gittik, orada sahile yakın küçük bir otelde kaldık. Daha sonra Bergama ve Efes harabelerini ziyaret ettik, iki alan da bütünüyle bize aitti. Toots'un Efes'teki bir sütun başlığının üstünde otururken çekilmiş fotoğrafını hâlâ saklıyorum. Toots o fotoğrafta, terk edilmiş şehrinin yıkıntılarını teftiş eden tanrıça Artemis'e benziyor. O resme ne zaman baksam, 1765'te meşhur Artemis Tapınağını bulmak için Efes'e giden antikacı Richard Chandler'ın yazdığı kelimeleri hatırlıyorum: "o tapılası bir kadındır" ama "küçük amaçlar uğruna bizden önce gelen yolcular... Şimdi beyhude yere tapınağı arıyoruz: şehir yere serildi: ve tanrıça gitti."

Toots ve ben yıl ortası tatilinde Ortadoğu'ya gitmeye karar verdik çünkü dünyanın o bölümünü görme şansını bir kez daha bulamayabilirdik. Numan Bey isimli bir seyahat danışmanına gittim ve onun yardımıyla bir seyahat programı oluşturdum; önce bizi İskenderiye'ye götürecek bir Rus gemisine binecektik, Mısır'da on gün kaldıktan sonra bir İtalyan gemisiyle Beyrut'a gidecektik, daha sonra karayoluyla Suriye'yi ve Anadolu'yu geçip İstanbul'a dönecektik. Numan Bey çocuklarımızı da yanımızda götüreceğimizi duyunca biraz şüpheli göründü ama sonra gülümsedi ve maceracı tabiatımıza hayranlık duyduğunu söyledi.

Ocak ayı başında Odessa limanına demirli *Felix Dzerzhinsky* isimli Rus yolcu gemisine bindik. Yolcuların çoğu Romanya'dan gelen Ermeni mültecilerdi

ve Pire'de her biri gemiden indi. Geriye kalan ve İskenderiye'ye giden yolcuların hepsi Mısırlı gibi görünüyordu. Bir orkestranın dans müziği çaldığı yemek salonunda yanımızdaki masada oturan yarım düzine ordu subayı da Mısırlıya benziyordu.

İlk akşam yemeğimizden sonra subaylardan biri yanımıza geldi ve kusursuz bir İngilizceyle Eileen'le dans etmek için benden izin istedi. Ona sorun olmadığını söyledim, subay Eileen'i yukarı kaldırdı, onu kendi ayakkabılarının üstüne bastırdı ve yavaş bir *foxtrot* dansıyla salonda gezdirmeye başladı. Dansın ardından subayı masamıza davet ettim, kendisinin ve arkadaşlarının iki yıl boyunca savaş pilotu olarak eğitildikleri Rusya'dan döndüklerini öğrendim. Subay eğitim boyunca sürekli gözetim altında tutulduklarını ve eve döndükleri için mutlu olduklarını söyledi. Sohbetimiz için bize teşekkür ederek masadan kalktı, o sırada bana kartını uzattı, kartta adının Binbaşı Hüsnü Mübarek olduğu yazılıydı. Bu isim hafızama kazındı, Hüsnü Mübarek 1981'de Mısır'ın cumhurbaşkanı olduğunda, Eileen'e bir zamanlar bu adamla dans ettiğini hatırlattım.

İskenderiye'ye indikten sonra otobüsle Kahire'ye gittik ve Numan Bey'in tavsiye ettiği bir otele yerleştik. O sonbaharda, Robert Kolej'de bir yıl eğitim almış olan Peter Badeau isimli genç bir Amerikalıyla tanışmıştım. Peter'ın babası John S. Badeau, Amerika'nın Mısır büyükelçisiydi ve Kahire'deki Amerikan Üniversitesinin eski rektörüydü. Peter, Kahire'de büyümüştü ve akıcı bir şekilde Arapça konuşuyordu. Mısır'a geldiğimizde onu aramamızı istemiş ve bize piramitleri gezdireceğini söylemişti.

Peter'ı aradım, kendisi Amerika Büyükelçiliğinin arabası ve şoförüyle gelip bizi otelden aldı. Önce Giza'daki piramitleri ve Sfenks'i görmeye gittik, sonra Sakkar'a geçip Zoser'in Basamaklı Piramidini ziyaret ettik, daha sonra kraliyet kabristanını ve özellikle Bent Piramidini görmek için Dahşur'a geçtik. Dahşur'da, Peter beni Bent Piramidinin iç odasına götürdü. Odaya girmek için piramidin batı cephesindeki on beş metrelik dik merdiveni tırmandık ve zifiri karanlıkta diz çökmüş bir grup Bedeviye katıldık. Peter, Bedevilerle sohbet ederken ben aşağıdaki girişten gelen kare şeklindeki ışık huzmesine baktım ve Jimmy Anderson'la birlikte Brooklyn'deki terk edilmiş buzhanenin tavan borularından baş aşağı sarktığımızı hatırladım.

Sonraki iki günü Kahire'yi gezerek geçirdik, sonra trenle Nil Nehrini takip ettik ve Lüksor'a kadar gittik. Lüksor'daki Amon Tapınağını ve Krallar Vadisi'ni gördükten sonra bizi Edfu'ya götürecek bir araba kiraladık, en sonunda trenle Kahire'ye geri döndük. Eski Mısır abideleri olağanüstüydü, böyle olacaklarını biliyordum çünkü onları ilk kez *A Pictorial Journey Around the World* kitabında görmüştüm. "Çöl ve ekilmiş toprak arasında" Nil'in kendisi ve onun kıyılarındaki yaşayan insanlar vardı ve en derin etkiyi bırakanlar onlardı. Çünkü burası, medeniyetin hatırlanamayacak kadar eski bir zamanda başladığı yerlerden biriydi.

Kahire'ye varır varmaz İskenderiye'ye giden kalabalık bir otobüse atladık, çünkü o gün daha geç saatlerde İskenderiye'deki İtalyan gemisine binecektik. Yolculuğun yarısı bittiğinde otobüs yol kenarındaki bir restoranda durdu, orada hızlıca öğle yemeği yedik. Tekrar otobüse binerken birbirimizden ayrıldık, ben

araca Brandon'la birlikte bindim ve Toots'un Maureen'le beraber arkada oturduğunu gördüm. Ama Eileen ortada yoktu, onu restoranda bıraktığımızı fark ettim. Şoförün hemen arkasıdaydım, ona İngilizce seslenerek durmasını istedim ama adam ne dediğimi bilmiyordu, sonra yolculardan biri neler olduğunu anladı ve şoförle konuştu. Restorana geri döndüğümüzde Eileen'le birlikte bize doğru koşan iki garson gördük. Eileen deli gibi çığlık atıyordu, otobüste bütün ailemiz tekrar bir araya geldiğinde bile ağlamaya devam etti ve hıçkırıkları İskenderiye'ye kadar dinmedi.

İskenderiye'ye vardığımızda, Mısır Devlet Başkanı Abdülnasır'a resmi ziyarette bulunan Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'nun gelişi nedeniyle limanın geçici olarak kapatıldığını öğrendik. İki lideri görmek isteyen insanların oluşturduğu kalabalığın içinde kaldık. Ben Brendan'ı omuzlarımda taşıırken, Toots, Maureen ve Eileen'in ellerinden tutuyordu. Liman Garından yükselen ve bir lokomotifin hareket etmesiyle başlayan muazzam tezahüratları duyduğumda demir yolu raylarının kenarında duruyordum. Lokomotif iki vagonu ve bir yük platformunu yavaşça çekiyordu, platforma karşılıklı olarak iki taht yerleştirilmişti ve Tito'yla Abdülnasır eşleriyle birlikte o tahtlarda oturuyorlardı. Bir Arap kalabalığının ortasında Brendan'la beni görünce şaşırdılar ve bize iki kere baktılar.

Onlar geçtikten sonra liman yeniden açıldı, biz de Beyrut'a gitmek için yer ayırttığımız İtalyan gemisine bindik ve ertesi gün Beyrut'a vardık. Sonra otobüsle Halep'e geçtik ve otogara yakın bir otele yerleştik. Otel müdürü İngilizce biliyordu, ona Suriye-Türkiye sınırını geçmenin en iyi yolunu sordum. Müdür otelin

yanındaki yeraltı garajını işaret etti ve orada bizi Antakya'ya götürecek bir taksi bulabileceğimizi söyledi. Antakya, Türkiye sınırları içindeki ilk büyük şehirdi.

Garaja girdim, gözlerimin karanlığa alışmasını bekledim, tam o sırada, "Burada ne işiniz var Profesör Freely?" diyen bir ses duydum. Bu kişi, Robert Kolej'deki Ermeni öğrencilerimden biri olan Avram Hagopyan'dı, koşarak yanıma gelip beni selamladı. Avram'ın babası garajın sahibiydi, o ve oğlu bizi ertesi sabah otelden alacak bir şoför ayarladılar. Antakya'da durmaktansa Adana'ya devam etmenin daha iyi olacağını, çünkü oradan doğrudan İstanbul'a giden bir otobüse binebileceğimizi söylediler, ben de tekliflerini kabul ettim.

Adana'ya vardığımızda otogara yakın bir otele yerleştik. Fakat ertesi gün otogara giderken bir taksi şoförü yanıma geldi ve bizi beş yüz lira karşılığında İstanbul'a götürebileceğini söyledi. Bu para yaklaşık elli dolar ediyordu, ceplerimi karıştırdım ve kalan paramın altmış dolar olduğunu gördüm, böylece adamın teklifini kabul ettim. Rotamız bizi Anadolu'nun kalbinden geçirdi, yolda çok az trafik olduğu için gece yarısından evvel ve ilkbahar döneminin başlangıcından sadece bir gün önce evimizdeydik.

Bahar tatili yaklaşırken Toots'la birlikte Beyrut'a uçmaya, oradan da İsrail'e ve Ürdün'e geçmeye karar verdik ama çocukları yanımıza almayacaktık, çünkü çocuklarla gitmenin zor olacağı ücra yerleri keşfetmek niyetindeydik. Gülsün çocuklara seve seve bakaacağını söyleyince Türk Hava Yollarından bir Beyrut uçuşu rezervasyonu yaptık, uçuşumuz tatilimizin ilk gününde gerçekleşecekti. O gün, Godfrey Goodwin

hepimizi kahvaltı için evine davet etti, oraya uğradık ve havaalanına gitmeden önce arkadaşlarımızla yarım saat geçirdik.

Beyrut'a vardığımızda Numan Bey'in tavsiye ettiği ve "biraz yerli" dediği ucuz bir otele gittik. Taksinin bizi götürdüğü otel son derece harap bir mahallede deniz kenarındaydı ve otelin kapısında oracığa çişini yapan bir ayyaş vardı. Odamız çok küçüktü, banyomuzu duş alırken Arapça şarkılar söyleyen bir travestiyle paylaşmak zorundaydık. Ama Akdeniz'e yukarıdan bakan bir balkonumuz vardı, dışarı çıkmadan önce orada oturup günbatımını izledik.

Lucullus isimli bir Fransız restoranına gittik, buranın Beyrut'taki en iyi restoran olduğunu duymuştuk ve elverişli döviz kuru sebebiyle fiyatları kolayca karşılayabilirdik. Restoranda çok az müşteri vardı, çoğu yaşlı insanlardı, bazıları Fransızca konuşuyordu ve atmosfer çok durgundu. Ama sonra sokakta bir gürültü koptu, birkaç kişinin İngilizce bağırıldığını ve Lucullus'a çıkan merdivenleri tırmanırken yüksek sesle kahkaha attığını duydum. Bağırان insanlar restorana gerçek anlamda daldılar. Şaşkına döndük, çünkü bunlar birkaç saat önce Godfrey'nin evinde gördüğümüz arkadaşlarımızdı: Keith ve Joanne Greenwood, Lee ve Carol Fonger, Hilary Sumner-Boyd ve Michael Austin. Garsonlar arkadaşlarımızın bize katılabilmesi için iki masa daha kurdular. Dostlarımız, içkilerini sipariş ettikten sonra, Godfrey'nin partisindeyken Beyrut'a uçmaya karar verdiklerini açıkladılar.

Böylece, iki kişilik sakin bir akşam yemeği olarak başlayan şey Godfrey'nin partisinin devamına dönüştü. Michael, Beyrut'taki Arap üniversitesinde bir yıl

boyunca öğretmenlik yapmıştı ve şehri, özellikle şehrin alt derinliklerini iyi biliyordu. Yemekten sonra bizi “Joe’nun Yeri” denen bir bara götürdü, bardaki eski moda müzik kutusu yıllardır duymadığım Amerikan şarkıları çalıyordu ama Toots’la Keith o şarkıları ezbere biliyor ve birlikte söylüyorlardı. Parti bütün hızıyla devam ederken Toots ve ben gece yarısına doğru bardan ayrıldık çünkü ertesi sabah erkenden Kudüs’e gitmek üzere yola çıkacaktık.

Kudüs’te Büyük Gezi günlerinden kalmış gibi görünen eski bir otele yerleştik. Mark Twain’i 1867’de yaptığı Kutsal Topraklar gezisi sırasında bu otelin lobisinde otururken hayal edebiliyordum. Twain o vakitte Kudüs’ün bir “rüya dünyası” “şiir ve töre için kutsal” olduğunu söylemişti. Daha dindar hacılar Mezmur 46’yı hatırlayacaktır: “Tanrı onun ortasındadır, Sarsılmaz o kent.”

Robert Kolej’deki öğrencilerimden biri –Emile Khoury isimli bir Hristiyan Arap– Kudüs’teyken ailesini ziyaret etmemizi istemişti. Emile’in babası, Kutsal Kabir Kilisesinin yakınlarındaki bir Yunan Ortodoks kilisesinde rahipti ve Emile kiliseyi bulabilmemiz için şehir haritasında bir noktayı işaretlemişti. Emile’in ataları, kilisenin on üçüncü yüzyıldaki kuruluşundan bu yana orada rahiplik yapmışlardı ve tek erkek çocuk olan Emile’den babasının halefi olması bekleniyordu. Ama Emile bir Türk kızıyla nişanlanmıştı ve konuyu ailesine açtığında evlatlıktan reddedilmişti. Emile ailesine bir mektup yazmış, onları ziyaretimize dair bilgilendirmişti; bu ziyaretin uzlaşmaya atılan ilk adım olmasını ümit ediyordu.

Yafa Kapısından Eski Şehir'e girdik ve Hristiyan mahallesinin ana caddesinden sola döndük, Kutsal Kabir Kilisesinin önünden geçtik ve Khoury ailesinin kiliseye bitişik evini bulana dek Emile'in çizdiği kırmızı çizgiyi takip ettik. İngilizceyi kusursuz konuşan genç bir kadın tarafından karşılandık, genç kadın Emile'in ablası olduğunu söyledi, bizi anne babasıyla tanıştırdı ve sonra bize çay ikram etti. Onlarla yaklaşık bir saat geçirdik ve bundan büyük keyif aldık. Fakat Emile'in adını andığımda babası tek cevap olarak ailenin Kitabı Mukaddes'ini çıkardı, Kitabı Mukaddes'in ön sayfasında son yedi yüz yıldır kiliseye rahip olarak hizmet eden atalarının isimleri yazılıydı, sonra adam iç geçirerek kitabı kapattı.

Ziyaretimizin ardından Hristiyan mahallesinin diğer bölümlerini ve Kutsal Kabir Kilisesini ziyaret ettik. Günün geri kalanını ve sonraki günlerin tamamını Ermeni, Yahudi, Müslüman mahallelerini ve Kubbetü's-sahre'yi gezerek geçirdik, Kutsal Şehir'in üstünde batan güneşi izlemek için Zeytindağı'na çıktık.

Eskiden daha güzel günler görmüş olan otelimizde çok az misafir vardı ve o akşam yemek salonunda yanımızdaki masada oturan bebekli genç bir çiftten başka kimse yoktu. Kendilerini Powel ailesi olarak tanıttılar ve İstanbul'un Asya yakasında bulunan Amerikan okulunda öğretmen olduklarını söylediler. İstanbul'dan arabayla gelmişlerdi, Ürdün üzerinden Petra ve Akabe'ye gitmeyi umuyorlardı. Birbirimizi tanıdıktan sonra onlara katılmamızı teklif ettiler, böylece ertesi gün hep birlikte yola koyulduk.

Rotamız bizi Ürdün üzerinden Amman'a götürdü, sonra Ölüdeniz'in güneyindeki çölden geçirerek Petra

sapağına kadar taşıdı. Şimdi Ziyaretçi Merkezi olarak bilinen ama zamanında bir Ürdün Ordusu Karakolu olan yere vardığımızda güneş neredeyse batıyordu. Powel'ların bebeğini gören sorumlu zabıt nezaket gösterdi ve geceyi onların misafir odasında geçirmemiz için bizi içeri davet etti.

Ertesi sabah erkenden yola çıktık, kumtaşından bir yalı yarın cephesine derince oyulan ve "Firavunun Hazinesi" olarak anılan el-Hazne Tapınağına varmak üzere Siq adlı da geçitten geçtik. Söz konusu tapınak, "zamanın yarısı kadar eski gül kırmızısı bir şehir" olan Petra'nın ikonik görüntüsüydü, burası ilk olarak *A Pictorial Journey Around the World* kitabından öğrendiğim bir başka yerdi. Bütün günü şehri keşfederek geçirdik ve gece ordu karakolunda kaldık. Ertesi sabah misafirperverliği için komutana teşekkür ettik ve güneydeki çölü geçip Akabe'ye gitmek üzere yola koyulduk.

Ürdün'deki tek liman olan Akabe, İsrail'le Suudi Arabistan arasındaki Kızıldeniz'in başında bulunan on kilometrelik bir kum şeridiydi. Şu anda yüz binden fazla nüfusuyla Ürdün'ün en hızlı büyüyen şehri ve endüstri merkezi olan Akabe, 1962 yılında basit bir oteli ve bir sahil restoranı olan küçük bir köydü. David Lean'ın yönettiği ve başrolünde Peter O'Toole'un oynadığı *Arabistanlı Lawrence*'ın çekimleri için kurulan çadırlar da o tarihte oradaydı. Otele yerleştikten sonra film ekibinden biriyle konuştum, oyuncuların bir çöl sahnesi çekimi için Wadi Rum'a gittiklerini ve birkaç gün geri dönmeyeceklerini öğrendim.

Ertesi sabah erkenden kalktık ve geceyi geçirmeyi planladığımız Amman'a doğru yola çıktık. Yolun

yarısında bir benzinlikte mola verip bacaklarımızı esnettik. Arabamızın arkasında siyah bir limuzin durdu, anteninde Ürdün Ordusuna mensup dört yıldızlı bir generalin flaması dalgalanıyordu. Arabadaki radyonun sesi sonuna kadar açıldı, Ürdün Ordusu Nefesli Bاندosu tarafından çalındığını tahmin ettiğim şarkıları duyunca heyecanlandım çünkü “Aden’in Çorak Kayaları” ve “Sir John Moore’un Cenazesi” gibi şarkıları New York’taki Aziz Patrick Günü kutlamalarından hatırlıyordum. Sonra o günün 17 Mart Aziz Patrick Günü olduğunu fark ettim, gaydaların titrek sesi çölde yankılanırken generale dönüp başparmağımı yukarı kaldırdım. O sırada bacaklarını esnetmekte olan general genişçe gülümsedi ve bana başparmağını yukarı kaldırarak karşılık verdi.

Şam’da Powell ailesinden ayrıldık çünkü onlar Halep’e devam edecek oradan da İstanbul’a döneceklerdi. O günü ve sonrakini Şam’ı keşfederek geçirdik; Emevi Camisini ziyaret ettik, çarşıda alışveriş yaptık, Romalıların “düz cadde” denilen Via Recta’sı boyunca Aziz Pavlus’un adımlarını takip ederek ortaçağ Arap şehrinin kalbine vardık.

Paramız ve zamanımız azalıyordu, bu yüzden Halep’te sadece bir gün geçirdik; Hisarı, Ulucami’yi, Souk az-Zirb’i ve Khan al-Shouneh’i gördük, Jdeydeh bölgesindeki eski mahalleleri gezdik.

Avram Hagopyan bizi bekliyordu, onun ailesine ait olan garaja gittiğimizde hiç vakit kaybetmeden bizi sınırdan Türkiye’ye geçirecek bir taksi ayarladı. Ama bu defa günün büyük bir bölümünü Antakya’da geçirdik ve antik şehrin kalıntılarını keşfettik, sonra Adana’ya gidip bizi İstanbul’a götürecek olan otobüse bin-

dik. Tatil bitiminden iki gün önce evimizdeydik, hafta sonunu çocuklara maceralarımızı anlatarak geçirdik.

Aynı ilkbaharda kolejden bir grup arkadaşla *Haliç* isimli bir edebiyat dergisi çıkardık. Amerikalı, Türk, İngiliz ve İrlandalı yazarların, oyun yazarlarının, ressamların ve fotoğrafçıların çalışmalarının yer aldığı dergi sonraki on yıl boyunca basılmaya devam etti. Nobel Ödülüne aday gösterilen Yaşar Kemal'in bir kısa hikâyesi, Bolligen Ödülü sahibi olan Philip Booth'un ve Richard Eberhart'ın şiirleri, öğretim kadromuzda bulunan ve ilerleyen zamanlarda tanınmış yazarlar haline gelen Geoffrey Wolff, Asa Barber ve Godfrey Goodwin gibi arkadaşlarımızın çalışmaları da dergide yer aldı. Jim Lovett'in şiirlerinin yanı sıra benim kısa hikâyelerim ve denemelerim de hemen her sayıda yayımlandı. Kampüsün yukarısındaki eski kolej evlerinde yaşayan "Tepe Topluluğu"ndan çok ciddi eleştiriler aldık, onlar bize yukarıdan bakan sofistike insanlardı ve çalışmaları sadece kendi dergilerinde yayımlanabilecek bir grup amatör olduğumuzu düşünüyorlardı. Ama bu durumdan en ufak bir rahatsızlık duymadım ve yazmaya devam ettim.

İlkbaharın geri kalanı çabucak geçti ve biz Yunan adalarında geçirmeyi düşündüğümüz yaz tatilini planlamaya başladık. Adalar hakkında çok şey okumuştum; Apollo'nun doğduğu o efsanevi yerin, Delos'un merkezini sarmal bir galaksi misali çevreleyen Kiklad Adalarının en büyüğü ve en tarihseli olan Naxos'a gitmeye karar verdik. Herodotos bu adayı "Ege'deki en bereketli ada" olarak tanımlamıştı. Naxos antik çağlar boyunca Ege'deki bütün olayların merkezinde bulunmuştu, Marco Sanudo yönetimindeki Venedikliler

tarafından fethedildiğinde Takımadalar Dukalığının başkenti olmuş ve on üçüncü yüzyılda Türklerin eline geçene kadar başkent olarak kalmıştı. Keats, *Hyperion* isimli eserinde takımadaları şöyle anar: “Seni ve Kikladlar’ı hayal ediyorum.”

İtalyan gemisi *San Marco*’ya binmek için bilet aldık. İtalya’ya giderken Pire’de mola veren bu geminin güverte sınıfında bir gece yolculuk yapmak bize sadece kırk dolara mal oldu, bu fiyata yiyecek dahil değildi, bu yüzden yiyeceklerimizi kendimiz götürdük. Ertesi sabah Pire’ye indiğimizde limanın etrafını dolaştık ve ada feribotlarının demirli olduğu rıhtıma gittik. Tarifeye baktım ve Naxos’a giderken Syros’ta ve Paros’ta mola veren *Despina* isimli bir feribot olduğunu gördüm. Güverte sınıfı bilet ücreti kişi başı kırk drahmeydi, çocuklar için bunun yarısı ödeniyordu, sonuçta beşimizin bilet masrafı 4,67 dolara geldi. *Despina*’yı bulana kadar rıhtımda yürüdük, feribotun iskeleden ayrılmak üzere olduğunu gördük, bu yüzden doğruca feribota bindik, geminin arka tarafındaki üst güverteye çıkıp ahşap banklara oturduk, bizi Saron Körfezinden geçirip Kikladlar’ın kalbindeki Naxos’a götürecek bir yolculuğa başladık.

Despina en sonunda Naxos’un merkez kasabasını olan Chora limanına limana girdiğinde vakit gece yarısını geçmişti. Feribot kıyının birkaç yüz metre açığına demir attı çünkü karinası 1207 yılında Marco Sanudo tarafından inşa edilen küçük mendireğe bağlanamayacak kadar derindi. Altı kayık bizi karaya çıkarmak üzere feribota geldi, yolcuların hepsi iskele köprüsünün etrafında toplandı. Gemiden inmemizin epey vakit alacağını biliyordum, bu yüzden küpeştede

durdum ve kitaplardan okuduğum yerleri belirleyebilmek için manzaraya baktım.

Limanın kuzey tarafı bir dalgakıranla çevriliydi. Geçiş yolu, Apollo'ya ithaf edilmiş antik bir tapınağın muazzam mermer girişiyle taçlanan bir adacığa gidiyordu. Beyaz evlerden oluşan labirent misali kasaba, geçiş yolunun iç ucundan limanın güney tarafını çevreleyen kayalık buruna kadar uzanıyordu. Akropolis tepesine kurulmuş yedi kuleli bir Venedik hisarı olan Castro ise kasabaya yukarıdan bakıyordu.

Karaya en son biz çıktık. Rıhtımda beklerken diğer yolcuların bazılarının bir otobüse bindiğini, diğerlerinin de gece sebebiyle ıssızlaşan kasabaya doğru yürüdüğünü gördük. Kendi başımıza kalmıştık. Tam o sırada bir beyefendi yanımıza geldi ve kusursuz bir İngilizceyle, "İyi akşamlar, Naxos'a hoş geldiniz," dedi. Kendisini Mihali Zevgolis olarak tanıttı, Dionysos isimli küçük bir otelin sahibi olduğunu ve Naxos'ta kaldığımız sürece orada konaklayabileceğimizi söyledi. Adamın teklifini fiyat bile sormadan kabul ettim çünkü geceyi nerede geçireceğimiz konusunda endişelenmeye başlamıştım. Mihali'ye önce yemek yiyebileceğimiz bir yer bulup bulamayacağımızı sordum, adam bizi yolun karşı tarafındaki *plateia*'ya, yani rıhtımın hemen dışındaki Venedik meydanına götürdü. Açık gibi görünen tek yer, masaları meydana kurulmuş küçük bir restorandı ama restoranda bir sandalyenin üstünde horul horul uyuyan bir garsondan başka kimse yoktu. Mutfak ışıkları hâlâ yanıyordu, mutfak dediğim şey de pasaj kemerinin altındaki duvara oyulmuş bir delikti. İçeride yaşı biraz geçkin bir kadın oturuyordu, Mihali, "Vangela!" diye bağırrır ba-

ğırmaz kadın koşarak bizi karşıladı, bizi masaya oturturken çocukları öptü, sonra garsonu uyandırmak için “Yorgo!” diye bağırdı. Soyadı Spiridakis olan Yorgo bize bir sepet ekmek, bir sürahi su, doğruca varilden çıkmış bir şişe şarap ve meze getirdi, sonra souvlaki kebabı ve Yunan salatası servis etti. Biz masaya yerleşir yerleşmez, Mihali bavullarımızı otele götürmek için yanımızdan ayrıldı ve yemeğimiz bittiğinde gelip bizi alacağını söyledi.

İstanbul’da ve Atina yolculuğumuzda biraz Yunanca öğrenmiştim, bu yüzden Vangela ve Yorgo yan masamıza oturduklarında onlarla ilkel bir sohbet sürdürebildim. Vangela bu restorani on yıl önce kocasıyla birlikte açtığını, kocasının ölümünden sonra iki kızının yardımıyla işlettiğini söyledi; Yorgo o akşam kızların yerine bakıyordu. Yorgo’ya *Koukarakia*, yani Küçük Karga diye hitap ederken güldü; Yorgo ufak tefek esmer bir adamdı, yürürken topal bir karga misali ayaklarını yere sürüyor ve bükük kolunu bir kanat misali çırpıyordu.

Mihali geri döndüğünde Vangela’yla Yorgo’ya iyi geceler diledik ve adamla birlikte Dionysos’a gittik. Castro’nun duvarları altına inşa edilmiş otelin on üçüncü yüzyıldan kalma bir Venedik kulesi olduğunu gördük. Otelde sadece iki oda vardı, üst üste olan odaların her ikisinde de dört direkli birer yatak bulunuyordu. Çocuklar Toots’la kalmak istediler ve alt kattaki odayı aldılar. Ben üst kattaki odaya gittim, ayakka-bılarımı çıkardım ve soyunmadan yatağa girdim.

Sabah uyandığımda yatağımın ayak ucuna kıvrılmış ve kollarını bir kemana dolamış bir adamla karşılaştım. Sonra adam da uyandı, kemanını elinden

bırakıp ayakkabılarını giyerken “Kalimera” (Günaydın) diye homurdandı. Daha sonra yatak arkadaşımın meşhur kemancı Mihali Karavoulas olduğunu öğrendim, kendisi bir kasaba festivalinde keman çalmış ve sabahın üçüne kadar şehre dönmemişti, Mihali Zevgolis onu benim odama yerleştirmiş ve ben uyanmadan odadan ayrılmasını istemişti. Lobiye indiğimde otelimize bu konu ile ilgili herhangi bir şey söylemedim ve faturamızı istemekle yetindim, faturadaki miktarın Atwood’larla yaptığımız Yunanistan gezisinde otellere ödediğimizden çok daha fazla olduğunu gördüm. Faturayı bir şey söylemeden ödedim ve bir deneyim kazandığımı düşündüm. Toots’la çocuklar aşağı indiğinde bavullarımızla birlikte Dionysos’tan ayrıldık ve yürüyerek *plateia*’ya döndük.

Su kenarındaki bir kafede kahvaltı ettik. Biz orada otururken Yorgo göründü, piyango bileti satıyordu. Ona Dionysos’ta olanları anlattığımda kahkaha attı; Giritli mültecilerin yaşadığı ve Yorgo’nun doğduğu bir dağ köyü olan Apeiranthos’taki herkes gibi Mihali Zevgolis’in de meşhur bir *kleftis*, yani hırsız olduğunu söyledi.

Yorgo’ya kalabileceğimiz bir yer bilip bilmediğini sordum, biliyordu. Yorgo’yu takip edip şehrin daha fakir bölümlerinden biri olan Borgo’ya gittik, orada kapı önlerinde oturup örgü ören ve komşularıyla sohbet eden ufak tefek, yaşlı, siyah elbiseli kadınlar tarafından karşılandık. En sonunda iki katlı bir evin kapısında durduk. Yorgo, “Maria!” diye bağırdı. Son derece hoş, orta yaşlı bir hanımefendi bizi evin avlusuna buyur etti, çocukların her birine bir öpücük verdi. Bize üst kattaki iki odalı güzel daireyi gösterdi ve bir gün-

lük kiranın 40 drahmi olduğunu söyledi. Bu para 1,33 dolara denkti, daireyi hemen tuttuk.

Daireye yerleşir yerleşmez dışarı çıktık ve *paralia* denen kordona gittik. *Paralia* limanın kuzey bölümünü çevreliyor ve dün gece gördüğüm adacığa giden geçide kadar uzanıyordu. Apollo tapınağının muazzam mermer girişiyle taçlanan ve yerliler tarafından *Palatia* olarak bilenen o adacıkta piknik yapmaya verdik.

Piknik yemeğimizi boğazdan Paros Dağlarına bakan tapınak kapısının altında yedik. Naxos'la Paros arasındaki boğaz, Attika ve Girit arasındaki en dar deniz yoludur. Yunan denizciler, *Odyseia*'da Naxos'tan bahseden Homeros zamanından beri bu boğazdan geçerler. Theseus ve arkadaşları da Girit'e giderken bu boğazdan geçtiler, Ariadne tarafından labirentten çıkarıldıktan sonra yine bu boğazdan geçerek geri döndüler. Fakat Theseus, Ariadne'yi Naxos'ta bıraktı, Ariadne gece vakti adacıkta uyurken Theseus denize açıldı. Ariadne ertesi sabah Dionysos tarafından bulundu, gençliğinde korsanlar tarafından kaçırılan Dionysos da Naxos'ta bırakılmış biriydi. Ariadne ve Dionysos *hierogammos* adı verilen kutsal bir düğünle evlendiler. Dionysos düğünden sonra Ariadne'nin gelin tacını yıldızların arasına yerleştirdi. O taç gece semasında Corona Takımyıldızı olarak hâlâ pırıldar. Ortaçağda Naxos'ta kadim tanrılara resmi olarak tapılmıyorken ama tanrılar hiçbir şekilde unutulmamışken, Adalılar adacıktaki yıkık tapınağın Ariadne'nin *palatia*'sı, yani sarayı olduğuna inanırlardı ki tapınak günümüzde de bu isimle anılır. Kasaba halkı her gün öğle vakitlerinde *Palatia*'nın aşağısındaki küçük sahile

yüzmeye gidiyordu, biz de piknikten sonra orada yüzdük. Sonraki birkaç günü kasabayı keşfederek geçirdik. Pazar günü herkes Borgo'dayken, Castro'daki on üçüncü yüzyıl Roma Katolik Katedralinde düzenlenen ayine gittik. İngilizceyi kusursuz bir şekilde konuşan Rahip Marangoz bizi cemaatin üyeleriyle tanıştırdı. Bu insanların çoğu, Naxos'u 1207 yılında fetheden Venediklilerin torunlarıydı ve hâlâ Castro'nun yedi kulesinden birinde ya da diğerinde yaşıyorlardı. Onlardan biri olan Domina Sommaripa, bizi Borgo'ya ve boğaz üzerinden Paros'a bakan evinin balkonunda çay içmeye davet etti. Domina, Naxos'a bir daha gelecek olursak bize Castro'da kalacak bir yer bulacağını söyledi ki sonraki yıl oraya bir daha gittik.

Ertesi sabah, adanın kuzey ucundaki küçük bir liman olan Apollo'ya gitmek üzere otobüse bindik. Rotamız bizi Naxos'un kalbinden geçirdi, adadaki elli dört kasabanın hemen hemen her birinde ya durduk ya içinden geçtik. Bazı kasabalar uçsuz bucaksız zeytinliklerle doluydu, bazıları da açık kahverengi dağların yamaçlarına oturmuştu, otobüs şoförü bana Burma Yolunu hatırlatan keskin virajları alırken kendi kendine dualar ediyordu.

Naxos'ta kaldığımız süre içinde, *Odysseia*'da adı geçen yerlerden Tripodes köyünde düzenlenen ve *panni* denenen dini bir festivale gittik. Festival kasaba meydanında kutlanıyordu, dansçılar hiç durmadan sirtaki yapıyor ve müzisyenler Ege adalarının şarkıları olan *nisiotika tragoudia* çalıyorlardı. Kemancı, Dionysos'taki yatak arkadaşım Mihali Karavoulis'ti, buzukici ise Vangela'nın restoranında tanıştığım Manoli Barbarakis'ti. Manoli aynı zamanda vokalistti, onun o

akşam söylediği şarkılardan birini ne zaman hatırlasam Naxos'a geri dönerim:

Ut ve keman
Tekrar duymayı özledim
Eski ve tatlı bir aşk şarkısını
Yine hatırlamak için

Akşam yemeklerimizi çoğunlukla *plateia*'da, Vangela'nın restoranında yiyorduk. Vangela'nın iki kızı annelerine yardım ederken Yorgo artık içki arkadaşlarıyla birlikte arkada oturuyordu, o adamlar kısa sürede benim de arkadaşlarım oldular. İçlerinden biri Sotiri Peristerakis isimli bir liman işçisiydi, Yunan Donanmasına hizmet ederken Sisam'da tanışıp evlendiği karısı Hermione onun daimi eşlikçisiydi. Sotiri gecenin geç saatlerinde iyice sarhoş olduğunda "Samiotissa" (Sisamlı Kız) isimli şarkıyı söylüyordu, sesi o kadar pürüzlüydü ki arkadaşım Jim Lowett bir keresinde şöyle demişti: "Eğer kayalar şarkı söyleyebilseydi Sotiri gibi söylerlerdi." Sonra Yorgo, İon Adalarından kopup gelmiş bir *kantada* söylemeye başlıyordu; Yorgo savaş günlerinde Yunan Donanmasına İon Adalarında hizmet etmişti. Her zaman aynı şarkının, "Yialo Yialo" adlı şarkının sadece ilk iki mısraını söylüyordu çünkü çatlak ve titrek sesi kendisi de dahil olmak üzere herkesi kahkahaya boğuyordu. Yorgo'yu hâlâ duyabiliyorum: "Eğer denizler şarap dağlar da meze olsaydı, kayıklar eğlence düşkünlerinin içki kadehi olurdu!"

Naxos'ta, küçük bir gezegende tek başımıza olduğumuzu hissettiğim günler oldu, denizin ve gökyüzünün mavileri arasında süzülüyor gibiydik, mekânın ve zamanın dışındaydık. Adanın tavus kuşu yıldızları

arasında, yörüngede tek başına döndüğünü hissettiğim geceler de oldu. Orada sonsuza dek kalmak istiyordum ve ayrılmak zorunda olduğumuzu düşününce hüznleniyordum.

Naxos'ta temmuz sonuna kadar kaldık çünkü Atinalı bir aile kaldığımız daireyi ağustos ayı için önceden tutmuştu. Naxos'ta başka bir yer bulmak yerine yola devam etme vaktinin geldiğini düşündük çünkü diğer Ege adalarının bazılarını, özellikle Kuzey Ege'deki "Dağınık Adalar"ın en güney ucunda bulunan Skyros'u görmek istiyorduk.

Naxos'tan ayrılmadan üç gün önce, Maria'nın evinin avlusunda Maureen'in onuncu yaş gününü kutladık. Albümlerimizden birinde, Maureen'in o yaz arkadaş olduğu Borgolu bir düzine kızla çekilmiş bir fotoğrafı var. Albümde Vangela'nın restoranında geçirdiğimiz son akşamdan kalan, Yorgo'yla ve o yaz edindiğimiz birçok dostla –özellikle Sotiri ve Hermione Peristerakis– birlikte bir masada otururken çekilmiş bir fotoğraf da var. Dostlarımız ertesi sabah bizi *Despina*'ya bindirmek için iskeleye geldiler ve gemi gözden kayboluncaya dek bize el salladılar.

Paramız azaldığı için koleje bir telgraf çektim ve sonbahar maaşımın bir kısmının Atina'daki American Express ofisine gönderilmesini istedim, parayı Skyros'a giderken oradan alacaktım. Atina'da bir hafta boyunca paranın gelmesini beklemek zorunda kaldık, o esnada meteliksizdim. Para geldikten sonraki sabah Skyros'a gitmek için yola çıktık, bizi Euripos Kanalı'nın üstündeki köprüden geçirip Chalkis'e, yani Yunanistan'ın Girit'ten sonra en büyük ikinci adası olan Euboea'nın başkentine götüren bir otobüse

bindik. Otobüs daha sonra ada üzerinden yola devam etti ve Euboea'nın batı kıyısında küçük bir liman olan Kimi'ye vardı. Orada bir kayığa bindik ve Skyros'un limanı Linaria'ya gittik. Linaria'da Chora'ya giden bir otobüse atladık. Skyros'un Chora'sı ufka kadar uzanan bir sahile yukarıdan bakıyordu, kasabanın kübik şekilli beyaz evleri akropolis kayasının denize dik yamacına kurulmuştu.

Plateia'daki bir kafede öğle yemeği yedik ve orada otururken Chora'nın altındaki sahilde kalacak bir yer bulmaya karar verdik. Maureen'le beraber kafe-den ayrıldık, Toots'u Eileen ve Brendan'la birlikte kafe-de bıraktık. Sahil boyunca yürüdük, bir dizi yazlık villanın önünden geçtik ama herhangi birinin kiralık odası olduğuna dair bir işarete rastlamadık. Tam vazgeçmek üzereyken sahilin yukarısındaki tepeliğin üstünde duran eski bir yel değirmenine rastladık, değirmenin hemen arkasında küçük betonarme bir ev ve önünde kafe-restorana benzeyen küçük bir veranda vardı. Kendisini Costa Balabanis olarak tanıtan mülk sahibiyle konuştum, ona kiralık odası olup olmadığını sordum, eşimin ve diğer iki çocuğumun Chora'da beklediğini anlattım. Costa harap haldeki yel değirmenini yakın zaman önce yenilediğini ve değirmende iki oda olduğunu söyledi. Odalar üst üsteydi, her ikisinde de duvar boyunca uzanan eski tarz birer divan vardı, alt kattaki odada altı adet hasır sandalyesi olan yuvarlak bir masa bulunuyordu. Odaların günlük kirası 40 drahmıydı, yani Naxos'ta Maria'nın evine ödediğimiz kirayla aynıydı, böylece odaları tutmaya karar verdim ve Costa'ya bir haftalık kirayı peşin ödedim.

Sonra ona tuvaleti ve duşu sordum. Costa bizi betondan yapılmış dış tuvalete götürdü, kiremit bir bölme tuvaletle duşu birbirinden ayırıyordu. Tuvalet beton zemindeki bir delikten ibaretti, duş ise yapının metal tavanındaki su tankına bağlanmış plastik bir hortumdu. Costa yüzlerimizdeki ifadeyi gördü ve biz eve yerleşmeden önce daha iyi bir sistem kuracağını söyledi. Sonra Stefanos isimli arkadaşını çağırdı, Stefanos eşeğiyle birlikte bize eşlik edip Chora'ya gelecekti, biz ailemizin geri kalanıyla beraber yel değirmenine dönerken Stefanos'un eşeği bavullarımızı taşıyacaktı. Gün ortasında yel değirmenine dönmüştük, odalara yerleştikten sonra hepimiz biraz kestirdik. Maureen ve Eileen üst katta; Toots, Brendan ve ben altta.

Uyandığımda tuvalete gittim, yerdeki deliğin üzerinde oturak yeri yuvarlak bir şekilde kesilip çıkarılmış hasır bir sandalye vardı. Sonra duşu kontrol ettim; üstüne delikler açılmış bir sac parçası tavana yerleştirilmişti, plastik hortum da su tankının altına bağlanmıştı, yani musluğu açtığımda su yukarıdan başıma aktı. Bir bira içmek için verandaya gittiğimde üzerimden hâlâ su damlıyordu. Costa bana bira getirdiğinde, dış tuvalette yaptığı dahice iyileştirmeler için ona iltifat ettim.

O akşam yemekte, Costa bizi yemekleri pişiren karısı Anna'yla ve masayla ilgilenen kızları Frossa ve Maria'yla tanıştırdı. Yemek menüsü yoktu, bu yüzden Anna'nın tencerelerine baktık ve canımız ne istiyorsa onu seçtik.

Costa balıkçıydı; her sabah erkenden kayığına binip denize açılıyor, ağlarını ve ıstakoz tuzaklarını kuruyor ve kıyıdaki kayalık sığıklarda birkaç ahtapot

zıpkınlıyordu. Bu yüzden hemen hemen her gün balık ve ıstakoz yiyorduk. Costa her akşam yemeğinden önce bana uzoyla birlikte üç ya da dört adet kızarmış ahtapot kolu ikram ediyordu.

Diğer müşteriler yel değirmeninin yakınlarındaki yazlık evlerde tatil yapan Atinalılardı. İçlerinden biri, yan masada oturan orta yaşlı bir beyefendi, yanımıza geldi ve kusursuz bir İngilizceyle kendini Spyros Yorgiades olarak tanıttı. Spyros'u masamıza davet ettim, onunla çabucak iyi arkadaşlar olduk.

Sonraki iki akşam Spyros'a rastlamadım ama değirmendeki dördüncü günümüzde akşam yemeğimiz biterken Spyros'un kum tepelerini aşarak bize doğru geldiğini ve elindeki mendille gözlerini sildiğini gördüm, yanımıza vardığında Spyros'un ağladığını görebiliyordum. Ona sorunun ne olduğunu sordum ama Spyros konuşacak durumda değildi. Sonra gözlerini bir kez daha sildi ve haberlerde Marilyn Monroe'nun öldüğünü duyduğunu söyledi.

Yel değirmeninde kaldığımız bir ay boyunca dışarıdaki dünyadan aldığımız tek haber buydu. Karşılaştığımız tek yabancı, Rory isimli bir Avustralyalıydı. Sırt çantalı bir gezgin olan Rory, Skyros'ta birkaç gün kalacağını ve şair Rupert Brooke'un mezarını ziyaret edeceğini söyledi.

Ailemi Skyros'a getirmemin sebeplerinden biri adanın Rupert Brooke'la olan ilişkisiydi. Rupert Brooke 23 Nisan 1915'te, Çanakkale Savaşının başlarında, bir Fransız hastane gemisinde kan zehirlenmesinden ölmüş ve adaya gömülmüştü. Brooke'un şiirlerini ergenliğimde okumuş ve onu bir kahraman olarak görmüştüm, Skyros'ta kaldığımız süre içinde onun

mezarını ziyaret etmeye karar vermiştim. Brooke'un defniyle ilgili bir yazı okumuş ve Linaria'nın güneybatısında yer alan Tris Boukis Körfezinin sahilindeki mezarını bulabileceğimi düşünmüştüm.

Rory ve ben ertesi gün şafak vakti yola çıktık, Linaria'ya giden sabah otobüsüne bindik ve kayalık sahil şeridi boyunca batıya doğru ilerledik. Bir keçi sürüsü çobanından başka bir tek insan görmeden saatlerce yürüdük, umudumu kaybetmeye başladım. Ama nihayetinde, kayalık sahilin yukarısındaki bir zeytinlikte mezarı bulduk, Brooke'un arkadaşları onun bedenini kıyıya taşımış ve oraya gömmüşlerdi. Zeytinliğin alacalı gölgesindeki mezarın yanında dururken, Brooke'un yabancı ellerde öleceğini sezercesine yazdığı "Asker" sonesinin ilk kıtasını hatırladım: "Eğer ölürsem sadece şunu düşün:/ Yabancı ellerde sonsuza dek İngiltere olacak bir toprak parçası var!"

15 Ağustos, Yunan Ortodoksların Paskalyadan sonraki en önemli bayramı olan Göğe Kabul Bayramıdır ve o gün Yunanistan'ın tüm Panaghia –Meryem Ana– kiliselerinde *paniyeria* vardır. *Paniyeri* sabahı Costa bizi kayığına bindirdi ve Chora'nın kuzeyindeki küçük bir koya götürdü, koydaki mağara benzeri oyukun içinde Meryem Ana Şapeli vardı. Bu küçük mağaraya Akhilleion ismi verilmişti çünkü efsaneye göre Akhilleus'un babası Peleus oğlunu bu mağarada, Skyros Kralı Lykomedes'in kızlarının arasında saklamıştı, ta ki Odysseus genç Akhilleus'u Troya'ya götürene kadar.

Koyda bir düzine daha kayık vardı ve biz oradayken daha fazlası da geldi. Herkes kıyıya bizim yaptığımız gibi çıplak ayakla çıktı, kumsala battaniyeler ve

hasır kilimler serdi, ardından beyaz sakallı bir rahibin ayin düzenlediği şapele bir sıra hâlinde girdi. Sonra, herkesin pikniği bittiğinde, yaşlı bir adam kemanını çıkardı ve *nisiotika tragoudia* çalmaya başladı. İnsanlar bir çember oluşturdular ve şapelin önündeki kumların üzerinde çıplak ayakla dans etmeye başladılar. Elindeki mendili sallayan genç bir kadın iç içe geçmiş sirtaki çemberleri oluşturan insanlara liderlik ediyordu, bu haliyle Theseus'la arkadaşlarını Girit labirentinden çıkaran Ariadne'ye benziyordu.

Ağustos sonunda Skyros'tan ayrılmaya karar verdik çünkü İstanbul'a dönmeden önce Kuzey Ege'deki bazı adaları görmek istiyorduk. Costa'yla oturup fatu-ramızı hesapladık, beşimiz için yiyecek ve içecek dahil olmak üzere günde beş dolardan daha az bir meblağ ile karşılaştık.

Linaria'dan haftada bir kalkan ve Taşoz'a giderken Kuzey Ege adalarının arasından geçen bir feribot vardı. Bir sonraki yolculuğumuz için biletlerimizi ayırttık ve yolculuk günü geldiğinde yel değirmenindeki herkesle vedalaştık, sonraki yaz geri geleceğimize dair onlara söz verdik. Stefanos bavullarımızı eşeğinin sırtına yükledi, sahilden Chora'ya doğru bir daha geri dönmek üzere yola koyulduk.

Taşoz'a vardığımızda yaz mevsimini orada geçiren Greenwood'larla karşılaştık. Keith'in parası bitmek üzereydi, ona orada birkaç gün daha kalabilmeleri için on dolar borç verebildim. Ertesi gün kasabayı, özellikle MÖ yedinci yüzyılın ortalarında Paros'lu Yunanlar tarafından kurulan antik şehrin yıkıntılarını keşfettik. Sömürgecilerden biri, en eski arkaik şairlerden olan ve hayatını paralı asker olarak kazanan Paros'lu Ark-

hilokhos'tu. Antik kentin yıkıntıları arasında oturmuş piknik yaparken Arkhilokhos'un en sevdiğim dizelerini hatırladım, bu şiir Taşoz'da yazılmış olabilirdi:

181

Burada yatıyorum arzunun verdiği kederle,
dermansızım tanrıların üzerime yıktığı öfkeyle,
aşk işledi kemiklerime.

Sonra feribotla Kavala'ya geçtik, geceyi orada geçirdik ve ertesi sabah İstanbul'a giden bir otobüse bindik. Evimize varıp da yataklarımıza girdiğimizde vakit gece yarısını geçmişti. Yolculuğumuzun bir bölümünü daha bitirmiştik, bu bölüm sayesinde Doğu Akdeniz'in bütün çevresini dolaşmıştık.

ZEVK VE SEFA

1962 sonbahar döneminin başında Bob Hall ofisine geldi ve üç yıllık bir anlaşma daha yapmak isteyip istemediğimi sordu, bana düşünmem için zaman verdi. Zaten bir süredir ne yapacağımı düşünüyordum, kütüphanede *The Times* gazetesinin haftalık eğitim ekine bakmaya başlamıştım, Birleşik Krallık'taki ve eskiden İngiliz İmparatorluğunun parçası olan Malta ve Har-tum gibi yerlerdeki üniversitelerde ilginç iş olanakları bulmuştum. Bu üniversitelerden bazılarına yazılı olarak başvurmuş ve çok olumlu cevaplar almıştım, akşamları Toots'la birlikte balkonda oturuyor ve içkilerimizi içerken bu olanaklardan bahsediyorduk. Sonra bir akşam, Asya yakasındaki tepelerden doğan dolunay Boğaz üzerinde gümüşü bir patika oluştururken, Toots bana dönerek, "Burada kalalım," dedi. Ertesi gün öğleden sonra Bob Hall'un ofisine gittim ve yeni bir sözleşme imzaladım. Böylece 1962 sonbaharında rutini-mize geri döndük; cumartesi günleri İstanbul'u gezdik, akşamları eğlenmek için bir Türk meyhanesine ya da Yunan tavernasına ya da bitmek bilmeyen kolej partilerinden birine gittik.

Arkadaşım Cevat Çapan'ın Boğaz'da, bizim evimize yürüme mesafesinde bir dairesi vardı. Cevat bir akşam bizi evindeki partiye davet etti. Partiye kolejden birkaç Amerikalı gelmişti ama onlar dışında bütün konuklar Türktü. Kimi Cevat'ın edebiyat profesörü olarak çalıştığı İstanbul Üniversitesinde akademisyendi; diğerleri yazar, sanatçı ve tiyatrocuydu. Aktör Engin Cezzar, ressam Ömer Uluç, ressam Özer Kabaş ve Henri Carter Bresson'ın "Haliç'in üzerindeki yardımcı pilotum" dediği fotoğrafçı Ara Güler de dahil olmak üzere, konukların bazılarıyla Aliye'nin partisinde tanışmıştım.

Ben birkaç arkadaşım ile sohbet ederken iri yarı bir adam yanıma geldi; o vakitlerde hâlâ kızıl olan sakalımdan bir kıl kopardı ve arkadaşlarının yanına gidip kılı gösterdi, bu hareketiyle onları çok eğlendirdi. O adamın romancı Yaşar Kemal olduğunu biliyordum çünkü arka kapağında onun fotoğrafı bulunan *İnce Memed* isimli romanı yeni okumuştum. Yaşar'ın gömleğinin önü göbeğine kadar açıktı, arkadaşları gülmeyi bıraktığında onların yanına gittim, Yaşar'ın göğsünden bir kıl kopardım ve kendi arkadaşlarımla yanına dönüp kılı onlara gösterdim. Bu hareketim partideki herkesi gülmekten kırıp geçirdi ve Yaşar'la aramda hâlâ da süren bir dostluk başlattı.

Çok geçmeden ilk partimizi verdik. Cevat, İstanbul'a yeni gelen Amerikalı yazar James Baldwin'le birlikte ortaya çıktığında parti bütün hızıyla sürüyordu. O gün erken saatlerde *Atlantic* dergisinde Baldwin'in "Bu sabah, bu akşam, hemen" isimli bir kısa hikâyesini okumuştum, hikâye savaştan hemen sonra Paris'te bulunan siyahi genç bir çift hakkındaydı. Âdetimize

göre partilerimize habersizce gelen biri yemek yiye-
bilmek için şarkı söylemek zorundaydı. Durum buy-
ken Toots'un kıyafetlerini giyen Maureen ve Eileen,
Baldwin'i salona götürdüler. Baldwin masanın üstüne
çıktı ve "Yaşlı Bill'e Söyle" isimli eski bir zenci tür-
küsünü söyledi. Hikâyenin adının nereden geldiğini o
zaman anladım:

Bu sabah eve geldiğinde yaşlı Bill'e söyle
Bu akşam eve geldiğinde yaşlı Bill'e söyle
Eve geldiğinde yaşlı Bill'e söyle
Şehirdeki kızları rahat bıraksın
Bu sabah, bu akşam, hemen.

Sonbahar tatili yaklaşırken Jim Lovett ve eşi Carla,
beni ve Toots'u arabayla yapacakları Ege kıyısı turuna
davet ettiler, böylece çocukları bir kez daha Gülsün'e
bırakıp yola koyulduk. Yolculuğumuzun ilk ayağı bizi
İstanbul'dan aldı ve Marmara'nın Avrupa kıyısından
dolaştırıp Çanakkale Boğazına götürdü, geceyi Geli-
bolu'da geçirdik. Ertesi sabah feribotla Çanakkale'ye
geçtik, boğazda sabah yüzüşü yaptıktan sonra Tro-
ya'nın etrafındaki toprak parçası olan Biga'dan geçe-
rek güneye doğru gittik. Yanımıza yiyecek ve şarap
almıştık, Troya Ovasını aşarak Çanakkale Boğazının
Ege ucuna akan Menderes Nehrinin yukarısına vardı-
ğımızda yüzmek için durduk, sonra nehrin kenarında
piknik yaptık. Günün üçüncü yüzüşünü, Midilli Ada-
sının tam karşısındaki Ege kıyısı olan Ayvalık'ta ger-
çekleştirdik, orada deniz kenarındaki bir otele yerleş-
tik. O akşam yemek yerken, ay gittikten sonra, boğa-
zın karşı kıyısına baktık ve Midilli'nin mavi dağlarını
gördük, o sırada Sappho'dan bir bölüm hatırladım:

Ay battı.

Süreyya Takımyıldızı.

Gece yarısı.

Saatler akıyor.

Ben yalnız yatıyorum.

Sonraki günlerde Ege kıyısını aşağı doğru takip edip antik çağlarda Aiolis, İyonya ve Karya olarak bilinen bölgelerden geçtik. Sonra Lidya, Frigya ve Bitinya'dan geçerek İstanbul'a döndük. Üç ay önce Toots'la birlikte gittiğimizde bomboş olan Efes gibi büyük bölgelerde birkaç ziyaretçi vardı ama ziyaretçilerin çoğu Türktü, zira kitle turizmi Türkiye'yi henüz sarmamıştı. Fakat Karya'daki Euromus gibi daha az tanınan bölgeler bütünüyle terk edilmişti, Euromus'un girişinde ne bir bekçi ne de tanımlayıcı bir tabela vardı. Türkiye'nin tarihi eserlerini anlatan bir kitaptan bildiğim Euromus'u yoldan geçerken şans eseri fark ettim, Euromus'un Zeus Tapınağı yoldan birkaç yüz metre ilerideki bir zeytinliğin gölgesine gömülmüştü.

Piknik sepetimizi ve şarap şişemizi alıp yaşlı bir zeytin ağacının altına oturduk, ağacın yamru yumru dalları tapınağın kolonlarından birine onu kucaklıyormuşçasına dolanmıştı. Biz orada oturup alanın güzelliğini içimize çekerken, çobanlık yapan iki yaşlı kadın yanımıza geldiler, bize hoş geldiniz dediler ve sonra oturup yakındaki bir arazide otlayan sürülerini izlediler. Kadınlardan biri tapınağı işaret ederek, "Eski, çok eski!" dedi. Türkçeyi epey akıcı bir şekilde konuşan Jim cevap verdikten sonra, diğer kadın başını evet anlamında salladı ve tapınağın gerçekten çok eski olduğunu zira onun çocukluğundan beri orada durduğunu söyledi. Tapınağın o gün çektiğim bir fo-

toğrafını hâlâ saklıyorum, o fotoğraf Anadolu'da yaptığımız ilk yolculukların payidar bir imgesi olarak duruyor. Anadolu'daki ilk yolculuklarımızı 1988 yılında yayımlanan *Türkiye'nin Batı Kıyıları* isimli kitabımda anlatmıştım. O zamana geldiğimizde modern dünya bu kayıp kırsal cenneti keşfetmiş ve sonsuza kadar mahvetmişti. Ama hafızamdaki cennet hiç mahvolmadı, şimdi bana altın çağ gibi gelen bir zamanda onu ilk gördüğüm gibi kaldı.

Günün sonuna doğru, Bodrum'da –Yunan Halikarnassos'u– deniz kenarındaki bir kafede oturmuş günbatımını seyrederken, Kyrene'li Kallimakhos'un MÖ dördüncü yüzyılda Halikarnassoslu şair dostu Herakleitos'un anısına yazdığı satırları hatırladım:

Bana senin ölüm haberini getirdiler Herakleitos, gökyüzündeki güneş altında ne çok konuştuğumuzu hatırlayıp senin için ağladım. Sevgili Halikarnassoslu dostum, şimdi başka bir yerde yatıyorsun ve külden ibaretsin ama şarkıların –bülbüllerin– sonsuza dek yaşayacak. Ve her şeyi mahveden yeraltı dünyası o çirkin elleriyle sana asla dokunmayacak.

Kış tatili için Paris'e gitmeye karar verdik. Gülsün ailesini ziyaret edeceğinden, çocukları altmışlı yaşlarında bir İngiliz olan ve herkes tarafından Teyze olarak bilinen Rena Duren isimli kadına bıraktık. Numan Bey bizim için Doğu Ekspresinden bilet ayırttı. Sirkeci İstasyonunda trene bindiğimizde Doğu Ekspresinin eski ihtişamını kaybettiğini gördük, trende ne yataklı vagon ne de yemek vagonu vardı. Bu yüzden neredeyse dört gün boyunca ısıtması olmayan kalabalık bir kompartımanda oturmak zorunda kaldık, yiyeceklerimizi

ve içeceklerimizi durduğumuz istasyonlardaki küçük kafelerden aldık. Yolculuğumuzun ilk yarısı, Bulgaristan ve Yugoslavya'ya rağmen, özellikle berbattı çünkü sınır muhafızları ve polisler günün herhangi bir vaktinde kompartımana dalıp belgelerimizi kontrol ediyor ve Toots'la bana özel bir şüphe ve düşmanlıkla bakıyorlardı. Fakat Avusturya sınırını geçtiğimizde hava yumuşadı, biz de arkamıza yaslandık, Liechtenstein ve İsviçre üzerinden Fransa'ya giderken manzaranın tadını çıkardık.

En sonunda Paris'e vardığımızda vakit neredeyse gece yarısıydı, programın neredeyse bir gün gerisindeydik. Numan Bey, Left Bank'teki küçük bir otelde bizim için yer ayırtmıştı, otele yerleşir yerleşmez bulduğumuz ilk yerde yemek yemek için dışarı çıktık çünkü İstanbul'dan ayrıldığımızdan beri doğru düzgün bir şeyler yememiştik. Bulduğumuz ilk yer bir Yunan restoranıydı ve kapanmak üzereydi ama Yunanca konuştuğumda restoranın sahibi bize meze, souvlaki ve bir şişe retsina servis etti. Bu, Paris'teki ilk gecemizde yiyeceğimi hayal ettiğimiz yemekten çok uzaktı ama yine de çok keyifliydi.

Sonraki haftayı gece gündüz Paris'i keşfederek geçirdik, etrafta dolaşırken şehrin son görüşümden bu yana ne kadar değiştiğini düşünmeden edemedim. Paris'e 1946'da gelmişim, o zaman bazı binaların duvarları mermi izleriyle doluydu ve ben dahil olmak üzere herkes savaşın etkilerinden kurtulmaya çalışıyordu. Şimdi şehirde neredeyse hiç turist yoktu, Paris bize kalmıştı, Fransızca tek kelime bilmiyor olmamıza rağmen kendimizi şehrin neşesine kaptırdık.

Albümlerimizden birinde Toots'un Notre Dame'ın önünde çekilmiş bir fotoğrafı var, etrafında bir tek kişi bile yok, kendi güzelliğinin içinde huzurlu ve yalnız.

Dönüş yolculuğumuzda bir günlüğüne Viyana'ya uğradık, orada tatil yapan kolej arkadaşlarımızla gece kulüplerini gezdik. Sonra yolumuza devam ettik ama Bulgaristan sınırını geçtikten kısa bir süre sonra kar fırtınasına yakalandık ve üç gün boyunca Sofya'da mahsur kaldık. Kar fırtınası bittiğinde yolumuza devam ettik, fakat Türkiye sınırına vardığımızda eriyen karların oluşturduğu sığ bir gölün demiryolunu istila ettiğini gördük. Günün büyük bir bölümünü oraya saplanıp kalmış halde geçirdik. En sonunda Türk Ordusuna ait bir helikopter geldi; kadınları, çocukları ve yaşlıları gölün karşı kıyısına geçirdi, biz de sağlıklı erkekler olarak bavullarımızı elimize aldık ve diz derinliğindeki gölün buz gibi sularında yürüyüp karşıya vardık. Ardından, bizi gece konaklamamız için Edirne'ye götüren bir otobüse bindik. Edirne'deyken Bob Hall'a, "SINIRDA TAŞKIN YÜZÜNDEN GECİKME OLDU" diyen bir telgraf çektim çünkü kolejin bahar dönemi çoktan başlamıştı. Anlaşılan o ki telgrafımın iletiminde bir sorun oluşmuştu, çünkü okula döndüğümde Bob Hall'un yanına gittim ve ona çektiğim telgrafı gördüm, telgraf "SINIRDA AŞKIN YÜZÜNDEN GECİKME OLDU" diyordu ve Bob Hall bu telgrafı çekerken ne içtiğini düşünüyordu.

Sonraki iki ay hızla geçti, bahar tatili yaklaşırken Numan Bey'i görmeye gittim. Numan Bey, Türk Denizcilik İşletmelerine ait *Tarı* isimli posta gemisinin bizim tatilimizin ilk gününde denize açılacağını söyledi.

Geminin rotası Ege ve Akdeniz kıyılarını Antalya'ya kadar takip edecek, oradan Kıbrıs'taki Larnaka'ya gidecek ve ardından İstanbul'a geri dönecekti. Beş kişi için bilet ayırttım, tatil planımızdan kolejdakilere bahsettiğimde altı arkadaşımız bize katılmaya karar verdi.

Tarı, İzmir'e varmadan önce Marmara ve Çanak-kale Boğazındaki birkaç küçük limanda kısa süreli duraklamalar yaptı. İzmir'de iki gün kalacak ve ardından bir sonraki durağı olan Güllük isimli küçük limana geçecekti. Çoğumuz İzmir'i daha önce görmüştük, bu yüzden üç taksiden oluşan bir konvoy hâlinde kara seyahati yapmaya ve Güllük'te yeniden *Tarı*'ya binmeye karar verdik.

Ertesi sabah erkenden yola çıktık ve öğle saatlerinde Bafa Gölüne vardık, antik dönemde Latmos Körfezinin iç ucu olan Bafa şimdi alüvyonlarla doluydu. Bafa Gölünün doğu ucunda yükselen Latmos Dağı körfeze adını vermişti, dağın bulutlu zirvesi gölün durgun sularına yansıyordu.

Dağın eteğinde, MÖ dördüncü yüzyılda Karya kralı Mausolos tarafından kurulan antik Herakleia-Latmos'un kalıntıları vardı. O vakitlerde Herekleia'ya giden bir patika yoktu, oraya sadece yolun kenarındaki iskeleden bir kayığa binerek gidilebiliyordu. Kayığın sahibi plajda küçük bir açık hava lokantası kurmuştu, orada zeytin ağaçlarının altında öğle yemeği yedik, sonra gölün karşısına geçmek için kayığa bindik.

Athena Tapınağını, tiyatroyu ve agorayı gezdikten sonra arkadaşlarımı nekropole götürdüm ve Endymion'a ait olduğuna inanılan mezarı buldum, çünkü bu alan hakkında çok şey okumuştum. Efsanenin bir versiyonuna göre Endymion bir gece vakti ay tanrı-

çası Selene'ye âşık olan genç bir çobandı, Selene genç çobanın asla yaşlanmaması ama sonsuz bir gençlik içinde sürekli uyuklaması için bir büyü yaptı. Mezarın yanında dururken Keats'in *Endymion*'undaki ilk dize-leri ezbere okudum:

Güzellikten gelen şey sonsuza dek mutlu kılar insanı
Tatlılığı azalmaz onun; yok olmaz asla
Sessiz sakın bir sığınak bahşeder bize
Tatlı rüyalarla, sağlıklı ve sessiz soluklarla dolu bir
uyku

Yola devam ederek antik çağda Karya olarak bilinen bölgeyi aştık, zeytin ağaçlarının gölgesinde kaybolmuş bir dizi Greko-Romen tapınağın ve mezarın önünden geçtik. Güllük'e vardığımızda akşam olmuştu, kasabadaki tek otel limandaydı, oraya yerleştik. Otelde bizden başka misafir yoktu, bütün mekân bizimdi, bu yüzden otelin rıhtımdaki açık hava kafesinde bir parti düzenledik.

Parti ertesi gün de devam etti, o gün Çocuk Bayramıydı, Güllük'ün bütün okul çocukları ve onların öğretmenleri kasaba bandosunu takip ederek sahil boyunca yürüyorlardı. Bazı kasabalılar kafeye gelip bize katıldılar ve minarelerden son ezan yükselirken yanımızdan ayrıldılar, bizi yıldızların altında partiye devam etmemiz için yalnız bıraktılar.

Tarı ertesi sabah geldi ve limana demir attı, postayı teslim etmek ve bizi gemiye geri götürmek için kıyıya bir bot gönderdi. Biz gemiye binerken diğer yolcular bizim için tezahürat yaptılar, onlarla birlikte yemek salonuna gittik ve Güllük'te başlayan partinin devamını getirdik.

Birkaç saat sonra antik Halikarnassos'a, yani Bodrum'a demir attık, ertesi sabaha kadar orada kalacaktık. Denizden yükselen bir burnun üstüne kurulu olan Aziz Petrus Kalesini gezdik. Kalenin duvarlarındaki, özellikle İngiliz Kulesindeki hanedan armalarını çözmeye çalıştık. Arkadaşım Evelyn Lyle Kalchas *Bodrum Castle and its Knights* ("Bodrum Kalesi ve Şövalyeleri") isimli küçük bir kitap yazmıştı. Evelyn o kitapta, 1415 Agincourt Muharebesinden önce Kral V. Henry'nin Shakespeare'in oyununda Westmoreland Kontuna hitaben yaptığı konuşmada adı geçen bütün savaşçıların, hanedan armalarıyla Aziz Petrus Kalesinde temsil edildiğini belirtmişti:

[...] Ve adlarımız

Her evde, dillerin pelesengi olacaktır:

Kral Harry, Bedford ve Exeter,

Warwick, Talbot, Salisbury ve Gloucester,

Taşan kadehlerle hep yeniden anılacaklardır.'

O zamanlarda antik Halikarnassos'un kalıntılarının az bir bölümü görülebilir durumdaydı, bunların en dikkat çekenini ise Kral Mausolos'un MÖ 354 yılında inşa edilen mozolesinin temeliydi. Mozole, Büyük İskender'in Halikarnassos'u fethinden sadece yirmi yıl sonra inşa edilmişti. Halikarnassos, *Tarih* isimli eserinin başında giriştiği işin gayesini açıklığa kavuşturan Herodotos'un doğum yeri idi:

Bu, Halikarnassoslu Herodotos'un kamuya sunduğu araştırmadır. İnsanoğlunun yaptıkları zamanla unutulmasın ve gerek Yunanlıların gerekse barbarların

Burada Ali H. Neyzi'nin çevirisinden yararlanılmıştır; bkz. William Shakespeare, *V. Henry*, çev. Ali H. Neyzi, Mitos-Boyut Yayınları (İstanbul, 2002) s. 101 -ed.n.

meydana getirdikleri harikalar bir gün adsız kalmasın, tek amacı budur; bir de bunlar birbirleriyle nenden dövüşürlerdi diye merakta kalınmasın.'

Bodrum'dan ayrıldıktan sonra *Tarı* Marmaris'te ve Fethiye'de kısa duraklamalar yaptı, ardından Larnaka'ya uğradı ve İstanbul'a dönmeden önce bir gece geçireceğimiz Antalya'ya vardı. Antalya'da karaya çıktığımızda arkadaşımız ve komşumuz Matt Charles'a rastladık. Matt, eşi Norma ve küçük kızı Olive sahil şeridi boyunca arabayla yolculuk yapıyorlardı. Onlara katılmamızı teklif ettiler, bunun harika bir fikir olduğunu düşündük. Böylece *Tarı*'dan bavullarımızı aldık, arkadaşlarımıza veda ettik ve Matt'in arabasına atladık, Pamfilya kıyısı boyunca doğruya doğru yol aldık.

Antalya ve Alanya arasında daha önce gördüğümüz yerleri tekrar ziyaret ettik, geceyi Alanya'da geçirdik. Ertesi gün, Pamfilya Ovası ile antik çağda "Sarp Kilikia" olarak bilinen bölge arasındaki sınırı oluşturan yarımada şeklindeki kayalığı keşfettik. Sarp Kilikia'nın kayalık sahili tepelere kurulmuş antik kalelerin yıkıntılarıyla doluydu. Bize Alanya'yla 150 kilometre doğudaki Silifke arasında yemek yiyebileceğimiz veya konaklayabileceğimiz bir yer olmadığı söylenmişti, biz de geceye kalma ihtimaline karşı yiyecek, içecek ve battaniye satın aldık.

Yol asfaltlanmamıştı ve denize doğru olan bazı bölümleri çökmüştü, yavaş ve dikkatli bir şekilde ilerlememiz gerekiyordu, bu yüzden karanlık çöktüğünde

Burada Müntekim Ökmen'in çevirisinden yararlanılmıştır; bkz. Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen (Yunanca aslıyla karşılaştıran ve sunan Azra Erhat), Remzi Kitabevi (Ankara, 1993) -ed.n.

Silifke'ye hâlâ kırk kilometre yolumuz vardı. O yolda araba sürmek çok tehlikeliydi, bu yüzden Boğsak isimli bir kumsal koyunda durduk ve geceyi kumsaldaki terk edilmiş bir kulübede geçirdik.

Ertesi sabah uyandıgımda nerede olduğumuzu tespit edebildim çünkü bu kıyı hakkında yazılar okumuştum. Koyun doğu sınırında bir ortaçağ kalesi, batı sınırında ise Haçlılar tarafından Cavalier Burnu olarak bilinen bir çıkıntı vardı. Hilal şeklindeki koyun batı ucunun yakınında, kıyının yaklaşık yüz metre açığında bir adacık bulunuyordu. O adacığı Provençal Adası olarak tanımlayabildim, bu isim on birinci yüzyılın sonunda gerçekleşen Birinci Haçlı Seferi zamanından kalma Latince bir isimdi. Yüzerek adacığa çıktım ve ortaçağ yapılarının kalıntılarıyla dolu olduğunu gördüm. Kalıntıların en dikkat çekici olanı, gotik kemerele sahip bir şapeldi; bu uzak sahili bir süreliğine bir Batı Avrupa karakolu haline getiren bir Haçlı yadigârı.

Silifke'ye devam ettik, sonra Anadolu'nun kalbinde geçerek İstanbul'a doğru yol aldık. Kapadokya'da birkaç gün geçirerek Göreme çevresindeki olağanüstü kaya kiliselerini keşfettik. Kiliselerin çoğu Türklerin peri bacaları dediğı koni şekilli kaya parçalarına oyulmuştu. Kapadokya'nın bazı bölümlerinde baskın olan renkler tuğla kırmızısı, pas rengi, koyu sarı veya koyu kahverengiydi, diğer bölgelerde ise griye ve hatta tuz beyazına rastlanıyordu. Ancak kayaların ışığa duyarlı yüzeyleri güneşle ve gölgelerle sürekli renk değiştiriyordu. Renkler gece yarısı mavisine, koyu mora ve hatta kısa ömürlü bir turkuaza dönüşebiliyor, alacakaranlıkta tüm manzara geçici bir pembeye ve altın renkli bir pırıltıya bürünüyordu. Bu büyüleyici man-

zaranın üstüne akşam çökerken bütün renkler pastel bir palet oluşturunuyordu.

Sonra Konya’da bir gece geçirdik ve oradan İstanbul’a doğru yolculuğumuza devam ettik. Her zamanki gibi gece yarısında, yorgun argın bir şekilde evimize vardık ama çocukları yatırdıktan sonra Toots ve ben balkona çıkıp birer içki içecek ve maceramızın bir başka etabının bitişini kutlayacak kadar enerji topladık.

O ilkbaharın sonlarına doğru Robert Kolej Oyuncuları –1911’de kurulmuş fakülte tiyatrosu– Rick Besoyan’ın *Little Mary Sunshine* (“Küçük Gün Işığım”) isimli müzikal komedisini sahneleme kararı aldı. Toots elemelere katıldı ve bir şarkı söyledikten sonra başrol için seçildi, çünkü görünüşüyle ve sesiyle Küçük Mary rolü için mükemmeldi. Oyun büyük bir başarı kazandı, eski mezunlar bunun kolejde sergilenmiş en iyi gösteri olduğunu söylediler. Yıllar sonra, ne zaman kolejden eski arkadaşlarımızla bir araya gelsek, arkadaşlarımız Toots’dan açılış repliğini söylemesini istediler: “Seni yine burada görmek ne güzel,” sonra ona, “Burada olmak güzel Küçük Mary,” diye cevap verdiler. Şimdi bütün bunlar kayıp bir dünyanın yan-kısı gibi görünüyor.

1964 yazını mekânın ve zamanın dışında başka bir dünya olarak gördüğüm Naxos’ta geçirdik. Domina Sommaripa bize bir Venedik hisarı olan Castro’nun kulelerinden birinde bir daire buldu. Dairenin hem aşağıdaki şehre hem de boğaz üzerinden Paros’a bakan büyük bir balkonu vardı. Kira Maria’nın evinde ödediğimizden biraz fazlaydı ama yeni sözleşmemi imzaladığımda maaşım artmıştı, yani paramızı dikkatlice harcarsak bütün yazı Naxos’ta geçirebilirdik.

Akşam yemeği için *plateia*'ya indiğimizde Vangelâ'nın emekli olduğunu ve restoranı Atinalı birine sattığını öğrenip hayal kırıklığına uğradık. Ancak Yorgo Spirikadis'e rastladık, Yorgo bizi Borgo'ya geri götürdü ve arkadaşlarıyla birlikte düzenli olarak yemek yediği iki küçük tavernayı gösterdi. İlk taverna Vasili Vou-dias'a aitti, Yorgo öğle yemeklerini genellikle burada yiyordu. Yorgo'nun akşam yemeği için gittiği ikinci taverna ise Vasili Mylonas tarafından işletiliyordu. Bu yüzden tavernaları Yukarıdaki Vasili ve Aşağıdaki Vasili olarak adlandırdık.

O akşam Yukarıdaki Vasili'de yemek yedik. Yemekleri Vasili ve eşi Nicoletta yapıyordu, oğulları Marco ve Costa ise masalarla ilgileniyordu, masaların bazıları Castro'ya çıkan dar ara sokağa kurulmuştu. Masamızda Sotiri Peristerakis ve eşi Hermione'la birlikte oturduk, akşamın ilerleyen saatlerinde Borgolu diğer arkadaşlarımız da bize katıldılar. Sonra, retsina su gibi akarken, Sotiri "Samiotissa" isimli şarkıyı söylemeye başladı, onu Yorgo'nun "Yialo Yialo"su takip etti. Böylece kısa süre içinde adamızın küçük evrenine geri döndük, dünyanın geri kalanında neler olup bittiğine aldırış etmiyorduk.

Bizim orada olduğumuz sırada adada yaşayan tek yabancı aile Theo adında Belçikalı bir ressamdan, onun eşinden ve iki küçük çocuğundan oluşuyordu. Theo kısa zaman önce Brugge'deki bir kilisenin vitray tasarımı için düzenlenen uluslararası yarışmayı kazanmış ve bu sayede bir yıl boyunca Yunanistan'da kalıp resim yapma fırsatı yakalamıştı. Theo hâlihazırda birkaç haftasını Naxos'ta resim yaparak geçirmişti, bu yüzden ona Naxos'un batısındaki küçük adalara gi-

den gemiye binip üç günlük bir tatil yapmayı önerdim; önce Küçük Kikladlar'a gidecek, oradan İos'a geçecek, sonra da Santorini'ye uğrayıp Chora'ya dönecektik. Theo teklifimi kabul etti, böylece *Myrditiotissa* isimli gemiden güverte sınıfı bilet aldık.

Myrditiotissa ilk gün Küçük Kikladlar'ın arasında dolaştı, bu adaların yedisinde en az MÖ beşinci milenyumdan beri yerleşim vardı. Donoussa, Koufinissi, Schinoussa ve Iraklia adalarının her birinde yaklaşık bir saatliğine durduk. Her adada birkaç yolcu teknelerle ya gemiye geldi ya da gemiden ayrıldı, tekneler tavuklarla ve keçilerle doluydu, gemiye yeni binenler kış güvertesine gelip Theo'yla bana katıldı.

Naxos'un Chora'sında çalışan Doktor Giovannis ara sıra bu adalardan birine ya da diğerine çağrıldığını söylemişti. O vakitte adalarda elektrik yoktu, insanlar apandisit gibi acil durumlarda Zas Dağındaki bir çobanın fark edebileceği kadar büyük bir ateş yakıyorlardı. Ateşi gören çoban eşeğine binip civardaki tek asfalt yola iniyor ve kasabaya giden otobüsün şoförüne acil durum haberini iletiyordu, otobüs şoförü de yolculardan birinden doktoru konu hakkında bilgilendirmesini istiyordu. Sonra Doktor Giovannis bir tekneye el koyuyor ve apandisit ameliyatı yapmak üzere adaya yelken açıyordu. Minnettar adalılar doktorun Chora'ya götürmesi için bir koyun kesiyorlardı. Doktor kendisine verilen koyunu Borgo'daki fakir komşularıyla paylaşıyordu.

Geceyi geçirmek için Homeros'un ebedi istirahat-gâhı olduğuna inanılan İos'ta durduk. Theo'yla birlikte limandan çıktık ve İos'un Chora'sına giden son derece uzun yolu tırmandık. Denizin yukarısında-

ki beyaz köy kiliselerinden birinin mavi kubbesinde uyku tulumlarımıza girip uyuduk. Şafak vakti Ege Denizinden doğan parlak güneşle uyandım, Theo'nun çoktan kalktığını ve çizim defterine bir resim yaptığını gördüm.

Tam o sırada *Myrditiotissa*'nın düdüğünü duydum. Tavuk ve keçileriyle birlikte limana doğru giden bir düzine köylüye katıldık ve bizi gemiye götürecek olan küçük teknelere bindik. Tekneye binmeden önce Theo da ben de *kouloueria* olarak bilinen Yunan krakerlerinden birer poşet aldık. Sırt çantalarımızda taşıdığımız peynir ve sert çörekler dışındaki tek yiyeceğimiz bu krakerlerdi. İos'taki bir kuyuda yeniden doldurduğumuz mataralarımız ve Vasili Mylonas'ın ev yapımı retsinasıyla dolu hasır kaplı şişelerimiz de vardı.

Ege'nin hâkim rüzgârı olan *meltem* kuzeydoğudan esiyordu, tıpkı Odysseus ve mürettebatını rotadan çıkarıp Zevk ve Sefa Diyarına sürüklerken estiği gibi. Ancak *Myrditiotissa*'nın gürültülü motoru bizi rotada tuttu ve Santorini'ye doğru gitmemizi sağladı. En sonunda, ay ışığından yoksun bir gecenin ortasında Santorini'ye vardık ve deniz tabanındaki bir ağırlığa bağlı şamandıraya bağlandık.

Bir volkanın deniz suyuyla dolmuş göbeğine benzer bir yerde, bir kez daha muhteşem bir şafakla uyandım. Güneşin ilk ışıkları üç yüz metre yüksekliğindeki kalderanın çok renkli katmanlarından kör edici bir yoğunlukla yansiyordu. Kalderanın ağzı ilk insanlara aitmiş gibi görünen beyaz Kiklad köyleriyle taçlanmıştı. Bu köyler volkanik kaya, ponza, kül ve sertleşmiş lav karışımının en üstteki damarlı katmanına yuvalanmıştı.

Ben hareketli ve hâlâ aktif olan bir volkanın ağzının bir bölümünü seyre dalmıştım. MÖ 1550'de gerçekleşen, büyük bir adayı parçalara ayıran, neredeyse karayla kuşatılmış devasa Santorini Körfezini ve adalarının Hephaestus dediği yeraltı ateşlerini oluşturan dehşet verici bir patlamanın yarattığı kalıntılara bakıyordum. Yeraltı ateşleri hâlâ yanıyor ve limanın merkezindeki menfezin etrafında oluşan sivri uçlu adacıktan duman çıkartıyordu.

Myrditiotissa tavuklar, keçiler ve insanlardan oluşan olağan yükünü indirip yenisini yükledi. Bu defa insanların arasında Profitis İlias Manastırından iki rahip ve adalı müzisyenler de vardı, müzisyenler 21 Temmuzda manastırda düzenlenen *paniyeri*'de çalmışlardı. Herkes gemiye bindikten sonra mürettebat halatları çözdü ve *Myrditiotissa* düdüğünü çaldı. Düdüğün sesi kalderada yankılanırken biz körfezin sakin sularından çıktık ve Naxos'a doğru yol almaya başladık.

Limandan çıkar çıkmaz kendimizi altı şiddetinde bir *meltemin* pençesinde bulduk. Yaz ortasındaki bu hava durumu Kikladlar için normaldi ve denize açılmaya uygundu ama *Myrditiotissa* fırtınada güçlkle ilerliyordu. Bununla birlikte, geminin sağlam yapısı kış güvertesindeki yolcuları rüzgârın şiddetinden koruyordu. Rahipler kendilerini defalarca kutsadılar ve yaşlı kadınlar onların ellerini öpmeye gittiler. Dün geceki *paniyeri*'nin ardından hâlâ ayılamamış olan müzisyenler enstrümanlarını çıkarıp *nisiotika tragoudia* çalmaya başladılar, önce yumuşak bir şekilde çaldılar ama retsina dolu bir şişeyi elden ele geçirdikçe canlandılar. Bazı genç yolcular çıplak ayaklarıyla yerlerinden

kalktılar ve Girit'in antik danslarından olan Kritikos Syrtos'u icra etmek üzere bir çember oluşturdular, mendilini havada sallayan genç bir kadını takip ederken birbirlerine de mendillerle bağlandılar. Ariadne, Theseus'la arkadaşlarını bir kez daha Girit labirentinden çıkarıyordu. Müzik sesi rüzgârla uzaklara taşınırken zihnimin sürüklenmesine izin verdim ve bir kez daha zamanın ve mekânın ötesine gittim.

En sonunda fırtına herkesi yordu, yiyecek ve şarap etkisini gösterirken insanlar ısınmak için geminin rüzgâr almayan bölümünde toplandılar ve uyuyakaldılar. Naxos'a varıp Palatia'nın korunaklı alanına girdiğimizde vakit gece yarısını çoktan geçmişti, Apollo Tapınağının sütunlu girişi karanlığın içinde, üzerimizde yükseliyordu. Uyanık olan tek kişi bendim, Ariadne'yi adacıkta tek başına bırakmaya hazırlanan Theseus olduğumu hayal ettim, o adacık uyuyan tanrıçanın anısına hâlâ kutsal addedilmektedir.

Bir akşam *plateia*'da en son New York Üniversitesinde lisans öğrencisiyken gördüğüm eski bir arkadaşıma rastladım. Arkadaşımın adı Petros Protopapadakis'ti ve kendisi Naxos'un dağlarında yer alan ve on dokuzuncu yüzyılda Giritli mülteciler tarafından kurulan Apeiranthos köyündendi. Mihali Zevgolis'le yaşadığım tecrübeden biliyordum ki bütün Apeiranthos halkı *kleftis* (hırsız) idi. Petros atalarının koyun hırsız olduğunu kabul eden ilk kişiydi, bu kimilerine göre "en zahmetli hırsızlık" türüydü. Ancak Petros'un ataları aynı zamanda şairlerdi, Girit liri eşliğinde şarkı olarak söylenen ve *mantinades* adıyla bilinen beyitleriyle tanınıyorlardı. Petros o beyitlerden birini bizim için ezberden okudu: "Mutluyum Giritli olduğum için,

sözüme sadığım bilirsin/ *mantinades* ile terennüm eder, *mantinades* ile gözyaşı dökerim.”

Bir akşam, Petros bizi Naxos’un Apeiranthos köyünde kutlanan bir düğüne davet etti, ortaçağdan kalma *plateia*’da yapılan düğünde kemancı arkadaşım Mihali Karavoulas’ın da dahil olduğu bir orkestra vardı. Normal şartlarda düğünün ilk dansını gelinle babası yapardı, Venedik döneminden kalan bu güzel flört dansına *balo* deniyordu. Ancak gittiğimiz düğünündeki gelinin babası geçen yıl vefat etmişti, bu yüzden bu onurlu görevi gelinin amcası yerine getirdi. Onlar mermer dans pistinde daireler çizerek dönerken, damadın kız kardeşi bir dizi *mantinades* söyledi. Şarkılarına *nymphé*’e (geline) ithafen söylediği şu ağıtla başladı: “Baban ne kadar mutlu bir gelin olduğunu görseydi/ Yanında olabilmek için Ölümden izin isterdi.”

O yıllarda Naxos’a düzenli olarak gelen az sayıdaki yabancı arasında bizden yaşça büyük olan Ralph ve Eve Bates çifti vardı, onlarla kısa zaman içinde iyi arkadaşlar olduk. Ralph Birinci Dünya Savaşında İngiliz Ordusunda görev yapmış ve daha sonra birkaç roman yayımlamıştı. *The Olive Field* (“Zeytin Bahçesi”) isimli son romanı İspanyol İç Savaşının başlangıcından hemen önce Endülüs’te yaşananlara dayanıyordu, Ralph o savaşta Barcelona komünü tarafından kurulan birliğe liderlik etmişti. George Orwell *Katalonya’ya Selam* isimli eserinde Ralph’tan bahseder ve onu Kumandan Bates olarak adlandırır. Ralph savaştan sonra Meksika’ya sürgüne gitmiş ve orada New Yorklu bir Yahudi olan Eve ile tanışıp evlenmişti. Eve’in bağlantıları sayesinde NYÜ Yetişkin Eğitim Okulunda bir iş bulmuştu, halbuki o da benim gibi ortaokulu asla bitirememişti.

Sonraki yıl, Bob ve Nora McCrea çifti üç kızlarıyla birlikte bize katıldılar. Bob, Toronto'daki McGill Üniversitesinin dekanıydı ve tanınmış bir Descartes uzmanıydı. 1942 yılının ağustos ayında Fransa'da gerçekleşen Dieppe Baskınında, Kanada birliğine bağlı bir subay olarak görev almıştı, görevde yaralanmış ve savaşın geri kalanını bir Alman esiri olarak geçirmişti.

Ralph, Naxos'un tarihine, antik eserlerine ve kültürüne en az benim kadar ilgi duyuyordu, bu yüzden adayı birlikte ve sistematik bir şekilde keşfetmeye başladık. Ralph ne kadar ciddiye Bob o kadar neşeliydi. Naxos'un dağlık iç kesimlerine yaptığımız uzun yürüyüşlerde Bob ve ben Kumandan Bates tarafından yönetilen iki kişilik bir ordu haline geldik, kumandanın sabrını sıkça sergilediğimiz ciddiyetsizliğimizle tükettik. Ama şimdi bu da kayıp dünyanın bir parçası.

O yaz, Toots ve çocuklar öğle sonralarını şehir dışındaki Hagios Giorgis plajında geçirirken, ben adanın iç kesimlerinde uzun yürüyüşler yapmaya başladım. Livadia olarak bilinen kıyı ovasının verimli tarım arazilerinde, Tragaea'nın geniş zeytinliklerinde, Potamia'nın yemyeşil nehir kıyısında ve Melanes'in gür bir bitki örtüsüyle kaplı vadisinde yürürken bambaşka bir dünya keşfettim, sonra Flerio kanyonu boyunca adım atarak Chora'ya geri döndüm.

Apollo'yu çıplak bir genç olarak tasvir eden meşhur *kouros* heykelini Flerio'daki bir zeytinlikte buldum. MÖ altıncı yüzyılın ortalarında zeytinlikteki bir yamacın mermerinden oyulan ve hâlâ orada yatan bu heykel başka bir yere taşınmasına fırsat kalmadan kırılmıştı. Zeytinlikte öylece yatan heykele bakarken, heykelin yapıldığı dönemde bestelenen ve *kouros*'un

tanrılara adak olsun diye yapıldığını söyleyen Apollo İlahisi'nden dizeler hatırladım: “Bu genç bir adam, çiçeklenme çağında şehvetli ve güçlü, saçları omuzlarına dökülmüş.”

O yaz yazmaya başladığım ve Naxos'u anlattığım kitapta Flerio *kouros*'undan bahsettim. 1972 yılında basılan kitabıma *Naxos, Ariadne's Isle* (“Ariadne'nin Adası Naxos”) adını verdim. O zamana kadar Naxos modern dünya tarafından keşfedilmişti ama adaya gelen turistlerin çoğu sadece güzel plajlarla ilgiliydi. Bu yüzden, ne zaman kekik kokulu tepelerin üzerinden Flerio'ya yürüsem, *kouros*'u zeytinlikte tek başına yatarken bulurdum. Mevsimler yatar pozisyonundaki bedeninin üzerinden geçip giderken, *kouros* büyülmüş bir uyku, sonsuz bir rüyanın içindeymiş gibi görünürdü.

Gezilerimden birinde, 1010 metrelik zirvesiyle Naxos'un ve tüm Kikladlar'ın en yüksek dağı olan Zas Dağına tırmandım. Naxiot efsanesine göre, Girit'te doğan Zeus su perileri tarafından Zas Dağının zirvesindeki büyük mağarada büyütülmüş ve kartallar tarafından korunmuştu. Zas'ın zirvesinde süzülen bir çift kartalı sıkça görürdüm ve *Odyseia*'nın İkinci Bölümündeki satırları hatırladım. O satırlarda Telemakhos “dağın doruğunda bir çift kartal” görür, “yelin yoluna uyup süzülürken önce/gergin kanatlarıyla uçuşan yan yana.” Zas'ın zirvesinden Kikladlar'ın bütün adalarını görürdüm. Adalar gökyüzünün ve denizin mavileri arasında yüzerdi. Berrak günlerde adaların arka tarafındaki Küçük Asya dağlarının zirveleri seçilirdi.

Başka bir gezintim beni adanın güney kıyısındaki kumsallara götürdü. Kumsalın pembe kumlarında

kimseye rastlamadan saatlerce yürüdüm ve ara sıra çırlıçplak soyunup denizin pırıltılı sularına daldım. En sonunda Mikri Vigla isimli kayalık bir buruna tırmandım. Arkeologlar burada genç tunç çağına ait olan ve MÖ 1500 yılında inşa edildiği düşünülen bir kale keşfetmişlerdi. Kaleden geriye çok az şey kalmıştı ama kalenin neden buraya inşa edildiğini görebiliyordum; buraya inşa edilen bir yapı adanın bütün güney kıyısına, Naxos'la İos'u birbirinden ayıran boğaza ve İos'un Ege'den çıkıp güneye uzanan mavi dağlarına hâkim olabiliyordu.

Mikri Vigla'nın uzak ucunda bir başka güzel kumsal bulunuyordu, bu kumsal bir sonraki buruna kadar yaklaşık bir buçuk kilometre uzanıyordu. Mikri Vigla'nın hemen altındaki koyda küçük bir taverna vardı, Chora'ya dönmeden önce orada öğle yemeği yemeye karar verdim. Tavernadaki tek müşteri bendim. Tavernanın sahibi Zas Dağının altında yer alan Filoti köyünün sakinlerinden Costa isimli bir çiftçiydi. Costa bana tavernayı yeni açtığını ve yaz boyunca ailesiyle birlikte orada yaşayacağını anlattı. Ona ailemi de tavernaya getirmek istediğimi söylediğimde, Costa ana yoldan Mikri Vigla'ya giden bir arazi yolunun olduğunu ve bir taksile tavernaya gelebileceğimizi söyledi.

Öğle yemeğimi bitirdiğimde Costa beni traktörüne bindirip ana yola götürdü ve yoldan geçen bir arabayı durdurdu, arabanın şoförü Costa'nın Filoti'den komşusu çıktı. Adam beni Chora'ya götürdü, Naxos'a çok az yabancı geldiği için yol boyunca kim ve neredeli olduğum hakkında sorular sordu. Adaya daha fazla yabancı gelmesini ümit ettiğini söyledi, böylece Mikiнос gibi adaları zenginleştiren turizm patlamasından

Naxos da faydalanabilirdi. Onunla aynı fikirdeymişim gibi yaptım, beni Chora'ya bıraktığında ona teşekkür ettim ve Amerika'ya döndüğümde bütün arkadaşlarıma Naxos'u anlatacağımı söyledim.

O zamanlar adada bir tek taksi vardı, Chevrolet marka taksinin sahibi Vasili isimli bir arkadaşımdaydı. Vasili ona Bill diye hitap edilmesini istiyordu çünkü Chicago'da çalıştığı yıllarda bu isimle tanınıyordu. Bill bizi ertesi gün öğle yemeği için Mikri Vigla'ya seve seve götüreceğini ve öğleden sonra bizi almaya geleceğini söyledi, ertesi gün bizi Mikri Vigla'daki taver-naya götürdü. Costa, Costa'nın eşi, üç kızı ve iki oğlu orada bizi bekliyordu. Orada yüzerek ve sahil boyunca yürüyerek harika bir gün geçirdik, o yaz ve sonraki yıllarda oraya defalarca gittik.

HERKÜL SÜTUNLARININ ÖTESİNDE

1963 ilkbaharında maceramızın bir sonraki aşamasını planlamaya başladık. Numan Bey'in yardımıyla bir rota oluşturmayı başardım. Türkiye Denizcilik İşletmelerinin ve İtalyan hatlarının gemileriyle Birleşik Devletler'e gidip geri dönecektik. Akdeniz'in etrafında dolaşmakla kalmayacak, Atlas Okyanusunu aşacak, Herkül Sütunlarının ötesine geçecektik. Odysseus'un izini bir kez daha takip edecektim ama bu sefer Penelope'yi ve çocuklarımı yanımda götürecektim.

1963 yılının haziran ayı başlarında Türk Denizcilik İşletmelerine ait bir gemiye binerek Amerika yolculuğumuzun ilk ayağını başlattık. Bu gemi bizi Doğu Akdeniz etrafında bir yolculuğa çıkarıp İtalya'ya götürecekti.

İlk durağımız tam gün kalacağımız İzmir'di. Fırsattan yararlandık ve antik Yunan kenti Teos'u gezdik. Teos'un kalıntıları zeytinliklerin bütünüyle sardığı yarımada saçılmış durumdaydı. Sonra Dionysos Tapınağında piknik yaptık. Orada otururken ve bir şişe beyaz şarabı Toots'la paylaşıırken, MÖ 560 yılında Teos'ta doğan lirik şair Anakreon'u düşündüm. Ömrü-

nün büyük bir bölümünü sürgünde geçiren Anakreon seksen yedi yaşında burada ölmüştü, üzüm şarabı içtiği sırada boğazına bir üzüm çekirdeği takılmış ve onu boğmuştu. Şarabımızın son yudumunu Dionysos'un şerefine toprağa dökerken Anakreon'un aklımda sadece bir bölümü kalmış bir şiirini hatırladım: "Bana su getir delikanlı, şarap getir, çiçek çelenkleri getir: evet, onları bana getir zira aşkla dalaşmak üzereyim."

Bir sonraki durağımız Rodos'tu, orada da bir gün kaldık. Zamanımızın çoğunu bizden başka kimsenin olmadığı Şövalyeler Kalesini keşfederek geçirdik. Albümlerimizden birinde, Şövalyeler Caddesindeki bir kapı eşiğinde oturan Toots ve çocukların bir fotoğrafı var. Maceramızın zamanda donmuş bir manzarası olan o fotoğrafı ben çekmiştim.

Sonraki duraklarımız Kıbrıs'taki Larnaka ve İsrail'deki Hayfa'ydı. Yolculuğumuzun son etabında *Marmaris* gemisiyle Akdeniz'de batıya doğru ilerledik, bu etap bizi Napoli'ye götürecekti. Rotamız bizi Girit'in güney kıyılarından geçirdi, bu kıyıları en son on sekiz yıl önce Odysseus'un izlerini ilk takip edişimde görmüştüm. Ertesi gün Sicilya ve İtalya arasındaki Messina Boğazından geçtik. Çocuklara bu boğazın, Odysseus'un korkunç deniz canavarları Scylla ile Charybdis arasından geçmek zorunda kaldığı yer olduğunu ve Odysseus'un altı adamının o canavarlar tarafından yutulduğunu anlattım.

Aeolian ve Lipari Adalarının doğusundan geçtiğimizde gece çökmüştü ve Stromboli'deki volkanın karanlıkta pırıldadığı görülebiliyordu. Ertesi sabah Salerno Körfezini geçtik ve Napoli Körfezine girdik, çocuklara Odysseus'un izini takip ettiğimizi bir kez daha

söyledim çünkü buranın Sirenler Diyarı olduğundan emindim. Onlara, Odyseus'un kendi isteğiyle kendi adamları tarafından gemi direğine bağlandığını ve Sirenlerin şarkılarını duymaması için kulaklarının balmumuyla tıkandığını anlattım. Odysseus böyle bir önlem almıştı çünkü su perisi Kirke onu uyarmıştı; Sirenler "bütün insanları büyüleyen yaratıklar"dı ve onları dinleyenler evlerine geri dönemezlerdi.

Napoli'de karaya çıktık ve deniz kenarındaki küçük bir otele giriş yaptık, Numan Bey bu otelde üç gün kalacağımız bir süit ayırtmıştı. Odaya yerleşir yerleşmez dışarı çıktık ve Amalfi sahilinde dolaşmak için bir fayton kiraladık.

Ertesi gün feribotla Capri Adasına gittik ve son günümüzü Borgo Santa Lucia del Mare'yi keşfederek geçirdik. O akşam Castel dell'Ovo yakınlarındaki bir sahil restoranında yemek yedik, yaşlı bir adam yanıma gelip bizim için mandolin çaldı. Tabii ki "Santa Lucia" isimli şarkıyı önce İtalyanca sonra da İngilizce söyledi. Şarkının sözlerini gayet iyi biliyordum çünkü Jean Caputo bu şarkının Enrico Caruso tarafından yapılmış kaydını benim için sıkça çalardı:

Gümüşi yıldız denizde pırıldıyor,
Dalgalar nazik, rüzgâr lütfkâr,
Gel sallanan barkama,
Santa Lucia! Santa Lucia!
Gel sallanan barkama,
Santa Lucia! Santa Lucia!

Ertesi gün trenle Roma'ya gittik ve İspanyol Merdivenlerinin yakınındaki küçük bir otelde üç gün kaldık. Şehirde büyük heyecan vardı çünkü 3 Haziranda ölen

XXIII. John'un halefini belirlemek için bir papalık seçimi yapılmaktaydı. Aziz Petrus Meydanındaki kalabalığa karışıp kararın açıklanmasını bekledik, en sonunda Vatikan'ın bacasından siyah bir duman yükseldi ve insanlar hayal kırıklığıyla iç geçirdi. Sonra şehri gezdik ve günümüzü Trastevere'deki bir açık hava restoranında akşam yemeği yiyerek sonlandırdık.

Ertesi gün Aziz Petrus Meydanına geri döndük, ancak bacadan bir kez daha yükselen siyah duman bizi meydandan uzaklaştırdı, biz de şehri gezmeye devam ettik, bu defa günümüzü Campo de' Fiore'de yemek yiyerek bitirdik. Üçüncü ve son günümüzde, Aziz Petrus Meydanına bir ziyaret daha yapmamaya karar verdik ve Campo Navona'da öğle yemeği yedik. Üçüncü ve son günümüzde Aziz Petrus Meydanını bir kez daha ziyaret etmemeye karar verdik, bunun yerine Campo Navona'da öğle yemeği yedik. Yemeğimizi henüz bitirmiştik ki meydandan toplu bir çılgılık yükseldi; yeni papa seçilmişti ve kendisine VI. Paul adı verilmişti. Yan masamızda oturan İngiliz çift Maureen, Eileen ve Brendan için balonlar alırken, Toots ve ben kendimize bir şişe şampanya ısmarladık ve şehir turumuzu o gün için sonlandırdık.

Ertesi sabah trenle Floransa'ya gittik, Numan Bey'in bizim için üç günlüğüne oda ayırttığı küçük otele yerleştik. Otelimiz Arno Nehrinin kenarında, Ponte Vecchio'nun hemen üzerindeydi. Şehir daha sonraki ziyaretlerimizde göreceğimizden çok daha az kalabalıktı ve eski şehrin dar sokaklarında çok az trafik vardı. Bu sayede Rönesans zamanındaki Floransa'nın nasıl olabileceğine dair bir fikir edinebildik. Çünkü Dante'nin, Galileo'nun, Petrarca'nın, Boccaccio'un ve

Machiavelli'nin eserlerini Büyük Kitaplar programı kapsamında okumuştum, sonra listeyi Toots'a verip onun da okumasını sağlamıştım. Büyürken, bizimle yolculuk ederken ve kendi yolculuklarına çıkarken çocuklarımız da o kitapları sırayla okuyacaklardı.

Floransa'da geçirdiğimiz üç günün ardından trenle Cenova'ya gittik. Numan Bey bizim için Stazione Martimme yakınlarındaki bir otelden oda ayırtmıştı, limana yakın bir otel tercih etmiştik çünkü ertesi sabah *Leonardo da Vinci* gemisine binecektik. Otele yerleşir yerleşmez dışarı çıktık ve Bacino Porto Vecchio'nun iskeleleri boyunca yürüyüp eski şehre girdik, gözümüze uygun görünen ilk restorana oturduk çünkü sabah kahvaltısından beri bir şey yememiştik. Ana yemeğimi bitirdikten sonra tatlı siparişi verecektim ki garson masaya ortasında bir mum yanan küçük bir pasta getirdi, o günün otuz yedinci doğum günüm olduğunu o zaman fark ettim. Ben mumu üfledikten sonra Toots ve çocuklar "Bebeklik dönemine elveda!" diye bağıldılar, bu cümle Maureen'in ilk doğum gününden sonra bizim için geleneksel hale gelmişti.

Ertesi sabah *Leonardo da Vinci*'ye bindik ve öğle sularında New York'a doğru yola koyulduk. Marsilya ve Barcelona'da yolcu almak için kısa duraklamalar yaptıktan sonra Atlantik Okyanusuna geçmek için Cebelitarık Boğazına girdik, bu boğazdan on üçüncü kez geçiyordum. Hava geçiş boyunca gayet iyiydi, gün ışığı saatlerinin büyük bir bölümünü güvertede geçirdik, çoğunlukla geminin kış tarafında durduk, pervanenin yarattığı su izini ve çöplerimizi toplamak için dalış yapan martıları izledik. Yolculuğun sonraki zamanlarında pruvadan ileriye bakmaya başladık,

bundan tam otuz yıl önce İrlanda'dan dönerken Peg, Dorothy ve ben aynı şeyi yapmıştık, Özgürlük Heykeli'ni ilk göreceğimiz anı beklemıştık.

Tatilimizin ilk iki haftasını Stanley ailesiyle birlikte Red Bank'te geçirdik. Sonra New York'tan otobüse bindik ve benim ailemi görmek için California'ya gittik, annemle babam ikinci kez evlenen kardeşim Nancy'ye yakın olmak için oraya taşınmışlardı. Hem Peg hem de John sosyal güvenlik yardımı alıyorlardı ama ödemelerin geçinmek için yeterli olmadığını anlamışlardı, bu yüzden bir Yahudi yaşlı bakım merkezinde çalışmaya başlamışlardı ki bu iş Evergreens'te mezar kazmaktan ya da geceleri Rockefeller Center'da yer silmekten çok daha kolaydı. Santa Monica plajına yakın çok güzel bir stüdyo dairesinde yaşıyorlardı, onlarla kaldığımız iki hafta boyunca neredeyse her gün yüzmeye gittik. Peg'i daha önce hiç o kadar mutlu görmemiştim, İrlanda'da ve Brooklyn'de geçen yıllar hem onu hem de John'u çok yormuştu. Onlardan ayrılırken derin bir keder hissettim çünkü bu geç gelen mutluluğun sonsuza dek sürmeyeceğini biliyordum. Onlarla gözyaşları içinde vedalaşırken onları bir kez daha görüp göremeyeceğimi merak ettim.

Red Bank'te iki hafta daha geçirdikten sonra İstanbul'a dönüş yolculuğumuza başladık. Yolculuk bizi bir kez daha Herkül Sütunlarından geçirip Akdeniz'e çıkardı ve 1963 yılının eylül ayı başında İstanbul'a getirdi.

Arif Paşa Korusundaki evimize döndüğümüz için hepimiz mutluyduk ama Toots ve ben koleje daha yakın bir yer bulmaya karar vermiştik, çünkü Brendan yakın zaman sonra anaokuluna başlayacaktı ve Toots onu okula götürüp getirmek zorunda kalacaktı.

Ev bulmak için etrafa bakmaya başladım. Sonbahar döneminin ilk cumartesi günü, Boğaz'da başlayan ve Aşiyân Mezarlığının önünden geçen yolda yürüdüm, üç yıl önce koleje geldiğim gün de aynı rotayı takip etmiştim.

Mezarlığın karşısındaki yolun kenarında sadece iki ev vardı, evlerin ikisi de kolejin aşağısındaki dik yamacı kaplayan ağaçların arasına gizlenmiş durumdaydı. Aşağıdaki evin dolu olduğu anlaşıyordu çünkü önüne bir araba park edilmişti ama yukarıdaki ev boş gibi görünüyordu. Eve giden tek yol, Tevfik Fikret'in müzeye dönüştürülmüş evine çıkan yan yoldu. Şairin Aşiyân olarak isimlendirdiği evin yolunu yarılarken dikenli tellerle sarmalanmış bir bahçe kapısına rastladım, kapının üst pervazına "NİGÂR" adı kazınmıştı. Kapıdan geçtim ve ahşaptan inşa edilmiş bir Osmanlı konağıyla karşılaştım, konak üç katlıydı ve en üst katında sekizgen bir taraça vardı. İlk katın dışarı çıkan balkon, bodur palmiye ağaçlarıyla ve çok güzel bir bahçeyle çevrili bir havuza uzanıyordu, havuzun içi tropikal balıklarla doluydu. Bahçenin arka tarafında olağanüstü uzun bir servi ağacı vardı, taştan yapılmış çember şekilli bir oturma yeri ağacın etrafını sarıyor ve Boğaz'a yukarıdan bakan bir teras oluşturunuyordu.

Biraz araştırma yaptım ve konağın sahibinin Salih Nigâr olduğunu öğrendim, onunla bir kolej davetinde tanışıp sohbet etmiştim. Salih Nigâr'ın babası Feridun, Tevfik Fikret'in meslektaşındı ve kolejdeki Türkçe bölümünün kurucu üyelerinden biriydi. Evin kiralık olup olmadığını sormak için Salih Bey'i aradım, kendi-

si evin kiralık olduğunu söyledi, böylece bir saat sonra evin önünde buluşmaya karar verdik.

Oraya vardığımda Salih beni bekliyordu, bana evi gezdirdi. Bu ev 1880 yılında meşhur şair Nigâr Hanım tarafından inşa ettirilmişti ve Nigâr Hanım, Salih'in babaannesiydi. Nigâr Hanım 1918'de vefat ettiğinde, konak Salih'in babası Feridun'a kalmıştı. Feridun Bey ölümünden birkaç yıl öncesine kadar konakta yaşamıştı ama rüyasında gördüğü bir melek ona konağın uğursuz olduğunu söyleyince orayı terk etmişti. Salih evin o zamandan beri boş olduğunu ve evi bana kiralamaktan mutluluk duyacağını söyledi. Kira bedeli, kolejin Arif Paşa Korusundaki evimiz için ödediği be-
dele eşitti.

Eve dönmeden önce kolejin kütüphanesine uğradım ve bir antolojide Nigâr Hanım'ın İngilizceye tercüme edilmiş şiirlerinden birini buldum. "Bir Daha Söyle" isimli aşk şiirini o akşam balkonda içkilerimizi içerken Toots'a okudum.

Yegâne sevdiğin âlemde ben miyim şimdi?

Sahih ben miyim artık muhâtab-ı aşkın?

Bütün o hiss-i amik-i fuad-ı pür şevkin

O ibtilâ-yi ezel, o alâik-i ebedi

Benim mi şahsıma mahsûr?.. Bir daha söyle.

O sânihât-ı hazinin, o beyyinât-ı gâmın

Sahih, mülhimi hep ben miyim, bugün söyle.

Tahassüsâtını, efkârını bütün söyle.

Getir şu kalbime dök varsa sevdiğim, elemin

Eden nedir seni rencûr?.. Bir daha söyle.

Evi kiralama kararını Toots'a danışmadan almıştım ama yaptığım şeyi ertesi sabah ona söylediğimde To-

ots çok heyecanlandı çünkü Nigâr Hanım Konağında Bataklik Pırlantasına ilk taşındığımızda hayal ettiğimiz her şey vardı.

Kolejin yönetim kurulu ev değiştirme talebimizi onayladı, böylece ekim başında Nigâr Hanım Konağına taşındık. Birkaç hafta içinde eve tam olarak yerleştik ve bir sonraki cumartesi günü bütün arkadaşlarımızı evimizde verdiğimiz partiye davet ettik.

Parti bütün hızıyla devam ederken birinin bahçede bağırıldığını duyduk, ben de kimin bağırıldığını görmek için balkona çıktım. Bahçedeki kişi Jimmy Baldwin'di, alnındaki kesikten kan akıyordu. Bahçeye koştum ve Jimmy'yi evin salonuna çıkardım, partidekiler onu görünce sessizliğe büründüler. Toots, Jimmy'yi banyoya götürdü ve yüzündeki kanı temizlemesine yardım etti. Jimmy salona döndüğünde ona ne olduğunu sordum. Jimmy sahte bir öfkeyle karşıma dikildi ve alnını bahçe kapımızda kestiğini söyledi. "Buraya Nigger (zenci) Evi adını vermen yeterince kötü değilmiş gibi, bir de gidiyorsun kapına dikenli teller sarıyorsun!" diye bağırdı. Sonra dişlerini göstererek gülümsedi, punç kâsesine doğru giderken Toots'la beni öptü, orada etrafı dostlarımızla sarıldı ve parti havası yeniden yükselmeye başladı.

Konuklarımız giderken neredeyse şafak sökmüştü. Jimmy geriye kalan son kişiydi. Onunla balkonda oturup içki içtik, birçok ortak öge barındıran ama birbirinden çok farklı olan eski hayatlarımızdan bahsettik. Jimmy benden birkaç yaş büyüktü ama ikimiz de aynı dönemde, yoksul New York'ta büyümüştük; o Harlem'de, ben Brooklyn'de. Jimmy çocukken ayakkabı boyacılığı yapmış ve çok az para kazandığı bir işye-

rinde ter dökmüştü, ben ise çöpleri yağmalamış ve bir prezervatif fabrikasında çalışmışım. Jimmy, Amerika'dan ayrılmış ve Fransa'da yeni bir hayat kurmuştu, tıpkı Toots'la benim Türkiye'de yaptığımız gibi.

Boğaz'ın karşı tarafındaki Asya tepelerinin üzerine güneş doğarken içkilerimizi bitirdik, her iki yakada yankılanan sabah ezanı seslerinin yanı sıra havlayan köpekleri ve öten horozları duyduk. Jimmy ayağa kalktı, "Çok yol almışız dostum!" dedi.

1965 sonbaharının başında Bob Hall bana bir üç yıl daha kalmak isteyip istemediğimi sordu ve bir kez daha biraz düşünmemi önerdi. Bu konuyu bir süredir zaten düşünüyordum. Aklıma gelen olasılıklardan biri, bir yıl boyunca bilim tarihi çalışmaları yapmama imkân sağlayacak maaşlı araştırma izni istemektir, zira beşeri bilimler programı kapsamında verdiğim dersler bu alana derin bir ilgi duymama sebep olmuştu.

Alistair Crombie'nin *Augustine to Galileo* ("Augustine'den Galileo'ya") isimli iki ciltlik eserini okumuştum. Bu öncü çalışma Crombie'nin Oxford'taki araştırmaları sonucunda ortaya çıkmış ve Avrupa biliminin gelişmesine önemli bir katkıda bulunmuştu. Bir yıl boyunca Crombie'yle çalışabilmek için Amerika'daki Ulusal Bilim Vakfına burs başvurusu yaptım, böylece Robert Kolej'de bir bilim tarihi kursu başlatabilirdim.

Başvurum kabul edildiğinde şaşkına döndüm. Ulusal Bilim Vakfı bana on iki bin dolarlık bir hibe verdi, İngiltere Başbakanı Harold Wilson'ın yıllık maaşından daha yüksek olan bu para bana on iki aylık taksitler hâlinde ödenecekti. Robert Kolej'in yönetim kurulu bana bir yıllık araştırma izni verdi, böylece 1965 yılının eylül ayı başlarında Londra'ya

gitmek için yola çıktık, zira o yıl Londra'da yaşamaya ve Crombie'nin Oxford'taki seminerlerine katılmaya karar vermiştim.

Hampstead'de, Frognall Gardens isimli eski bir malikânenin en üst katında büyük ve mobilyalı bir daire bulduk, dairemizin terasından Aziz Pavlus Katedralinin kubbesini görebiliyorduk. Maureen ve Eileen'i Hampstead Ortaokuluna kaydettirdik, Brendan'ı ise Hampstead İlkokuluna yazdırdık.

Birkaç gün sonra Paddington İstasyonundan trene binerek Oxford Üniversitesine gittim. En başta benimle ne yapacaklarını tam olarak bilmiyorlardı çünkü daha önce Amerika'dan Ulusal Bilim Bursiyeri almamışlardı. Ancak burs formlarımı uygun şekilde imzaladılar ve beni Profesör Crombie'nin eski Bodleian Kütüphanesindeki ofisine yönlendirdiler.

Bodleian Kütüphanesinin ziyaretçi kartını aldıktan sonra All Souls Koleji'ne gittim ve orada kütüphaneyi buldum. Sonra yakındaki bir birahaneye girip bir kupa Guinness içtim. O kupayı ve sonrakini içerken heyecana kapıldım çünkü Oxford'un hayalperest kubbeleri arasındaydım, yirmi yıl önce savaştan dönmüş bir lise terk olarak böyle bir şeyi hayal bile edemezdim.

Crombie bana çok nazik davrandı ve seminerine katılmamdan memnuniyet duyacağını söyledi. Crombie'nin meslektaş Rom Harré'le birlikte All Souls'taki eski kütüphanede vereceği seminerler bir sonraki hafta başlayacak ve her çarşamba günü saat üç ile beş arasında gerçekleşecekti.

Crombie beni o akşam All Souls'ta akşam yemeğine davet etti ama ona Londra'da yaşadığımı söyledim ve davetini üzümlere reddettim. Londra'da yaşıyor

olmama şaşırmış gibi görünen Crombie elimi sıktı ve gelecek hafta görüşeceğimizi söyledi.

O akşam Frognall Gardens'daki dairemizde şampanyalı bir akşam yemeği yiyerek kutlama yaptık çünkü çocuklar okullarında mutluydu, Toots Londra'da özellikle Hampstead'de yaşayacağı için heyecanlıydı ve benim Oxford'da geçirdiğim gün bana yeni bir dünyanın kapılarını açmıştı.

Dairemizde bir televizyon vardı, bu daha önce ne Amerika'da ne de İstanbul'da sahip olduğumuz bir şeydi. Yemekten sonra Toots ve çocuklar ilginç bir program ya da film bulabilmek için televizyonun karşısına geçtiler, bu durum bana dışarı çıkıp yerel bira-haneleri keşfetme fırsatı verdi.

Girdiğim ilk bira-hane metro istasyonunun hemen aşağısındaki ana caddede-ydi. The Bird in Hand isimli bu mekân ayaktakımına daha çok hitap eden bir yere benziyordu; beni mekâna çeken şey de bu oldu. Günlerden cumaydı, bira-hane neredeyse içeri giremeyeceğim kadar kalabalıktı. Bara nasıl ulaşacağımı düşündüm çünkü birbirini tanıyormuş gibi görünen dört-beş kişi barın önünde toplanmıştı. Sonra aniden küçük bir boşluk açıldı, hemen boşluğa sızdım ve bana servis yapılmasını bekledim çünkü bira-hanenin sahibi ve karısı çok meşgul görünüyordlardı. Adamın adının Charles, kadınınsa Kathleen olduğunu anladım; Kathleen'in yumuşak İrlanda aksanını duyunca onun Kerry kasabasından olduğunu tahmin ettim. Kathleen bana bir kupa Guinness birası verdiğinde onunla biraz sohbet ettik ve tahminimin doğru olduğunu öğrendim.

Kathleen sağ tarafımda oturan adama, "Bir bira daha alacak mısın Bryn?" dedi. Bira-hanede, benim

haricimde, bir arkadaş grubuna dahil olmayan tek kişi Bryn'di. Epey sarhoştı, yanındaki bar sandalyesi muhtemelen bu sebeple boşalmıştı. Konuşmaya başladık, kendini Bryn Fugue olarak tanıttı ve Galler'deki Rhonda Vadisinden geldiğini söyledi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Burma'da İngiliz Ordusuna hizmet ettiğini anlattı ve 1945 yazında ikimizin de aynı zamanda Mykitkina'da olduğu anlaşıldı. Bu durum aramızda bir bağ yarattı, hızlıca arkadaş olduk, ancak Bryn benden bütün dikkatimi istiyordu çünkü barın eğlenceli manzarası ara sıra zihnimi dağıtıyordu. Bryn birkaç kez üst üste, biraz rahatsız bir şekilde, "Beni dinliyor musun John?" diye sordu. "Dinliyorum Bryn," dedim. Bryn karşılık verdi: "Seni kahrolası yalancı, son on dakikadır Gal dilinde konuşuyorum!"

Toots ertesi sabah Hampstead'de alışverişe çıktı, ben de aldığı şeyleri eve götürmesine yardım etmek için *The Bird in Hand*'de onu bekledim. Bryn de oradaydı, şimdi biraz daha ayıktı, beni Galli bir şair olan Keidrych Rhys'le tanıştırdı. Kısa zaman içinde yakın arkadaşım olan Keidrych, Dylan Thomas'ın ilk şiirlerini yayımlayan *Wales* dergisinin kurucusuydu, kendisinin de Faber Yayınevi tarafından basılmış iki şiir kitabı vardı ki o kitaplar yayınlandığında Faber'ı T.S. Elliot yönetiyordu. Keidrych sayesinde birkaç yerli yazar ve karakter daha tanıdım, her biri tıpkı İstanbul'daki edebiyatçı arkadaşlarım gibi çeşitli derecelerde alkoliklerdi.

Her çarşamba trenle Oxford'a gidip Crombie'nin seminerine katıldım. Bu seminerler sayesinde, Greko-Romen medeniyetin çöküşünden sonra gelişmeye başlayan ortaçağ bilim dünyasına derin yolculuklar

yaptım. Hafta boyunca Londra'daki kitapçıları ve kütüphaneleri dolaşarak bu konuları düşündüm ve bu konulara dair okumalar yaptım.

Londra'yı birahaneler aracılığıyla da keşfediyordum. Isle of Dogs'tan Greenwich'e, Elephant'tan Castle'a, Chelsea'den Bloomsbury'ye kadar birahaneleri dolaşıyordum ve her cuma akşamı Toots'u o hafta en ilginç bulduğum mekâna götürüyordum. Cömert bursum sayesinde cumartesi günleri tiyatroya, operaya, baleye de gidebiliyorduk ve her seferinde çocukları da yanımıza alıyorduk.

Bütün bunların yanı sıra her gün birkaç saatimi yazmaya ayırabiliyordum, Robert Kolej'e geldikten kısa bir süre sonra yazmaya başladığım ve İstanbul'u anlattığım *Broken-Down Paradise* ("Yıkık Cennet") isimli muazzam projemin üzerinde çalışıyordum.

Yarıyıl tatili yaklaşırken, Toots ve ben, İrlanda'daki çocukluğumdan beri görmediğim Dublin'de kısa bir tatil yapmaya karar verdik. Oxford'da okuyan Amerikalı bir çiftle tanışmıştım, onlar biz yokken Hampstead'deki dairemizde kalmayı ve çocuklarla ilgilenmeyi kabul ettiler.

Böylece, ocak ayının başında Toots'la birlikte trene atladık ve Galler'deki Holyhead'e gittik, orada Dublin Kontluğundaki Dun Laoghaire'ye geçmek üzere feribota bindik. Deniz aşırı dalgalıydı, bu yüzden Toots hemen kamaramızdaki yatağa girdi, ben de doğruca bara gittim. Barda İrlandalı uzun sakallı beş adamdan başka kimse yoktu. Epey sarhoş olan adamlar yüksek sesle İrlanda şarkıları söylüyorlardı. Onların meşhur The Dubliners grubu olduğunu hemen anladım. İrlandalı kadın bar görevlisi kızıl sakalımı görünce benim

de gruptan biri olduğumu zannederek, “İsa, Meryem ve Yusuf, işte bir tane daha!” diye inledi. Ancak bir Guinness sipariş edip sessizce oturarak onu rahatlat-tım, çocukluğumdan beri duymadığım şarkıları söyle-yen The Dubliners’i dinledim.

Liffey Nehrinin kıyısındaki eski bir otele yerleştik. Ertesi sabah geç kalkmamıza rağmen hava hâlâ ay-dınlanmamıştı çünkü kış gündönümünün üzerinden sadece iki hafta geçmişti. Otelimiz Moore Caddesi çarşısına yakındı, o çarşıdaki birahaneler sabahın se-kizinde açılıyordu, bu yüzden otelde kahvaltı ettik-ten sonra dışarı çıktık ve gördüğümüz ilk birahaneye girdik, mekânın içi dışarıdaki sokak kadar karanlıktı. Gözlerim karanlığa alıştığında locaların ve bankların çarşıdan gelen adamlarla ve kadınlarla dolu olduğunu gördüm, her biri sessizce oturuyor ve Guinness birası yudumluyordu. Bara gittim, kendim için bir kupa bira, iştahını akşama saklayan Toots için de zencefilli gazoz sipariş ettim.

Etrafımdaki sohbetleri dinlerken, Brendan Be-han’ın babası Stephen Behan’ın önceki gece öldüğü-nü öğrendim, adama bir taksi çarpmıştı. Brendan ise iki yıl önce vefat etmişti. Gün boyunca birahanelerde duyduğumuz konuşmalardan anladığımız kadarıyla Behan’ın ölümü bir devrin sonu demekti.

O gün öğleden sonra Grafton Sokağındaki bir bi-rahamede Harry Ruber isimli Amerikalı bir yazarla tanıştım, Harry ve İngiliz eşi Joan orada içiyorlardı. Harry sadece bir roman yazdığını söyledi, *The Cook* (“Aşçı”) isimli bu roman o kadar çok satmıştı ki Harry bir daha yazmak zorunda kalmamıştı. Harry ve Joan, Dublin’e taşınıp bir daire satın almışlardı çünkü ora-

daki yaşam maliyeti New York'ta ya da Londra'da olduğundan çok daha düşüktü. Dublin'deki sohbetler de çok daha iyiydi, gerçi Harry'nin tanıdığı ve daha sonra bizi de tanıştırdığı İrlandalı yazarların çoğu, Harry'nin deyimiyle, romanlarını "konuşarak bitirmeye" meyilliydi.

Harry bizi Dublin'deki Joyce meyhanelerine götürdü, *Ulysses*'te bahsedilen bu yerlerin mimari ve sanatsal yönlerini açıkladı, kendilerine çektikleri müşteriler türlerinin Joyce zamanındakilerle aynı olduğunu anlattı.

O vakitlerde Dublin'deki tek düzgün restoran Jammet'in Yeri idi ama o mekân son derece pahalıydı, bu sebeple Harry ve Joan bizi her akşam yemeğe davet ettiler, biz de onlara şarap götürdük. Aslında Dublin'deki kısa tatilimiz boyunca gördüğümüz tek şey Dublin'in birahaneleriydi ama konaklamamızın sonuna geldiğimizde, savaştan sonraki yıl okuduğum Büyük Kitapların sonuncusu olan *Ulysses*'ten öğrendiğim şehri tanıdığımı hissettim.

Son akşamımız biterken Ruber'larla vedalaştık, misafirperverlikleri için onlara teşekkür ettik ve Londra'ya geldiklerinde misafirimiz olmalarını istedik, ayrı ayrı da olsa gerçekten geldiler. Dublin'den ayrılırken Hampstead'deki birahanelerin Dublin'dekilerle boy ölçüşemeyeceğini düşünmeden edemedim, hele ki mesele İrlandalıların "sohbet" dediği ve benim çocukluğumdan bildiğim şeyse.

Çocukları tekrar görünce mutlu olduk, çocuklar da onlarla ilgilenen Amerikalı çiftin çok sıkıcı olduğunu söylediler. Dönüşümüzün ertesi akşamı geç saatlere kadar çocuklarla oturduk ve onlara Dublin'i anlattık,

yaz tatilinde onları da Dublin'e götüreceğimize dair söz verdik.

Kısa zaman içinde rutinime geri döndüm; her çarşamba trenle Oxford'a gittim, haftanın geri kalanını Londra'yı gezerek, çocuklar ve Toots'la birlikte tiyatronun, operanın, balenin tadını çıkararak, bilim tarihi okuyarak, *Broken-Down Paradise* isimli kitabım üzerinde çalışarak, *The Bird in Hand*'de Keidrych ve diğer arkadaşlarımla takılarak geçirdim. Pazar günleri Toots çocukları Church Row Caddesindeki Fransız Kilisesine götürüyordu, bu kilise İkinci Dünya Savaşı sırasında Londra'da yaşayan Charles de Gaulle'in ibadet ettiği yerd. Kiliseden sonra çocukların girebildiği tek birahane olan Straw Castle'ın bahçesinde öğle yemeği yiyor ve günün geri kalanını Hampstead Heath Parkında gezinerek geçiriyorduk.

Akademik yılın sonuna yaklaşırken Toots Londra'dan ayrılacağımız için üzgün olduğunu söyledi ama İstanbul'a dönmek zorunda olduğumuzu bildiği için başka bir şey demeden iç geçirdi.

Yaz mevsimini İrlanda'da geçirmeye karar verdik, İstanbul'a New York üzerinden deniz yoluyla geri dönecektik. Bu plan bize çocukken İrlanda'da yaşadığım yerleri görme ve New York'tayken ailelerimizi ziyaret etme fırsatı tanıyacaktı, zira Peg ve John kız kardeşim Nancy'nin tekrar evlenip California'dan ayrılmasından sonra yine New York'a taşınmışlardı.

1967 yılının mayıs ayı sonlarında büyük bir üzüntüyle Londra'dan ayrıldık, trenle Holyhead'e gittik, sonra feribotla Dun Laoghaire'ye geçtik ve orada bir taksiye binerek Dublin'e gittik. Orada üç gün kaldık, bu süre içinde *Ulysses*'te bahsedilen meyhanelerin

hepsini dolaştım. O meyhanelerden biri olan The Old Bailey’de James Joyce’un oğlu Giorgio’yu gördüm. Giorgio, James Joyce’a ithaf edilen kokteyl salonunun açılışını yapmak için oradaydı çünkü edebi turizm Dublin’i keşfetmişti.

Sonra Dublin’den trene binerek Ballyhaunis’e geçtik ve oradaki tek otel olan Central Hotel’e yerleştik. Ertesi sabah bir taksiye binerek babamın doğum yeri olan Scragg’a gittik, şoföre öğleden sonra gelip bizi almasını söyledik. Ballyhaunis’ten yaklaşık sekiz kilometre uzakta olan Scragg birkaç dağınık kulübeden ibaretti ve kulübelerin çoğu terk edilmişti, Freely ailesinin evini bulmak biraz zamanımızı aldı. Dedem ve ninem öldükten sonra Amerika’dan İrlanda’ya dönen Jim amcamın ve Agnes yengemin çiftliği işlettiklerini biliyordum. Jim ve Agnes, Luke amcamın kızı Eileen’le birlikte yaşıyorlardı çünkü Eileen’in annesi ölmüştü ve babası yeniden evlenerek Londra’ya taşınmıştı, o yılın başlarında Luke amcamın ziyaretine gitmiştim. Bir süre önce Jim amcama bir mektup yazmış ve onu yaz başında görmeyi umduğumu söylemiştim, bu yüzden benim bir taksiyle kapıda belirmem Jim amcam için büyük bir sürpriz olmadı.

Kulübe tam olarak hatırladığım gibiydi ama şimdi elektriği, şebeke suyu ve sıhhi tesisatı vardı. Devasa ocaktaki tezek ateşi hâlâ ısınma ve pişirme aracı olarak kullanıyordu. Babamın, amcalarımın ve halamın uyuduğu perdeli nişler hâlâ duvardaydı ama artık kullanılmıyordu çünkü kulübeye iki yatak odası eklenmişti, odalardan birinde Jim ve Agnes diğerinde ise kuzenim Eileen kalıyordu.

Jim'le Agnes'i çocukluğumdan beri görmemiştim çünkü onlar Brooklyn'den ziyade Boston'da yaşamışlardı, buna rağmen onlara dair çok güzel hatıralarım vardı çünkü bana her zaman sevgiyle yaklaşmışlardı, onlarla geçirdiğimiz o üç mutlu gün boyunca aynı sevgiyi Toots'a ve çocuklara da gösterdiler. Onlarla geçirdiğimiz üç gün içinde, on sekiz yaşında çok güzel ve zeki bir kız olan kuzenim Eileen'i de tanıdık, Ballyhaunis'ten ayrılırken onu da Dublin'e götürdük ve iki gün misafir ettik.

Ertesi gün Dublin'den trene binip Tralee'ye gittik ve oradan bir taksiye atlayıp yaz için bir daire kiraladığımız Anascaul'a geçtik. Dairemiz Nora Ashe'in işlettiği bakkal dükkânının üstündeydi, Nora'nın kocası Tom Ashe'le kuzen olduğumuz anlaşıldı çünkü ikimiz de Kırım Savaşı gazilerinden Thomas Ashe'in torunlarıydık.

Nora'nın dükkânından gıda malzemeleri aldık, Toots hemen akşam yemeği hazırladı çünkü kahvaltıda beri hiçbir şey yememiştik. Dairemizde bir televizyon vardı, yemekten sonra Toots ve kızlar o akşamı İrlanda televizyonunu seyrederek geçirmeye karar verdiler, Londra'da gördüklerinden çok daha farklı olan İrlanda televizyonunda daha çok müzik ve dans vardı.

Hava hâlâ aydınlıktı çünkü yaz gündönümüne daha iki hafta vardı, bu yüzden Brendan'la yürüyüşe çıkmaya ve en son onun yaşındayken gördüğüm Anascaul'u keşfetmeye karar verdim. Kasabanın ana yolunda yürüdük, Tralee'den Dingle'a giden bu yol aslında kasabanın tek yoluydu, evler ve sayısı evler kadar çok olan birahaneler yolun iki kenarına sıralanmıştı. Hatırladığım tek birahane kasabanın diğer

ucunda yer alan South Paul Inn'di, bu birahane Kuzey ve Güney Kutuplarını keşfeden Tom Crean tarafından kurulmuştu, ben küçük bir çocukken dedem beni Bay Crean'le tanıştırmıştı.

South Pole Inn'in hemen arkasında sola doğru kıvrılan toprak bir yol vardı, yolun başındaki tabelada "Inch 3 Mil" yazıyordu. Saat henüz 18.00'di, Brendan "asla yorulmayan ayakları" olduğunu söyleyince Inch'e yürüyerek gitmemizin bir saatten fazla zaman almayacağını düşündüm. Böylece yola koyulduk, toprak yol bizi Dingle Körfezinin yukarısındaki tepenin zirvesinden geçirdi. Çok geçmeden, Inch'in körfezde üç mil boyunca uzanan muazzam kum sığlığını gördüm, bu manzara kalbimi çaldı çünkü ona en son otuz altı yıl önce Murphy kulübesini terk ettiğimizde bakmıştım ve bir daha asla geri dönmeyeceğimi düşünmüştüm.

Inch'e vardığımızda saat 19.15'ti, Inch kumsalının başında yeni açılmış gibi görünen bir otel ve restoran vardı. Biraz daha yürüdükten sonra Inch köyüne ulaştık. Köyün kulübeleri, deniz kenarındaki mezarlığın tam karşısında yer alan eski kilisenin etrafında kümelenmişti, Brendan'a da söylediğim gibi o mezarlık bazı atalarımızın gömüldüğü yerdii. Ve orada, yolun kenarında tek başına Foley'nin birahanesi duruyordu. Brendan'a babaannesi Peg'in genç bir kızken orada çalıştığını ve meyhanenin sahibinin oğlu olan Jerry Foley'ye baktığını anlattım. Meyhane Jerry'ye miras kalmış olmalıydı çünkü kapıdaki tabelada şimdi onun adı yazılıydı.

Meyhane tıklım tıklım doluydu, buna rağmen barın sağ köşesinde bir boşluk buldum ve Brendan'ı oradaki tabureye oturttum. Servis beklerken etrafıma bakın-

dım, konuşmalara ve kahkaha tufanlarına kulak verdim. Yaşlılar İrlandaca, gençler ise o melodik Kerry aksanıyla İngilizce konuşuyorlardı, o aksan bana Peg’le yaptığım gece sohbetlerini hatırlattı. Barın arkasındaki iki kişinin Jerry Foley ve onun kendisinden biraz daha genç eşi Bridey olduğunu anladım. Bridey siparişimi almaya geldi, kendim için bir kupa Guinness bira-sı, Brendan için de bir bardak limonata istedim.

Kimseyle tek kelime konuşmamıştım ama bir Guinness daha istediğimde Bridey bana Peg Murphy’nin oğlu olup olmadığını sordu, öyle olduğumu söyledim ve Nora Ashe’in geri döndüğüm haberini yaymış olduğunu fark ettim. Jerry Foley yanıma gelip beni içtenlikle selamladı, Peg’in ona sevgilerini ilettiğini söylediğimde çok mutlu oldu çünkü Peg’e dair çok güzel anıları vardı.

Bridey beni sol tarafımdaki beyefendiyle tanıştırdı, benim yaşlarımda olan adamın adı Pat O’Connor’dı. Pat, annesinin benim geri döndüğümü duyduğunu ve beni görmeyi çok istediğini söyledi, çünkü annesi benim çocukluğumu biliyordu ve annemin yakın arkadaşaydı. Pat annesiyle birlikte kilisenin arkasındaki yolda yaşadığını söyledi, oraya gitmek için Brendan’la birlikte Pat’i takip ettik. Pat annesinin doksan yaşını geçtiğini, yakın zaman önce felç geçirip kısmen felç olduğunu ama hâlâ konuşabildiğini söyledi.

O’Connor kulübesi tam da hatırladığım gibi Murphy’lerin kulübesi kadar küçüktü. Pat’in annesi ocağın yanındaki yatakta yatıyordu, ocakta hâlâ tezek ateşi yanıyordu çünkü haziran başında olmamıza rağmen yolun karşısındaki denizden nemli bir esinti geliyordu. Yaşlı kadın uyukluyordu ama biz içeri girer girmez

uyandı, Pat annesine Jackie'nin onu ziyarete geldiğini söyledi çünkü çocukken bana bu isimle hitap ederlerdi. Yaşlı kadın bizi kucakladı, sonra İrlandaca konuşmaya başladı, ancak benimle değil Brendan'la konuşuyordu çünkü beni en son Brendan'ın yaşındayken görmüştü ve zayıflayan hafızası Brendan'ı Jackie'nin yerine koymuştu. Kulübede sadece on dakika kalabildik çünkü yaşlı kadın tekrar uykuya daldı, biz de evden sessizce çıkıp Foley'nin birahanesine geri döndük.

Birahane öncekinden daha kalabalıktı ama sohbet daha sessizdi çünkü yaşlı bir adam keman çalıyordu ve genç güzel bir kadın bir İrlanda şarkısı söylüyordu, Peg'in en sevdiği şarkılardan biri olan "The Land of the Heart's Desire" isimli şarkının İngilizcesini biliyordum. Bir Guinness daha ısmarladım ve zihnimin müzikle sürüklenmesine izin verdim, İthake'deki kılık değiştirmiş Odysseus olduğumu hayal ettim, yanı başımdaysa Telemakhos'um vardı, yani Brendan.

Ertesi sabah, annemin en yakın arkadaşı ve komşusu olan Peig Callaghan'ın kocası Larry O'Shea bizi ziyaret etti. Ashe ailesinin evinde kaldığımızı duyan Larry arabasına atlamış ve bizi romatizma sebebiyle hareket edemeyen Peig'e götürmek için gelmişti. Böylece Larry'nin arabasına binip yola çıktık, Inch'ten sonra yaklaşık yedi kilometre yol alıp Lach'e ulaştık, burada şimdi sadece Murphy'lerin ve Callaghan'ların kulübeleri vardı. Larry, Sayer ailesinin evinin yıkıldığını, Murphy kulübesinde İrlandalı-Amerikalı emekli bir çiftin yaşadığını ama onların da birkaç ay boyunca köyde olmayacağını söyledi.

Larry arabasını park ettikten sonra kulübesinin kapısını açıp içeri seslendi: "Bil bakalım yanımda kim var

Peig?” Sonra içeriden bir ses geldi: “Yoksa Jackie mi?” Kulübeye girdim, ocağın yanındaki koltukta oturan Peig’e sarıldım, onu Toots ve çocuklarla tanıştırdım, Peig her birini sırayla öptü. Ona Peg’in gayet iyi olduğunu ve sevgilerini gönderdiğini söyledim. Peig çok sevindi çünkü zamanında Peg’in en yakın arkadaşıydı.

Larry, 1932’deki Aziz Stefan Gününde köyün diğer çocuklarıyla birlikte “çalıkuşu avı” yaparken taktığım Kızılderili başlığından kalan bir tüy gösterdi. Oğlu Lawrence’ın o başlığı birçok Aziz Stefan Gününde taktığını ama festivalin artık kutlanmadığını, çünkü tepelerde sadece birkaç tane saz çatılı ev kaldığını ve son zamanlarda Dingle Yarımadasında çalıkuşuna rastlanmadığını söyledi. Kızılderili başlığındaki tüyü çoktan yok olan “eski gelenekler”i hatırlamak için saklamıştı.

Peig eski zamanları özlediğini ama hayatın şimdi daha kolay olduğunu söyledi, hem oğlu Lawrence hem de kızı Moira üniversiteden mezun olmuş ve Londra’da iyi işler bulmuşlardı, Larry de büyükbabam Tomas gibi bir eşek arabası değil otomobil sürüyordu.

İrlanda’da unutulmaz bir şekilde başlayan yaz tatilimiz 15 Ağustos 1967’de, Amerikan Denizcilik İşletmelerine ait *United States* isimli gemiye bindiğimizde ve Cork Limanından New York’a doğru yola çıktığımızda sona erdi. O sırada, Amerika’da yeni bir hayata başlamak için Peg ve Dorothy’yle birlikte yola çıkışımızın üzerinden otuz dört yıl geçtiğini hatırladım. Şimdi sadece kısa bir süre için Amerika’ya dönüyordum, sonra İstanbul’daki sürgün hayatıma devam edecektim.

Bir hafta sonra New York’a vardık, İstanbul’a dönüş yolculuğumuzun son etabına başlamadan önce on gün

boyunca orada kalacaktık. Biz gümrük ve göçmenlik kontrolünden geçerken kardeşim Jimmy ve eşi Jane dışarıda bizi bekliyorlardı, sonra bizi New Jersey'deki Hasbrook Heights'ta bulunan evlerine götürdüler, John'la Peg şimdilik orada onlarla yaşıyorlardı. Dört gün boyunca onların evinde kaldık, sonra Red Bank'teki Stanley ailesiyle birlikte dört gün daha geçirdik, ardından İtalyan Deniz İşletmelerine ait *Marco Polo* gemisine binip Napoli'ye doğru yola çıktık. Amerika'da yaptığımız bu kısa duraklama hem mutluluk verici hem de üzücüydü, zira ailelerimizi görmek çok güzeldi ama onlardan gözyaşları içinde ayrılmak ve bir daha görüşüp görüşemeyeceğimizi merak etmek zordu.

Marco Polo bizi Atlantik Okyanusundan ve Herkül Sütunlarının arasından geçirip Napoli'ye götürdü. Napoli'de bir gün kaldıktan sonra Türk Denizcilik İşletmelerine ait *Marmara* gemisine bindik ve iki gün sonra Galata'daki yolcu terminaline indik. Kolejden birkaç arkadaşımız “evinize hoş geldiniz” demek için bizi bekliyordu çünkü İstanbul sürgün hayatımızdaki evimiz olmuştu.

1967 sonbaharında, Oxford'da çalışmalar yapmak üzere çıkmış olduğum izinden döndüğümüzde, Kule Evi Apartmanının en üst katındaki dubleks eve taşındık, apartmana bu isim verilmişti çünkü bina Rumeli Hisarının kulelerinden birinin karşısındaydı. Ali ve Süheyla Artemel alt kat komşularımızdı, Ali kolejden bir meslektaşımı ve Brendan'la yaşıt Mehmet adında bir oğlu vardı. Onlarla kısa zaman içinde iyi arkadaşlar olduk.

Maureen, 1970 Haziranında İstanbul'daki Amerikan Kız Kolejinden mezun oldu. Mezuniyetten önce

Harvard'a erken kabul başvurusu yapmış ve tam burs kazanmıştı, ancak Toots ve ben onun Amerika'da tek başına yaşaması konusunda biraz endişeliydik. Çünkü Maureen'in ailesi ve arkadaşları İstanbul'daydı, kızımız Amerika'da büyümemişti, oradaki hayata bütünüyle yabancı olacaktı.

Bir akademik izin daha talep etmeye ve New York bölgesindeki bir üniversitede misafir profesör olarak bir iş bulmaya karar verdim, böylece Harvard'daki ilk yılında Maureen'e yakın olabilirdim. Şimdi New York Şehir Üniversitesinin bir parçası olan New York Şehir Kolejinin fizik bölümüne başvurdum, birkaç arkadaşım orada öğretim üyesiydi. Ancak çok iyimser değildim, Robert Kolej'deyken *Physical Review* dergisinde birkaç makale yayımlamama ve artık bir profesör olmama rağmen ana akım fizikten on yıldır uzaktım ve Amerikan bilimsel cemiyeti için bilinmeyen biri idim.

Bu yüzden, posta yoluyla çok kısa süre içinde gelen cevabı aldığımda çok şaşırdım. New York Şehir Koleji fizik bölümü başkanı Profesör Harry Winston bir mektup yazmış ve bana yetkili profesörlük teklif etmişti; kendisinin akademik izinle Paris'teki Unesco'ya gideceğini, yerine geçmesi için onun akademik rütbesine denk birini aradığını, aynı zamanda onun yokluğunda dairesinde kalacak birini bulmak istediğini ve benim bütün bunlar için kusursuz bir aday olduğumu söylemişti. Hiç vakit kaybetmeden Profesör Winston'a bir telgraf çektim ve işi kabul ettiğimi bildirdim, bizim için gayet uygun görünen daireyi devren kiralayacağımı da ekledim.

Yazı Naxos'ta geçirdik, eylül başında da New York'a uçtuk. Red Bank'te Stanley ailesiyle birkaç gün

geçirdik, ben o sırada trenle Manhattan'a gidip New York Şehir Kolejiyle sözleşme imzaladım. Profesör Winston onun yokluğunda fizik bölümünü vekaleten yönetecek olan meslektaşıyla beni tanıştırdı. Sonra beni Manhattan'ın kuzey ucundaki Inwood bölgesinde bulunan dairesine götürdü, daire Hudson Nehrinin karşısındaydı. Bana evin anahtarını verdi, önümüzdeki hafta o ve ailesi Paris'e gittikten sonra eve taşınabileceğimizi söyledi.

Eve taşınmamızın ardından ailece trene binip Boston'a gittik. Maureen, Harvard'a kaydını yaptırdı ve yurt odasına yerleşti, biz o sırada Cambridge'deki arkadaşlarımızın evinde kaldık. New York'a döndüğümüzde, Eileen'i Manhattan'ın kuzeyindeki George Washington Lisesine kaydettirdik, okuldaki öğrencilerin çoğu siyahiydi. Brendan'ı da Inwood'daki yerel ilkokula yazdırdık, oradaki öğrencilerin neredeyse hepsi beyazdı.

Şehir Kolejinden ne beklemem gerektiğini bilmiyordum, bu okulun mezunları arasında oyun yazarı Arthur Miller da dahil olmak üzere Nobel Ödülü kazanmış sekiz kişi vardı ve bu kişilerin hepsi Avrupa Yahudisi kökenliydi. New York Şehir Koleji artık Şehir Üniversitesinin bir parçasıydı ve bu üniversite bir yıl önce sınavsız kabul politikasını benimsemişti. Yeni öğrencilerden beklenen tek şey altıncı sınıf okuma kabiliyetine sahip olmalarıydı ve bu durum kayıt sayısını önemli ölçüde arttırmıştı. Herkes, okuldaki akademik standartların ciddi şekilde düşeceğini düşünüyordu.

Fizik bölümü, sınavsız kabul politikasına uyum sağlamak amacıyla, "Şairler İçin Fizik" isimli bir ders başlatmıştı. Bu ders, bilim ve matematik konularında

yeterince hazırlığı olmayan öğrencilerin gereksinimlerini karşılamak için tasarlanmıştı. Fizik bölümünden hiç kimse bu dersi üstlenmek istemediği için ben gönüllü oldum ve konuyu bilim tarihine dayalı olarak öğretebileceğimi düşündüm.

Yedi yüz elliden fazla öğrenci derse kaydoldu, onları barındıracak kadar büyük tek alan devasa bir amfiydi. Öğrencilerin karşısına ilk çıktığımda onlara ne söyleyeceğime dair en ufak bir fikrim yoktu. Ama sonra, Küçük Asya’da doğa felsefesiyle ilgilenen ilk Yunan filozoflar hakkında konuşmaya başladım; Sokrates’ten, Platon’dan, Atinalı Aristo’dan bahsettim, ders sonunda zil çaldığında öğrencilerin çoğunun ders boyunca beni dinlediğinden emindim. Dersten sonra siyahi bir kız yanıma geldi, “Teşekkürler profesör, bu sabah bize çok ilginç şeyler öğrettiniz,” dedi.

Toots ve ben, Toots’un ailesinin 1950’de Red Bank’e taşınmasından bu yana New York’ta fazla zaman geçirememiştik, bu yüzden tekrar orada olmak çok güzeldi. Kendimizi bu şehre yeniden tanıtmak için dolaşıp durduk, sevgili dostlarımız Buck ve Kay Rogers’ın 1963 yılında İstanbul’dan ayrıldıktan sonra yerleştikleri yer olan Greenwich Village’a özel bir ilgi gösterdik.

Cambridge’teki Maureen hafta sonları Inwood’daki dairemize gelip bizimle kalıyordu. Akrabalarımız, eski ve yeni arkadaşlarımız, bize İstanbul’da verdiğimiz partileri anımsatan partiler için evimizde toplanıyordu. Akademik yılın sonunda biraz hüznü bir şekilde New York’tan ayrıldık, Herkül Sütunlarının ötesinden geçip İstanbul’daki sürgün hayatımıza, evimizden çok uzak olan evimize döndük.

MACERA YÖN DEĞİŞTİRİYOR

Dönüşümüzden sonra eski rutinimizi yeniden benimsedik; cumartesi günleri İstanbul'u gezdik, okul tatillerinde Anadolu'yu ve Yunanistan'ı keşfettik, yaz mevsimlerinin çoğunu Naxos'ta geçirdik, bununla birlikte yolculuklarımızı daha uzak yerlere de taşıdık.

Greenwood'lardan ikinci el eski bir araba satın almıştık, Opel marka arabamıza "Opeless" adını vermiştik. Toots araba kullanmayı Princeton'da öğrenmiş ve uluslararası ehliyet almıştı. Toots'un kullandığı arabayla Anadolu'yu ve Yunanistan'ı gezdik, ben tıpkı Burma Yolunda olduğu gibi yolcu koltuğunda oturdum ama bu sefer elimde haritalar vardı.

1969 yazını Kuzey Sporad Adalarından biri olan Skiathos'ta geçirdik, orada Aris Economides isimli bir Yunan şairin villasını kiraladık, şair de villanın hemen yanındaki kulübede yaşıyordu. Villamız deniz kenarındaki ıssız bir uçurumun üstündeydi, bu yüzden arabamızı Skiathos'un Chora'sına park etmek ve evimize karadan yürüyerek gitmek zorunda kalıyorduk. Aris'in *Delphini* isimli bir kayığı vardı ve kayığını kul-

lanmama izin veriyordu, ne zaman yiyecek almamız gerekse kürek çekerek kasabaya gidiyordum.

Villada BBC'yi çekmesini sağlayabildiğim bir radyo vardı, bu sayede US Apollo 11'in 20-21 Temmuz 1969 gecesi gerçekleştireceği Ay'a insan indirme görevine dair haberleri takip edebiliyordum. Aris de haberleri takip ediyordu, görev gecesi onunla birlikte *Delphini*'ye binmemizi ve "Ay'ı insan ayakları tarafından kirletilmeden önce son bir kez görmek için" Skiat-hos'un güneydoğu ucundaki deniz fenerine gitmemizi önerdi. Başka insanlar da aynı planı yapmışlardı, biz fenere vardığımızda iskelede bir düzineye yakın kayık vardı. Hep birlikte kayalık buruna oturduk ve kutsal bir şey yaşıyormuşçasına dolunaya baktık. Bizimle aynı şeyi yapan birkaç tavşan gördüğümde güldüm, tavşanlar gözlerini gökyüzündeki parlak daireye dikmişlerdi, bütün doğa neler olup bittiğinin farkında gibiydi. Sappho'dan bir bölümü ezbere okudum: "Ay bütün yuvarlaklığıyla dünyanın etrafında gümüş gibi yanarken/ Yıldızların ışıltısı ve güzelliği onun yanında hiç kalır."

Deniz fenerinde bir saate yakın kaldık, sonra Aris bizi villamıza götürdü ve bize iyi geceler diledi. Radyoyu açıp kanalı BBC'ye ayarladık ve Apollo uzay aracından gelen canlı yayını dinlemeye başladık, Neil Armstrong'un ay yüzeyine güvenli bir şekilde ayak bastığını duyunca tezahürat yaptık.

Sonraki bahar tatilinde çocukları Teyze'ye bırakıp Allan ve Susan Ovenden çiftiyle birlikte Yunanistan'a gittik. Allan bir süredir onunla birlikte Athos Dağına gitmemi istediğinden bahsediyordu. Athos, Selanik'in batısındaki çorak sahil bölgesi olan Halkidiki'nin üç

yarımadasından biriydi ve yarı özerk bir manastır devletiydi. Kadınların Kutsal Dağa çıkması yasaktı ama yarımadayı ana karaya bağlayan Ouranopolis (Cennet Şehri) isimli köydeki basit sahil otelinde kalmaları mümkündü.

Allan'la birlikte Selanik'teki sivil ve dini yetkilileri ziyaret ettik, Kutsal Dağdaki yirmi manastırdan birinde veya diğerinde üç gün kalabilmemiz için gerekli belgeleri topladık.

Ouranopolis'te bir gece geçirdikten sonra Toots'la Susan'ı sahilde bıraktık ve yarımadanın batı kıyısını takip eden bir kayığa binip Athos Dağının ana limanını olan Dafni'ye gittik. Limanda bir keşişin kullandığı eski bir otobüse bindirilip başkent Kariyes'e götürüldük, orada izin belgelerimizi yetkililere verdik ve yola kendi başımıza devam ettik.

Bizans imparatoru II. Nikiforos Fokas tarafından 963 yılında Kutsal Dağın en uç noktasında kurulan Büyük Lavra, Athos'taki en eski ve en tanınmış manastırdı, bu yüzden o istikamete doğru ilerlemeye karar verdik. Fakat öğle vaktini çoktan geçmiştik, bu nedenle ilk gecemizi yarımadanın yarı yolunda bulunan ve küçük bir manastır olan Karakoulu'da geçirmek zorundaydık, oraya güneş batmadan hemen önce vardık.

Kutsal Dağdaki diğer bütün manastırlar gibi Karakoulu da etrafını çevreleyen kuleli siper duvarıyla ortaçağdan kalma bir kaleye benziyordu, manastırın kapısına giden taş rampayı tırmandık. Kapıda *hegumenos*, yani misafirperverlik ustası denilen yaşlı bir keşiş oturuyordu, kapıya vardığımızda Allan'la bana birer bardak rakı ve birer parça lokum verdi. Amerikan İngilizcesi konuştuğumuzu duyduğunda güldü

ve “Detriot’teki Ford Motor Şirketinde çalışıyordum, gürültüye dayanamadım,” dedi. Bize misafir bölümündeki odamızı gösterdi, sırt çantalarımızı bıraktıktan sonra bizi yemekhaneye götürdü, orada elli keşiş bir arada uzun bir masada yemek yiyordu. Soğuk patates, mercimek ve sert ekmekten oluşan yemeğimizi aldık. Keşişlerden biri kürsüde duruyor ve kulak aşındıran tekdüze bir sesle dualar okuyordu, ara sıra çömelip tekrar ayağa kalkıyordu çünkü keşişlerden biri ya da diğeri ona bir patates fırlatıyordu, sanırım bu eylem bizi eğlendirmek için yapılıyordu.

Akşam yemeğinden sonra Allan’la birlikte odamıza döndüğümüzde hava kararmıştı ama yanımızda *hegumenos*’un verdiği yağ lambası vardı, lambayı yaktık ve bir süre daha uyanık kalıp sohbet ettik. Sonra kıyafetlerimizi çıkarmadan yataklarımıza uzandık çünkü hava buz gibiydi, karyolalarımız bir morg sedyesi kadar soğuk ve sertti, incecik şiltelerimiz ise çelik yünü kadar dikenliydi. Ama ikimiz de yanımızda birer şişe Johnny Walker viskisi getirmiştik, birkaç yudumdan sonra uykuya daldık, benim uykum derin ve rüyasızdı.

Ertesi sabah kahvaltıdan sonra manastırdan ayrıldık, kahvaltıda yine aynı sert ekmek ve ondan daha sert bir peynir vardı, bu kahvaltı bana Burma Yolunda yediğim kumanyaları hatırlattı. Kapıdaki *hegumenos*’a veda ettik, o da bize Grand Lavra’ya giden yolu gösterdi ve bizi bir *Kalo dromos* ile uğurladı, bu ifade “İyi yol” anlamına geliyordu. Fakat taşlı dağ patikası son derece zorluydu, sonraki yıllarda ne zaman o patikadan bahsetsem Allan inleyerek, “Bir kilometre vardır, bir de Athos kilometresi vardır John,” dedi.

Patikanın son kısmı bizi Grand Lavra'nın küçük limanına indirdi. Liman dediğim, her gün yarımadanın diğer ucundan denize açılan, Dafni ve Ouranopolis'e giderken manastırlardan yolcular alan bir kayığın geldiği hilal şeklinde küçük bir körfezdi. Çok uzun ve dik bir merdiven, deniz seviyesinin yüzlerce metre üstündeki keskin uçurumun tepesinde duran Grand Lavra'ya çıkıyordu. Bu manzara bana Brookly'ndeki Colonial Sinemasında Peg'le birlikte seyrettiğim *Gaib Ufuklar* filminden bir sahneyi hatırlatıyordu; o sahne- de filmin başrol oyuncusu Ronald Colman, uzaktaki bir Tibet manastırını gözetliyordu.

İleride basamakları yavaşça tırmanan birkaç keşiş vardı, onlara yetiştiğimizde konuşmalarına kulak mi- safiri olduk ve Kutsal Dağdaki diğer manastırlardan geldiklerini öğrendik. Anladığımız kadarıyla bir son- raki gün Grand Lavra'nın *paniyeri*'siydi ve keşişler bayramı kutlamaya gelmişlerdi.

Hegumenos bize rakı ve lokum ikram etti, ardından bizi odamıza götürdü, daha sonra denize uzanan bü- yük bir terasta yüzden fazla keşişle buluştuk, güneş batı ufkunda batarken altın rengine devrilen sulara baktık.

Yanımızdaki bankta oturan iki yaşlı keşişin Türkçe konuştuklarını duydum, 1923'te Türkiye ile Yunanis- tan arasında yapılan azınlık mübadelesinin bir parçası olduklarını düşündüm. Onları Türkçe selamladım ve İstanbul'daki Amerikan Kolejinde öğretmen olduğu- mumu söyledim. Bunu duyunca çok heyecanlandılar ve birkaç yaşlı keşişi yanımıza çağırdılar, bütün ke- şişler bizi Türkçe selamladılar. Bu karşılama devasa yemekhaneye geçtiğimizde de devam etti, başkeşiş

de bize Türkçe selam verdi ve bizi kendi masasına, birimiz sağına diğerimiz de soluna denk gelecek şekilde oturttu. Ayrıca Bizans'ın kutsal şehrinden gelen saygın konuklar olduğumuzu, bu yüzden de mevcut odamızdan daha geniş ve konforlu bir odaya taşınacağımızı söyledi.

Yeni odamız *katholikon*'un, yani manastır kilisesinin girişinin üstündeydi ve avluyu gören bir balkona sahipti. Başkeşiş ve yardımcıları *paniyeri*'nin prelüdüne henüz başlamışlardı, bu ayin bin yıldan daha yaşlı olan manastırın kuruluşundan bu yana hiç değişmemişti. Kokulu tütsü bulutlarına karışan ilahi sesleri beni ortaçağ Bizans'ına geri götürdü; aynı zamanda, Brooklyn'deki Fourteen Holy Martyrs Kilisesinde düzenlenen ayinlerde rahip yardımcılığı yaptığım günleri hatırlattı. Bunlar modern dünyanın çok uzağında, Yunanistan'ın Tibet'i olarak anılan Kutsal Dağda uyanan hayal ve hafıza katmanlarıydı.

Ayin saatlerce sürdü, bu süre zarfında bizimle İngilizce, Yunanca ve Türkçe konuşan bir dizi ziyaretçimiz oldu. İngilizce konuşan yaşlıların çoğu, hayatlarının son yıllarını manastırda geçirmek için emekli olan dul adamlardı. Chicago ya da New York'ta yaşlı vatandaşlar için inşa edilen evlerde yaşarken hissedeceklerinin aksine, buradayken evde olduklarını hissediyorlardı, oralarda geçirdikleri hayatın sürgün hayatı olduğunu düşünüyorlardı, belki de yanımızda getirdiğimiz Johnny Walker şişesini bitirmemize yardım ederken bize öyle söylediler.

En ilginç ziyaretçimiz Yunanca konuşan ve kendini Yorgo olarak tanıtan bir keşişti. Ona şöyle karşılık verdim: "O pou Yorgo kai malama!" Bu cümle, "Yorgo'yu

bulduğun yerde altın bulursun!” anlamına geliyordu. Yorgo yaklaşık bir metre çapında bir tepsi taşıyordu; tepside kendi pişirdiği, renkli şekerlerle ve Christos Pantocrator’un (Her Şeye Kadir İsa) büstüyle süslediği bir pasta vardı. O akşam boyunca başkeşiş ve diğer keşişler kutsal pastadan bir dilim almak için yanımıza uğradılar ve Allan’la beni Bizans’ın ortak imparatorlarıymışız gibi selamladılar. Müteakip ziyaretçiler pastanın tümünü ve Johnny Walker’ın çoğunu bitirmemize yardım ettiler. Ancak ertesi gece için, yani Grand Lavra’daki son gecemiz için birkaç yudum viski ayırmayı başardık.

Ertesi gün Selanik Üniversitesinden bir grup Yunan akademisyen geldi, onlarla birlikte Grand Lavra’nın meşhur kütüphanesini gezdik. İmparator II. Nikiforos Fokas bu kütüphaneyi Konstantinopolis’ten getirilen Yunanca el yazmalarıyla doldurmuştu. Gördüğüm ve incelediğim el yazmalarının arasında Aziz Pavlus’un *Galatyalılar’a Mektup*’unun beşinci yüzyıldan kalma bir nüshası ve Diosorides’in *De Materia Medica*’sının daha da eski bir kopyası vardı ki bu eseri Oxford’daki seminerimde Alistair Crombie’yle birlikte incelemiştim. Manastırdaki kıymetli emanetleri barındıran hazine odasının da tura dahil olduğunu öğrendik, fakat görevli keşiş Allan’la benim odaya girmeme izin vermedi çünkü biz Yunan Ortodoks Kilisesinin mensupları değildik. Görevli keşişe İtalya’daki ve Brooklyn’deki Katolik kiliselerinde aynı azizlerin bazı kalıntılarını gördüğümü, gördüğüm şeylere Vaftizci Yahya’nın neredeyse hiç bozulmamış iki kafatasının da dahil olduğunu ve kataloğa göre Grand Lavra’da bu

kafataslarından sadece küçük bir parça bulunduğunu söyleyebilirdim ama söylemedim.

Ertesi sabah Allan'la birlikte limana indik ve Dafni'yle Ouranopolis'e gidecek kayığa bindik. Dafni'de kayığa üç yaşlı keşiş bindi. Manastırın resmini çekmek için fotoğraf makinemi çıkardığımda, keşişlerden biri, "O fotoğraf makinesini kaldır yoksa seni tutuklarım!" dedi. Sonra gülerek kendini tanıttı, Chicago emniyet güçlerinden emekli eski bir dedektif olduğunu ve Amerikan sosyal güvenlik çeklerini nakit paraya çevirmek için arkadaşlarıyla birlikte Selanik'e gittiğini söyledi. Brooklyn'de büyümüş bir İrlandalı-Amerikalı olduğumu duyunca sevindi, Chicago'daki en iyi arkadaşlarının İrlandalı küçük çaplı gangsterler olduğunu söyledi. Ouranopolis'te ayrılırken el sıkışıp vedalaştık. 1966-67 akademik yılının başında Robert Kolej Yönetim Kurulu yeni bir başkan atadı. Dwight Simpson isimli yeni başkanın tam bir felaket olduğu anlaşıldı, adam yıl sonu gelmeden sinir krizi geçirdi ve görevden alındı. Bob Hall, Robert Kolej'in geçici başkanlığına getirildi, yönetim kurulu bu esnada Robert Kolej ve kolejin Arnavutköy'deki kardeş okulu Amerikan Kız Koleji için yeni bir başkan aramaya başladı.

Yönetim kurulu en sonunda Dr. John Scott Everton'da karar kıldı. Emekli bir Amerikan diplomatı olan Dr. Everton 1968 yazında göreve başladı. Everton bu görevi, Robert Kolej'in ya da Amerikan Kız Koleji'nin kapatılması gerektiğini bilerek kabul etmişti, zira iki okul da zarar ederek çalışıyordu ve azalan bağışlar bu iki kampüsten sadece birinin açık kalmasına imkân tanıyordu.

Bu esnada Türkiye'deki politik durum şiddetli anarşiye evrildi, Robert Kolej'deki sol görüşlü öğrenciler kolej yönetiminin "kültürel emperyalizmin" örneği olduğunu duyurdular ve okulun Türk hükûmeti tarafından devralınmasını talep ettiler. Anarşi, Türk Ordusunun müdahalesine yol açtı ve 8 Mart 1971'de Başbakan Süleyman Demirel'in hükûmeti General Cevdet Sunay'ın baskısıyla istifaya zorlandı. Türk Ordusu ülkenin yönetimini ele geçirdi ve sıkıyönetim ilan edildi.

Üç ay sonra Dr. Everton Yönetim Kurulunun Eğitim Bakanlığıyla bir anlaşmaya vardığını açıkladı. Bu anlaşmaya göre Robert Kolej kampüsü Eğitim Bakanlığı tarafından devralınacak ve okulun kolej bölümü Boğaziçi Üniversitesi adı verilen bir Türk enstitüsüne dönüştürülecekti. Aynı zamanda, Robert Kolej ile Arnavutköy'deki Amerikan Kız Koleji birleştirilecek ve karma eğitim veren bir ortaokul haline getirilecekti. Yeni kurum Robert Kolej adını alacak ve Amerikan Yönetim Kurulu tarafından yönetilecekti. Dönüşüm 1971 yazında gerçekleşti ve kampüsümüz eylül ayında Boğaziçi Üniversitesi olarak yeni bir varoluşa başladı. Üniversitenin ilk rektörü arkadaşım ve meslektaşım Aptullah Kuran'dı. Kendisi Robert Kolej mezunuydu ve Osmanlı mimarisi konusunda seçkin bir tarihçiydi, eski Robert Kolej'in iki kültürlü Türk-Amerikan geleceğini sürdürmeye kararlıydı.

Sonbahar dönemi başladıktan kısa bir süre sonra, Aptullah okulun Amerikalı öğretim kadrosunu bir araya topladı ve sözleşmelerimizin Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanacağını söyledi, bizi mümkün olan en uzun süre boyunca üniversitede tutabilmek için ge-

reken parayı toplamaya çalışacağını da sözlerine ekledi. Boğaziçi Üniversitesindeki Amerikalı öğretim üyelerinin çoğu geçen akademik yılın sonunda okuldan ayrılmıştı, geriye ben ve Bob McMickle dahil altı kişi kalmıştı. Fizik bölümünün başkanı olan Bob, yerini Erdal İnönü'ye bırakmıştı. Erdal İnönü, cumhurbaşkanı sıfatıyla Atatürk'ün halefi ve daha sonra Türkiye'nin başbakanı olan İsmet İnönü'nün oğluydu.

Cemiyette kalan Amerikalılar arasında, 1863'te Robert Kolej'nin kuruluşundan sorumlu olan Amerikan Misyonerler Heyetinin birkaç üyesi vardı. Bu kişilerden biri arkadaşım ve komşum Bill Edmonds idi. Bill, Amerikan Heyetinin yönettiği bir yayınevi olan Redhouse Yayınlarının editörüydü. Bill, Hilary Sumner-Boyd'un ve benim İstanbul hakkında büyük kitaplar yazdığımızı ve bu kitapları henüz yayımlamadığımızı duymuştu; söz konusu kitaplar Hilary'nin *Seven Hills of Constantinople*'ı ve benim *Broken-Down Paradise*'imdi. Bill metinlerimizi birleştirmemizi ve kısaltmamızı önerdi, böylece Redhouse çalışmalarımızı şehir için bilimsel bir rehber haline getirebilir ve tek kitap olarak basabilirdi, zira piyasada bu tür kitaplardan yeterince yoktu.

O akşam konuyu Hilary'yle konuştum. Hilary, "Neden olmasın şekerim," deyince Bill'i aradım, o da yeşil ışığı yaktı.

1972 yılında yayımlanan *İstanbul'u Dolaşırken* isimli kitap böyle doğdu. Kitap övgü dolu eleştiriler aldı; *The Times* tarafından "İstanbul için en iyi seyahat rehberi" olarak nitelendirilirken, *International Herald Tribune* yazarlarından William Buckley bu çalışma için "roman gibi okunan rehber kitap" dedi.

Edindiğimiz yeni arkadaşlar arasında Amerikan Konsoloslukunda çalışan Jim Burkart ve onun İrlanda asıllı Amerikalı eşi Bridget vardı, onlar sekiz çocuklarıyla birlikte gelecek yıllardaki hayatımızda önemli bir rol oynayacaklardı. Hemen hemen aynı zamanlarda Bruce ve Kate McGowan'ı tanıdık, oğulları Joshua, Brendan'la yaşitti. Bruce, Columbia Üniversitesinde yaptığı Osmanlı Tarihi doktorasını yeni tamamlanış ve ARIT'ın (The American Research Institute in Turkey: "Türkiye'deki Amerikan Araştırma Enstitüsü") başkanlığına atanmıştı. ARIT, Amerika'daki bir grup üniversite tarafından, Türkiye'de araştırma yapan Türk ve Amerikalı akademisyenler için bir konaklama ve çalışma merkezi olarak kurulmuştu.

Bruce yetenekli bir şarkıcıydı, lisansüstü eğitim alırken Metropolitan Operasında sahnelenen birçok prodüksiyonda korist olarak şarkı söylemişti. Kate profesyonel bir dansçıydı, Türk Ulusal Halk Dansları Grubuna katılmış ve grupla Avrupa turnesine çıkmıştı.

Bir kış pazarında Kule Evindeki dairemizde hep birlikte öğle yemeği yedik ve sonra şöminenin karşısına oturup sohbet ettik. Brendan Kazıklı Voyvoda'yı anlatan bir kitap okuyordu, kitabı ona ben vermiştim. Kazıklı Voyvoda olarak bilinen Romanya prensi, Bram Stoker'ın romanındaki ve çocukken Jimmy Anderson'la birlikte izleyip çok etkilendiğim Bela Lugosi'li filmdeki hayali Drakula için tarihi bir prototip oluşturmuştu. Bruce filmi izlemiş ve romanı okumuştı. Lugosi'nin canlandığı Drakula karakterinin teatral olasılıkları üstüne konuşmaya başladık ve alkollü bir öğle yemeğinden sonra şöminenin karşısında oturur-

ken, bu karakterin hem trajik dram hem de yüksek komedi unsurları barındırdığı sonucuna vardık.

Sonraki günlerde Bruce ve ben bu konu üstüne biraz daha sohbet ettik ve *Drakula*'dan muhteşem bir müzikal komedi çıkacağına karar verdik. Ben Kazıklı Voyvoda'nın Transilvanya'daki şatosunda geçen bir metin yazacaktım, Bruce da müzikleri besteleyecekti, müzikte otantik bir Romen niteliği olması gerektiğini düşünüyordu. Kış tatili yaklaşırken arabayla Romanya'ya gitmeye karar verdik; Bruce kendini yerel müziğin tınlarına uyduracak, ben de kırsal Transilvanya'nın atmosferini içime çekecektim. Bruce dördü-müzü kendi arabasıyla Romanya'ya götürebileceğini söyledi, çünkü onun arabası bizimkinden çok daha iyi durumdaydı ve Osmanlı tarihi üzerine araştırmalar yaparken sıkça Balkanlar'a giden Bruce karşımıza çıkacak olan çukur dolu tehlikeli yollara alıştı.

Rotamız bizi Trakya'dan Bulgaristan'a götürdü, sonra Tuna Nehri üzerinden Romanya'ya geçtik, Bükreş'te birkaç gün kaldıktan sonra Transilvanya Alplerini aşp Kluj'a gittik. Kazıklı Voyvoda'nın şatosunun bulunduğu Kluj hafızama kazındı. Gecelediğimiz yerlerde kulağımıza çalınan Romen melodileri de içimize işledi, Bruce İstanbul'a dönüş yolunda araba kullanırken o melodileri mırıldanıp durdu. *Drakula*'nın kayıp dünyasını gözlerimizle görmüştük ve şimdi o dünyayı sahnede yeniden yaratmaya çalışacaktık ama bunu Bram Stoker'ın hayal bile edemeyeceği bir şekilde yapacaktık.

Jim Lovett oyunu yönetmeyi kabul etti ve oyunu eski Robert Kolej Tiyatrosunda sahneye koyduk, o sahne Türkiye'nin önde gelen aktörlerinin ve oyun

yazarlarının kariyerlerine başladığı yerdı. Donald Hoffman, Drakula'yı oynadı. Bruce, Lady Caroline'ı kurtarmak için mücadele eden Viyanalı psikiyatrist Dr. Kreutzer'in rolünü üstlendi. Kana susamış vampir lordun kurbanı olan Lady Caroline karakterini meslektaşım Donald Frey'in eşi Barbara Frey canlandırdı. Toots, Kate ve birkaç arkadaşımız yardımcı roller üstlendiler.

Oyun büyük bir başarı kazandı, İngiltere'den gelen bir yönetmen oyunu Londra'da sahnelemek için destek aradı ancak başarılı olamadı. Bu benim için hiç önemli değildi, çünkü Avrupa'nın daha önce görmediğim bir yerine gitmiş ve gençliğimde gördüğüm sinematik harikalar diyarından muhteşem bir karakteri tekrar ziyaret etmiştim.

Eileen, Haziran 1973'te Amerikan Kız Kolejinden mezun oldu. Mezuniyetten önce Boston'daki Wheelock College'a erken kabul başvurusu yapmış ve tam burs kazanmıştı. O esnada Burkart'ların yardımıyla Brendan da Rockwell College'a kabul edilmişti, Rockwell College İrlanda'daki Tipperary eyaletinin başkenti Cashel'da bulunan bir Katolik erkek ortaokuluydu. İki çocuğumuz da 1973 yılının eylül ayı başlarında evden ayrıldılar, Toots'la beni yirmi bir yıldan fazla zamandır ilk kez yalnız bıraktılar.

1973 yılının bahar tatilinde Toots ve ben arabayla Atina'ya gittik. Orada birkaç gün kaldıktan sonra bütün Mora'yı dolaştık, hem antik alanları hem de Bizans kentlerini gezdik. Turumuzun doruk noktası Mistra ziyaretimizdi, bir vakitler Mora Despotluğunun başkenti olan bu yıkık şehir Bizans'ın son kalelerinden biriydi.

Mistra'yı ilk görüşümü hatırlıyorum: Mora'daki dağların arasında uzun zaman yol aldık ve güneşin batımına bir saat kala o yıkık şehirle karşılaştık. Bir Haçlı kalesinin mazgallı kalın duvarlarıyla ve kuleleriyle taçlanmış koni şeklindeki tepeyi, Despotlar Sarayının kalıntılarını ve tepenin batı yamacında kümelenmiş Bizans kiliselerini görebiliyorduk. Kalıntıların üstü tepenin kuzey sırtındaki hayaletvâri servilere tutunan sisle örtülüydü, Sparta Vadisinin etrafı zeytinlikler ve meyve bahçeleriyle çevriliydi, Batmakta olan güneşin altın renkli pırıltıları Taygetos Dağının karla kaplı beş zirvesinden yansyordu.

Agios Theodoros katedral kilisesine gittik ve kilisedeki nefte Palaiologos Hanedanının iki başlı kartalını taşıyan bir rölyef gördük. Bizans, var olduğu son iki asır boyunca Palaiologos Hanedanı tarafından yönetildi. XI. Konstantin Palaiologos'un kaderinde Bizans'ın son imparatoru olmak vardı; Konstantin 6 Ocak 1449'da taç giydi ancak 29 Mayıs 1453'te düşen Konstantinopolis'i savunurken öldü. Mistra 1460'a, Trabzon ise 1461'e kadar direndi ama bu şehirler de düştükten sonra Bizans altın bir hatıra haline geldi. Bu altın hatıra, Homeros'un "Sığ Lakedaimon" olarak adlandırdığı bu bölgenin kalbindeki hayalet şehre hâlâ tutunur.

Kuzey ve Orta Yunanistan'dan geçerek İstanbul'a geri döndük; İyonya, Kalambaka ve Trikala'da mola verdik. Pamvotis Gölünün batı kıyısında, yaklaşık beş yüz metre yükseklikte yer alan güzel şehir İyonya, Yunan Epiros'un başkentiydi ve 1913'e kadar Osmanlı İmparatorluğunun bir parçasıydı, Balkan Savaşının ardından Yunanistan'a katıldı. İyonya'yı 1809 yılın-

da, “Yannina Aslanı” olarak tanınan efsanevi Arnavut savaşı Ali Paşa yönetimindeyken ziyaret eden Byron bu şehri “zenginlik, zevk ve eğitim açısından diğer Yunan şehirlerinden daha üstün” olarak tarif etmiştir. İyonya, seçkin Bizans ve Osmanlı geçmişinin etkileyici abidelerini hâlâ barındırır, bu abidelerin en bilinenleri eski şehir merkezindeki Kale ve Pamvotis Gölündeki adaların en küçüğü Nisaki’de bulunan altı manastırdır.

Eski şehri gördükten sonra Toots’la birlikte bir tekneye binip Nisaki’ye gittik, göl kenarındaki bir tavernada baloncuklu zista şarabı içtik ve meşhur su yılanlarından yedik, bu su yılanlarının sadece Saragasso Denizinde çiftleştiği ve romatizmayı iyileştirdiği söylenir. Yemekten sonra Agios Panteleimonas Manastırını ziyaret ettik; Ali Paşa 1822 yılındaki son direnişini bu manastırda, Hurşid Paşa komutasındaki Osmanlı ordusuna karşı yapmış ve Hurşid Paşa tarafından vurulmuştu, sonra kafası Hurşid Paşa tarafından kesilmiş ve Sultan II. Mahmud’a gönderilmişti. O akşam, zitsa şarabımızı içerken Ali Paşa’nın şerefine kadeh kaldırdım ve *Genç Harold’ın Yolculuğu*’nun unutulmaz mısralarından alıntı yaptım:

Merhametten bahsetmiyorum, korkudan da
Onlar Vezir’e hizmet ediyorsa, onun ihtiyacı yok
bunlara
Hilal Peygamber zamanından beri,
Kimse Ali Paşa kadar şanlı bir lider görmedi.

Sonra Pindos Dağlarını aşarak Kalambaka’ya gittik. Yunanistan’daki en büyük ve en önemli Doğu Ortodoks komplekslerinden biri olan meşhur Meteora

("Havada asılı") manastırlarını gezdik. Teselya Ovası-
nın kuzeybatı kenarındaki doğal kumtaşı sütunlarının
üstüne inşa edilmiş altı manastır gördük, manastırla-
rın dördünde keşişler ikisindeyse rahibeler yaşıyordu
ve her manastır en fazla on kişi barındırıyordu.

En eski ve en büyük manastır olan Büyük Mete-
reon, Athos Dağında yaşayan Başkeşiş Athanasios
tarafından on dördüncü yüzyılın ortalarında inşa et-
tirilmişti, Başkeşiş Athanasios manastırın içindeki
katholikon'u İsa'nın Tecellisine ithaf etmişti. En bü-
yük ikinci manastır olan Kutsal Varlaam Manastırı
ise 1541'de kurulmuş ve manastırın *katholikon*'u Tüm
Azizlere adanmıştı. Kısıtlı zamanımız yüzünden ma-
nastırlara giden dik ve uzun basamakları tırmanama-
dık, onlara hayranlıkla aşağıdan baktık. Varlaam Ma-
nastırının altında dururken, bu yapıları asırlar süren
kanunsuz Türk hakimiyeti boyunca dokunulmaz kılan
şeyin ulaşım güçlüğü olduğunu fark ettim ve "Moni
Varlaam" isimli halk türküsünü hatırladım:

Rüzgârın çekişip inlediğini duyuyorum.
Dağlarla çekişiyor, çekişmeye devam ediyor:
"Ey Grevena Dağı, Metsova'nın ağaçları,
Şu adamı iyi tanırsın, şu Papayiorghis'i,
Mektuplarda geri, masalarda geri,
ve şimdi yaşlılığında çete lideri.
Bütün kaleleri, bütün manastırları talan eyledi,
Ama Tüm Azizler Kilisesini elleyemedi
Etrafında döndü durdu, basamak göremedi.
Bağırdı keşişe şöyle seslendi:
'Aşağı in, aşağı in ve bağışla beni
Günah işledim, ben günahkârım,
Sunaktaki rahibin canını aldım.'"

Sonra güneye inip Trikala'ya ve büyük Teselya Ovasına gittik. Homeros ve Herodotos bu ovayı, efsanevi Akhilleus'un ve Jason'ın evi olarak tanımlamış, mitolojik sentorlarla lapitlerin de burada yaşadığını söylemişlerdir. Trilaka'da Ulahların yıllık fuarına denk geldik. Ulahlar Romenceye benzer bir Latin lisanı konuşan yarı göçebe bir halktır, Yunanistan'da otuz bin, Arnavutluk'ta da yirmi bin Ulah olduğu tahmin edilir. Yunanistan'da *to Pazari* (pazar) olarak bilinen fuar üç gün sürer, gün içinde kültürel etkinlikler düzenlenir, akşamları ise şarkılı danslı kutlamalar yapılır.

Fuarın ilk günü, orta yaşlı bir ressamın ilkel resimlerden oluşan sergisini gezdik, adamın kanvasları betondan yapılmış bir su kemeri boyunca sıralanmıştı. Bazı resimler, 28 Ekim 1940 ile 23 Nisan 1941 arasında geçen Yunan-İtalyan Savaşını tasvir ediyordu, orta yaşlı ressam o savaşta genç bir asker olarak dövüştüğünü bana gururla anlattı. Adamın resimleri teknik açıdan mükemmeldi ve son derece orijinaldi, savaş sırasında Yunanlara yardım etmek için gelen kanatlı sentorların gökyüzünden yere inişini tasvir eden resimler özellikle benzersizdi.

O akşam tarlalara ahşap masalar ve banklar kurulmuştu, biz de yerel kostümlere bürünmüş Ulahların arasına karıştık. Ateşte kızartılmış kuzu şişler ve beyaz şarapla dolu testiler önümüze yığıldı. Genç bir kadın on müzisyenden oluşan bir orkestra eşliğinde Ulahça, Arnavutça, Yunanca ve Türkçe şarkılar söyledi. Çıplak ayaklı insanlar bir çember hâlinde tarlalarda dans etti. Şarkıların arasında bildiğim bir şarkı duydum, Trilanka ve Teselya Ovasına ait aşk şarkısı şöyleydi:

Ova suya susamış
 dağlarsa kara
 şahinler ete susamış
 ve ben sana Despo, ben sana
 tombul ellerine susadım,
 güçlü yumruklarına.
 Bırak da elin yastığım olsun
 Kirasıyla oraya varayım
 Her sabah bir altın florin
 Her hafta on altın florin
 Trika'lı bildircinim,
 Larissa'lı güvercinim.

1973 başlarında bir Yunanistan rehberi yazmak için Londra'daki George Philips yayınevi ile sözleşme imzaladım. Maureen bana yardım etmeyi kabul etti. 1973 yılının temmuz ve ağustos aylarında Harvard yaz tatiline girince, Maureen, Naxos'a gelip bize katıldı ve benimle birlikte kitabı tamamladı. *Complete Guide to Greece* ("Yunanistan İçin Tam Gezi Rehberi") 15 Mayıs 1974'te yayımlandı. Haziran başında Maureen'in Harvard'dan mezun oluşunu kutlamak için Toots'la birlikte Boston'a gittik, böylece kitabın bir nüshasını diploma aldığı gün kızıma hediye ettim.

Amerika'ya giderken İrlanda'ya uğramış ve Brendan'ı almıştık, Eileen zaten Boston'daydı, beşimiz en azından birkaç gün için yeniden bir araya gelmiştik. Annemle babama bir mektup yazmış ve onları mezuniyet töreni için Cambridge'e davet etmiştim. Hâlihazırda Boston'da yaşayan Nell teyzemi de törene çağır-mıştım.

Maureen'in önerisiyle mezuniyet günü sabah dokuzda, Harvard Yard girişinin tam karşısındaki Wurst-

haus isimli eski restoranın barında buluşmaya karar verdik. Marueen bizi erkek arkadaşı Paul Spike'la birlikte Wursthaus'un kapısında bekliyordu, Amerikalı genç bir yazar olan Paul'le Naxos'ta, Yunanistan rehberini yazdığımız sırada tanışmıştı. Birkaç dakika sonra Nell'le birlikte Peg geldi ama John'dan eser yoktu. Peg'e John'un nerede olduğunu sorduğumda, Peg onu elli yıllık evliliğin ardından sonsuza dek terk ettiğini söyledi. John tekrar içmeye başlamış ve Peg buna daha fazla dayanamamıştı, Albany'deki kız kardeşim Dorothy ve eşi Frank Lehner'le birlikte yaşamaya başlamıştı. John'u, New Jersey'deki Seabrooke Heights'a taşınan erkek kardeşim Jimmy ve eşi Jane'le bırakmıştı. Peg bu konu üstüne daha fazla konuşmayacağını söyledi, böylece Harvard Yard'ın karşı tarafına geçtik ve mezuniyet törenine gittik.

Harvard'ın başkanı Derek Bok'un yaptığı açılış konuşmasından sonra kürsüye birçok konuşmacı çıktı ama onları dikkatlice dinlediğimiz söylenemezdi. Ta ki Protestan bir rahip sözlerini "Tanrı sizi korusun," diyerek bitirene kadar. Bu cümle Peg'in "Tanrı yasaklanmalı!" diye bağırmasına yol açtı. Peg'in sözleri etrafımızda oturan insanlar arasında bir karmaşa yarattı ve Nell'in defalarca haç çıkarmasına sebep oldu ama diğer konuklar ve sahnedeki yetkililer Peg'in bu hakaretini duymamış gibi görünüyorlardı.

Mezuniyet töreninden sonra Peg ve Nell bizimle vedalaştılar çünkü Gene dayımın Güney Boston'daki evine gitmek üzere otobüse bineceklerdi. Peg trenle Albany'ye dönmeden önce dayımın evinde bir gece geçirecekti. Peg'i tekrar görüp görmeyeceğimi bir kez daha merak ederken onunla gözyaşları içinde vedalaştım.

Ertesi gün Maureen ve Paul'le vedalaştık. Onlar New York'a taşınma hazırlığı yaparken Toots, Eileen, Brendan ve ben Atina'ya uçtuk. Yazı Naxos'ta geçirildikten sonra Atina'ya dönüp kendi yollarımıza gittik; Eileen, Boston'a; Brendan, İrlanda'ya; Toots ve ben ise İstanbul'a. Böylece, 1974 yılının eylül ayı ortalarında Kule Evindeki dairemize geri döndük, evimiz çocuklar yokken çok boş görünüyordu.

Bir ay sonra, Maureen ve Paul beklenmedik bir şekilde ortaya çıktılar ve New York'ta uygun işler bulamadıkları için bizimle yaşamaya başladılar. İstanbul'daki bir Türk okulunda İngilizce öğretmenliği yapabileceklerini düşündüler ama sonbahar dönemi çoktan başlamıştı, okullarda açık kadro bulamadılar. İlkbahar döneminin başında şanslarını bir kez daha denediler ancak yine sonuç alamadılar. Bunun üzerine Paul'ün annesinden bir süre geçinmelerine yetecek kadar borç aldılar ve Londra'ya taşındılar. Kısa bir süre sonra evlendiler, ancak okul dönemi olduğu için Toots ve ben törene katılamadık. Bu duruma üzüldüm ve bunun sürgün hayatı yaşarken ödenmesi gereken bir bedel daha olduğunu fark ettim.

Eileen ve Brendan yaz tatilinde Naxos'a gelip bize katıldılar. Eski rutinimize geri dönmek için can atıyorduk, ancak turizm Naxos'u keşfetmişti ve ada artık sadece bize ait değildi. O yılın ilerleyen zamanlarında Atina'daki Lycabettus Yayınevi *Naxos, Ariadne's Isle* isimli kitabımı bastı. Kitapta Naxos'u ilk gördüğümüz haliyle anlatıyordum, masumiyetini modern ticari dünyaya teslim etmeden önceki haliyle anlatıyordum. 1976 bahar döneminin başlangıcından kısa bir zaman sonra, Aptullah Kuran üniversitenin öğretim kadro-

sundaki altı Amerikalıyı ofisine çağırdı. Türk Eğitim Bakanlığının yabancı öğretmen maaşı bütçesinde ke-sinti yaptığını, bu sebeple bir sonraki akademik yılda sadece beşimiz için yeterli para olacağını söyledi. Biri-mizin konuşmasını bekleyerek etrafa baktı, en sonun-da gönüllü olup ben konuştum.

Toots verdiğim habere ne şaşırdı ne de üzüldü, çünkü bunun er ya da geç olacağını ikimiz de biliyor-duk. Ona Atina'da bir iş bulmayı deneyeceğimi söyle-dim, Toots bunun harika bir fikir olduğunu düşündü. Birçok uluslararası okula mektup yazdım ve hepsin-den olumlu yanıtlar aldım, bu yüzden bahar tatilinde Atina'ya gittik. İki okulla yaptığım sonuçsuz görüş-melerin ardından Kifissia'daki Hellenic International School'dan (HIS) gelen teklifi kabul ettim. Kifissia, Pendeli Dağının eteğine kurulmuş bahçeli, şık bir Ati-na banliyösüydü, ayrıca Parthenon mermerinin çık-a-rıldığı yerdi.

HIS'i üç yıl önce kuran ve okulun ortak yöneticili-ğini yapan Bob Betts ve Lloyd Pawkett isimli iki Ame-rikalı bana okulu gezdirdiler. HIS'in ilkokul, ortaokul, lisans ve lisansüstü eğitim bölümü gibi birçok sevi-yesi vardı. Lisans ve lisansüstü eğitim California'da-ki La Verne Üniversitesinin işbirliğiyle işliyordu; La Verne Üniversitesi Marathon'daki Nea Makri'de -MÖ 490'da Yunanların Persleri hezimete uğrattığı alan-bulunan ABD Deniz Üssünde de kurslar düzenliyor-du. Ben hem ortaokulda hem de üniversitede ders verecektim. Bölümün düzenlediği akşam kurslarında ve cumartesi günleri Atina'daki abidelere düzenlediği eğitim turlarında görev alacağım için fazladan ücret de alacaktım.

Brendan'ın Rockwell'de bir yılı daha vardı ama oğlumuz orada pek mutlu değildi, biz de onun ortaokul eğitimini HIS'te tamamlayabileceğini düşündük. Konuyu Bob ve Lloyd'a açtım, bunun onlar için bir sorun olmayacağını ve Brendan'ın okulda ücretsiz olarak okuyabileceğini söylediler. El sıkıştık, eylül ayının ilk pazartesi günü görüşmek üzere anlaştık. Bob ve Lloyd'un asistanlığını yapan Samir isimli Lübnanlı genç o zamana kadar bizim için uygun bir daire bulacaktı.

Bahar döneminin geri kalanını İstanbul'dan ayrılmaya hazırlanarak geçirdik, son derslerimi verdiğimde çoğunlukla kitaplardan oluşan eşyalarımızı paketlemiştik. Brendan o süre zarfında yanımıza gelmişti, Atina'ya göndermeyi planladığımız şeyleri ahşap bir konteynere yüklememe yardım etti. İstanbul daha önce, oradan ayrılmadan önceki son günlerimizde olduğu kadar güzel olmamıştı, o son günlerde çiçeklenen erguvan ağaçları Boğaz'ın üzerindeki yamaçları mora boyamıştı ve evimizin arkasındaki bülbüller birbirlerine serenat yapıyorlardı.

En sonunda, 15 Haziran 1976 sabahında evimizden ayrıldık ve neredeyse on altı yıl önce koleje gitmek için geçtiğimiz Boğaz yolu boyunca ilerlemeye başladık. Böylece, bir daha geri dönüp dönmeyeceğimizi merak ederek İstanbul'u terk ettik. Maceramız yön değiştiyordu. Aiolos'un ters rüzgârları içine doldurduğu heybeyi açan adamları yüzünden Odysseus da aynı kaderi yaşamıştı.

MACERA KESİNTİYE UĞRUYOR

Yazı Naxos'ta geçirdik, 14 Eylülde feribotla Pire Limanına geçip arabayla Kifissia'ya vardık. Orada Samir'le buluştuk ve onun bizim için bulduğu daireye gittik, dairemizle okul arasında yaklaşık yarım saatlik bir yürüme mesafesi vardı.

Saat dokuzdan üçe kadar ortaokul sınıflarına fizik, matematik ve astronomi öğretiyordum, ayrıca Bob Betts'in tarih derslerine vekil öğretmen olarak giriyordum. Saat üçten beşe kadar üniversite düzeyinde fizik, matematik, astronomi ve bilim tarihi dersleri veriyordum. Sonra da saat yediden ona kadar yüksek lisans düzeyinde Bizans ve Osmanlı tarihi dersleri sunuyordum. Ayrıca, hafta içinde Nea Makri'deki Amerikan Üssünde derslere giriyor ve cumartesi günleri antik Atina'nın abidelerini kapsayan eğitim turlarına liderlik ediyordum.

Atina turlarım *Strolling Through Athens* ("Atina'yı Dolaşırken") isimli kitabı yazmama sebep oldu ve bu kitap 1990 yılında Londra'da Penguin tarafından yayımlandı. Tıpkı *İstanbul'u Dolaşırken* gibi bu kitap da antik Yunanistan'dan Roma çağlarına, Bizans'tan

Türk dönemine ve modern zamanlara kadar uzanan, birbirine bağlı bir dizi şehir yürüyüşünün kombinasyonundan doğdu. Yürüyüşlerimden birinde Olimpos’lu Zeus Tapınağının önünden geçiyordum, İlissos Nehrini modern otoyolun altından geçiren kanalın bulunduğu noktadaydım. Bulunduğum yerin, Platon’un *Phaidros* diyalogunun sahnesi olduğunu fark ettim. O diyalogda, Sokrates kendisini “yaz sesleriyle ve kokularıyla dolu çok güzel bir dinlenme yeri”ne götüren arkadaşını kutlar, “Sevgili Phaidros, harika bir rehber oldun!” der.

O yıl edindiğim arkadaşlardan biri, Atina’daki Yahudi Müzesinin kurucusu ve yöneticisi Nikos Stravroulakis’ti. Girit’teki Hanya kasabasında yaşayan Nikos, Hanya’da on üçüncü yüzyıldan kalma bir Venedik kule evini restore ediyordu ve iş bittiğinde bizi orada ağırlamayı umuyordu.

Edindiğimiz en yakın arkadaşlar, sürgün hayatına yeni başlamış olan İngiliz bir genç çiftti; Roddy Conway Morris ve eşi Christine’le sonraki yıllarda maceralarımızın seyri boyunca yollarımız sıkça kesişti.

Atina’da edindiğimiz iyi dostlar arasında, lisanüstü Bizans tarihi dersime giren Rosemary Engman da vardı. Rosemary’nin eşi Larry Engman, Atina’da CIA görevlisi olarak bulunuyordu, geçen yıl Yunan teröristlerin suikastı sonucunda ölen Robert Welch’in yerine getirilmişti. Larry sayesinde, Ernie Tzicagos ve Gust Avrakatos gibi Yunan-Amerikalı ajanlar da dahil olmak üzere birçok CIA ajanıyla tanıştım. İkinci Dünya Savaşında Çin’de bulunan ve Stratejik Hizmetler Ofisinin hizmetinde çalışan Ernie “Çılgın Bombacı” lakabıyla tanınıyordu, bu lakabı Çin’deki birçok köp-

rüyü havaya uçurduğu için almıştı. Havaya uçurduğu köprülerden biri Burma ile Çin arasındaki Salween Nehrinin üzerindeydi ve 1945 Ağustosunun başında benim kamyon konvoyum Ernie'nin neden olduğu hasarın onarılmasını bekledikten sonra o köprüden geçmişti.

Gust Avrakatos sonraki yıllarda Andreas Papandreou hükümetini deviren darbeye karıştı ve *Charlie Wilson'ın Savaşı* isimli filmde Philip Seymour Hoffman tarafından canlandırıldı. Başrolünde Tom Hanks'in oynadığı bu film, Gust'un Afganistan'daki gizli operasyonlarını konu almıştı.

Brendan, 1977 Haziranında HIS ortaokulundan mezun oldu ve Yale'den tam burs aldı. Bu hepimiz için hoş bir sürpriz oldu çünkü Brendan'ın notları o kadar da parlak sayılmazdı. Brendan eylül başında Yale'e kaydolmak için Amerika'ya uçtu. Kısa bir süre sonra, Wheelock Kolejinden okul öncesi eğitim derecesiyle mezun olan Eileen yanımıza geldi. HIS ilkokuluna iş başvurusunda bulundu ve birinci sınıf öğretmeni olarak işe alındı.

Eylül ayında, HIS'in ortaokul ve üniversite bölümü Kifissia'daki eski Hotel Cecil'e taşındı çünkü o bina da daha fazla alan vardı. Binanın bodrum katındaki mutfaklar bilim laboratuvarlarına dönüştürüldü. Orada yirmili yaşlarında iki yeni öğretmenle çalışmaya başladım. Tony Baker isimli İngiliz kimya öğretmeni idi, Faye Breslin adındaki Amerikalı ise öğrencilere biyoloji öğretecekti. Bize yakın bir yerde yaşayan Tony'nin arabası vardı, ondan Eileen'i ilkokula bırakmasını rica ettim çünkü okulla evimiz arasında epey bir mesafe vardı. Tony bunu yapmaktan mutluluk

duyacağını söyledi, birkaç hafta sonra Eileen'le Tony çıkmaya başladılar.

Brendan için endişeleniyorduk, çünkü Brendan be-bekliğinden beri Amerika'da yaşamamıştı ve New Haven'da ona göz kulak olacak aile üyelerimiz veya arkadaşlarımız yoktu. Brendan orada tam bir yabancıydı ve yazdığı mektuplardan sorun yaşadığı anlaşılıyordu. Dönem sonunda bütün derslerinden başarısız notlar aldı ve üniversiteden atıldı. Atina'ya geri döndü ve Samir'in yardımcısı olarak HIS'te çalışmaya başladı.

Yazı yine Naxos'ta geçirdik, sonra HIS'in sonbahar dönemi başladı. Brendan bir süre iyi gibi göründü ancak sonbahar ilerledikçe daha depresif bir ruh haline büründü. Sonra, bir cuma akşamı yemek yediğimiz sırada, Brendan'ın bileklerini kestiğini ve Atina'daki bir hastanenin acil servisine kaldırıldığını bildiren bir telefon aldık. Hemen hastaneye koştuk, hayati bir tehlikenin olmadığını öğrendik fakat sorumlu doktor, Brendan'ın gözlem altında tutulacağı ve tedavi edileceği bir psikiyatri kliniğine yatırılmasının şart olduğunu söyledi. Brendan'ı Kifissia'daki özel bir ruh sağlığı hastanesine yatırdık, oğlumuzun durumu eve dönmesine yetecek kadar düzeldi.

Ancak Brendan'ın daha kapsamlı bir tedaviye ihtiyacı olduğu açıktı, bu nedenle Toots onu Amerika'ya geri götürmeye karar verdi. Boston'da yaşayan yakın arkadaşı Ann Couch'u aradı, ondan yardım ve tavsiye istedi. Ann, Toots'la Brendan'ın kendileri için bir yer bulana kadar onunla kalabileceklerini söyledi, böylece ilkbahar döneminin başında eşim ve oğlum Boston'a uçtular.

Toots beni her hafta sonu aradı ve durum hakkın-da bilgi verdi. İkinci aramasında Brendan'ı bir devlet psikiyatri hastanesine yatırdığını ve Boston'daki Windsor Kız Okulunda bir sekreterlik işi bulunduğunu söyledi. Kendine bir daire bulana kadar Ann'in yanında kalacaktı. Toots'a bahar tatilinde onu görmek için Boston'a uçağımı ve eski arkadaşımız Neil Bull ile iletişim kuracağımı söyledim. Neil, Robert Kolej'in eski müdürüydü ve şimdi bir akademik yerleştirme ajansı işletiyordu, Boston bölgesinde bir iş bulmama yardım edebilirdi.

Neil, Boston'un banliyölerinden biri olan Dedham yakınlarındaki Noble and Greenough hazırlık okulunda benim için bir mülakat ayarladı, okulda matematik ve fen öğretmenliği için açık bir pozisyon vardı. Bahar tatilinde oraya gittim, okul müdürü Rahip Ted Gleason'la ve fen bölümü başkanı Fred Sculco'yla tanıştım, iki adam da Neil'in yakın arkadaşlarıydı. Anlaşılan o ki adamların aradığı niteliklere sahiptim zira keyifli bir mülakatın ardından iş teklifi aldım ve teklifi hemen kabul ettim.

Toots çok sevindi, Dedham'da bizim için bir daire bulmaya çalışacağını söyledi. Atina'ya dönmek için Toots'u tek başına bıraktığım sırada ikimiz de geleceğimiz için umutluyduk ama bir yandan da üzgündük çünkü yirmi sekiz yıllık evliliğimiz boyunca bir günden fazla ayrı kalmamıştık.

Ağustos sonuna doğru Atina'dan ayrıldım, Eileen o sırada Tony Baker'ın evine taşınmıştı. Uçak yükselirken önce Parthenon'u sonra bütün Atina'yı gördüm, Ege Denizinin ve denizdeki adaların üzerinden uzaklara uçarken her şey küçülüp yok olmaya başla-

dı. Maceralı yolculuğumuzun sona erdiğini ve içinde bulunduğumuz şartların bizi doğduğumuz ülkeye geri dönmeye zorladığını hissettim, artık evimizde olduğumuzu hissetmediğimiz bir yere gidiyordum.

Brendan hastaneden taburcu olduktan sonra Toots, Dedham'da bir ev kiraladı. Ann Couch'un verdiği borç parayla Windsor Okuluna gidip gelebileceği ikinci el bir araba satın aldı. Ben yaklaşık beş kilometre uzaktaki Nobel ve Greenough Okuluna yürüyerek ya da okul otobüsüne binerek gidebiliyordum. Brendan, Dedham'daki bir benzincide çalışmaya başladı ve bir süre için bizimle yaşadı, ancak Boston'da çiçek dağıtımcısı olarak çalışabileceği daha iyi bir iş bulup kendi daire-sine taşındı.

Noble and Greenough Okulunda öğretmenlik yapmaktan keyif alıyordum ve oradaki öğretmenlerin birkaçıyla arkadaş olmuştum, Windsor Okulunda çalışan Toost da oradan dostlar edinmişti. Sosyal çevremize Peter ve Connie Oliver, Bob ve Ellen Kaplan gibi yeni arkadaşlar eklenmişti. Ann Couch, eski öğrencim Jacob Maya ve eşi Mimi, Roddy ve Olga O'Connor, Peter ve Rosemary Shiras gibi eski dostlarımız da hâlâ bizimleydi. Çok geçmeden, Yunanistan'da ve Türkiye'de yaptığımız gibi hayatın tadını çıkarmaya başladık, fakat oraları çok özliyorduk ve Toots'la baş başa kaldığımızda Yunan ve Türk müzikleri dinliyorduk.

Dağınık ailemiz bu esnada büyüyordu. Maureen 10 Aralık 1979'da bir oğlan çocuğu doğurdu, o ve Paul bebeğe Matthew adını verdiler. Paul 1982 yılında Texas Üniversitesindeki yaratıcı yazarlık bölümüne katıldığında ailece El Paso'ya taşındılar. 1 Mayıs 1983'te kızları Emma doğduğunda hâlâ Texas'ta yaşıyorlar-

dı. Toots ve ben bebeğin vaftiz törenine katılabildik. Emma'nın vaftiz ebeveyni, Amerika'da üniversite okurken tanışıp evlenen Yunan çift Pandelis ve Eirene Bamias'tı. Eirene, Yunanistan'ın Samos Adasından geliyordu, bu sebeple ondan "Samiotissa" isimli şarkıyı söylemesini istedim. Bu şarkıyı en son Naxos'ta, Sotiri Peristerakis tarafından Hermione'a söylenirken duymuştum. Pandelis, Kuzey Yunanistan'ın dağlarından gelen bir Ulahtı, ona Trilaka'da katıldığımız festivali ve orada duyduğumuz şarkıları anlattım. Ertesi gün, Pandelis bizi sınırın diğer tarafındaki Juarez'de bulunan bir Yunan restoranına götürdü, restorandaki paralı müzik kutusundan Meksika şarkıları dinledik. Şarkıların kanatlarına binip yolculuklara çıktık.

Tony Baker 1980 yılında Dulwich College'da bir öğretmenlik işi buldu ve Eileen'le birlikte Atina'dan Londra'ya taşındı. Tony ve Eileen 30 Ağustos 1980'de Bristol'da evlendiler, Eileen 3 Ekim 1981'de Londra'da bir kız çocuğu doğurdu, kızlarına Naxos'la olan ilişkisi sebebiyle Ariadne adını verdiler. 23 Nisan 1985'te Alex adını verdikleri bir de oğulları oldu.

Bu esnada sevdiklerimizin bazılarını kaybettik; babam 1978'de biz Atina'dayken öldü, Toots'un babası da 1985'te vefat etti. İki yıl sonra annemi kaybettim ve derin bir yalnızlık hissettim, zira John'un ve Peg'in kaybıyla birlikte çocukluğum ve gençliğimle olan bütün canlı bağlarımı da kaybetmiştim. Onlar Homeros'un *Odyseia*'da "Rüyalar Diyarı" dediği yere gitmişlerdi.

The Companion Guide to Turkey ("Türkiye İçin Yardımçı Bir Rehber") isimli kitabım 1979'da Londra'da Collins (daha sonra HarperCollins oldu) tarafından

yayımlandı. Kitabım mükemmel eleştiriler alınca İngiltere'deki diğer yayınevlerine mektuplar yazmaya başladım ve çalışmalarımı ilgilenip ilgilenmeyeceklerini anlamaya çalıştım. Blue Guides (Mavi Rehberler) serisinin yayımcısı olan A. and C. Black'ten çok olumu bir yanıt aldım. Bu sebeple yarıyıl tatilinde, yayınevinin baş editörü Paul Langridge'i görmek üzere Londra'ya uçtum. Paul, *Blue Guide İstanbul*'u yazmam için bana bir sözleşme önerdi, öneriyi hemen kabul ettim. Paul, A. and C. Black'in Blue Guides serisini Amerika'ya kadar genişlettiğini ve kısa bir süre önce bir New York rehberi sipariş ettiklerini söyledi. Boston bölgesinde yaşadığımı bildiğinden, o şehir için bir rehber yazmakla ilgilenip ilgilenmediğimi sordu. Kesinlikle ilgilendiğimi söyledim, aynı toplantıda *Blue Guide Boston and Cambridge* için bir sözleşme imzaladım. İlk önce *Blue Guide İstanbul*'u yazacaktım, başlıca kaynak olarak *İstanbul'u Dolaşırken* isimli kitabımı kullanacağımdan yazarken pek zorlanmayacaktım. O esnada Boston'u ve Cambridge'i tanımaya çalışacaktım çünkü İstanbul kitabını bitirdiğimde yeni kitap üzerinde çalışmaya başlayacaktım.

Blue Guide İstanbul 1983 yılında yayımlandı. O basılana kadar, ben *Blue Guide Boston and Cambridge*'i yazmaya da başlamıştım, bu kitap da 1984'te yayımlandı. Seçkin bir tarihçi ve kitap eleştirmeni olan Bernard de Voto, *New England Magazine*'de kitabımın on sekiz sayfalık bir eleştirisini yazdı ve ünlü yazarların konutlarını tarif ederken yazarların o konutlarda yazdığı kitaplardan da bahsettiğim konusuna özellikle dikkat çekti. Kitapta Henry Wadsworth Longfellow'un Cambridge'deki malikânesini betimlemiştim

ve bahçedeki güneş saatine kazınmış Dante cümlesini, kitabıma De Voto'nun çevirisiyle aktardığımın altını çizmiştim. Dante'nin *Araf*'ında geçen cümle şuydu: "Bugünün bir daha hiç doğmayacağını düşün."

Bir süre önce Londra'daki Weidenfeld and Nicolson'dan Girit hakkında bir kitap yazmak için teklif almış ve teklifi tereddütle kabul etmiştim. Bütün bir ömür boyu Girit'e dair okumalar yaptığım için şehir hakkında çok şey biliyordum ama orayı en son 1945'te bir savaş gemisinin güvertesinden görmüştüm. Bu yüzden yaz tatilinde Girit'e gitmeye karar verdik, yayınevinden aldığım avans uçak biletlerimizi ve masraflarımızı karşılamaya yetiyordu ama Girit'e gittiğimizde nerede kalacağımıza dair en ufak bir fikrim yoktu. Arkadaşım Nikos Stavroulakis'e bir mektup yazdım ve yazı Girit'te geçirmeyi ümit ettiğimizi söyledim. Nikos hemen cevap yazdı ve bizi Hanya'daki "kulübesine" davet etti. Mektupta biz Girit'e vardığımızda orada olacağını ama yazın büyük bir bölümünü uzaklarda geçireceğini ancak hizmetçisi Maria'nın bizimle ilgileneceğini yazmıştı. Brendan bize katılabilmek için işini bıraktı. Yaz tatilinin başında uçağa bindik, Majorca'daki Daya'da Maureen ve Paul'le birlikte bir hafta geçirdik, sonra Atina'ya gittik ve ardından Hanya'ya geçtik.

Nikos bizi "kulübesinde" bekliyordu. Bu kulübe üç katlı muhteşem bir Venedik *pyrgos*'u, yani kule eviydi. Nikos bu yapıyı bir harabe olarak satın alıp restore etmişti. Binanın en üst katı bütünüyle bizimdi, Nikos onun yokluğunda bütün yapıyla ilgilenmek zorunda kalacağımızı söyledi. Bizi hizmetçisi Maria'yla tanıştırdı. Maria *pyrgos*'un *piano nobile*'sinde, yani malikâ-

nenin Venedikli lordunun on üçüncü yüzyılda maiyetiyle birlikte yemek yediği yerde, güzel bir akşam yemeği hazırladı. Ertesi sabah, Nikos ağustos sonunda geri döneceğini söyleyerek ve bana yazacağım kitap için iyi şans dileyerek gitti.

O gün öğle yemeğimizi *pyrgos*'un en üst katındaki devasa balkonda yedik. Bu balkon şehirle limanının tamamına ve zirveleri hâlâ karla kaplı olan Beyaz Dağlara tepeden bakıyordu. Akşam, Türk limanının etrafından dolaşıp eski Venedik limanına uzanan kordonda yürüyüş yaptık ve Yorgo Drakakis'in tavernasında yemek yedik. Yemek bittikten sonra Yorgo duvardan lirini aldı ve hafifçe çalmaya başladı. Çok geçmeden başka bir adam udunu, üçüncü bir adam da gitarını çıkardı. Adamlar Yorgo'nun temposuna uyum sağladılar ve onunla birlikte büyüleyici bir Girit melodisi çalmaya başladılar. Bu melodiyi daha canlı bir ezgi takip etti ve bir grup müşteri sirtaki yapmak için ayağa kalktı. Elindeki mendili havada sallayan genç bir kadının liderlik ettiği bu güzel çember dansı, Ariadne'nin Theseus'la arkadaşlarını Girit labirentinden çıkarışını anlatan efsanenin sembolik canlandırmasıydı.

Sonraki iki ayı Girit'i keşfederek geçirdik. Girit'in Minos, antik Yunan, Bizans, Venedik ve Türk geçmişinden kalan alanlarını gezdik. Aynı zamanda Giritlileri de tanıdık; müziklerini, danslarını, özellikle *mantinades* dedikleri ve sokakta birbirlerinin yanından geçerken bile okudukları doğaçlama şiirlerini öğrendik. En net şekilde hatırladığım *mantinades*, sürgündeki Giritlilerin birbirine okuduğu ve büyük adanın omurgasını oluşturan dağlardan biri olan Psilorites Dağına atıfta bulunduğu şiirdir: "Ey Giritli, Girit'e vardığında şehri dağdan selamla, yaşlı Psilorites'ten selamla!"

Son gezimizde Chrysoskalitissa Manastırını, Altın Basamakların Kutsal Bakiresini ziyaret etmek için adanın güneybatı ucuna gittik. Bu manastır Girit Adasının en güneybatı noktası olan Elefonissi Burnunun üstüne kurulmuştu. Öğleden sonramızı yüzerek ve pembe beyaz kumlarla kaplı sahilde yürüyerek geçirdik. Sonra burnun kenarında durdum ve Ege Denizi'nin Libya Deniziyle birleştiği noktadan güneye doğru giden gemilere baktım. Onları izlerken, 1945 yılının ekim ayı ortalarında bir savaş gemisinin içinde aynı noktadan geçtiğimi ve o geminin üst güvertesinden şimdi durduğum yere baktığımı düşündüm. Bu düşünce aklıma, *Odysseia*'dan satırlar getirdi. O satırlarda, kılık değiştirmiş Odysseus, Penelope'ye, Troya Savaşından eve dönüş yolculuğu hakkında yalan bir hikâye anlatır:

Girit denen bir toprak var şarap rengi denizin
ortasında,
denizle çevrilidir, güzeldir ve semiz,
çok insan var içinde, sayamazsın, doksan tane de
kenti.*

Nikos ağustos sonunda döndü, biz de birkaç gün sonra Homerosvâri misafirperverliği için ona teşekkür ederek *pyrgos*'tan ayrıldık. Ertesi gün Atina'ya, oradan da Boston'a uçtuk ve sonbahar döneminin başlangıcına yetişmiş olduk. Brendan, Boston'daki Sosyal Hizmetler Ofisinde eskisinden çok daha iyi bir iş buldu, Anna Taylor isimli genç bir kadınla birlikte Down Sendromundan mustarip hastalar için kurulmuş bir bakımevinini yönetmeye başladı.

Bkz. Homeros, *Odysseia*, çev. Azra Erhat-A. Kadir, s. 316 –ed.n.

Londra’da Jonathan Cape tarafından yayımlanan *Cyclades* (“Kikladlar”) isimli kitabımın nüshaları o sonbaharda elime ulaştı. Onu okurken ve Girit’i anlattığım kitap üzerinde çalışırken Ege’ye olan özlemim yine canlandı. Keats’in *Hyperion*’undaki şu dizeler sıkça aklıma geldi: “Seni ve Kikladlar’ı hayal ediyorum.”

26 Haziran 1986’da Dedham’daki evimizde büyük bir partiyle altmışıncı doğum günümü kutladık. Konuklardan biri Boston’da tanıştığım bir Yunan müzisyendi, adam bütün akşam boyunca Kikladlar’a özgü *nissiotica tragoudia* dahil olmak üzere Yunan şarkıları çalıp söyledi. Toots ve ben o şarkılardan birinin eşliğinde Naxos’ta öğrendiğimiz *balo* isimli flört dansını yaptık. Parti bittikten sonra Yunanistan’la Türkiye’ye dair anılarımızı yâd etmeye başladık ve eski dünyamıza geri dönebilecek miyiz diye düşündük. Boston bölgesinde kendimize yeni bir hayat kurmuştuk ancak doğduğumuz ülkede iki yabancı olduğumuzu hissediyorduk, çünkü kalplerimizi dünyanın öbür ucunda bırakmıştık.

Sonbahar döneminin başlangıcından kısa bir süre sonra, 1 Ekim 1986 sabahında, bir konferans kapsamında altmış dakikalık bir konuşma yapmam planlanmıştı, konferansın konusu bir gün önce akşam semasında beliren kuyruklu yıldızdı. O sabah okula vardığımda, bir anda, konuşma yapmamaya karar verdim, sonra ofisime gittim ve akademik yılın sonunda okuldan ayrılacağımı beyan eden bir istifa mektubu yazdım. Mektubun kopyalarını çıkarıp müdürün, dekanın ve bölüm başkanının posta kutularına bıraktım, sonra ofisime geri döndüm. Konferans bittiğinde müdür, dekan ve bölüm başkanı sırayla ofisime geldiler,

verdiğim karara şaşırmışlardı. Fakat bu kararın onları çok üzmediğini görebiliyordum, zira çok popüler bir öğretmen olmama rağmen bir New England hazırlık okulunun değer ve inanç sistemiyle uyuşmuyordum.

Güzel bir sonbahar günüydü, okuldan eve dönerken yol boyunca ılık çaldım ki bunu çocukluğumdan beri yapmamıştım. Toots verdiğim kararı duyunca çok sevindi, o akşam bir şişe şampanyayla kutlama yaptık.

Sonra neler yapabileceğimizi düşünmeye başladık, Maureen ve Eileen'e bir fikirleri olup olmadığını sorduk. Maureen gözünü açık tutacağını ve Londra'da bir iş imkânı görürse haber vereceğini söyledi. Eileen ve Tony Baker, İstanbul'a taşınmışlardı. Tony, Robert Kolej'e bağlı ortaokulda kimya öğretmenliği yapıyordu, Eileen ise Rumeli Hisarındaki Cemiyet Okulunda birinci sınıf öğrencilerine ders veriyordu. Londra'da bir daire satın almış ve kiraya vermişlerdi, ancak biz Londra'ya taşınacak olursak daireyi bizim için boşaltacaklardı.

Noel'den hemen önce Maureen aradı ve Londra'daki Southbank International School'da fen ve matematik öğretmenliği için açık bir kadro olduğunu söyledi, sonra benim için bir mülakat ayarladı. Yarıyıl tatilinde Londra'ya uçtum, okulun müdürüyle görüştüm ve hemen işe alındım, çalışmaya eylül ayında başlayacaktım.

Arkadaşlarımız Roddy ve Olga O'Connar da bizimle aynı kararı vermişlerdi. Fransa'daki Lacoste kasabasında bulunan Amerikan Sanat Okulunun yönetimine yardım etmek üzere işe alınmışlardı ve eylülde işe başlayacaklardı, bu yüzden Boston bölgesinde yaptıkları öğretmenlik görevlerinden istifa etmişlerdi. Onları eşyalarıyla birlikte Fransa'ya götürecek bir gemiden

bilet almayı düşünüyorlardı ki bu fikir bana da çok iyi göründü. Böylece nakliyat haberlerini takip etmeye başladım ve en sonunda *Stefan Batory* isimli Polonya gemisinde kendimiz ve arabamız için yer ayırttım. Gemi haziran sonunda Montreal'den denize açılacak ve Thames Nehrindeki Tilbury Limanına gidecekti.

Brendan bizimle gelmeyecekti, çünkü artık Anne Taylor'la nişanlıydı ve Boston'daki işinde gayet başarılıydı. Haziran sonunda eşyalarımızı toplayıp arabayla Montreal'e gittik, *Stefan Batory*'ye binmeden önceki gecemizi bir otelde geçirdik. Toots ve ben Temmuz 1951'deki balayımızdan beri Montreal'e gelmemiştik, otuz altı yılın ardından yine buradaydık ve tanışıp da kan anlaşması imzaladığımız zamanlarda bir hayalden ibaret olan maceramıza kaldığımız yerden devam etmek üzereydik.

Ertesi sabah *Stefan Batory*'ye bindik, hoparlörden "Kıyıya çıkacaklar kıyıya çıksın" uyarısı geldiğinde Anne ve Brendan'a veda ettik. Onlar iskeleye çıktılar ve *Stephan Batory* limandan yavaşça uzaklaşırken bize el salladılar, gemi St. Lawrence'dan Atlantik'e doğru giderken Brendan'la Anne en sonunda gözden kayboldular.

On iki gün süren yolculuğumuz son derece hoştu. Yemek salonunda muhteşem yemekler servis ediliyordu, öğle yemeği sırasında bir yaylı dörtlüsü müzik yapıyor ve akşam yemeğinden sonra balo salonunda bir orkestra dans müziği çalıyordu. Hava güzeldi, vaktimizin çoğunu güvertede geçiriyorduk, zaman zaman buz dağları ve su püskürten balinalar görüyorduk, bazen Körfez Akıntısının okyanusa sürüklediği çöpleri de fark ediyorduk. Atlantik'i yirmi birinci kez geçiyor

olmama rağmen bütün bunlar benim için yeniydi çünkü bu, bu kadar kuzeyden geçtiğim ilk seyahatti.

Maureen ve Paul Spike, Tilbury'de bizi karşıladılar, sonra Tony ve Eileen Baker'ın Londra'daki dairelerine götürdüler. Daire Shepherd's Bush mahallesindeki üç katlı bir binanın çatı katındaydı, bir araba tamirhanesinin avlusuna ve trenlerin birkaç dakikada bir hızla geçtiği District Line viyadüğüne bakıyordu. Maureen ve Paul eşyalarımızı indirmemize yardım ettiler, sonra Paul bir Türk kebabçısına gitti ve kebabçının bize akşam yemeği göndermesini sağladı. Paul'le daha önce sohbet etmiş ve evliliğinin tehlikede olduğu sonucuna varmıştım. Paul dışarı çıktıktan sonra Maureen tahminimin doğru olduğunu ve Amerika'ya dönmeden önce boşanma başvurusunda bulunacağını söyledi. Ve böylece Londra'daki ilk akşamımız hüznle sona erdi, yeni bir hayata başladığımız için duyduğumuz heyecan köreldi.

Akşam yemeğinden sonra bir süre sohbet ettik, sonra Maureen ve Paul 1984'ten beri yaşadıkları Oxford'a geri döndüler. Maureen o vakte kadar iki roman yazmıştı, 1982'de yayımlanan *Mother's Helper* ("Annenin Yardımcısı") ve 1986'da yayımlanan *The Life of the Party* ("Parti Hayatı") isimli romanların her ikisi de mükemmel eleştiriler almıştı. Maureen o sonbaharda Amerika'ya gideceğini ve Miami Üniversitesinde yaratıcı yazarlık dersleri vereceğini söylemişti. Paul ise Matthew ve Emma'yla birlikte Oxford'da kalacaktı.

Eve yerleştikten hemen sonra Victoria İstasyonunun yakınındaki Southbank Okuluna gittim. Okul müdürü çok hoş bir beyefendiydi, ona Milton diye hitap etmemi istedi ve bana okulu gezdirdi. Okul iki

binadan oluşuyordu, Milton'ın müstemilat olarak adlandırdığı ikinci bina ana binanın bir blok ötesindeydi. Milton bana fen, fizik, matematik, astronomi ve bilgi kuramı derslerine gireceğimi; fizik derslerini müstemilatta vereceğimi ve orada bir laboratuvar kurmamı istediğini söyledi. Bana bir bilimsel araçlar kataloğu verdi, ben de birkaç saatimi laboratuvar için ekipman siparişi vererek geçirdim. Sonra Milton'la el sıkıştık ve eylül başında tekrar görüşmek üzere ayrıldık.

O'Connor'lar yaz tatilini onlarla birlikte geçirmemiz için bizi Avignon'un doğusundaki Provence'ta bulunan Lacoste'a davet ettiler. Haziran sonunda arabayla Dover'a gittik, oradan feribotla Calais'e geçtik ve Fransa'nın önce batısından sonra da güneyinden dolaşarak Lacoste'a vardık. O'Connor'lar orada bizi bekliyordı.

Lacoste, bir ova tarafından çevrelenen dik bir tepenin üstüne kurulmuştu, kasabanın üst tarafındaki evler Marquis de Sade'in şatosunun etrafında kümelendi. Amerikalı ressam Bernard Frame tarafından kurulan sanat okulu, Fransa'da sanat okumak isteyen Amerikalı öğrenciler için tasarlanmıştı. Okulun öğretim kadrosu çoğunlukla Amerikalı sanatçılardan oluşuyordu, O'Connor'lar da hem okulun yönetilmesine yardım etmek hem de Fransızca öğretmek üzere işe alınmışlardı.

O'Connor çiftiyle kaldık, yemeklerimizi Marquis de Sade'in şatosunun yıkıntıları arasında yer alan yemekhanede, onlarla ve öğrencilerle birlikte yedik. Akşamları kasabaya indik ve Lacoste'un ortaçağdan kalma surlarının yamacına kurulmuş eski bir mekân olan Café de France'da içki içtik.

Gündüzlerin çoğunu vadide yürüyüş yaparak ve Provence'ı Fransız Riviera'sından ayıran Luberon tepelerinde dolaşarak geçirdik. Hafta sonları O'Connor'la birlikte okul gezilerine gittik. Bu gezilerden biri bizi Arles'e götürdü, Vincent van Gogh'un bir tablosundan tanıdığım bir kafede akşam yemeği yedik, gece yarısı mavisine bürünmüş gökyüzünde yıldızlar pırıldıyordu.

Yaz böylece geçti. Sürgün hayatlarımız bizi bir kez daha O'Connor çiftiyle bir araya getirmişti, İstanbul'da ve Boston'da birlikte geçirdiğimiz güzel günleri tekrar yaşama fırsatı bulmuştuk. Ağustos sonunda vedalaşırken, gelecek yaz yine onların yanına gelmemizi söylediler, ben de "İnşallah," dedim. Onlara "Tanrı izin verirse" anlamına gelen bir kelimeyle cevap vermiştim çünkü hayatlarımız İthake yolundaki Odysseus'un hayatı kadar tahmin edilemez bir hâl almıştı.

Eylül ortasında Southbank Okulunda çalışmaya başladım. Öğretim yüküm çok ağırdı, haftada otuz üç derse giriyordum, işe gidip gelmek için her gün doksan dakikalık metro yolculuğu yapıyordum ve eve döndüğümde kendimi çok yorgun hissediyordum. Sonra, güzel havalarda eve yürüyerek dönmeye başladım, Hyde Park'tan ve Holland Park'tan geçerek yaptığım yürüyüş metro yolculuğuyla aynı zamanı alıyordu ama eve yorgun değil de neşeli dönmemi sağlıyordu.

Hafta sonları genellikle Oxford'a gidiyorduk, orada Paul ve çocuklarla birlikte zaman geçiriyorduk. Oxford'da geçirdiğimiz ilk hafta sonlarından birinde, Derek Johns isimli bir yayıncıyla ve onun eşi Jane'le tanıştık. Paul, Derek'e bir sinopsis göndermiş ve önerdiği kitap üzerine konuşabilmeleri için Derek'le eşini

akşam yemeğine davet etmişti. Toots ve ben, Derek ve Jane'le hemen kaynaştık ve sonraki haftalarda Londra'da onlarla sıkça görüştük.

O sonbaharda, güneşli bir pazar günü, Hammersmith'ten Chiswick'e doğru Thames Bendi boyunca yürürken sevgili dostlarımız Roddy ve Christine Conway Morris'le karşılaştık. Dostlarımız Atina'dan ayrılmış ve Londra'da bize yakın bir yerde yaşamaya başlamışlardı. Sonraki aylarda onlarla sıkça görüştük, birlikte küçük bir Yunan tavernasına gittik ve Atina'da birlikte geçirdiğimiz güzel zamanları yeniden canlandırdık.

Hemen hemen her cuma akşamı Toots'la birlikte Soho'ya gidiyorduk. Oradaki bir Fransız kafesinin indirimli saatlerinde şampanya içiyor, sonra da bir Yunan tavernasında akşam yemeği yiyorduk. Daha önceki Londra maceramızda sıklıkla gittiğimiz bira-hanelere de uğruyorduk, ancak The Bird in Hand'in kapandığını ve Keidrych Rhys'le Bryn Fugue'nin vefat ettiklerini öğrendiğimizde çok üzüldük.

John Murray Yayıncılıkla *Türkiye'nin Batı Kıyıları* isimli kitabımı yazmak için bir sözleşme imzalamıştım, kitabın 1988 baharında yayımlanması planlanmıştı. Okuldaki yoğun programıma rağmen haftanın birkaç saatini John Murray Yayıncılığın Mayfair'deki Albemarle Caddesinde bulunan binasında geçirmeyi başardım. İlk John Murray, Byron'ın ilk eserini 1811 yılında bu binada yayınlamıştı. Yayınevinin mevcut yöneticisi yedinci John Murray'di ki John'u, babası efsanevi Jock Murray'le birlikte tanımıştım. Editörüm olan Grant McIntyre'yla iyi arkadaş olmuştuk, kitabımın illüstrasyonları ve prova baskıları üzerinde onunla birlikte çalıştık.

Türkiye'nin Batı Kıyıları isimli kitabım tıpkı 1988 baharında yayımlanan *Girit* gibi çok iyi eleştiriler aldı. Bu sayede, Penguin'le, *Classical Turkey* adında bir kitap yazmak için sözleşme imzaladım. Bütün boş zamanını bu kitabı yazmak için kullandım. Hatta okul saatlerinde, öğrencilerim deney yaparken ya da problem çözerken bile ben kitabımı yazdım.

İlkbahar tatilinde arabaya atladık ve İrlanda'daki Connemara'ya gittik. Arkadaşımız Briget Burkat, Roundstone isimli sahil kasabasının biraz uzağındaki eski kulübesini bize tahsis etmişti. Briget bu eski kulübeyi ailesinden miras almış ve henüz restore etmemişti, dolayısıyla kulübede elektrik, su ve sıhhi tesisat haricinde modern konforlar yoktu, ancak bu durumu hiç önemsemedik ve orada geçirdiğimiz iki haftadan çok büyük keyif aldık.

Roundstone'dayken eski arkadaşım Tim Robinson'a rastladım. Tim, Robert Kolej'den meslektaşım. Onu en son 1962'de, eşi Muraide'le birlikte İstanbul'dan ayrılmadan önce görmüştüm. Tim 1972 yılında Connemara sahilinin açıklarındaki Aran Adalarına yerleştiğini ve İrlandaca konuşan bu adalarda edindiği izlenimleri 1986 yılında yayımlanan *Stones of Aran, Pilgrimage* ("Aran'ın Taşları, Hac Yolculuğu") isimli kitabında anlattığını söyledi. Bir eleştirmen bu kitap için "İrlanda'da üretilen en orijinal, aydınlatıcı ve heyecan verici edebi eserlerden biri" demişti.

Tim ve Muraide'nin 1961 yazını Naxos'ta geçirdiklerini ve beni sonraki yaz oraya gitmeye ikna eden şeyin Tim'in adayı anlatış şekli olduğunu hatırladım. Ve şimdi, çeyrek yüzyıl sonra, biz kendi sürgün hayatımıza kaldığımız yerden yeniden başlıyorduk ve onlar

kendi sürgün hayatlarına devam ediyorlardı. Tim de, ben de, sonradan benimsediğimiz memleketlerimizin tarihi manzaralarına dair yazılar yazıyorduk.

İlkbaharın sonlarında, Robert Kolej'deki eski meslektaşlarımdan bir diğeri olan John Chalfont'tan bir mektup aldım. John, 1971'deki birleşmeden sonra, Arnavutköy'deki yeni Robert Kolej ortaokulunun ilk müdürü olmuş ve orada çok iyi bir iş çıkarmıştı. Bu başarının üstüne Körfez ülkelerinde bir dizi okul kurmak üzere işe alınmıştı. Şimdi de İstanbul'un Asya banliyölerinde bir okul kuran zengin Türk sanayicisi Vehbi Koç için çalışıyordu. John beni Koç Okulunun fen bölümü başkanı olarak işe almak istediğini ve Toots'un da İngilizce dil laboratuvarında çalışabileceğini söyledi. Okulun 1988 yılının eylül ayı ortalarında açılması planlanmıştı, öğretim üyelerinin yaşayacağı evler de o zamana kadar hazır edilecekti. Maaşım Southbank Okulunda kazandığımdan çok daha fazla olacaktı, ayrıca Toots da çalışacaktı ve ev kirası ödemeyecektik. John'un teklifi reddedilemeyecek kadar iyiydi, bu yüzden hemen kabul ettim.

Londra'dan ayrılacağımız için üzülüyorduk çünkü orada yaşamaktan büyük keyif alıyorduk, ancak güçlükle geçiniyorduk ve herhangi bir birikimimiz olmadığı için belirsiz bir gelecekle karşı karşıyaydık. Southbank Okuluna istifamı verdim ve haberleri iletmek için Eileen'le Tony'yi aradım. Shepherd's Bush'taki daireden haziran ortasında ayrılacağımızı ve eylül başında İstanbul'da olmayı planladığımızı söyledim.

Lacoste'ta O'Connor'larla bir ay geçirdik ve sonra İstanbul'a doğru uzun bir araba yolculuğuna başladık. İtalya üzerinden Brindisi'ye gittik ve oradan feribota

binip İyonya Adalarının en kuzeyde olanına, Corfu'ya geçtik. Corfu'da birkaç gün kaldıktan sonra bir başka feribota bindik ve Yunanistan ana karasındaki Igoumenitsa'ya geçtik.

Güneye doğru yol aldık ve bir feribotla Ambrakia Körfezinin girişine ulaştık. Geçiş sırasında Actium Muharebesinin yaşandığı alanı gördük. MÖ 2 Eylül 31'de gerçekleşen bu muhaberede, Antonius ve Kleopatra'nın birleşik filoları, sonradan Augustus olarak anılacak olan Octavianus tarafından yok edilmişti. Körfezin hemen güneyindeki dolgu yolda ilerleyerek İyonya Denizi adalarından Lefkas'a vardık. Orada bir gün geçirdikten sonra Astakos'a ulaşmak için güneye doğru yol aldık, yolda kısa duraklamalar yapıp Paxos ve Lefkada adalarını ziyaret ettik.

Astakos'ta bir gece kaldıktan sonra İthake'ye gitmek üzere feribota bindik. İthake benim için Homeros'u ilk okuduğumda başlayan ve ömür boyu süren bir arayışın zirvesiydi. Başkent Vathi'deki küçük bir otele yerleştikten sonra adayı keşfe çıktık, yıllar süren okumalarım bu adanın topoğrafyasını zihnime kazı-mıştı. Fakat tıpkı Byron gibi ben de Homeros'la sözüm ona ilişkilendirilen bölgelerle ilgilenmiyordum, Aret-husa Çeşmesinin örnek olarak gösterilebileceği bu tür alanlar on dokuzuncu yüzyıl antikacılarının hayal gücüne dayalı spekülasyonlarla tanımlanmış yerlerdi. (Byron söz konusu çeşme kendisine gösterildiğinde, "Bu antikacı saçmalıklarından bıktım, ben yüzmeye gidiyorum," demişti.) Sonra *Odysseia*'nın Dokuzuncu Bölümündeki satırları hatırladım, bu satırlarda Odysseus kendini Phaiakların kralı Alkinoos'a tanıtır:

Laertes'in oğlu Odysseus'um ben,
 kurnazlığım ile tanınmışım tek mil insanlar arasında,
 benim işte o, ünü göklere yükselen adam.
 Otururum uzaktan görünen İthake'de,
 çünkü kocaman bir dağ vardır üstünde,
 yaprakları hışırdayan Neritos Dağı,
 sarmıştır çevresini bir sürü ada'

Kefalonya ve Zakynthos adalarını da görebilmek için yola devam ettik, bu adaların her birinde sadece birkaç gün geçirebildik çünkü zamanımız ve paramız tükeniyordu, üstelik aşırı yüklü arabamız dağların dik yollarında ilerlerken çok zorlanıyordu. İleride buralara tekrar gelmeye, adaları daha detaylı bir şekilde keşfetmeye karar verdik. Bu kararımızı hayata geçirebildik, *The Ionian Islands* ("İyonya Adaları") isimli kitabım on yıl sonra Londra'daki I.B.Tauri Yayınevi tarafından basıldı.

Feribotla Zakynthos'tan Patras'a geçtik, oradan da Atina'ya gittik. Atina'da birkaç gün kaldıktan sonra uzun ve tanıdık İstanbul yoluna koyulduk. Son düzlükte Marmara Denizi kıyısı boyunca yol aldık, en son on iki yıl önce gördüğümüz yerlerin şimdi çok daha gelişmiş olduğunu fark ettik. Sonra, Marmara'nın Trakya topraklarından Haliç'e kadar yürüyen Theodosius surlarının muhteşem yıkıntıları ortaya çıktı. Kıyı şeridinde Boğaz'a doğru ilerlerken, macera dolu yolumuzun en azından şimdilik doğru rotada olduğunu hissettik.

MACERA YENİDEN BAŞLIYOR

İstanbul'daki ilk günümüzü, Robert Kolej ortaokulunun Arnavutköy'deki lojmanında yaşayan Tony ve Eileen Baker'la, torunlarımız Ariadne ve Alex'le birlikte geçirdik. O öğleden sonra Boğaz'dan Rumeli Hisarına kadar yürüyerek Boğaziçi Üniversitesinin alt kapısına gittim, ancak içeri girmeye cesaret edemedim çünkü kendimi hoş karşılanmayan bir yabancı gibi hissettim. Rumeli Hisarının büyük kalesi hiç değişmemişti, ancak ana kapının üstündeki tabeladan anladığım kadarıyla hisar artık İstanbul Yaz Festivalinin etkinlik alanlarından biri olarak kullanılıyordu. Boğaz'ın iki yakasının birbirine en yakın olduğu noktada, yani Rumeli Hisarı ile Anadolu Hisarı arasında, şimdi Fatih Sultan Mehmet Köprüsü vardı, köprü kısa zaman önce trafiğe açılmıştı. MÖ 512'de, tam 2500 yıl önce Pers kralı Darius tarafından inşa ettirilen tekne köprüsüyle Fatih Sultan Mehmet Köprüsü aynı deniz düzlüğünün üzerinde uzanıyordu.

Hisardan Arnavutköy'e doğru yürürken, Avrupa yakasındaki Ortaköy'le Asya yakasındaki Beylerbeyi arasında yer alan Boğaziçi Köprüsünü görebiliyor-

dum; bu köprü Boğaziçi'nin ilk köprüsüydü. Köprü 27 Ekim 1973'te, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 50. yıldönümünde açılmıştı, açılış törenini Asya yakasındaki bir tepeden Toots'la birlikte izlemiştik.

O akşam John Chalfont'u aradım. John, Koç Okulunun yabancı öğretmenleriyle Koç şirketinin Ortaköy'deki binasında ertesi gün toplantı yapacağını söyledi. Toplantıdan sonra okulun inşa edildiği alana gidecektik, Kurtköy isimli bu yer Boğaz'ın yaklaşık altmış kilometre doğusundaydı. Ne okul binası ne de öğretmen konutları kullanıma hazırды, bu yüzden bir süre için Bostancı'daki bir otelde kalacaktık, Marmara kıyısında küçük bir semt olan Bostancı okulun yaklaşık yirmi kilometre uzağındaydı.

Toplantıda bizden başka on iki yabancı öğretmen daha vardı, öğretmenlerin üçünü Robert Kolej'deki yıllarımızdan tanıyorduk: Rita ve Tony Carey, Dan Perish. Tony eğitim dekanı olarak işe alınmıştı, Rita ve Dan ise İngilizce dil hazırlık bölümünde görev alacaklardı, Toots da o bölüm kapsamındaki dil laboratuvarında çalışacaktı. Okuldaki çoğu ders İngilizce işlenecekti ve İngilizce dil hazırlık dersleri nizami derslere paralel olarak verilecekti.

Toplantı bittiğinde diğer öğretmenler bir minibüsle yola çıktılar, Toots ve ben kendi arabamıza binip onları takip ettik, Boğaziçi Köprüsünden geçerek İstanbul'un Asya banliyölerine doğru ilerledik. Önce Bostancı'ya gittik ve otelimize giriş yaptık, sonra John ve diğer öğretmenlere katılmak için minibüse binip okula doğru yola koyulduk. Oldukça canlı ve dağınık görünen Kurtköy'den geçtik. Bu semtte bir Vahşi Batı atmosferi vardı çünkü buradaki nüfusun büyük bölü-

mü, Güneydoğu Anadolu'da şiddetle devam eden Kürt isyanından kaçan Kürtlerden ve diğer mültecilerden oluşuyordu.

Okul, Kurtköy'ün birkaç kilometre dışındaydı, Karadeniz'e kadar uzanıyormuş gibi görünen çorak ve ıssız bir arazinin üstüne kurulmuştu. Okulun hemen kuzeyinde Fatih Sultan Mehmet Köprüsünün yeni bağlantı yolu vardı, John bu yolun birkaç ay içinde kullanıma hazır olacağını ve İstanbul'a arabayla gidiş süresini önemli ölçüde kısaltacağını söyledi.

Okul binası kullanıma neredeyse hazırды ancak mobilyalar, sıhhi tesisat, elektrik tesisatı ve fen laboratuvarları için gaz kaynağı henüz kurulmamıştı. Bu işleri yapan işçileri denetlemek benim sorumluluğum olacaktı. Tasarlamak zorunda olduğum ders demolarının yanı sıra laboratuvar ekipmanlarını açmak, kurmak ve test etmek de görevlerim arasındaydı. Genel bilim, biyoloji, kimya, fizik, matematik dersleri için müfredatlar yazmam ve bu müfredatları diğer fen ve matematik öğretmenleriyle birlikte gözden geçirmem gerekecekti. Bütün bunların iki hafta içinde, okul Eylül ortasında açılmadan önce yapılması gerekiyordu. Ben sadece üç yıllık ortaöğretim programında ders verecektim, program elli erkek ve elli kız olmak üzere yüz öğrenciyle başlayacaktı. Aynı öğrenci grubu Lise I, Lise II ve Lise III'e geçerken onlara ders vermeye devam edecektim.

Okulun yukarısındaki yamaca çift sıra hâlinde inşa edilmiş iki katlı evlerden oluşan fakülte konutları iki hafta sonra yerleşime hazırды. Her evin ilk katında bir mutfak, bir yemek odası, yüksek tavanlı geniş bir salon; ikinci katında ise bir yatak odası, bir çalışma

odası ve banyo vardı, iki katta da birer küçük balkon bulunuyordu.

Mutfak alışverişi yapmak ve diğer ihtiyaçları almak için arabayla Kurtköy'e gitmemiz gerekiyordu, arabası olmayan öğretim üyeleri için servisler de vardı.

15 Eylül Pazartesi günü saat 09.00'da dersler başladı. Her biri yirmi beş öğrenciden oluşan dört grup sırayla sınıfıma girdi. John Chalfont'tan öğrencilere ne anlatacağımı ilgili tavsiye istemiştim ve John bunun bütünüyle benim tercihime bağlı olduğunu söylemişti. John benim dersimin asıl amacının öğrencilere bilim ve matematik terminolojisini tanıtmak, ayrıca fiziğin temellerini öğretmek olduğunu da sözlerine eklemişti, bunun söylendiği kadar kolay yapılacak bir iş olmadığını düşündüm.

Konu üzerine daha fazla düşünmeden İstanbul, Atina, Boston ve Londra'daki öğrencilerime verdiğim temel fizik derslerinin aynısını yeni öğrencilerime de vermeye başladım. Öğrencilerin çoğu İngilizce biliyordu ve bazıları bu dili akıcı bir şekilde konuşuyordu. Bu öğrenciler dersleri diğerleri için tercüme ettiler, en başta yavaşlardı ama zaman ilerledikçe hızlandılar. Sabah derslerinde genelde demonstrasyonlar yapıyordum, öğrenciler de öğleden sonraki laboratuvar saatlerinde bu demonstrasyonlara dayalı deneyler yapıyorlardı. Öğrencilerim hevesli ve akıllı çocuklardı, kısa zaman içinde diğer okullardaki öğrencilerimle aynı seviyeye ulaştılar. Benden ders dışı öğrenci aktiviteleri düzenlemem de bekleniyordu, bu yüzden okulda fizik ve astronomi kulüpleri kurdum. Okul civarında uzun yürüyüşler yaptığım için bir doğa yürüyüşü kulübü de kurdum, kulübe elliden fazla öğrenci

kaydoldu. Onlarla doğa gezintileri düzenledim, bu gezintilerde okulun görüş alanından tamamen çıkıyorduk; gittiğimiz yerlerde koyun sürüsü çobanlarından başka insan görmüyorduk, yanlarından geçerken onlara el sallıyorduk.

İngilizce dil laboratuvarında, diğerlerinden yaşça küçük ortaokul öğrencilerine eğitim veren Toots da işinden memnundu. Daha önce öğretmenlik yapmamış olmasına rağmen, nazik tavırları sayesinde, bu okula gelene kadar evlerinden hiç ayrılmamış öğrencilerin en sevdiği öğretmen oldu. Türk ve yabancı öğretmenler arasından iyi dostlar edindik, bütünüyle Türk olan okul personeliyle de arkadaş olduk. Fakülte evlerinin hemen yukarısında bir sosyal tesis vardı, okulun başladığı ilk cumartesi günü John Chalfont orada büyük bir parti verdi. Okul bekçisi ve çoğunlukla Türkiye'nin doğusundan gelen işçiler de dahil olmak üzere bütün okul personeli partiye davet edilmişti. İşçilerden biri yanında getirdiği sazı çalmaya başladı, adamın arkadaşları bir çember oluşturarak Doğu Türkiye'nin o güzel Türk ve Kürt halk danslarını yaptı, Türk öğretmenlerden bazıları onlara katıldı. Unutulmaz bir akşam yaşadık, partiden sonra Toots'la birlikte balkonda oturup içkilerimizi içerken, bu güzel topluluğa bir kez daha katılabildiğimiz çok şanslı olduğumuzu düşündük. Sonra doğudaki tepelerin ardından dolunay yükseldi, soluk ışığını etrafımızdaki çorak arazinin üstüne serdi, o sırada kurtların başka bir sesle karıştırılamayacak ulumalarını duydum ve artık Kurtköy'de yaşadığımızı hatırladım.

Cuma günleri okuldan sonra arabayla İstanbul'a gidiyorduk. Yeni Fatih Sultan Mehmet Köprüsünden

geçerek Rumeli Hisarına gidiyor ve hafta sonunu Baker ailesiyle birlikte geçiriyorduk. Cumartesi akşamları partiler veriyorduk, hem eski dostlarımızla hem de Eileen'le Tony'nin yeni arkadaşlarıyla sosyalleşiyorduk.

Eski arkadaşlarımızın arasında Tony Greenwood ve eşi Gülen Aktaş da vardı. Tony, ARIT'in yöneticisiydi, sonraki aylarda enstitü için birçok İstanbul turu düzenledim. Eski dostlarımızın bir diğeri, İstanbul'a ilk geldiğimde okuldaki meslektaşlarım dışında tanıştığım ilk Türklerden biri olan Emin Saatçi'ydi.

İlkbahar tatilinde ARIT için bir tur düzenledim ve onları Küçük Asya'nın doğusunda antik bir Greko-Romen şehri olan Aphrodisias'a götürdüm. Antik şehri Profesör Kenan Eren liderliğinde gezdik. Bu genç Türk arkeolog şehrin toprağa gömülü kalıntılarını kazmak için yıllar harcamış, şehrin ana abidelerini restore etmiş ve Aphrodisias'a "antik dünyanın Floransa'sı" olarak ün kazandıran görkemli heykelleri ortaya çıkarmıştı. Geziden kısa bir zaman sonra Profesör Eren'in ani bir kalp krizi geçirerek öldüğünü öğrendik. Bu Türk arkeolojisi için telafi edilemez bir kayıptı. Kenan Eren ölmeden kısa bir süre önce restore ettiği görkemli Roma kapısının yanına gömüldü. Sonraki her Aphrodisias gezimde onun mezarını mutlaka ziyaret ettim.

Sonraki akademik yıl olaysız geçti ve Fatih Sultan Mehmet Köprüsünün bağlantı yolunun açılması hafta sonları İstanbul'a gidişimizi epey kolaylaştırdı. İstanbul'daki zamanımızın çoğunu Baker'larla birlikte geçiriyorduk, bazen de onlar bize geliyor ve okuldaki evimizde kalıyorlardı. İstanbul'daki diğer arkadaşlarımız da yanımıza geliyorlardı, onları sosyal tesisteki

konuk odalarında ağırlıyorduk. Böylece Kurtköy'de kendimizi eskisi kadar izole hissetmemeye başladık, ancak tamamlanan bağlantı yolunun kurtları uzaklaştırdığını düşünüyorduk çünkü artık akşamları kurtların ulumalarını duymuyorduk.

Edindiğimiz yeni arkadaşlar arasında Türk iş adamı Memo Sağıroğlu ve onun eski Robert Kolej Cemiyet Okulunda hemşire olarak çalışan İrlandalı eşi Ann Marie de vardı, Eileen de şimdi Robert Kolej Cemiyet Okuluna bağlı Hazırlık Okulunun başkanıydı. Şehirde eski ve yeni birçok tanıdığımız vardı ancak Tony Greenwood, Gülen, Emin, Memo ve Ann Marie gelecek yıllardaki en sıkı İstanbullu dostlarımız olacaklardı. O arada yazmaya devam ettim ve *The Companion Guide to Turkey* isimli kitabımın genişletilmiş baskısı üzerine çalıştım. Bu kitap 1993'te Harper tarafından yayımlandı.

Brendan ve Ann Taylor 1988 sonbaharında Boston'da devlet nikâhıyla evlendiler. Bir hafta sonra İstanbul'a uçtular, onların Beyoğlu'ndaki Sent Antuan Kilisesinde dini bir törenle evlenebilmesi için ayarlamalar yaptık. Baker'ların Robert Kolej'deki dairesinde onlar için büyük bir parti verdik. Brendan ve Ann partiden birkaç gün sonra Boston'a döndüler.

O sırada Maureen'le Paul'ün boşandığını, Matthew'la Emma'nın velayetlerinin Maureen'e verildiği öğrendik. Maureen kısa bir süre sonra Frank Longstreth isimli Amerikalı bir akademisyenle birlikte yaşamaya başladığını söyledi; Frank de kısa zaman önce boşanmış, Kimber ve Rachel isimli çocuklarının velayetini almıştı. Frank, Bath Üniversitesinde öğretim üyesiydi; o ve Maureen 1992 yılında, kızları Helen

doğduktan sonra Oxford'dan Bath'e taşındılar. İki yıl sonra Bath'te Pandora isimli bir kız çocuğu daha doğdu, şimdi Maureen'le Frank'in evinde altı çocuk yaşıyordu, bu yüzden 1996'da şehrin banliyösünde bulunan büyük bir eve taşındılar. O zamana kadar dördü roman olmak üzere altı kitap yayımlayan Maureen, aynı yıl içinde Warwick Üniversitesinde yaratıcı yazarlık dersleri vermeye başladı.

1989 yazını Naxos'ta geçirdik, Toots 30 Temmuzda 60. doğum gününü kutladı. Turizm Chora'yı bütünüyle değiştirmişti. Vangela'nın restoranı kapanmıştı, bu yüzden akşamlarımızı arkadaşlarımızla birlikte Vasilis Mylonas'ın restoranında geçirdik. Vasilis restoranı Borgo'dan taşımak ve adanın ıssız batı sahiline kurmak zorunda kalmıştı, burada turistlerin ilgisini çekecek plajlar yoktu.

Toots yarıyıl tatilinde Red Bank'teki ailesini görmek için Amerika'ya uçtu, ben Baker ailesiyle kaldım. Bu durum bana İstanbul'u yeniden tanıma fırsatı verdi. Günlerimi eski şehirde dolaşarak geçirdim ve eskiden müdavimi olduğum mekânları tekrar ziyaret ettim. Eski Yunan tavernalarının hepsi kapanmıştı çünkü şehirdeki Yunanlar müziklerini ve danslarını da yanlarına alarak Atina'ya taşınmışlardı.

Çiçek Pasajı bile o renkli karakterini büyük ölçüde yitirmişti, zira bir çöküntü sebebiyle birkaç yıl kapalı kaldıktan sonra yeniden inşa edilmiş ve modernleştirilmişti. Çöküntü Haziran 1976'da biz Atina'ya gittikten hemen sonra meydana gelmişti. Gazeteci genç arkadaşım Mustafa Gürsel bu olayın ardından *Milliyet* gazetesinde yazdığı makalede, "John Freely'nin ayrılmasına dayanamayan Çiçek Pasajı dün gece üzüntüden çöktü," yazmıştı.

1990 yaz tatilini Maureen, Frank ve çocuklarıyla birlikte Oxford'da geçirdik. Yayıncılarımı görmek için trenle birkaç kez Londra'ya gittim. Bu ziyaretlerden birinde Penguin Yayıneviyle *Strolling Through Venice* ("Venedik'i Dolaşırken") isimli kitabımı yazmak için sözleşme imzaladım. Bu kitap, İstanbul ve Atina kitaplarıma eşlik edecek nitelikte olacaktı. Tek sorun Venedik'i tanımıyor olmamdı, ancak Koç Okulundaki üç yıllık sözleşmemiz bittikten sonra Toots ve ben oraya taşınabilirdik, o zaman gelinceye kadar da bulduğumuz ilk fırsatta uzun bir Venedik gezisi yapabilirdik, böylece kitabımı yazmaya başlayabilirdim.

Eylül ortasında Koç Okuluna döndüğümüzde O'Connor çiftini bizi beklerken bulduk. Lacoste'taki okulda yönetim değişikliği yapıldığını, yeni yönetim tarafından istifaya zorlandıklarını ve onlara gönderdiğimiz mektuplardan cesaret alarak John Chalfort'a yazdıklarını; John'un da Roddy'yi edebiyat dersi vermesi, Olga'yı ise biyoloji öğretmesi ve okulda bir sera kurması için işe aldığını anlattılar. Evleri bizim evimizin sadece bir blok aşağısındaydı. O akşam tekrar buluşmamızı kutlamak için onların evinde akşam yemeği yedik, sürgün hayatındaki yollarımız bir kez daha keşmişti.

Toots ve ben ilkbahar tatilini Venedik'te geçirdik, şehri gezdik, şehrin tarihini ve abidelerini anlatan kitaplar satın aldık. Üç yıl önce Venedik'e taşınmış olan arkadaşlarımız Roddy ve Christine Conway Morris'i aradık, onlarla yine komşu olacaktık.

Koç Okulunda çalıştığımız süre boyunca kira ödemeden yaşamış ve yirmi bin dolar biriktirmiştik, daha önce banka hesabımızda bu kadar fazla para görme-

miştik. Ayrıca Fransız bir yayıncıyla dört kitaplık bir sözleşme imzalamıştım, kitapların üçü bol resimli rehberler olacaktı, dördüncü kitap ise Osmanlı'nın muhteşem mimarı Sinan'ı anlatacaktı, arkadaşım Ara Güler'in çektiği fotoğraflar da kitapta yer alacaktı. Kitapların her biri için beş bin dolar alacaktım, bu paranın yarısı biz Venedik'e gitmeden önce avans olarak verilecek, diğer yarısı da tamamlanmış metinleri yayınevine teslim ettiğimde ödenecekti. Ayrıca, *Strolling Through Venice* isimli kitabım için Penguin Yayınevin-den, *The Companion Guide to Turkey* isimli kitabım için de Harper'dan avans alacaktım. Bütün bunların yanı sıra, 26 Haziran 1996'da altmış beş yaşına girecek ve ABD Sosyal Güvenlik Ajansında emekli maaşı almaya hak kazanacaktım. Toots'la birlikte bütün bunları iyice düşündük ve Venedik'te emekli olabileceğime karar verdik.

İlkbaharın geri kalanı çabucak geçti, eşyalarımızı parça parça İstanbul'a götürdük ve Baker'ların evine koyduk. Koç Okulundaki mezuniyet töreninin ardından, çocuklarını görmek için Amerika'ya uçmak üzere O'Connor'lar da dahil olmak üzere bütün arkadaşlarımızla vedalaştık. Yaz tatilini Baker'larla geçirdikten sonra, 1991 yılının eylül ayı başlarında eşyalarımızı bir kez daha arabamıza yükleyip Baker'larla vedalaştık ve devam etmekte olan maceramızın yeni bir etabına başlamak için yola çıktık.

Feribotla İstanbul'dan İzmir'e gittik. Orada bir gece kaldıktan sonra Venedik'e gitmek için bir başka feribota bindik. Venedik'in batı ucundaki liman olan Tronchetto'ya indik. Orada bir başka feribota binerek Venedik Lagünü'nü Adriatik Denizinden ayıran adaların en kalabalık olanı Lido'ya geçtik.

Lido'dan arabayla Grand Viale'ye gittik, arabayı bir yere park ettik ve yürürken gördüğümüz ilk emlak ofisine girdik. Emlakçı İngilizce biliyordu, ona ne aradığımızı anlattık, o da elinde hoşumuza gidebilecek bir ev olduğunu söyledi. Emlakçının bahsettiği ev üç katlı bir apartmanın en üst katındaydı, Via Bragadin, No. 28 adresli bu apartman Hotel des Bains'in hemen arkasındaydı ve bu eski otelin bulunduğu kordon Thomas Mann'ın *Venedik'te Ölüm* isimli eserine sahne olan yerdı.

Ev sahibi Tino adında çok hoş bir Lido yerlisiydi, bize evi gösterdi, ev tam da istediğimiz gibi mobilyalıydı ve kira gayet makuldü. Bir aylık kirayı peşin ödeyerek evi tuttuk. Tino arabadaki eşyalarımızı eve çıkarmamıza yardım etti, akşama doğru eve taşınma işini halletmiştik.

Tino, Via Bragadin'le Via Lepanto'nun kesiştiği yerdeki Andre'nin Yeri isimli restorana gitmemizi önerdi, Via Lepanto kanalın kenarından Grand Viale'ye kadar uzanan bir caddeydi. Andre'nin Yerinde kusursuz bir akşam yemeği yedik, sonra evimize sadece on dakikalık bir yürüme mesafesinde olan Grand Viale'deki kafelerden birine girip içki içtik. Venedik'teki ilk günümüzü böyle bitirdik, Venedik'in daha önce yaşadığımız yerlerden çok farklı olduğunu daha şimdiden söyleyebilirdik.

Evimize yerleşir yerleşmez Roddy ve Christine Conway Morris'in Castello'daki evinde akşam yemeği yedik. Castello, Venedik'in altı *sestiere*'sinden, yani bölgesinden biridir. Büyük Kanalin her iki tarafında üçer bölge vardır: San Marco ve Canneregio kanalın bir tarafında; Santa Croce, San Polo ve Dorsoduro ise

diğer tarafında yer alır. Giudecca idari olarak Dorsoduro'ya bağlıdır ancak Giudecca Kanalıyla Dorsoduro'dan fiziki olarak ayrılır. Bu arada Giudecca Kanalı, Büyük Kanaldan çok daha geniştir.

Yemekten sonra Piazza San Marco'ya yürüdük ve Quadri's Cafe'de oturup *prosecco*'lar sipariş ettik. Meydanın doğu ucundaki San Marco Bazilikasının ve Doge Sarayının yarattığı muhteşem manzarayı seyrettik. Birer kadeh *prosecco* daha içtikten sonra Morris'ler bizi San Zaccaria İskelesinden *vaporetto*'ya bindirdiler. Feribot bizi Lido'ya geri götürdü. O akşam yaptıklarımız önümüzdeki aylarda sıkça tekrarlayacağımız bir rutine dönüştü.

Evimizde iki yatak odası vardı, küçük olanı çalışma odasına dönüştürdüm ve sözleşmelerini imzaladığım kitaplar üzerinde çalışmaya başladım. Didier Millet için yazacağım dört kitap ve *The Companion Guide to Turkey*'nin genişletilmiş edisyonu fazla çalışma gerektirmeyecekti çünkü kullanacağım verilere çok aşinaydım. Bu yüzden bu kitaplara günde birkaç saatimi ayırdım ve geri kalan zamanda *Strolling Through Venice* için araştırmalar yaptım. Araştırmalarımın içinde şehrin tarihini ve abidelerini anlatan kitapları okumak ve şehrin kendisini dolaşmak vardı.

Ekim ortasında ciddi bir soğuk algınlığına yakalandım, Lido'da Piccolotto isimli İngilizce bilen bir doktora gittim, doktor bronşit olduğumu söyledi ve bana bir antibiyotik yazdı. Fakat bronşitim kötüleşmeye devam etti, Doktor Piccolotto'nun eve gelip ek ilaçlar vermesine rağmen durumum düzelmedi.

21 Ekim günü sabah altıda uyandım, başımın döndüğünü hissettim ve sol kolumu kullanamadığımı fark

ettim. Felç geçiriyor olabileceğimi düşünüp Toots'u uyandırdım ve ona bir sorunum olduğunu söyledim. Toots hemen giyindi, beni de giydirdi. Sonra arabaya bindik, Hotel des Bains'in etrafından dolaşıp sahil yoluna çıktık ve son derece süratli bir şekilde sahil yolunun kuzey ucundaki Ospedale del Mare isimli devlet hastanesine gittik. Hastaneye acil kapısından girdik. Oraya varana kadar kolumdaki uyuşukluk geçmişti ama başım hâlâ dönüyordu. Nöbetçi doktor İngilizce biliyordu, Toots ona neler olduğunu anlattı. Doktor beni muayene etti ve tansiyonumun çok yüksek olduğunu gördü, gözlem altında tutulmam için beni yoğun bakım servisine götürdü.

Yoğun bakımda verilen ilaç kan basıncımı bir saat içinde düşürdü, doktorlar daha kapsamlı bir muayene yaptılar ve ciddi bir soruna rastlamadılar, bu yüzden beni normal servise götürdüler ve Toots'u görmeme izin verdiler. Servisten sorumlu doktor kendini Dr. Casalino olarak tanıttı, birkaç gün boyunca hastanede gözlem altında tutulacağımı ve sonra Venedik'teki Ospedale Civile'ye nakledileceğimi söyledi, o hastanede beynimin tomografisi çekilecek ve felç geçirip geçirmediğime bakılacaktı.

İki gün sonra bir deniz ambulansı ile Ospedale Civile'ye götürüldüm. Beşinci yüzyılda Scuole Grande de San Marco'nun hastanesi olarak inşa edilen bu muhteşem bina, aynı tarihte inşa edilen Dominik kilisesi Santi Giovanni e Paolo'nun bitişiğindeydi. Deniz ambulansı bir kanaldan geçerek hastanenin acil girişine yanaştı, orada ambulandan alınıp beyin tomografimin çekileceği radyoloji laboratuvarına götürüldüm. Ertesi gün Dr. Casalino geldi ve tomografide bir felç

emaresine rastlamadığını söyledi. Ona taramada herhangi başka bir soruna rastlayıp rastlamadığını sorduğumda başını hayır anlamında salladı ve “Sadece tipik atrofi,” dedi. Bu cevap beni endişelendirdi; zihnimde Fibonacci sayılarını hesaplamak gibi karmaşık matematik işlemleri yapmaya başladım; araştırmamın bir parçası olarak okuduğum Bizans imparatorlarının, Osmanlı sultanlarının ve Venedik düklerinin isimlerini içimden tekrarladım. Ama hafızam eskisi kadar iyi görünüyordu, bu beni ciddi şekilde rahatlattı, çünkü benim tek kaynağım beynimdi, benim küçük ölçekli üretim sanayim olan kitap yazma işini yürüten tek makinemdi.

Zavallı Toots benim için çok endişelenmişti, ona iyi olduğumu söylediğimde rahatladı ve derin bir nefes aldı. En sonunda bronşitim de iyileşmeye başlamıştı, Dr. Casalino her şey yolunda giderse beni birkaç gün içinde taburcu edeceğini söyledi.

Hastane yemekleri basit ama güzeldi, Toots da her akşam yemeğinden sonra bana lezzetli sürprizler getiriyordu. Öğle ve akşam yemeklerinde şarap servis edildiğini öğrenince çok şaşırmıştım ama durumum yüzünden içki içmem yasaktı Geçmişte alkolü bırakmak için birkaç girişimde bulunmuştum ama başarısız olmuştum. Ancak hastanede geçirdiğim bir hafta boyunca hiç içki içmemiştim ve o haftanın büyük bir bölümünü de hastanede geçirecektim. Bunun alkolü tamamen bırakmak için iyi bir başlangıç olduğuna karar verdim ve alkolü bıraktım, hem de bu defa kalıcı olarak.

Kısa bir zaman sonra eski arkadaşlarımız Peter ve Rosemary Shiras bir haftalığına Venedik’e geldiler,

evimizin yakınındaki Via Lepanto'da bulunan Atlanta isimli otele yerleştiler. O akşam Andre'nin Yerinde hep birlikte yemek yedik ve ertesi gün Castello bölgesini benim liderliğimde gezmeye karar verdik.

Vaporetto'yla Isola de San Piero'ya geçtik ve on beşinci yüzyıldan kalma o güzel San Pietro Kilisesini gezdik. Sonra, çok geniş bir kanal olan Canal di San Pietro'nun üzerindeki köprüyü aştık ve karşı taraftaki ilk kavşaktan sola döndük. Dar bir *calle* bizi Campo dei Do Pozzi adı verilen küçük bir meydana götürdü, meydanın adındaki son iki kelime "iki kuyu ağzı" anlamına geliyordu. Meydana adını veren iki kuyu ağzından birinin kaybolduğunu, ancak diğersinin hâlâ durduğunu, duran kuyu ağzının ise iki kuyunun da kullanımında olduğu dönemi tasvir eden bir rölyefle süslendiğini daha önce öğrenmiştim. Küçük grubumu kuyu ağzına götürdüm, musluktan damlayan su yerdeki taş kaplamalı yükseltinin üstünde yeşil renkli kaygan bir çamur oluşturmuştu. Yükseltideki kaygan bölümden kaçmaya çalıştım ama o sırada ayaklarım yerden kesildi ve sırtüstü yere çakıldım, sol bacağıma korkunç bir ağrı saplandı ve o anda bacağımın kırıldığını anladım.

Kuyu ağzının yakınındaki bir mobilya imalathanesinde çalışan iki adam hızla dışarı çıktılar ve bana yardım etmek için yanıma koştular. İçinde bulunduğum durumu görünce Ospedale Civile'nin acil servisini aradılar, yaptıkları şeyi biraz İtalyanca bilen Peter'a anlattılar. Sonra imalathaneden yarı bitmiş bir kanepe getirdiler ve kırık bacağımı hareket ettirmemeye özen göstererek beni kanepeye yatırdılar. Dayanılmaz bir ağrı çekmiyordum, ambulansın gelmesini beklerken

Toots ve Shiras'larla şakalaşmayı bile başardım, bir noktada D. H. Lawrence'ın Venedik'e dair cümlelerinden alıntı bile yaptım; Lawrence, Venedik için "kaygan, yeşil, nefret edilesi şehir" demişti.

Yaklaşık yarım saat sonra iki sağlık görevlisi bir sedyeyle birlikte çıkageldi. Kuyu ağzına ulaştıklarında beni yere deviren çamur birikintisine basıp kaydılar ve onlar da yere düştüler. Zarar görmediler, ancak taş kaplı yükselti o kadar kaygandı ki beni sedyeye taşıırken ciddi zorluk çektiler. Sedyeyi dar sokaktan geçirip kanalda bekleyen deniz ambulansına götürürken de güçlük yaşadılar. Toots ve Shiras'lar benimle hastanede görüşeceklerini söylediler çünkü ambulansa binmeleri yasaktı.

Ambulansta iki sağlık görevlisi ve sürücü haricindeki tek kişi yaşlı bir kadındı, görünüşe göre kolunu kırmıştı çünkü kolu askıdaydı. Sedyemi yaşlı kadının oturduğu yerin yanına yerleştirdiler. Kadın sakalıma bakıp güldü ve "Eh, Sinyor Hemingway!" dedi. Kendimi kadınla birlikte gülmekten alıkoyamadım.

Hastanede çekilen röntgen sol kaval kemiğimin çeşitli yerlerden kırılmış olduğunu gösterdi. Doğruca ameliyathaneye götürüldüm. Kendisini Dr. La Bombarda olarak tanıtan genç bir doktor, basit bir İngilizceyle, ekibiyle birlikte bacağımı düzelterceğini ve kırık parçaları metal çivilerle birleştireceğini söyledi. Epidural anestezi aldım, bacağımın ameliyat edildiğinin belli belirsiz farkındaydım. Operasyondan sonra tamamen ayıldığımda, Dr. La Bombarda altı adet metal çivinin bir arada tuttuğu onarılmış kemiğimin röntgenini bana gösterdi, röntgendeki görüntünün gondolların ön tarafındaki armalara benzediğini söylerken gül-

dü, o armalarda Venedik'in altı bölgesini temsil eden altı şerit bulunuyordu.

Toots ve Shiras'lar o akşam hastaneye ziyaretime geldiler ve ameliyatın iyi geçtiğini duyunca rahatladılar. Toots evden eşyalarımı getirmişti, getirdiği şeyler arasında *Canali, Ponte e Campi* ("Kanallar, Köprüler ve Meydanlar") isimli kitap da vardı. Bütün Venedik'in ve lagündeki adaların haritalarını içeren bu kitabı, *Strolling Through Venice* için çalışma programları hazırlarken kullanıyordum; yani hastanede kaldığım süre içinde kitabım üstünde çalışmaya devam edebilecektim.

Hastaneden taburcu olduğumda etrafta koltuk değnekleriyle dolaşabilecek durumdaydım. Sonraki birkaç hafta boyunca evden hiç çıkmadım çünkü hava yağmurluydu, sokaklarla köprüler ıslak ve kaygandı. Bu yüzden bu vaktimi Didier Millet'le sözleşmelerini imzaladığım dört kitabı yazarak harcadım, ayrıca *Strolling Through Venice* isimli kitabımın çalışma programlarını hazırladım.

Noel'i Eileen, Tony ve çocuklarla birlikte geçirmek için aralık ortasında İstanbul'a uçtuk. Oradayken Boğaziçi Üniversitesinin Noel partisine davet edildik, Rumeli Hisarı kampüsüne on beş yılı aşkın bir süredir ilk defa ayak basmış oldum. Kendimi eski Türk meslektaşlarım ve öğrencilerimle çevrilmiş buldum. Eski öğrencilerim şimdi üniversitenin öğretim kadrosundaydı, bazıları bölüm başkanlığı ve dekanlık gibi önemli görevlere atanmıştı, hatta biri rektör yardımcısı olmuştu. Partide herkes neden yeniden onlara katılmadığı sordu, çünkü okuldaki durum ben ayrıldığımdan bu yana büyük ölçüde iyileşmişti. Şim-

di üniversitede elli kadar yabancı öğretmen bulunmasına izin veriliyordu ve Türk vatandaşlarından farklı olarak, altmış yedi yaşına gelen yabancı öğretmenler zorunlu emekliliğe tabii tutulmuyordu. Geri dönmem istendiği için gerçekten onur duydum ve bu olasılığı kesinlikle düşünceğini söyledim, ancak Toots ve ben Venedik'te çok mutluyduk.

Venedik'te birçok arkadaş edinmiştik; arkadaşlarımızın bazılarını Lido'da yaşarken, bazılarını şehirde dolaşırken, bazılarını da Roddy ve Christine Conway Morris aracılığıyla tanımiştık. Lido'daki ilk arkadaşlarımız, İngiltere'nin Venedik konsolosu olan Michael Gluckstern ve onun Napolili eşi Liliana'ydı. Onlar sayesinde İrlandalı müzisyen Patricia Bonelli ve eşi Alessandro'yu tanıdık. Alessandro, La Fenice Teatro Orkestrasının birinci kemanydı. Adolfo ve Sheila Rodigheri'yle de arkadaş olduk, onların sayesinde "Lido Leydileri" lakabını taktığım çok hoş bir kadın grubuyla tanıştık; Pat Liani, Muriel Alvaise ve Lesley Court o grubun üyeleri idi. Bu insanlar bizi Lido'nun son derece keyifli sosyal çevresine dahil ettiler. Lido'daki hayat, Venedik'in merkezindeki labirentimsi mikro evrenden çok farklıydı.

Gluckstern'ler aracılığıyla Leydi Frances Clarke'ı tanıma fırsatı bulduk. Leydi Clark, İtalya'nın eski İngiltere büyükelçisi olan ve Venedik'teki Peril Vakfını kuran Sir Ashley Clarke'ın dul eşi idi. Frances bizi son derece ilginç Venediklilerle ve sürgünde yaşayan bilginlerle tanıştırdı. Bu insanların çoğuyla, Anglo-İtalyan kültür etkileşimi için fedakârca çalışan Circolo cemiyetinin aylık buluşmalarında tanıştık.

Roddy ve Christine sayesinde, İngiliz fotoğrafçı ve gazeteci John Brunton ile onun Fransız eşi ressam Ma-

rie'den başlayarak birçok yabancı yazar ve ressamla tanıştık. Brunton'lardan hemen sonra, Cannaregio'da küçük bir *palazetto* satın alan Amerikalı gezginler Tony Capeda ve Craig Manley'le tanıştık. Onlar da bizi İngiliz ressam Geoffrey Humphries'le tanıştırdı, Geoffrey'nin Amerikalı eşi Holly Snapp, Stefano mahallesinde bir resim galerisi açmıştı. Geoffrey Humphries aracılığıyla Amerikalı ressam Geoffrey Leckie ve eşi Liz ile tanıştık, ayrıca Venedik'teki Ezra Pound cemiyetinin seçkin bir üyesi olan İrlandalı-Amerikalı heykeltraş Joan O'Connor'ı tanıdık.

Geoffrey ve Holly, Giudecca'daki *palazzo*'larında düzenledikleri partilere bizi de davet ettiler. Gittiğimiz ilk partide Amerikalı tarihçi Peter Lauritzen'le tanıştım, Lauritzen'in *A History of Venice* ("Venedik Tarihi") ve *Palaces of Venice* ("Venedik Sarayları") isimli kitaplarını büyük bir ilgiyle okumuştum. Peter ve İrlandalı eşi Rose, Cannaregio bölgesindeki Ghetto Nuovissimo'da, on altıncı yüzyıldan kalma bir *palazzo*'nun *piano nobile* katında yaşıyorlardı. Onların verdiği son derece şık yemek davetlerinde bir dizi yazarın ve sanatçının yanı sıra, eski Venedik aristokrasisinin mensuplarıyla da tanıştık. Roddy Conway Morris onlar için, "Bedava yemek vadedersen saraylarından çıkarlar," diyordu.

İlkbaharın ortalarında Eileen, Tony, Ariadne ve Alex yanımıza geldiler. Tony zamanının çoğunu *Strolling Through Venice* isimli kitabımda kullanacağım fotoğrafları çekerek geçirdi. Venedik'te kaldıkları süre boyunca hava o kadar güzeldi ki Murano, Mezzorbo, Burano ve Torcello gibi lagün adalarına gidebildik. Tony, Torcello'da, on birinci yüzyıldan kalma San-

ta Fosca Kilisesinin muhteşem bir fotoğrafını çekti. O gün Torcello'da çok az turist vardı, ada neredeyse bütünüyle bize kalmıştı. Adanın nispeten daha az bilinen bir bölümünde "Attila'nın Tahtı" olarak bilinen ve geleneksel olarak Hun imparatoru Attila'yla ilişkilendirilen mermer bir taht vardı. Attila 452 yılında Aquileia'yı, Altinum'u ve ana karadaki diğer şehirleri yağmalayıp yok etmiş, binlerce mülteciyi lagündeki ıssız adalarda yaşamaya zorlamış ve Venedik'in tarihini başlatmıştı. Bütün bunları hatırlayınca, aklıma John Ruskin'in *The Stones of Venice* ("Venedik'in Taşları") adlı kitabındaki ağıt benzeri satırlar geldi:

Bin üç yüz yıl önce gri bataklık bugünkü gibi görünüyordu ve mor dağlar gecenin derin uzaklığında duruyordu, ancak ufuk çizgisinde günbatımının ışığına karışmış tuhaf ateşler yanıyor ve eteklerine dalgalar vuran kum tepelerinin şikâyetleriyle birlikte ağıt yakan insanların sesleri duyuluyordu. Alevler, Altinum'un kalıntılarından yükseldi, ağıtlar ise eski İsrail'de olduğu gibi kılıçtan kaçıp sığınak arayan insanlardan gelmekteydi.

Lauritzen çifti aracılığıyla yarım düzine saraya davet edildik. Bu saraylardan ikisinin sahipleri doğrudan düğ soyundan gelen kişilerdi. Davet edildiğimiz bir diğer saray olan ve Büyük Kanalda yer alan Plazzo Mocenego, Byron'ın 1818-19 yılları arasında baştan çıkarıcı hizmetçisi-metresi "La Fornarina"yla birlikte yaşadığı yerd; Byron metresinin vücudunu "gladyatörler doğuracak kadar sağlam" şeklinde tarif etmişti. Byron aşkları ve yaptığı âlemlere rağmen her nasılsa zaman bulmuş ve bu sarayda *Don Juan*'ı yazmaya baş-

lamıştı. 1 Haziran 1818'de İrlandalı şair Thomas Moore'a yazdığı mektupta şöyle demişti: "İyi geceler, daha doğrusu iyi sabahlar. Saat dört, şafak Büyük Kanalı aydınlatıyor ve Rialto'nun üstündeki gölgeler kalkıyor. Yatağa gitmeliyim; bütün gece ayaktaydım – ama George Philpot'un dediği gibi, 'Bu hayat, lanet olsun ki hayat.'"

Lauritzen çiftinin yaşadığı Ghetto Nuovissimo, Venedik Gettosuna en son eklenen yerd. Avrupa'nın en eski Yahudi mahallesi olan Venedik Gettosu 1516 yılında Venedik Yahudilerine sığınak sağlamak amacıyla kurulmuştu. Cambrai İttifakının yağmacı askerleri tarafından katledilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Venedik Yahudileri buraya yerleştirilmişti. Napoleon 1797'de Venedik'i fethedene kadar, Venedik Yahudileri bu gettoda kilit altında tutulmuştu ancak o yıl 19 Temmuzda gettonun kapıları yıkılmıştı. Venedik basınına göre, kapılar yıkılırken "Yahudiler ve Hıristiyanlar hep birlikte şarkı söyleyip dans etmişlerdi."

1992 yılının mayıs ayı başlarında Didier Millet için yazdığım dört kitabın son taslaklarını tamamladım ve onları gönderdikten sonra bütün zamanımı *Strolling Through Venice* isimli kitabımın üzerinde çalışarak geçirdim. Yaz sonu geldiğinde Venedik'in tarihi merkezinin altı bölgesini ve lagündeki adaları incelemeyi bitirmiştim. Sonbaharda kitabın son taslağını yazmaya başladım. Ayrıntıların doğruluğunu kontrol etmek için Toots ile birlikte şehrin dört bir yanını dolaştık ve geçen aylar içinde favori mekânlarımız haline gelen restoranlarla kafelere uğradık.

Bazen akşamın geç saatlerinde, özellikle dolunaylı gecelerde şehrin daha ıssız bölgelerini gezdik. O ıssız

yerlerdeki tali kanalların kolonları arasında ardı sıra küçük *calle*'ler uzanıyor ve bu dar yollar ay ışığıyla aydınlanıyordu, etrafta gece gezginlerinin ayak seslerinden başka bir ses duyulmuyordu. Böyle zamanlarda Proust'un *Albertine Kayıp*'ta yazdığı büyüleyici satırları hatırlıyordum. O satırlar Venedik denen labirentte yapılan hülyalı ve yalnız bir gezintiye tarif ediyordu:

Daracık sokaklardan oluşan bir örümcek ağına dalmıştım. Bu dip dibe sokaklar, kanalla lagün arasına sıkışmış Venedik'i mümkün olan her yöne doğru dilimlemişti, Venedik de bu incecik kılcal damarlarla birlikte kristalleşmiş gibiydi. Birdenbire, bu küçücük sokaklardan birinin sonunda, kristalden oluşmuş bir baloncuk vücuda geldi.

1993 ilkbaharının başlarında Tony Greenwood ve Gülen Aktaş ziyaretimize geldiler. Şimdi bir fizik profesörü olan Gülen, Boğaziçi Üniversitesi rektörü Üstün Ergüder tarafından rektör yardımcılığına atanmıştı. Üstün Ergüder de benim eski bir arkadaşım ve meslektaşım. Gülen, Ayşe Soysal isimli eski öğrencimin şimdi Fen ve Edebiyat Fakültesi dekanı olduğunu, Ayşe ile Üstün'ün bir görüşme yaptıklarını, bu görüşme sonucunda bana üniversitede profesörlük teklif etmeye karar verdiklerini ve bu teklife ücretsiz barınmanın da dahil olduğunu anlattı.

Bu düşünce İstanbul'a yaptığımız Noel ziyaretinden beri aklımdaydı, konuyu Toots'la da konuşmuştum. Toots, Venedik'te yaşamayı seviyordu ve ömrümüzün geri kalanını Venedik'te geçirmekten mutlu olurdu, fakat kitaplarımdan aldığım avanslara, ödemelere ve teliflere rağmen paramızın hızla tükendiği-

ni görebiliyordu. Tek sabit gelirimiz emekli maaşımdı ama o para kiramıza ancak yetiyordu.

Toots ayrılmaya gönülsüzdü ama ona okul tatillerinde Venedik'e dönebileceğimizi söylediğimde en sonunda razı oldu. Böylece Gülen'e teklifi kabul ettiğimi söyledim, o da bana fakülte evi dahil olmak üzere bütün gerekli düzenlemeleri yapacağını söyledi.

Temmuz başında *Strolling Through Venice*'in son taslağını bitirdim ve Penguin'in Londra ofisindeki editörüm Eleo Gordon'a gönderdim. Sonra taşınma hazırlıklarına başladık, arabamızla götüreceğimiz eşyaların bir konteynere yüklenmesi için bir nakliyat şirketiyle anlaştık. Adriatica Line'a ait bir feribot için bilet aldım. Feribot eylül başında Venedik'ten ayrılacak, Igoumenitsa'ya gidecek, sonra Yunanistan'ın kuzeyinden dolaşacak ve Türk Trakya'sından geçip İstanbul'a varacaktı.

Son birkaç haftamızı vedalaşarak geçirdik, sadece sevgili dostlarımıza değil Venedik'in en sevdiğimiz yerlerine de veda ettik. Piazza San Marco'daki Quadri's Cafe vedalaştığımız mekânlardan biriydi, Lido'ya geçmek için *vaporetto*'ya binmeden önce orada son bir kez içmeye gittik, gerçi ben *prosecco* yerine portakal suyu içtim.

Yolculuk sabahı Lido'dan feribota binip Venedik'teki Tronchetto Limanına gittik, orada Adriatica Line'ın feribotuna bindik. Feribot, Giudecca Kanalından Bacino San Marco'ya girerken, biz ön güverteden Venedik'in o çok iyi tanıdığımız kubbelerini ve kulelerini seyrettik. Sonra feribot lagünden çıktı ve Adriyatik'e açılan Porto de Lido Kanalına girmek üzere yol aldı. Arkadaşımız Patricia Bonelli, San Nicolo Manastırının

SÜRGÜN SANATI

yanında yer alan kanal girişinde kızıyla birlikte bizi bekleyeceğini söylemişti. Sözünü tuttu, feribot kanaldan geçerken Patricia kızıyla birlikte bize el salladı. Sonra, hayatımızın en güzel iki yılını geçirdiğimiz yerle birlikte onlar da gözden kayboldu.

Ama biz eve gidiyorduk, İstanbul bizim evimiz olmuştu. Boğaz'dan üniversite kampüsüne doğru yol alırken kendimi evine dönen bir sürgün gibi hissettim, fakat Toots'un Venedik'i daima özleyeceğini biliyordum.

Arabamızı üniversitenin bize tahsis ettiği evin önüne park ettik. Yeni evimiz üniversitenin arka girişinde bulunan kasvetli bir vadinin içindeydi, o vadiye uzun zaman önce "Umutsuzluk Çukuru" adını vermiştim. Arabayı orada boşaltıp Arnavutköy'e gitmeyi ve geceyi Baker'larla birlikte geçirmeyi planlamıştık. Benzinimiz bitmek üzereydi, Toots Arnavutköy'e giderken depoyu doldurmamız gerektiğini söyledi. Paramız da bitmek üzereydi, ceplerimi karıştırdım ve yaklaşık beş dolara denk Türk lirası buldum. Toots, "Öyleyse Venedik'te bir gün daha kalabilirdik," dedi. O anda fark ettim ki sürgün hayatımızın daha zor günlerinde bizi ayakta tutan şey bu ruh haliydi.

MACERA DEVAM EDİYOR

Umutsuzluk Çukuru ismiyle müsemmaydı zira üniversite kampüsüne dönüşümüzde sıkıntılı bir olay yaşandı. Arka kapıdaki nöbetçi bize tahsis edilen evin dolu olduğunu söyledi. Milli Eğitim Bakanlığından bir yetkili yaz aylarını geçirmek için yerleştiği daireyi henüz boşaltmamıştı ve o anda evde değildi. Bunun üzerine doğruca Baker'ların evine gitmeye ve geceyi orada geçirmeye karar verdik ama külüstür arabamız çalışmayı reddetti. Bekçiden bir taksi çağırmasını istedim. Taksi geldiğinde yanımıza sadece el bagajlarımızı aldık ve diğer eşyalarımızı arabada bıraktık. Cebimdeki beş dolara denk Türk lirası taksi ücretinin yarısı kadardı, bu yüzden Baker'ların evine vardığımızda Tony'den borç almak zorunda kaldım.

Yaz tatilinden yeni dönen Baker ailesiyle harika bir gece geçirdik. Baker'lar tatil için Yunanistan'daki Euboea Adasına gitmiş ve orada bir kulübe inşa etmişlerdi. Ertesi gün Tony bizi Umutsuzluk Çukuruna geri götürdü, yanımızda bir araba tamircisi de vardı. Tamirci arabamızı çalıştırmayı başardı ama söylediğine

göre aracın ciddi bir bakıma ihtiyacı vardı. Bekçi bizim dairemizde oturan adamın hâlâ dönmediğini söyledi, bu yüzden yine Baker'lara gittik ve birkaç gün daha orada kaldık.

Gülen Aktaş en sonunda, eski kampüsün yakınındaki fakülte evlerinden birinde bizim için çok daha güzel bir yer buldu. Apartmanın ikinci katındaki dairemizin etrafı ağaçlarla çevriliydi, ağaçların arasından Boğaz'ı ve Rumeli Hisarının kulelerini görüyorduk ve şimdi gerçekten eve döndüğümüzü biliyorduk.

Fizik bölümü tepenin üstündeki yeni kuzey kampüsüne taşınmıştı; diğer fen ve mühendislik bölümleri, Eğitim Fakültesi ve kütüphane de oradaydı. 1976'da okuldan ayrıldığımda okulun kayıtlı öğrenci sayısı bin civarındaydı ama şimdi, lisansüstü eğitim de dahil olmak üzere on binden fazla öğrenci vardı. Fizik bölümünde yirmi yedi öğretim görevlisi çalışıyordu, bunların sekizi, bana "Efendim" diye hitap etmekten vazgeçemeyen eski öğrencilerimdi. Onlardan bana "John" diye hitap etmelerini istediğimde, içlerinden biri, "Bir kere efendi olan her zaman efendi kalır," dedi, ancak bazıları zaman içinde bana adıyla hitap etmeye başladı.

İlk dönemde astronomi ve bilim tarihi dersleri verdim, iki dersin de yarım düzine kadar öğrencisi vardı. Ancak bilim tarihi dersi çok popüler oldu ve ikinci dönemde yüzden fazla öğrenci derse kaydoldu. Bu yüzden sınıfım okulun en büyük amfisine taşındı, buna rağmen ayakta kalanların oturması için amfiye fazladan sandalye getirildi. Ayrıca, cumartesi günleri Bizans ve Osmanlı abideleri üzerine bir ders verdim, bu dersin de seksen kadar kayıtlı öğrencisi vardı. On yedi

yıllık aradan sonra yine bir üniversitede ders vermek çok güzeldi, yeteneğimi kaybetmemiş olmak da beni mutlu etmişti.

Toots ve ben İstanbul'daki eski yaşam tarzımızı hızlı bir şekilde yeniden benimsedik. Şehri yeniden tanımaya, eski dostlukları yenilemeye ve yeni arkadaşlar edinmeye başladık. Tony Greenwood'un talebiyle ARIT için İstanbul ve Anadolu turları düzenledim. 1994 baharında ARIT'ın Venedik turuna liderlik ettim. Toots'la birlikte Lido'daki eski dairemizi kiraladık, bu sayede üniversitenin bahar tatili boyunca Lido'da kaldık ve eski dostluklarımızı tazeledik. Biz oradayken *Strolling Through Venice* isimli kitabımın ilk baskısı çıktı, kitabımı en sevdiğim kitapçılardan biri olan Baccino Orseolo'nun vitrininde görmek beni son derece mutlu etti.

1994 yazı, Naxos'a Toots'la birlikte gittiğimiz son yazdı. Oradan uzak kaldığımız yıllar içinde Yorgo Spiridakis, Sotiri Peristerakis ve Vasili Mylonas dahil olmak birçok sevgili dostumuz hayatlarını kaybetmişlerdi. Merhum Vasili'nin dul eşi Nikoletta kasabanın dışındaki tavernayı üç oğlunun yardımıyla işletmeye devam etmişti. Naxos'taki bütün akşamlarımızı eski arkadaşlarımızla birlikte o tavernada geçirdik çünkü Chora turistler tarafından istila edilmişti.

İkinci günümüzde, Palatia Adasındaki antik Apollo Tapınağında Toots'la birlikte piknik yaptık. Palatia, Theseus tarafından uyurken terk edilen Ariadne'nin Dionysos tarafından bulunduğu küçük adaydı. Sonra Castro'ya çıktık ve eski Venedik ailelerinin hepsinin gitmiş olduğunu gördük, yalnızca Nikos Dellarocca oradaydı; ailesinin on üçüncü yüzyıldan kalma kule

evini restore etmiş ve Naxos'taki Venedik mirasına ithafen müzeye dönüştürmüştü. Castro'nun girişinde karşılaştığımız Nikos bizi görünce çok duygulandı, çünkü ailelerimiz altmışlı yılların başında son derece yakındı, o yıllarda kitle turizmi Naxos'u henüz keşfetmemişti ve adanın eski yaşam tarzını değiştirmemişti.

Ertesi gün taksiyle Mikri Vigla'ya gittik, ancak uzun bir ayrılıktan sonra oraya gitmekten çekindik çünkü turistlerin akınına uğramış olabileceğinden ve orada geçirdiğimiz yaz günlerine dair anılarımızın bozulabileceğinden korktuk. Sahile inşa edilmiş birkaç yazlık ev dışında Mikri Vigla'nın neredeyse hiç değişmemiş olduğunu görünce rahatladık. Toots'la birlikte tavernaya gidip bir masaya oturduk, koyun turkuaz sularını seyrederken kayıp cennetimize son bir kez bakmamıza izin verildiğini hissettik.

Tavernayı Costa'nın oğulları Niko ve Marco işletiyorlardı, bizi selamlamak için yanımıza geldiler. Ebeveynlerinin vefat ettiğini, kız kardeşlerinin ise evlendikten sonra Atina'ya yerleştiğini söylediler, ancak kendileri hâlâ Filoti'de yaşıyorlardı ve yaz aylarında tavernayı işletmek için Mikri Vigla'ya iniyorlardı.

Yemeğimiz bittikten sonra Marco yanımıza geldi ve Mikri Vigla'ya ilk gelişimizden bu yana Naxos'un ne kadar değiştiğinden bahsetti. Sohbet baştan sona Yunancaydı, yıllardır konuşmamış olmama rağmen bu dili anlamakta hiç zorlanmadım.

Marco'yu ilk gördüğümde sadece dört yaşında olduğunu hatırladım, Brendan'dan bir yaş küçüktü, Costa bazen ikisini birden eşeğine bindirip etrafta gezdirirdi. Bunu hatırlayınca, Marco'ya Naxos'ta hâlâ eşek olup olmadığını sordum çünkü geldiğimizden beri bir

tek eşek görmemiştim. Marco gülümseyerek, “Bunu sormanız çok ilginç Kyr Yani [Bay John],” dedi. Sonra otuz yıl arayla gerçekleşen iki olaydan bahsetti ki bu iki olay, modern dünyanın Naxos üzerindeki etkisine dair her şeyi anlatıyordu: tavernaya ilk kez geldiğimiz gün, Bill taksisinin kornasını çalmış ve Marco annesine bu tuhaf sesin ne olduğunu sormuştu. Annesi bunun bir *aftokinito*, yani otomobil olduğunu söylemişti. Bu, Marco’nun gördüğü ilk arabaydı ve onu çok etkilemişti. Otuz yıl sonra, o yazın başlarında, Filoti’deki bir çocuk bir eşeğin anırmasını duymuş ve annesine bu tuhaf sesin ne olduğunu sormuştu. Çocuğun annesi bunun bir *gaidouri*, yani eşek olduğunu söylemişti, sırtındaki yaşlı adamla birlikte sokaktan geçen ve modern dünyanın uzağındaki Zas Dağına doğru giden eşeği çocuğuna göstermişti.

Bizi almaya gelen taksinin kornasını duyduğumuzda güldük. Marco’yla Niko’ya onları en kısa zamanda tekrar görmeyi umduğumuzu söyledik. Fakat Mikri Vigla’ya sadece gündüz düşlerimin kanatlarına binerek geri dönebileceğimden korkuyordum. Yunanların *lotophagoi* (sefa) dediği bu gündüz düşlerini çocukluğumdan beri gerçek dünyadan kaçmak için kullanıyordum.

Yarıyıl tatili sırasında Bath’ta doğan yeni torunumuz Pandora’yı görmek için İngiltere’ye uçtuk. Londra’da da birkaç gün geçirdik, oradayken Penguin’deki editörüm Eleo Gordon’la görüştük. A.P.Watt’ta yazar temsilcisi olarak çalışan arkadaşımız Derek Johns’un aracılığıyla, Eleo’ya, İstanbul tarihine ilişkin bir kitap teklifi sundum. *Saltanat Şehri İstanbul* isimli kitabımın doğuşu böyle oldu. 1998 yılında Penguin tarafından

yayımlanan bu kitap on altı yılı aşkın bir zamandır istikrarlı bir şekilde satmaya devam ediyor.

Brendan ve Anne Taylor 1995 yılında boşandılar. Brendan, İstanbul'a geldi ve Cemiyet Okulunda Eileen'in asistanı olarak çalışmaya başladı. Bir süre bizimle yaşadı ama sonra, kuzey kampüsünün etrafında gelişmeye başlayan Hisarüstü isimli viran mahallede ucuz bir daire buldu ve kendine yeni bir hayat kurdu. On yıl sonra, Güneydoğu'dan gelip Boğaziçi Üniversitesinden mezun olan Yelda Türedi isimli bir Türk kıızıyla evlendi. İkiisi birlikte Yelda'nın Beyoğlu'ndaki evinde yaşamaya başladılar, bir yandan kendi kitaplarını yazarken diğer yandan çeviriler yapıp hayatlarını kazandılar.

Edindiğim yeni arkadaşlardan biri, Bill Edmonds'ın yerine Redhouse Yayınevinin başına geçen Rick Blakney'di. Rick, Türkiye'nin çeşitli bölgelerini tarihleriyle birlikte anlatan bir dizi resimli rehber yazmamı önerdi. Bunun harika bir fikir olduğunu düşündüm; çünkü Tony Baker, İstanbul'a döndüğümüzden beri Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yaptığımız tatillerde benim için fotoğraflar çekmişti, ben de şehirde yaşadığım yıllar içinde Türkiye'nin tarihine ve abidelerine dair bilgiler biriktirmiştım. Tony ve ben boşlukları doldurmak için gezintiler yapmaya başladık. Ve İstanbul'a dönüşümüzden dört yıl sonra, Türkiye'ye dair yedi ciltlik rehber kitabım Redhouse tarafından yayımlandı.

İstanbul'da edindiğim yeni arkadaşlardan bir diğeri Selçuk Altun'du. Boğaziçi Üniversitesi mezunu olan Selçuk, Türkiye'nin en büyük bankalarından biri olan Yapı Kredi Bankasının başıydı; bankaya bağlı bir yayınevi ve kültür merkezi de vardı. Selçuk benim kitapla-

rımın birkaçını okumuştı, bana bir sonraki projemin ne olduğunu sordu. Ona Robert Kolej'in ve Boğaziçi Üniversitesinin tarihini yazmak istediğimi söyledim. Ancak bir sorun vardı, 1971'de Boğaziçi Üniversitesi kurulduğunda Robert Kolej'in arşivleri New York'a götürülmüştü. Selçuk yazmak istediğim kitabın Yapı Kredi Yayınları tarafından basılacağını ve New York'a gidip arşivler üzerinde çalışmam için gereken paranın kültür merkezi tarafından karşılanacağını söyledi.

Robert Kolej'in Amerikan yönetim kurulundan arşivleri incelemek için izin aldım, kurulun New York ofisinde arşivler üzerinde çalışabilecektim. Üniversite de bana 1998 bahar dönemi için ücretli araştırma izni verdi.

Eskiden İstanbul'da yaşayan bankacı arkadaşım Kevin Kehoe'yle hâlâ temas hâlindeydim, Kevin onun New York'taki dairesinde kalabileceğimizi söyledi çünkü kendisi eşi B.A.'yla birlikte haziran başına kadar Londra'da olacaktı. Böylece Toots'la beraber eşyalarımızı topladık ve 1 Şubat'ta Türk Hava Yollarıyla New York'a uçtuk. Hayatımızda ilk defa birinci sınıfta uçtuk ve hiç para ödemedik, zira THY'nin başkanı olan arkadaşım Cem Kozlu bir Robert Kolej mezunuydu ve projeme bu şekilde destek veriyordu.

Kehoe ailesinin evi, Broadway'deydi; 84. Batı Caddesinde bulunan bir apartman dairesi. Oraya vardığımızda B.A. bizi bekliyordu, Jose isimli Porto Rikolu bina sorumlusundan eşyalarımızı eve taşımasını istedi, bize neyin nerede olduğunu gösterdikten sonra Kevin'la buluşmak üzere o akşam Londra'ya gitti.

Robert Kolej'in New York ofisi, Beşinci Bulvarın başındaki Grand Central İstasyonunun yakınında bu-

lunan Helmsley Binasındaydı. New York'a varışımızdan sonraki ilk pazartesi sabahı metroyla 42. Caddeye gittim ve orada bir otobüse binerek şehrin karşı tarafına geçtim.

Robert Kolej ofisinin müdiresi Lynn Prevo isimli çok hoş bir hanımefendiydi ve benim için çok büyük bir zahmete girmişti. Arşivler bulundukları depodan alınmışlardı, şimdi ofiste iki yüzden fazla kolinin içinde beni bekliyorlardı. Sonraki dört ay boyunca haftada beş gün, günde sekiz saat çalıştım. O kolilerin her birindeki bütün belgeleri, fotoğrafları, haritaları ve mimari çizimleri inceledim. Gözüme ilginç görünen şeylerin fotokopilerini çektim ve çantama koyup eve götürdüm.

Bu arada Toots'la birlikte yeniden Manhattan'ın kalbinde olmanın heyecanını yaşadık, eski arkadaşlarımızla görüştük ve yıllardır gitmediğimiz mekânlara gittik. O mekânlardan biri Greenwich'teki küçük bir bardı, tam elli yıl önce o barda Toots'a evlenme teklif etmiştim. Ayrıca, Maureen'in eski okul arkadaşı olan ve şimdi Metropolitan Sanat Müzesinde küratör olarak çalışan Barbara Porter başta olmak üzere yeni arkadaşlar da edindik. Barbara bizi birkaç arkadaşıyla tanıştırdı, tanıştığımız insanların en akılda kalanları Nina Köprülü ve eşi Murat'tı, bu iki insan İstanbul'daki hayatımızda önemli bir rol oynayacaklardı.

Mayıs başında çalışma hızıma şöyle bir baktım ve arşiv incelemesini zamanından önce bitireceğimi anladım. Bu yüzden, güzel bir sabah metroyla şehir merkezine giderken, birdenbire Brooklyn'deki eski mahallemizi ziyaret etmeye karar verdim. Metrodan 42. Cadde durağında inmek yerine 14. Cadde durağına kadar git-

tim. Orada Sekizinci Bulvar-Canarsie hattına aktarma yaparak Brooklyn'e doğru yola koyuldum.

Bu hattı en son kırk yedi yıl önce kullanmıştım ama yol boyunca her durağı biliyordum, Wilson Bulvarına yaklaşırken trenin tünelden çıkacağını ve dışarıda kısa bir yol aldıktan sonra yeniden yeraltına gireceğini biliyordum. O durakta indim. Tren uzaklaşırken, babamın yıllarca mezar kazdığı Evergreens Kabristanının mezar taşlarına ve mozolelerine baktım, savaştan döndüğümde ben de kısa bir süre için kabristanda çalışmıştım.

İstasyondan ayrıldım ve tıpkı 26 Mayıs 1946'da savaştan eve dönerken yaptığım gibi, Wilson Caddesinden aşağı yürüdüm. Ancak Paul Hesse'nin barı artık orada değildi, İtalyan berberi ve cumartesi günleri üç kişilik bir orkestranın müzik yaptığı Alman şarküterisi orada değildi. Siren Diyarı adını taktığım ve savaşa gitmeden önceki gece bir kızın beni çağırdığını duyduğum Halsey Caddesi Parkından başka eskiden bildiğim hiçbir yer orada değildi. Şimdi parktan gelen seslerin hepsi İspanyolcaydı çünkü eski mahallem bütünüyle Latin kökenliydi ve eski İrlanda birahaneleri Pentekostal kiliselere çevrilmişti.

Wilson Bulvarıyla Cornelia Caddesinin köşesindeki Hellman'ın bakkalı şimdi bir İspanyol *bodega*'sı, yani şarap dükkânıydı. Oradan geçerken savaştan döndüğüm gün beni karşılamak için dışarı çıkıp bağırان Bay Hellman'ı hatırladım. Bloktaki evler iyi durumdaydı ama Cornelia Sokağı 225 Numaradaki eski evimiz terk edilmişti, kötü vaziyette olan binanın pencerelerine ahşap levhalar çakılmış ve duvarına SATILIK tabelası asılmıştı. Durup eve baktım, bütün aile-

mi bir yaz akşamında basamaklarda otururken hayal ettim, Peg'le yaptığımız gece sohbetlerini hatırladım. Peg'in o yumuşak İrlanda aksanını hâlâ duyabiliyordum, annem Rüyaalar Diyarından bana sesleniyordu. Sonra döndüm ve Wilson Bulvarı İstasyonuna doğru yürüyerek evden uzaklaştım; kendimi, annesini Yeraltı Dünyasında bırakıp giden Odysseus gibi hissettim. Bilim tarihi dersim o kadar popüler hale geldi ki derse kaydolan öğrenci sayısı iki yüz elliye yükseldi. İstanbul'un tarihi abideleri üzerine verdiğim bir başka dersin ise yetmiş öğrencisi vardı. Dersin önemli bir bölümünü sınıfta değil, cumartesi günleri düzenlenen şehir turları şeklinde, İstanbul'un kendisinde işledim. Bu dersin bir sonucu olarak üç evlilik gerçekleştiğini daha sonra öğrendim; bu çiftler benimle birlikte şehri dolaşırken tanışmışlardı.

Ayrıca ARIT için bir dizi İstanbul turu düzenledim ve turlardan birinde *New York Times*'ta gazetecilik yapan Steven Kinzer'le tanıştım. Steven benim hakkımda bir makale yazdı ve bu makale *International Herald Tribune*'da yayımlandı. BBC, National Geographic Channel ve Türk Ulusal Televizyonu tarafından hazırlanan İstanbul konulu belgesellerde de yer aldım.

Bu tanıtımlar son derece ilginç temaslar kurmama sebep oldu, kendisini Ahmet Çakmak olarak tanıtan kişiden aldığım telefon bilhassa enteresandı. Ahmet 1958'de Robert Kolej'den mezun olduğunu ve *İstanbul'u Dolaşırken* isimli kitabı birlikte yazdığım Hilary Sumner-Boyd'dan ders aldığını söyledi. Kendisi şimdi Princeton Üniversitesinde mimarlık mühendisliği profesörüydü ve bir meslektaşıyla birlikte Ayasofya'nın mimarisi hakkında bir kitap yazmıştı, o kitabı İstan-

bul'un tarihi abideleri üzerine verdiğim ders kapsamında ben de okumuştum.

Ahmet, İstanbul'un Bizans abideleriyle ilgili bir kitap için işbirliği yapmamızı önerdi. Ben bunun harika bir fikir olduğunu düşündüm. Ahmet, eski öğrencilerinden biri olan ve Cambridge Üniversitesi Yayınlarında üst düzey editör olarak çalışan Beatrice Riehl ile bu konuyu konuştuğunu ve Beatrice'in projeye sıcak baktığını anlattı.

Ahmet, Boğaziçi Üniversitesinden bir araştırma izni alabildiğim takdirde benim için Princeton Üniversitesinde bir araştırma bursu ayarlayabileceğini söyledi. Bizi eşiyle birlikte Princeton'daki evlerinde ağırlayabileceklerini ve New Jersey sahilindeki dairelerini onunla birlikte kitap üzerinde çalışmak için kullanabileceğimizi sözlerine ekledi.

2004 yılında New York'taki Cambridge Üniversitesi Yayınları tarafından basılan *İstanbul'un Bizans Anıtları* isimli kitap böyle doğdu. Toots ve ben 2001 baharını Ahmet Çakmak ve onun Japon eşi Nuriko'yla geçirdik, onların Princeton'daki evlerinde ve Island Beach'teki dairelerinde kaldık, bu iki yerde de son derece keyifli zamanlar geçirdik, beyaz kumlarla kaplı bir sahilde her gün kilometrelerce yürüdüğümüz Island Beach'i bilhassa sevdik.

Princeton'dayken, Cambridge Üniversitesi Yayınlarının Broadway ile Sekizinci Bulvar arasındaki 22. Batı Caddesinde bulunan ofisinde Beatrice Riehl'le görüşmek için bir randevu ayarladım. Bir otobüse binerek Port Authority Otobüs Terminaline gittim. Hava çok güzeldi ve vaktim vardı, bu yüzden ofise yürüyerek gitmeye karar verdim, Sekizinci Bulvar boyunca yürüyecek ve 22. Batı Caddesinden sola dönecektim.

Ofis binasına vardığımda, birdenbire çok tanıdık bir çevrede olduğumu fark ettim çünkü yarım blok ileride, solda, Cambridge Üniversitesi Yayınlarının girişinin tam karşısında bir yükleme peronu vardı ve peronun yanına bir kamyon park edilmişti. İki genç siyahi adam, tıpkı Nathan Cohen’le benim yıllar önce aynı yerde yaptığımız gibi, bir yük asansöründen çıkardıkları karton kolileri perona taşıyor, sonra da kamyona yüklüyorlardı. Burası, savaşa gitmeden önce iki yıl boyunca çalıştığım Eagle Ecza Malzemeleri Tedarik Şirketinin 23. Batı Caddesi 123 Numara adresli binasının arka girişi idi. Durdum ve birkaç dakika boyunca binaya baktım, bu kasvetli binada saatte elli sent kazanmak için iki yıl boyunca köle gibi çalışmış ve bir gün yapmayı umduğum seyahatlerin hayalini kurmuştum. Tam elli yedi yıl sonra yine buradaydım ve hâlâ aynı hayalin peşindeydim. Ama o zamanlar tek başımaydım, şimdiyse beni Princeton’da bekleyen ve hayallerimle yolculuklarımı benimle paylaşan Toots’a sahiptim, o anda ne kadar uzun bir yol kat ettiğimi fark ettim.

Mayıs sonunda Londra’daki Kehoe çiftini aradık, daireden birkaç gün içinde ayrılacağımızı söyledik ve misafirperverlikleri için onlara teşekkür ettik. Bir araba kiraladık, 1 Haziranda Toots o arabayı apartmanın önüne park etti, ben de Jose’nin yardımıyla eşyalarımızı aşağı indirdim. Arabaya zar zor sığdık çünkü Robert Kolej arşivlerinde fotokopisini çektiğim belgeler sayesinde on dokuz adet karton koli birikmiştik. 15 Haziranda on dokuz koliyle birlikte THY’nin İstanbul uçağına –yine birinci sınıf– binmek üzere Newark Havalimanına gittik, kolilerimiz ekstra bagaj ücreti talep

edilmeden kargoya yüklendi, bu da Cem Kozlu'nun yaptığı bir jestti.

1998 ve 1999 yazlarını Baker çiftiyle birlikte Euboea'da geçirdik. Orada *History of Robert College* ("Robert Kolej'in Tarihi") isimli kitabım üzerinde çalıştım, aynı zamanda bol bol yüzdüm ve Tony'yle birlikte adayı keşfe çıktım. 1998-99 akademik yılı boyunca kitap üzerinde çalışmaya devam ettim, kitabım 2000 yılında iki cilt hâlinde yayımlandı.

Aynı yıl, Penguin tarafından, *Osmanlı Sarayı: Osmanlı Sultanlarının İstanbul'daki Özel Hayatları* isimli kitabım yayımlandı; yine aynı dönemlerde İstanbul'daki Sanat ve Arkeoloji Yayınları da *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi* isimli eserimi piyasaya sundu. Bu iki kitap da İstanbul'u keşfederek, şehrin tarihini ve abidelerini araştırarak geçirdiğim uzun yıllar temel alınarak yazılmıştı.

2000 ilkbaharının sonlarında, Cem Kozlu ve Türk Hava Yollarındaki meslektaşları, Türkiye hakkında yazdığım kitaplar için beni onurlandırmak amacıyla bir etkinlik düzenlediler. Bana ödül olarak iki adet, gidiş-dönüş, birinci sınıf bilet verdiler. Bu ödül sayesinde Toots ve ben THY'nin uçuş yaptığı dünya şehirlerden herhangi birine gidebilirdik. Çin'in Kunming şehrine bir kez daha gitmeyi her zaman istemiştim çünkü Ching Ging Too'ya savaştan sonra tekrar görüşeceğimize dair verdiğim sözü asla unutmamıştım. Ching Ging Too'yu tekrar bulmamın pek mümkün olmadığını biliyordum ama en azından Toots'a, ilk tanışmamızdan bu yana anlattığım bir yeri gösterebilirdim.

THY'nin tarifelerine baktım, İstanbul'dan Pekin'e ve Şangay'a her gün direkt uçuşlar olduğunu gördüm.

Çin Ulusal Havayollarının da Kunming, Pekin ve Şangay arasında günlük uçuşlar düzenlediğini öğrendim. Böylece, bizi önce İstanbul'dan Pekin'e, sonra da sırasıyla Kunming'e, Şangay'a ve İstanbul'a götürecek bir rota hazırladım. Rotayı hazırlarken Kunming ile Lijiang arasında günlük uçuşlar yapıldığını öğrendim. Lijiang, eski bir kervan şehri olan Dali'nin yakınlarındaki çok güzel bir ortaçağ kasabasıydı; 1945 yılının ağustos ayı sonlarında kamyon konvoyumuzla Burma Yolunda ilerlerken o kasabanın önünden geçmiştik. Eylül ayının ortasında başlayacak on beş günlük tatilimizin bu rotayı tamamlamamıza yeteceğini ve okulun sonbahar dönemi başlarken İstanbul'da olacağımızı düşünerek Lijiang'ı da rotamıza ekledim.

Yolculuğumuzun ilk ayağında neredeyse bütün Asya'yı boylu boyunca geçtik. Tibet Platosunun ve Gobi Çölünün koyu sarı kumlarına bakarken, Fourteen Holy Martyrs Okulundaki coğrafya derslerini ve kara tahtadaki haritaları hatırladım, o zamanlar hayalini kurduğum yerleri şimdi yukarıdan görüyordum.

Savaşta yerle bir olan ve açlıkla sınanan Çin'e dair hatıralarımı Pekin'de geçirdiğimiz üç gün boyunca gördüğümüz şeylerle ilişkilendirmek zordu, buldozeler eski Pekin'in son pagodalarını yıkıyor ve vinçler onların yerine gökdelenler dikeydi. Sokaklar iyi giyimli gençlerle ve tek çocuklu çiftlerle doluydu. Bu insanlar bizim New York'ta uzak durmaya çalıştığımız meşhur mağazalara ve fast-food restoranlarına akın ediyordu, basit bir Çin lokantası bulmak bile zordu.

Otelimiz Yasak Şehir'e ve Tiananmen Meydanına yürüme mesafesindeydi, bu yüzden ilk iki günümüzü şehrin o bölgesini gezip görerek geçirdik. Üçüncü ve

son günümüzde ise bir tura katıldık, Pekin'in yaklaşık elli kilometre kuzeybatısındaki Mutlangu'da yer alan ve Simatai olarak bilinen Çin Seddinin bir bölümünü gezdik. Bu manzara, *A Pictorial Journey Around the World* kitabında Çin Seddini ilk kez okuduğumdan bu yana görmek istediğim şeydi. Ormanlık tepelerin sırtlarında yürüyen mazgalı duvarlar ve gözetleme kuleleri, o çoktan kaybolmuş kitapta neredeyse yetmiş yıl önce gördüğüm taş baskısı resimde olduğu gibiydi.

Ertesi gün bütün Çin üzerinde çapraz bir şekilde uçtuk ve bir uçtaki Pekin'den diğer uçtaki Kunming'e gittik. Uçak inişe geçtiğinde, yaklaşık bir buçuk kilometre yüksekliğinde bir plato üzerine kurulmuş şehri çevreleyen o tanıdık dağları gördüm. Havalimanı yer değiştirmemişti, tam olarak Kunming'e son gelişimde olduğu yerdeydi. Fakat o zamanlar açık alandaki askeri bir iniş pisti olan şey, şimdi uluslararası modern bir hava terminaliydi. Tarih 15 Eylül 2000'di, Kunming'ten tam elli beş yıl önce, tam olarak aynı pistten kalkan C40 askeri nakliye uçağının içinde, aralarında yarım düzine ABD Ordusu katırı da bulunan yolcu arkadaşlarımla birlikte ayrıldım.

Kunming onu son görüşümden bu yana ciddi bir şekilde değişmişti. O zamanlar hâlâ bir ortaçağ kasabasıyken şimdi büyük oranda modern bir şehir haline gelmişti, ancak Pekin kadar gelişmemişti ve eski Çin'e özgü karakterini bütünüyle kaybetmemişti. Başka birçok açıdan da Pekin'den farklıydı çünkü uzak bir noktada oluşu onu Mao'nun Kültür Devriminden korumuştur. Kunming'in yerli nüfusu Han Çinlisi değil, Yunnan ve Sichuan bölgelerinde yaşayan yirmi altı etnik azınlığın biri veya diğerydi ki bu da Kun-

ming'in Kültür Devriminde korunmuş olmasının bir diğer sebebiydi. Yaptığım okumalardan öğrendiğime göre Yunnan ve Sichuan bölgelerinin her birinin kendine özgü bir kültürü ve lisanı vardı, bu bölgelerdeki en önemli etnik gruplar ise hâlâ anaerkil bir yaşam süren Miao ve Naxi gruplarıydı.

Kunming'de Ching Ging Too'yu bulmak gibi bir umudum kalmamıştı çünkü Çin ziyaretim sırasında SACO hizmetinde geçirdiğim savaş yıllarından bahsetmemem gerektiğine dair uyarılmıştım; birliğimiz komünist hükûmet tarafından şeytanlaştırılmıştı. Zaten Ching Ging Too da Tibet sınırına yakın bir köydendi, bu yüzden onu bulmaya çalışmaktan vazgeçtim ve Lijiang'da birkaç gün geçirmeye karar verdim.

Lijiang uçuşu sadece kırk beş dakika sürdü ve bizi en batıdaki Tibet dağlarının karlı zirvelerine bakan çok güzel bir vadiye götürdü, o dağları savaşın son günlerinden hatırlıyordum. Oradan bir taksiye bindik ve eski Lijiang şehrinin kenarındaki modern bir otele gittik. Burası, üzerlerinde taş köprüler uzanan karmaşık kanallardan ve o kanalların taş döşeli kaldırımlarına yan yana dizilmiş pagoda çatılı ahşap ve kerpiç evlerden oluşan bir labirentti. Kuzeydeki Jade Dragon Snow Dağından akan kristal berraklığındaki su kanallara dökülüyordu.

Eski şehirdeki pazar meydanı Naxi kadınlarıyla doluydu; bu kadınlar mavi gömlekleri, mavi ya da siyah önlükleri ve sırtlarındaki hasır sepetleri taşımalarını sağlayan T şekilli çapraz kayışlı pelerinleriyle diğer kadınlardan ayrılıyorlardı. Bunlar güçlü kadınlardı ve kasabayı onların yönettiği aşikârdı, erkekler açıkça yardımcı rollere atanmışlardı. Kasabada çok turist

vardı, bunlar Çin'in herhangi bir yerinden gelmiş varlıklı kişiler gibi görünüyorlardı. İnsanlar Toots'la benim fotoğraflarımızı çekiyorlardı, bazen fotoğrafçının arkadaşlarıyla poz vermemizi istiyorlardı ve bize başparmaklarını yukarı kaldırarak teşekkür ediyorlardı.

Lijiang'daki ikinci akşamımızda, Naxi Klasik Orkestrası tarafından eski şehrin ana caddesindeki güzel bir tiyatroda verilen konsere gittik. İyi bir yer kapabilmek için erkenden tiyatroda olduk ve ikinci sırada, orta bölümün hemen solunda iki koltuk bulduk.

Arkama yaslandım, kanatlardan sahneye çıkıp yerlerine oturan ve enstrümanlarını akortlayan müzisyenleri izledim. Elli kadar müzisyen saydım, bunların çoğu beyaz sakallı yaşlı adamlardı, üstlerinde işlemeli geleneksel giysiler vardı. Orkestrada birkaç genç müzisyen de bulunuyordu, ay yüzlü bir kadın gözlerini bana dikmişti, ben de gözlerimi ondan alamıyordum, dünya kadar geniş kültürel bir uçurumda birbirimize bakıyorduk.

Sonra takdimci sahneye çıktı, hem Çince hem de kusursuz bir İngilizce konuşarak adının Xuan Ke olduğunu söyledi. Bütün orkestra üyelerinin Naxi olduğunu ve o akşam Çin'in geri kalanında unutulmuş olan Taoist tapınak müziklerinin bir örneğini çalacaklarını açıkladı. Orkestradaki yaşlı müzisyenlerin bazılarını tanıtırken adamların enstrümanlarını da tarif etti, bu enstrümanlar da ülkenin diğer yerleri için unutulmuş şeylerdi. Kimse bunu açıkça söylemedi ama Çin kültürünün birçok kıymetli mirası Kültür Devrimi tarafından yok edilmişti. Bu yaşlı virtüözler, dinlemek üzere olduğumuz müziği sırf Lijiang uzak bir yer diye muhafaza edebilmişlerdi. Xuan Ke icra edilecek her

parçayı sırasıyla tanıttı. Şarkılardan birini genç bir kadın söyledi, “Yürüyen Evlilik” isimli bu şarkı, Naxi gibi anaerkil kabilelerden birine mensup bir kızın ilk aşkıyla yaptığı geçici evlilikten bahsediyordu. Bu şarkıdan sonra bir dizi enstrümantal kompozisyon icra edildi, bu bestelerin büyüleyici melodileri beni kendimden geçirdi. Xuan Ke’nin, “Orkestramız şimdi sizin için ‘Kuma Vuran Dalgalar’ isimli parçayı çalacak,” dediğini duyduğumda aniden kendime geldim. Bu şarkı Tang Hanedanının son imparatoru olan Li Ya tarafından yazılmıştı. Çok şaşırdım ve derinden duygulandım çünkü 2 Eylül 1945’te, savaşın bitişini kutlamak için Kunming’de düzenlediğimiz küçük partide, Ching Ging Too bu şarkıyı benim için söylemişti. Aradan elli beş yıl geçmiş olmasına rağmen, şarkının Ching Ging Too tarafından yapılan açıklamasını hâlâ hatırlıyordum, bir başka ölünün sesi Rüya Diyarından benimle konuşuyordu: “Zaman kıyıya vuran deniz dalgaları misali geçer ve hatıralar dalgaların kumda bıraktığı belli belirsiz desenlere benzer, desenler çok geçmeden silinip gider.”

Toots ve ben, 21 Temmuz 2001’de İstanbul’da elliinci evlilik yıldönümümüzü kutladık. Şehirde bulunan tüm ailemiz ve arkadaşlarımızla birlikte Beyoğlu’ndaki Kallavi adlı bir meyhanede bir parti düzenledik. Sevgili dostumuz Aziz’e ait olan meyhanede altı kişilik bir Çingene müzik grubu bütün akşam boyunca durmaksızın çalıp şarkı söyledi, partiden sonra biz bir taksiye binip meyhaneden uzaklaşırken onlar bizim arkamızdan serenat yaptı. Gecenin sonunda Toots’la birlikte balkonumuzda oturup birer içki içtik, Montreal’deki kısa balayımızdan ve Batakılık Pırlantasındaki

ilk gecemizden bahsettik. Gerçekten çok uzun bir yol kat etmiştik.

Çocukluğumdan beri inanılmaz mesafeler yürümüştüm. Öğrencilerimden biri hayatım boyunca yürüdüğüm toplam mesafeyi hesapladı ve bu mesafenin Ay'a giden yolun üçte biri olduğu sonucuna ulaştı. Bütün bu yürüyüşlerin vücudum için iyi olacağını düşünmüştüm, eminim ki öyleydi, ancak eklemlerimdeki yıpranmayı hesaba katmamıştım. Bu yıpranma sebebiyle 2001 sonbaharının başında ilk kalça protezi ameliyatımı geçirdim, 2002'nin başında da ikinci ameliyata girdim.

Sonuç olarak üniversite bana bir yıllık sağlık izni verdi, bu izin sadece yazmaya odaklanabilmem için bir fırsat yarattı. Hâlihazırda sözleşmelerini yaptığım kitaplar üzerinde çalışmanın yanı sıra, uzun zamandır düşündüğüm bir projeye odaklandım, bilim tarihi dersim için bir ders kitabı yazmak istiyordum. *The Emergence of Modern Science, East and West* ("Modern Bilimin Doğuşu: Doğu ve Batı") isimli kitabım Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi tarafından 2004 yılında basıldı. Bu kitabı ve araştırmalarım sırasında biriktirdiğim tüm verileri, ilerleyen zamanlarda yazacağım diğer bilim tarihi kitapları için bir kaynak olarak kullandım.

2002 sonbaharında üniversitede tekrar tam zamanlı olarak çalışmaya başladım ve genellikle yazdığım bir kitapla ilgili olarak her fırsatta seyahat ettim. Toots yeniden resim yapmaya başlamıştı, yağlı boya yerine sulu boya tercih ediyordu. Seyahatlerimizi anlatan ve Toots'un resimlerini içeren bir kitabı birlikte hazırlayabileceğimizi düşündük. Resimler, benim kitaplarım için çıktığımız seyahatlerde Toots'un çektiği ve yeni

yolculuklarda çekmeye devam ettiği renkli fotoğraflara dayanacaktı.

Bu yolculuklar hem zamanda hem de mekânda gerçekleşmişti. Çünkü onlar bizi nadir ve ilginç yerlere götürmekle kalmamış, dünyanın ve kendi hayatlarımızın geçmişine de taşımıştı.

Toots'la birlikte hazırladığımız kitapların ilki, Penguin tarafından 2002'de yayımlanan *Kayıp Mesih Sabetay Sevi'nin İzini Sürerken* isimli eserd. Bu kitabı yazmayı yıllardır düşünüyordum. Sabetay Sevi kendi kendini mesih ilan etmiş bir İzmirliydi. Toost ve ben, Sevi'nin inanılmaz kariyeri boyunca bulunduğu yerlerin biri hariç hepsine hâlihazırda gitmiştik. Sadece Arnavutluk'u, yani Sevi'nin 1676'da sürgünde öldüğü yeri görmemiştik. Bu nedenle, önümüze çıkan ilk fırsatı değerlendirdik ve Sevi'nin mezarını bulmak için yola koyulduk, çocukluğumdan beri görmek istediğim bir ülkeye gitmek için mazeret bulmuştuk.

Toots, ben ve arkadaşımız Emin Saatçi, Arnavutluk'un başkenti Tiran'a uçtuk. Zamanımız kısıtlıydı, vize sınırlandırılması sebebiyle ülkede sadece üç gün kalabilirdik. Bize bu yolculuğun zor ve tehlikeli olduğu söylenmişti, çünkü yollar kötü durumdaydı ve Bosna'daki savaş Arnavutluk'taki kanunsuzluğu arttırmıştı. Türk Büyükelçisi Ahmet Rıfat Okçun'dan büyük bir yardım aldık; onun sayesinde Türkçe bilen, silahlı bir sürücünün kullandığı bir araba kiraladık.

Yaptığım araştırmalar, Sabetay'ın, Arnavutluk'un güneyinde güzel bir kasaba olan Berat'a gömüldüğünü gösteriyordu, bu yüzden yolculuğumuzun ilk gününde o kasabaya gittik. Daha önceki gezginlerin anlatılarından yararlandım ve Sabetay'ın mezarının olduğuna

inandığım yeri bulabildim. Mezar şimdi Müslüman bir adamının türbesiydi, türbeye bağlanan tılsımlı bez parçalarına bakılacak olursa insanlar bu din adamına tapmaya hâlâ devam etmekteydi. Kitap yayımlandıktan sonra, Sabetay Sevi'nin takipçilerinden, "Hâlâ inanıyoruz ve Efendimizin dönüşünü bekliyoruz," temalı birçok mesaj aldım.

Sonraki edebi yolculuğumu, Londra'daki Harper-Collins için hazırladığım, *Cem Sultan, Rönesans Avrupası'nda Tutsak Bir Şehzade* isimli kitabımla bağlantılı olarak gerçekleştirdim, bu kitap 2004'te yayımlandı. Fatih Sultan Mehmed'in sağ kalan iki oğlundan biri olan Cem Sultan, 1481'de babasını kaybettiğinde yirmi iki yaşındaydı. Cem, ağabeyi II. Bayezid ile iki kez taht savaşına girişti. İki savaşı da Bayezid kazandı ve babasının yerine tahta geçti. Cem, Rodos Şövalyelerine sığındı ve kısa bir süre sonra şövalyelerin Fransa'daki kalelerinden birine yerleştirildi. Böylece, Türk şehzadesi, Avrupa'nın Hristiyan güçleriyle Sultan Bayezid arasındaki müzakerelerde piyon olarak kullanıldığı bir sürgün hayatı yaşamaya başladı. Bu hayat 25 Şubat 1495'te, Napoli'de, Cem ateşli bir hastalık sebebiyle öldüğünde bitti. Cem Sultan kısa ömrünün üçte birini aşağılayıcı bir sürgünde geçirmişti.

Toots ve ben, Cem'in sürgün hayatına başladığı Şövalyeler Sarayındaki dairesini Rodos'a gittiğimizde zaten görmüştük, Vatikan'da esir tutulduğu dönemde yaşadığı daireyi de ziyaret etmiştik. Bu nedenle, 2002 yazında Brendan ve Avusturyalı kız arkadaşı Ulricke Ammicht ile birlikte Fransa'ya uçtuk. Bir araba kiraladık ve sadece onun geçerli bir ehliyeti olduğu için Ulricke'yi sürücü koltuğuna oturttuk. Cem'in Fransa'da-

ki yolculuğunu takip ederek Auvergene'deki Bourgneuf'a gittik. Orada, şehrin merkezinde, Cem'in yedi yıl boyunca tutsak kaldığı kuleyi bulduk, kule şimdi onun anısına ithafen bir müzeye dönüştürülmüştü. Müzeyi gezdikten sonra, kulenin karşısındaki meydana bulunan bir kafede öğle yemeği yedik. Kafedeki herkes büyük ekran bir televizyona bakıyor ve Türkiye'nin Güney Kore'yle oynadığı Dünya Kupası maçını izliyordu. Arka masamızda oturan bir grup adam Türkiye için tezahürat yapıyordu, onların Bourgneuf civarındaki ormanlarda odun kesicisi olarak çalıştıklarını öğrendim. Türkler Bourgneuf'a 1970'lerin başında yerleşmişlerdi, ancak Cem Sultan'ın burada tutsakken yaptığı çocukların torunları olduklarına dair bütünüyle temelsiz bir efsane vardı. Türklerden birine bu konuyu açtım, adam bunun komik olduğunu ama kendisinin ve topluluğun diğer üyelerinin bu efsaneyi yalanlamak için hiçbir şey yapmadığını, çünkü Cem'i hâlâ bir kahraman olarak gördüklerini anlattı.

2005 yazında, New York'taki Alfred Knoph Yayıncılık için yazacağım bir kitapla bağlantılı olarak İspanya'ya doğru yeni bir edebi yolculuğa çıktık. *Aladdin'in Lambası: Yunan Bilimi İslam Dünyası Üzerinden Avrupa'ya Nasıl Ulaştı* isimli kitap 2009 yılında yayımlandı. Toots ve ben ortaçağ İslam bilimi merkezlerinden bazılarına gitmiştik. Bunların en dikkat çekici olanları Kahire, Şam ve Müslüman hükümranlığı altında bulunmuş olan Güney İspanya şehirleriydi. Bağdat'ta hiç bulunmamıştık ama oradaki ve Arap dünyasının geri kalanındaki politik durum yüzünden, Toots'un 1961'den beri görmediği İspanya'ya gitmeye karar vermiştik.

Brendan ve Ulricke bize bir kez daha eşlik ettiler. Ulricke, Madrid Havalimanından kiraladığımız arabanın direksiyonuna geçti. Sırasıyla Toledo'ya, Sevilla'ya, Cordoba'ya ve Granada'ya gittik. Her birinde birkaç gün geçirdik ve ayakta kalmayı başaran İslami abideleri ziyaret ettik, Endülüs'ün parlak kültürüne göz atma fırsatı bulduk.

O kayıp dünyanın ilk görüntüsünü Cordoba'da, "Endülüs'ün Gelini"nde, Latin Avrupa'nın Averroës (1126-98) olarak tanıdığı İbn Rüşd'ün heykelinin altında durduğum sırada yakaladım. Averroës tüm İslam filozoflarının en büyüğü olarak kabul edilir, Aristo düşüncesine dair yorumları ve mistisizme karşı akılcılığı savunmasıyla Batıda ün kazanmıştır.

Granada'da da, özellikle Elhamra'da, Endülüs'ün eski görkemine şöyle bir bakma fırsatı bulduk. Toots orada muhteşem Mağribi Sarayının resmini yaptı ve o kayıp dünyayı tekrar yakalamayı başardı. İstanbul'daki kütüphanemizde duran o sulu boya resme ne zaman baksam o kayıp dünyayı hatırlarım.

Diğer edebi yolculuklarımızda eski seyahatlerimizin izlerini sıkça takip ederek Anadolu'yu dolaştık. Bu yolculukları Londra'daki I.B.Tauris için yazacağım üç kitap için gerçekleştirdik: *At Üstünde Fırtına, Anadolu Selçukluları* (2008), *Büyük Türk, İki Denizin Hâkimi Fatih Sultan Mehmed* (2008) ve *Troya Savaşı'ndan İstiklal Harbi'ne Anadolu'da Yunanlar* (2009).

Selçuklular üzerine yazdığım kitap bizi tüm Orta ve Doğu Anadolu'da dolaştırdı. Anadolu'nun muhteşem kalelerine, köprülerine, kervansaraylarına, medreselerine, hastanelerine, mezarlıklarına ve özellikle Konya'daki Mevlana Türbesine götürdü. Bu türbe,

ölümsüz mutasavvıf filozof ve şair Mevlânâ Celâled-dîn-i Rûmî'nin ebedi istirahatgâhıydı. Mevlevi dervişlerin semavi müziği türbenin semahanelerinde banttan çalınıyor, neyin büyüleyici sesi ise Rûmî'nin doğaüstü bir aşkı anlatan *Mesnevi*'sine eşlik ediyordu. Türbeyi 13 Mayıs 1905'te, dervişlerin hâlâ orada yaşadığı devirde ziyaret eden Gertrude Bell, semahanenin ziyaretçi galerisinde otururken görüp duyduğu o kayıp manzarayı şöyle anlatıyor:

Türbenin ilerisinde cilalanmış zeminleri olan iki dans salonu bulunuyor. Dervişlerin yattığı münzevi yerleri huzur veren bir bahçe, çeşmeler ve çiçekler sarıp sarmalamış. Celâleddîn-i Rûmî orada öylece yatıyor ve benim zihnimdeki durgun hava onun şiirlerinin ezgileriyle doluyor: "Dinle neyden kim hikâyet etmede,/ Hep ayrılıktan şikâyet etmede." Bu dizeler beni evimin sazlığından çekip alıyor, sesim özlem yüzünden hüzünlü, hüzünlü ve alçak. (Ama Farsça neyin ta kendisidir, neyin kelimelere dökülmüş şikâyetçi sesidir ve ruhu böylesine işgal eden başka bir şey yoktur.)

Büyük Türk isimli kitabım, bizi Fatih Sultan Mehmed'in olağanüstü hükümranlılığı sırasında fethettiği birçok yere götürdü, ancak o yerlerin hiçbiri Konstantinopolis'in surları kadar anımsatıcı değildi. İstanbul'a ilk geldiğimizde, surlar tam olarak 29 Mayıs 1453'te oldukları gibi harap haldelerdi. Son yıllarda restorasyon görmüşlerdi ama hâlâ o vahim günde neler yaşandığını anlatan bir görüntüleri vardı.

Fatih, askerlerine şehri yağmalamaları için izin vermişti ama artık kendisine ait olan şehrin binalarına zarar verilmemesini şart koşmuştu. Ancak çağdaş

anlatılardan anlaşıldığı üzere, yağmanın, köleleştirmenin, tecavüzün ve katliamın doruk noktasına varan Türk kuvvetleri şehre önemli ölçüde zarar vermişlerdi. Mikhael Kritovulos, Fatih'in şehre ilk girdiğinde gördüğü ölüm ve yıkıma nasıl tepki verdiğini şöyle anlatır:

Sultan şehrin büyüklüğüne, durumuna, ihtişamına, güzelliğine, yoğun nüfusuna, tatlılığına, pahalı kiliselerine ve kamu binalarına bakmak için şehre girdi. Öldürülen sayısız insanı, bina enkazlarını, şehrin toptan yıkımını ve mahvoluşunu görünce kederle doldu, bunca tahribat ve yağma için pişmanlık duydu. Ağlamaya başladı, derince iç geçirerek, "Bu güzel şehri yağmaya ve yıkıma kurban verdik," diye inledi.

Troya Savaşı'ndan İstiklal Harbi'ne Anadolu'da Yunanlar isimli kitabım, bizi maceramızın gerçekten başladığı zamana ve yere geri götürdü. 1961 yılının o güneşli ilkbahar gününde; Toots, Andrea Dimitriades ve ben Hisarlık höyüğünün üstünde durmuş, Troya Ovasının "çiçekli çayır"ına bakmış ve Ahhilleus'la Patroklos'un gömüldüğü höyüğü tespit etmiştik. Oraya kitap için tekrar gittiğimizde alanın bütünüyle değiştiğini ve istila edildiği gördük, ancak Troya'nın rüzgârlı ovası gelincik çiçekleriyle kızıla boyanmıştı ve bir zamanlar Andrea ile bir şişe şarap içtiğimiz höyükten karşıya bakınca, "hızlı akan" Hellespontos'un Ege Denizine karıştığı yer görülebiliyordu. Böylece *Odysssea*'nın Yirmi Dördüncü Bölümünden bir pasajı bir kez daha okudum. Bu bölümde düşmüş kahramanların gölgeleri Yeraltı Dünyasında buluşuyordu ve Agamemnon, Ahhilleus'a, Akhaların onun ve Patroklos'un anısına

diktiği anıttan bahsediyordu, onların yakılmış kalıntıları Troya Ovasına birlikte gömülmüştü.

İşte böyle ağladık on yedi gün, on yedi gece,
ölümlü insanlar ve ölümsüz tanrılar ağladık sana.
Verdik seni ateşe on sekizinci günü,
kurban ettik çevrende semiz koyunlar, paytak
yürüyen inekler.

[...]

Seni yakıp kül ettikten sonra Hephaistos'un alevi,
şafak sökerken topladık, Akhilleus, senin ak
kemiklerini,

[...]

Sonra, biz kargıcı Akhaların kutsal ordusu,
kocaman ve kusursuz bir höyük yığdık bunların
üstüne,
Hellespontos'a uzanan yaygın ovanın bir ucunda,
denizden geçen insanlar uzaktan görsünler diye onu,
bugün yaşayanlar, gelecekte yaşayacaklar görsünler
diye.

Diğer edebi yolculuklar bizi Fransa'ya, İtalya'ya, İspanya'ya ve Yunanistan'a götürdü. Geçmiş seyahatlerimiz izlerini takip ederek Anadolu'yu ve İstanbul'u da yeniden dolaştık.

Bu yolculuklardan doğan kitaplardan biri, 2004 yılında Londra'da Skala tarafından basılan *John Freely's Istanbul* isimli eserd. Bu kitabı yazarken İstanbul'un en sevdiğim yerlerine yeniden gittim, yıllardır uğramadığım bazı yerlerin önemli ölçüde değişmiş olduğunu gördüm. Kitabın son paragrafında, şehirdeki eski mekânları yeniden görmenin getirdiği duyguları anlattım; 1960'ta İstanbul'a ilk geldiğimizde birkaç bira

içmek için Bebek'te girdiğim Nazmi'nin kafesi ve Rıza Kaptan isimli yaşlı bir balıkçıyla sohbet etmek için gittiğim sahil yolundaki küçük körfez bu yerlerden ikisiydi.

1993'te on yedi yıl aradan sonra İstanbul'a döndüğümde Nazmi'nin yerinin kapandığını ve Rıza Kaptan'ın vefat ettiğini öğrendim. Kafenin yerinde şimdi bir apartman vardı, apartmanın karşısındaki rıhtımda bir banka oturdum ve bir yalının yanına kondurulmuş derme çatma kulübede oturan iki yaşlı balıkçıya baktım, küçük körfezden geriye kalan tek şey buydu. Bir süre sonra balıkçılardan biri yanıma geldi, kim olduğumu bilmiyordu ama ben onun Rıza Kaptan'ın genç arkadaşlarından biri olduğunu biliyordum, şimdi onun sakalı da benimki kadar beyazdı. Bana kim olduğumu sordu, ona Boğaziçi Üniversitesinde, yani eski Robert Kolej'de öğretmenlik yapan bir Amerikalı olduğumu söyledim. Bunu duyunca gülümsedi, Nazmi'nin yerinde Rıza Kaptan'la oturup sohbet eden Amerikalı bir öğretmen –benim gibi biri– hatırladığını söyledi. Ancak hatırladığı kişinin sakalları beyaz değil kızıldı. O anda adamın benden bahsettiğini anladım, ama bir şey söylemedim, beni bir zamanlar olduğum gibi hatırlamasını istedim çünkü ben de İstanbul'u yirmi birinci yüzyıldan geriye bakarak ilk gördüğüm gibi hatırlamayı seçmiştim.

2005 yılında kısa bir süre için Amerika'ya gittik, Toots'un annesinin yüzüncü yaş gününü kutladık. Ailesinin dört nesli tarafından kuşatılan yaşlı kadın benim haricimde herkesi tanıdı, belki de son yıllarda çok az görüştüğümüz için beni hatırlayamamıştı. Doğum gününü kutladığım sırada bana, "Bir eşin var mı?"

diye sordu. Bir eşim olduğunu söylediğimde, “Öyleyse evine, eşinin yanına git!” dedi. Bunlar bana söylediği son kelimelerdi zira altı ay sonra vefat etti.

26 Haziran 2006’da ailemiz, birkaç yakın arkadaşımız ve Toots’la birlikte sekseninci yaş günümü kutladık. Zihnimin 26 Haziran 1932’deki altıncı yaş gününe gitmesine izin verdim. Hatırlayabildiğim ilk yaş günüm buydu. O gün aile albümlerimizden birindeki renkli bir fotoğrafa sabitlenmiş; ben, kardeşim Dorothy ve Sayer ailesinin birkaç çocuğu yan yanayız, kollarımız yabani çiçeklerle dolu, Murphy İskelesindeki çakıllı kumsalda bir kayanın üstünde oturuyoruz ve sınırsız bir denize bakıyoruz. Ve şimdi Dingle Yarımadasından çok uzaklarda, Avrupa’nın karşı ucundaydım.

Birkaç ay sonra, üniversite beni onurlandırmak amacıyla Albert Long Hall’un konferans salonunda bir etkinlik düzenledi. Eski öğrencilerim kürsüye çıktılar ve benim nasıl bir öğretmen olduğumu anlattılar. Öğrencilerimin derslerimden keyif aldığını ve bir şeyler öğrendiğini görmek beni çok mutlu etti. Sadece verdiğim derslerden değil, benim ilgilendiğim her alandan bir şeyler öğrenmişlerdi. Ayşe Soysal etkinliğin kapanış konuşmasını yaptı ve Albert Long Hall’daki eski dersliğimin bundan böyle John Freely Seminar Salonu olarak anılacağını duyurdu. Bu duyuru beni çok duygulandırdı, o salondaki ilk dersimden sonra öğrencilerim doğruca Bob Hall’a gitmiş ve derste anlattıklarımın tek kelimesini anlamadıkları için beni şikâyet etmişlerdi.

Üniversitede hâlâ bilim tarihi dersi veriyordum, sınıfım çok kalabalıktı ama öğrencilerin çoğu kim olduğumu bilmiyordu. Bu durum bana, prezervatif fabri-

kasında çalışırken işe gidip gelmek için bindiğim New York metrosunda bütünüyle “hiç kimse” olduğum zamanları hatırlatıyordu.

Bütün bunlar, birkaç yıl sonra, Maureen’in Harvard’dan eski bir arkadaşı olan Alkis Doxiadis sosyal bilimler fakültemizde bir konferans vermek üzere İstanbul’a geldiğinde komik bir perspektif kazandı. Alkis kısa zaman önce Maureen’le tekrar bağlantı kurmuştu, Maureen de ona Boğaziçi Üniversitesine gittiğinde benimle görüşmesini önermişti. Genç bir kadın asistan havalimanında Alkis’i karşılamıştı, Alkis benimle görüşmeyi umduğunu söylediğinde, asistan gülmüş ve “Ah, John Freely bir insan değil, bir salon!” demişti. Alkis kahkahasını ertesi gün benimle buluşuncaya kadar bastırmış ve hikâyeyi bana gülerek anlatmıştı, benim sadece bir salon değil bir insan olduğumu bilen birine nihayet rastlamıştı.

2008 yazında Toots ve ben arkadaşlarımız Memo ve Anna Marie Sağıroğlu’yla birlikte İrlanda’yı gezdik. Çocukken yaşadığım yerleri son görüşümünden beri çok uzun zaman geçmişti, bu yüzden hâlâ orada yaşayan tanıdıklarımı görmek istedim. Tıpkı Brooklyn ve Çin gibi, gençliğimin kayıp dünyasının bir başka memleketi olmaya başlayan İrlanda’daki tanıdıklarımı hatırlarımı paylaşabilirdim.

Memo, Dublin’de bir araç kiraladı ve İrlanda’yı boylu boyunca geçerek bizi Mayo kasabasındaki Ballyhaunis’e götürdü, kasabanın dışındaki yarım pansiyon bir otele yerleştik. Ailemizden geriye kalan tek kişi Luke amcamın kızı Eileen’di, kendisi Kevin Lyons isimli yerli bir çiftçiyle evlenmişti.

Eileen onu son gördüğümde on sekiz yaşındaydı ama şimdi altmışa merdiven dayamıştı ve saçları benimkiler kadar beyazdı. Bu yüzden anılarımızın canlanması biraz vakit aldı, sonra birbirimize sımsıkı sarıldık. Tanıştırma faslının ardından yarım saat kadar oturup sohbet ettik ve Eileen'in son görüşmemizden beri neler yaptığını öğrendik.

Eileen, Scragg'a yakın bir yerdeki aile çiftliğini miras alan Kevin'la evlenene kadar Freely çiftliğinde yaşamıştı. Jim ve Agnes öldükten sonra Freely çiftliği Eileen'e kalmıştı ama çiftlik şimdi yıkık durumdaydı, çünkü Eileen ve Kevin'ın çiftliğe bakmaları veya satmaları mümkün olmamıştı.

Sonra Freely çiftliğine gittik ve hüznü veren bir manzarayla karşılaştık. Sadece bir duvarın bir bölümü hâlâ ayakta idi, çiftliğin yıkıntılarını böğürtlen çalıları ve yabancı otlar sarmıştı. Freely ailesinin üyeleri beş asır boyunca orada yaşamışlardı ama şimdi dünyanın dört bir yanına dağılmışlardı. Peg bir zamanlar kendi ailesinden bahsederken, İrlanda'da bir tek Murphy kalmadığını söylerdi. Benim baba tarafımdan İrlanda'da kalan tek aile üyem de Eileen Lyons'tı.

Ertesi gün arabayla Dingle Yarımadasına gittik ve Anascaul'daki yarım pansiyon bir otele yerleştik. Geceyi otelde geçirdik, ertesi gün Inch'e gidip kumlarla kaplı muazzam yarımada da bacaklarımızı esnettik. Çocukken burada sık sık yürüyüş yapar ve yolculuğumun beni nerelere götüreceğini merak ederdim. Orada öğle yemeği yiyebileceğimizi düşünerek yarımadanın merkezindeki Foley birahanesine gittik, ancak Foley'nin oğullarından biri olduğunu tahmin ettiğim

genç adam restoranın sadece akşamları açık olduğunu söyledi, biz de saat yedi için bir masa ayırttık.

Nadiren de olsa yaptığım yazışmalardan, Dingle'a son geldiğim tarih olan 1967'den beri Larry O'Shea, Peig O'Shea ve Jerry Foley gibi birçok eski dostumun vefat ettiğini biliyordum. Larry ile Peig'in 1967'de tanıştığım oğulları Lawrence'la birkaç kez mektuplaşmışım. Lawrence, annesiyle babası öldükten sonra erken emekli olduğunu ve Lach'taki aile kulübesine taşındığını yazmıştı, geri dönecek olursam onunla temasa geçmemi rica etmişti, bu yüzden Foley'den sonra arabaya atladık ve Lawrence'ı ziyaret etmek için Lach'a gittik.

Tıpkı geçmişte olduğu gibi Foley Birahanesinden Lach'a kadar dört mil taşı saydım. Son taştan sonra Murphy kulübesini gördük ve ardından O'Shea ailesinin kulübesinde durduk. Biz arabadan çıkar çıkmaz, Lawrence koşarak yanımıza gelip bizi selamladı. Onu ilk bakışta tanıyamadım çünkü kilo almıştı, eskiden kıvılcıllı saçları ve sakalları hem bembeyaz hem de dağınıktı, Lawrence bu haliyle Athos Dağında gördüğüm keşişlere benziyordu. Bununla birlikte her zamanki kadar sevimli ve komikti, bize çay ikram ederken bizi güldürmeye devam etti.

İrlandalı-Amerikalı emekli çiftin Murphy kulübesini satın aldığını ve kulübeyi yenilediğini söyledi. Kulübede artık elektrik, şebeke suyu ve tuvalet vardı. İrlandalı-Amerikalılar kulübeye bir de veranda eklemişlerdi, yazın akşam yemeklerini orada yiyorlardı. Lawrence kendisinin de bazı modern konforlardan yararlandığını ama dışarıda yemek yeme fikrini saçma bir Amerikan icadı olarak gördüğünü anlattı. Bu tür

şeyler yüzünden Dingle Yarımadasındaki modern hayattan kaçmıştı. Lawrence güldü, “Biliyor musun Jackie, biz çocukken içeride yemek yer dışarıda sığardık ama şimdi bunlar tam tersini yapıyorlar!” dedi

Lawrence eski Murphy kulübesini görmemizi önerdi çünkü son gelişimizde oraya gitmediğimizi biliyordu. Yan komşusunun kapısına doğru giden Lawrence’ı takip ettik. Adam samimi bir şekilde bizi içeri davet etti, eşinin akraba ziyareti sebebiyle Amerika’da olduğunu söyledi ve dağınıklık için özür diledi.

Yetmiş iki yıldır görmediğim kulübeye girerken nefesimi tuttum. Bu kulübeye dair bütün anılar hafızama kazınmıştı; içinde tezek ateşi yanan ocağın karşısında oturuşum, büyükbabam Tomas’ın arkadaşlarıyla İrlandaca yaptığı konuşmaları dinleyişim ve büyükbabamın konuşmaların ilginç bölümlerini benim için tercüme edişi. Ama şimdi her şey değişmişti, ocağın yerini elektrikli bir radyatör almıştı ve konuşmalar bir bilgi yarışması yayınlayan dev bir televizyondan geliyordu. Mümkün olduğunca çabuk ama nazik bir şekilde kulübeden ayrıldık. Oradan ayrılırken çocukluğumun en eski anılarını arkada bıraktığımı hissettim, kayıp dünyama bir parça daha eklenmişti.

O akşam Foley’nin yerine gittiğimizde, içeride çocuklar da dahil olmak üzere bir düzine kadar müşteri olduğunu gördük. Müşteriler restoranın arka tarafındaki uzun masada oturuyor ve heyecanla konuşup gülüşüyorlardı. Bizi görünce bir an için sustular, yaşlı müşteriler bizi başlarıyla selamladılar, kim olduklarını merak ederek ben de onlara aynı şekilde selam verdim.

Yemek boyunca sessizce sohbet ettik. Memo’yla Anna Marie’ye birahanenin uzun geçmişini, annemin

genç bir kızken Jerry Foley'ye bebek bakıcılığı yaptığını ve Inch'e son gelişimizde Brendan'la birlikte burada geçirdiğimiz duygusal akşamı anlattım.

Yemekten sonra içkilerimizi içerken, diğer masadaki yetişkinlerin bize baktığını ve bizim hakkımızda konuşuyormuş gibi görünen yaşlı bir kadını dinlediğini fark ettim. O sırada çok çekici bir kadın masadan kalkıp yanımıza geldi, rahatsızlık verdiği için özür dileyerek konuşmaya başladı. Kendini Máire Foley olarak tanıttı ve kayınvalidesi Bridey'nin, benim Peg Murphy'nin oğlu olup olmadığını bilmek istediğini söyledi. Ona gerçekten de Peg'in oğlu olduğumu söyledim ve bizim hakkımızda konuşan yaşlı kadının Bridey olduğunu anladım, ona el salladım ve Máire'den masadaki herkesin bize katılmasını rica ettim.

Yetişkinler masamıza geldiler, kendi kendilerine eğlenen çocuklar ise geride kaldılar. Doksan yaşına yaklaşıyor olmasına rağmen harika görünen Bridey'e sarıldım. Onu ve diğerlerini beraberimdekilerle tanıştırdım, Máire de bizi kendi grubuyla tanıştırdı, sonra birlikte oturmak için masaları birleştirdik. Grupta Bridey'nin yanı sıra Máire ve eşi Pat, birahaneyi karısı Colleen'le birlikte işleten Shaun ve onları ziyaret etmek için Slingo'dan gelen eski arkadaşları Dion ve Maureen vardı. Böylece, Avrupa'nın iki zıt ucundan gelen iki grubun bir araya gelmesiyle ve bizi buraya getiren farklı hayat patikalarının kesişmesiyle unutulmaz bir toplantı başladı.

Bridey annemi, anneannemi ve dedemi çok iyi tanıyordu. Kırım Savaşı gazisi olan dedem Thomas Ashe'in hikâyelerini hatırlıyordu. Thomas dedemin ben doğmadan yetmiş yıl önce Florence Nightingale

Hastanesinde yapılan tedavisi, beni Dingle Yarımadasından Konstantinopolis'e götüren Ariadne halatındaki ilk düğüm olmuştu. O halat beni şimdi İrlanda'ya, tıpkı çocukken olduğum gibi geç yaşımda da sürgün olduğum İthake'ne geri getirmişti.

İrlandalılar arasında âdet olduğu üzere, konuşmalar kısa süre içinde şarkılara dönüştü. Bridey eski bir yas şarkısı olan "Kerry Dansı"nı söylemeye başladı. Peg'in çok sevdiği bu şarkı, bana onun eski âdetlere ne çok özlem duyduğunu hatırlattı, o âdetler artık İrlanda'da bile kaybolmuştu. Sonra Pat Foley "Barr na Straide Oğlanları" isimli şarkıyı söyledi, Pat'in babası Jerry bu şarkıyı 1976'da bizim veda partimizde söylemişti. Bu da sonsuza kadar kaybolmuş eski âdetlere dair bir yas şarkısıydı, Dingle Yarımadasının en eski geleneği olan, tarih öncesi zamanlara kadar uzanan ve Aziz Stefan Gününde yapılan çalıkuşu avını anlatıyordu.

Gençliğimin kayıp dünyası sonsuza kadar kayıp kalacaktı ama en azından kendi insanlarımla arasındaydım. Bu insanlar, soyumuzun başladığı bu yerde, Avrupa'nın dış kenarında, atalarımızın eski âdetlerinden geriye ne kaldıysa muhafaza ediyorlardı.

Toots sekseninci yaş gününü 30 Temmuz 2009'da İstanbul'da kutladı. Nina ve Murat Köprülü, Boğaz'ın Asya yakasındaki Kanlıca'da bulunan yalılarında Toots için harika bir parti düzenlediler. Bizans mimarisi konusunda uzman olan tarihçi arkadaşım Bob Osterhaut, Toots'un takması için bir imparatorluk tacı yapmıştı ama Bizans tahtında oturan hiçbir imparatoriçe, ailesi ve arkadaşları tarafından çevrelenip tahta oturulmuş Toots'un o akşamki olağanüstü güzelliğiyle yarışamazdı.

2010 yazını İngiltere’de geçirdik ve iki kız torunumuzun düğünlerine katılmanın büyük zevkini yaşadık. İlk önce Eileen ve Tony Baker’ın kızı olan ve temmuz ayında Jeff Bates’le evlenen Ariadne’nin düğününe katıldık. Ağustosta ise Maureen’in ilk eşi Paul Spike’dan olan ve Londra’da Matthew Waghorn’la evlenen Emma’nın düğününe gittik. Sonra, 19 Aralık 2010’da torunumuz Matthew Spike’ın eşi Özge bir kız çocuğu doğurdu, bebeğe Mina Dolores adı verildi. Mina bizim ilk torun-çocuğumuzdu; onu ilk kez önümüzdeki yaz, Özge’nin ailesinin İzmir’deki evinde görecektik.

Bu arada, 2011’in başlarında ciddi kalp yetmezliği belirtileri göstermeye başladım ve 22 Mart’ta İstanbul’daki Amerikan Hastanesinde aort kapağımın değiştirildiği bir operasyon geçirdim. Çok başarılı geçen ameliyattan kısa bir süre sonra normal hayatıma döndüm ancak fiziksel kondisyon açısından eskiye nazaran çok daha iyi durumdaydım. Bana yeni bir hayat verilmişti ve bunun için minnettardım, zira maceramız sona ermeden önce Toots’la birlikte yapmak ve görmek istediğim çok şey vardı.

Ancak bir yıldan az bir zaman sonra, yeni seyahatler planladığımız sırada, bizim küçük dünyamız sonsuza kadar değişti.

17 Mart 2012 akşamı, bir Aziz Patrick Günü yemeğine giderken Toots çok kötü bir şekilde düştü ve bilincini kaybetti. Yardım bulmam ve onu Amerikan Hastanesine götürmem biraz zaman aldı, hastanede Toots’un felç geçirdiğini öğrendim.

O sırada Brendan, Emin Saatçi, Memo ve Marie Sağıroğlu yanıma gelmişlerdi. Onlardan kısa bir süre

sonra Eileen, Tony, Maureen ve Gülen Aktaş bize katıldılar. Bu insanların o akşam oluşturduğu destek grubu, beni o akşamdan bu yana ayakta tutan şey oldu.

Toots birkaç gün sonra ikinci kez felç geçirdi ve normal servise nakledilmeden önce haftalarca yoğun bakımda kaldı, komadan çıkamadı. Beş ay sonra, doktorlar hastanede onun için yapabilecekleri pek bir şey kalmadığını söylediler. Sağlık sigortamız hastane masraflarını daha fazla karşılamayacaktı ve masraflar bizim hiçbir şekilde ödeyemeyeceğimiz kadar fazlaydı. Evde tıbbi bakım ayarlamaları yapmamız önerildi, biz de bir Türk sağlık hizmetleri firmasıyla anlaştık. Bu firma üniversitedeki dairemizin yatak odasını hemşiresi, oksijen tüpleri ve yaşam destek cihazları olan tam teşekküllü bir hastane odasına dönüştürdü. Ben de hem ofisim hem de kütüphanem olan odaya tek kişilik bir yatak koydum.

2012 yılının eylül ayı başlarında Brendan, Toots'u ambulansla eve getirmek için Amerikan Hastanesine gitti. Toots'u bir sedyeyle bahçe yolundan apartmana taşıyan sağlık görevlilerini balkondan izledim. Sağlık görevlileri Toots'u ikinci kattaki evimize çıkardılar ve yatak odasındaki hastane yatağına yatırdılar.

Sonra, hemşire oksijen tüpünü ve diğer yaşam destek cihazlarını ayarlarken, Brendan bana güzel bir haber verdi. Toots'un bahçe yolunda sedyeyle taşınırken gözlerini açtığını ve evimizi çevreleyen ağaçlara baktığını söyledi. Belli ki ağaçların alacalı gölgeleri ve yaprakların arasından süzülen güneş ışığı Toots'a tanıdık bir yerde olduğunu hissettirmişti.

Brendan, Toots'u daha rahat bir pozisyona getirmek isteyen hemşireye yardım etti, sonra yatağın ba-

şında durduk ve düzgün bir şekilde nefes aldığından emin olmak için bir süre Toots'u izledik. O sırada, Toots bir an için gözlerini açtı ve bize gülümsedi. Onu öptük, "Evine hoş geldin," dedik. Bunun ardından, Toots komadan çok huzurlu bir uykuya benzeyen şeyin içine daldı, sanki gerçekten eve döndüğünün farkındaydı.

26 Temmuzda Toots hâlâ hastanedeyken, torunumuz Ariadne'nin bir erkek çocuğu doğurduğunu öğrendim. Ariadne ve eşi Jeff Bates bebeğe Theo Daedalus adını vermişlerdi. Theo, 2012 Londra Yaz Olimpiyatlarını başlatan meşalenin yakıldığı anda doğmuştu. Theo'nun pembe pijamalarla ve boynunda olimpiyat altın madalyasıyla çekilmiş fotoğrafı CNN News'te yayınlandı, madalyanın üstünde "Kazanmak İçin Doğdu" yazıyordu. Hastanede fotoğrafı Toots'a göstermek istemiştım ama hâlâ komada olduğu için ona utkulu bir torun-çocuğumuz olduğunu söyleyememiştım.

Yaklaşık dört ay sonra, 11 Kasım'da, Frank Longstreth'in bir masif felç sonucunda aniden öldüğünü öğrendiğimde yıkıldım. Maureen beni Bath'teki hastaneden aramış ve olanları anlatmıştı. O akşamdan sonra birbirimizi her gün aradık. Maureen bu kayıp sürecini çocuklarının ve arkadaşlarının destekleriyle atlamaya çalışıyordu ama ne yazık ki benim Bath'e gidip Maureen'in yanında olmamın bir yolu yoktu.

Türk sağlık hizmeti planının benim karşılayabileceğimden çok daha pahalı olduğu anlaşıldı. Bu sebeple, işleyişi öğrendikten sonra, tıbbi ekipmanı bizzat kiraladık ve Ayşe isminde Türkmenistanlı bir hemşire tuttuk, Ayşe'nin gökyüzünden gelen bir armağan olduğunu sonradan anladık. Ayşe haftanın altı günü

gece gündüz Toots'la ilgilendi, izin günlerinde de nitelikli hemşireler olan kadın akrabalarından birini ya da diğerini kendi yerine geçirdi. Evle ilgilenecek birini bulmamıza da yardım etti; önce Filipinli bir kadın, ardından bir dizi Türkmenistanlı kız derken en sonunda uygun birini eve getirdi.

İlk başta Toots'un ilerleme belirtileri gösterdiğini düşündük ama bunun hayal kırıklığına uğratan türden bir umut olduğunu anladık. Nörologlar tarafından yapılan bir dizi test belirgin bir iyileşme olasılığı olmadığını gösterdi. Diğer testlere göre Toots'un genel sağlığı iyiydi, el parmaklarında ve ayaklarında biraz hareket vardı, onunla konuştuğumuzda bizi tanıyor-muş ve gözleriyle cevap veriyormuş gibi görünüyordu. Akşamları opera dinleyebilmesi için bir iPad ve kulaklık ayarladık, opera onu mutlu ediyordu. Ara sıra gülümsüyordu, sadece bir anlığına, ama ne zaman gülümsese bundan daha fazlasını isteyemeyeceğimi düşünüyordum.

Bütün evliliğimiz boyunca bütçe dahil olmak üzere eve dair her şeyle Toots ilgilenmişti, ben banka hesap numaralarımızı bile bilmiyordum. Damadımız Tony Baker işleri yoluna koymak için epey zaman ve emek harcadı. Ann Marie beni tıbbi konularla ilgili her gün aradı ve Emin Saatçi muntazaman ortaya çıkan acil durumlarda hep yanımdaydı, oturma izinlerimiz ve Türkiye Sosyal Güvenlik Kurumuyla ilgili problemleri de her zaman Emin çözdü. Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesinin dekanı olan Gülen Aktaş, ne zaman ihtiyaç duysam üniversitenin tüm olanaklarını önüme serdi ve üniversitedeki öğretim görevlisi statümü korumamı sağladı. Üniversitenin rektörü Kadri Özçaldıran

artık ders vermek zorunda olmadığımı, tam zamanlı fizik profesörü olarak maaşımı almaya devam edeceğimi ve fakülte evinde bedel ödemedenden yaşayabileceğimi söyledi. Bu düzenleme bir sonraki rektör Gülay Barbarosoğlu tarafından da onaylandı.

Üniversiteden aldığım maaş masraflarımızın sadece yarısını ödüyordu, geri kalan kısım Amerikan Sosyal Güvenlik Kurumu ve Öğretmen Emeklileri Maaş Fonu tarafından karşılanıyordu, kitaplarımdan elde ettiğim gelirle birlikte mütevazı banka hesabı bakiyemiz sabit kalıyordu. Bu küçümsenemeyecek bir mucizeydi zira sadece yirmi yıl önce meteliğimiz yoktu.

Finansal durumumuzdaki değişikliğin temel sebebi, son yirmi yıl içinde otuz iki kitap yazmış olmamdı. Bu kitapların çoğu, editörüm Tatiana Wild'ın gayreti sayesinde, I.B.Tauris tarafından yayımlanmıştı. I.B. Tauris daha önce yazdığım kitapların revize edilmiş edisyonlarını da yeniden bastı. Özellikle 2009 yılında güncellenmiş bir edisyonla yeniden yayımlanan *İstanbul'u Dolaşırken* isimli kitabım, kırk yılı aşkın bir zamandır sürekli basımda olmasına rağmen çok iyi sattı.

I.B.Tauris'in sonraki birkaç yıl içinde yayımlayacağı sekiz kitap yazmıştım, 2014'te yayımlanan *Homeros İçin Bir Gezi Rehberi, Türkiye ve Akdeniz Boyunca Odysseus'un İzinde* o kitaplardan biriydi. Bu kitapta, 1945 yılının ekim ayı ortalarında Çin'deki savaştan eve dönerken Odysseus'un rotasını takip etmem de dahil olmak üzere ciddi oranda otobiyografik bilgi vardır. Aslında bu kitap, Toots'la birlikte İthake'ye gittiğimizde ve Kavafis'in o hüznü dizelerini hatırladığımızda doğdu, sonra da yıllar boyunca zihnimin arka odasında gelişip durdu. Maceramın asıl hedefini

gördüğümde hissettiğim duygular Kavafis'in şu satırlarında yankılanıyordu:

İthaka'ya doğru yola çıktığın zaman,
dile ki uzun sürsün yolculuğun,
serüven dolu, bilgi dolu olsun.

[...]

Nice yaz sabahları olsun,
eşsiz bir sevinç ve mutluluk içinde
önceden hiç görmediğin limanlara girdiğin!

[...]

ama yolculuğu tez bitirmeye de kalkma sakın.
Varsın yıllarca sürsün, daha iyi;
sonunda kocamış biri olarak demir at adana,

[...]

Sana bu güzel yolculuğu verdi İthaka.
O olmasa, yola hiç çıkmayacaktın.'

Homeros üzerine yazdığım kitabı Toots'a, Penelope'ye adadım çünkü o olmasaydı macera da olmazdı. Toots'la tanışmasaydım ben de tarihteki her asker gibi savaştan eve döner ve yerleşik bir hayat yaşardım, fakat Toots'la imzaladığımız kan anlaşması bizi yolculuğa çıkardı.

Homeros kitabı bittiğinde bütün gayretimle kendi *odysseia*'mızı, *Sürgün Sanatı* adını verdiğim kitabı yazmaya başladım. Toots'un sekseninci yaş gününde çekilen bir fotoğrafa baktığımda, onu başındaki Bizans tacıyla gördüğümde, onun gerçekten benim kraliçem olduğunu hatırladım, gerçi ona verecek bir krallığım yoktu, sadece ömür boyu sürececek bir yolculuk vardı.

Burada Cevat Çapan'ın çevirisinden yararlanılmıştır; bkz. Konstantinos Kavafis, *Kavafis'ten Kırk Şiir*, çev. Cevat Çapan, Adam Yayıncılık (İstanbul, 1993) –ed.n.

Şimdi ben Homeros oldum. Sürekli hareket eden ve hep sürgünde geçen bir hayatın hikâyesini yazıyorum. İthake’mi İstanbul’da bulmuş gibi görünsem de, sürgünün bir sanat olduğu ve bu sanatta ustalaşmak için yıllar gerektiği üzerine derin derin düşünüyorum. Toots 18 Temmuz 2015’te huzur içinde öldü. Onu üç gün sonra, altmış dördüncü evlilik yıldönümümüzde, İstanbul’daki Hıristiyan mezarlığına defnettik.

Ve macera devam ediyor, Penelope’m hâlâ benimle, ama şimdi Rüyalar Diyarında.

1. Brooklyn, 1927: Peg

2. Brooklyn, 1927: John
ve JF

3. İrlanda, 1931: JF, Tomas, Murphy ve Dorothy

4. Brooklyn, 1936: JF

5. Amerikan Deniz Kuvvetleri, 1944: JF

6. Brooklyn, 1947: Toots

7. Red Bank, 1951: JF ve
Toots

8. Iona College, 1951: JF

9. Princeton, 1960: Brendan, Eileen ve Maureen

10. İstanbul, 1960: Maureen,
Brendan, Toots ve Eilen

11. İspanya, 1961:
JF

12. Skyros, 1962

13. Kahire, 1962

14. Napoli, 1963

15. Paris, 1963:
Toots

16. Atina, 1962

17. Naxos'a Bir Yolculuk, 1965

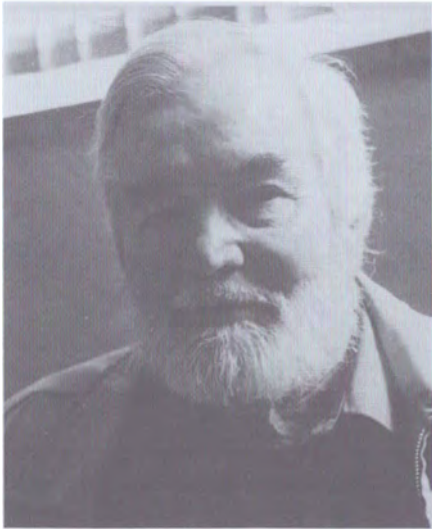
18. Venedik, 1996:
Toots

19. Venedik, 1996: JF

20. İstanbul, 2009: Toots'un 80. Yaş Günü

21. İstanbul, 2014: JF

Henüz bir çocukken dünyanın altını üstüne getirmeye ve savaştan döndükten sonra Penelope'siyle birlikte bu hayalini gerçekleştirmeye karar veren John Freely'nin o destansı hikâyesini okuyoruz bu kitapta. Homeros'un *Odysseia*'sı ile kendi gönüllü sürgünlüğü arasında bir köprü kuran yazar bizi Brooklyn, İstanbul, Atina, Venedik, Londra ve nice şehirde bir yolculuğa çıkarıyor. *Sürgün Sanatı*, bir hayaller, hayatlar ve yitip giden güller kitabı.

“Ziyadesiyle ilgi çekici ve pek iyi kaleme alınmış bir otobiyografi.”

–Robert Carver

“Kendi deyimiyle her daim ‘rüzgâra karşı yelken açan’ John Freely, İstanbul ve Atina’nın yorgun şehirlere dönüşmeden önceki altın çağlarına dair muhteşem bir portre sunuyor.”

–Philip Mansel

“Bu kitabı okumanın tek tehlikesi, böylesine büyüleyici bir hayata gıpta etmek olacaktır.”

–Stephen Kinzer

ALFA

alfakitap

alfakitap

alfakitap

www.alfakitap.com

BIYOGRAFI